

ISSN 1015-1818 | e-ISSN 2619-9505

2022 / 3

Sayı: 78

Tarih Dergisi

Turkish Journal
of History

Kurucusu

Ord. Prof. M. Cavid Baysun

Dizinler / Indexing and Abstracting

SCOPUS

Web of Science-Emerging Sources Citation Index (ESCI)

TUBİTAK ULAKBİM TR-Dizin

EBSCO Historical Abstracts

EBSCO Historical Abstracts with Full Text

DOAJ

ERIH PLUS

SOBİAD

Kapak Resmi / Cover Photo

Nuruosmaniye Camii ve Önündeki Esir Hanı

Kaynak: *Amadeo Preziosi*, yay. haz. Begüm Kovulmaz, YKY Yay., İstanbul 2007, s. 91.

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hayati DEVELİ

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul Türkiye
Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Türkiye

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Prof. Dr. Arzu TERZİ

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul Türkiye
Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Türkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Ordu Cad. No: 6, Laleli, Fatih 34459, İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 455 57 00 / 15882

E-mail: tjh@istanbul.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,

Fatih / İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.

2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,

İstanbul, Türkiye

www.ilbeymatbaa.com.tr

Sertifika No: 51632

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.
The publication languages of the journal are Turkish and English.

Şubat, Haziran ve Ekim aylarında, yılda üç sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published triannually in February, June and October.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Arzu TERZİ

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– terzi@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi Sinem SERİN

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– sinemser@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Elizabeth Mary EARL

İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – alan.newson@istanbul.edu.tr

Alan James NEWSON

İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Yazı Kurulu Üyeleri / Editorial Management Board Members

Prof. Dr. Mahmut AK

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – mak@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Fatih M. SANCAKTAR

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– fatihsancaktar@yahoo.com

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– cezmi_eraslan@yahoo.com

Prof. Dr. Mahir AYDIN

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– mahiraydin2023@gmail.com

Prof. Dr. İdris BOSTAN

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– idbos@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Hamdi ŞAHİN

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– hcsahin@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – topsakal@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Ebru ALTAN

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – efaltan@yahoo.com

Editöryal Asistan / Editorial Assistant

Araş. Gör. Aslı TUNA

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
– asli.tuna@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – [aозcan@fsm.edu.tr](mailto:aozcan@fsm.edu.tr)

Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR

Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – fbasar@fsm.edu.tr

Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, Türkiye – ftizlak@akdeniz.edu.tr

Prof. Dr. Feridun Mustafa EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – feridunemecen@yahoo.com

Prof. Dr. Géza DÁVID

Eötvös Loránd Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Doktora Programı, Budapeşte, Macaristan – david.geza@btk.elte.hu

Prof. Dr. Giampiero BELLINGERI

Venedik Ca' Foscari Üniversitesi, Asya, Akdeniz ve Afrika Araştırmaları Bölümü, Venedik, İtalya – giambell@unive.it

Prof. Dr. Gregory C. MCINTOSH

Arader Galleries, San Francisco, ABD – gregorymcintosh@yahoo.com

Prof. Dr. Hayati DEVELİ

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dil Bilimi Bölümü, İstanbul, Türkiye – develi@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Hikari EGAWA

Meiji Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kyoto, Japonya – egawahi@meiji.ac.jp

Doç. Dr. Kenneth WEISBRODE

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye – weisbrode@bilkent.edu.tr

Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – mhsayar@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Oğuz TEKİN

Koç Üniversitesi, Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi Direktörü, İstanbul, Türkiye – ogtekin@ku.edu.tr

Pál FODOR

Macaristan Bilim Akademisi, Beşeri Bilimler Araştırma Merkezi Genel Müdürü, Budapeşte, Macaristan – Fodor.Pal@btk.mta.hu

Doç. Dr. Philipp O. AMOUR

Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, Sakarya, Türkiye – dr@philipp-amour.ch

Dr. Rhoads MURPHEY

Birmingham Üniversitesi, Tarih Bölümü, Birmingham, İngiltere – r.murphey@bham.ac.uk

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU

Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – sbeyoglu@marmara.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Orta Çağın Yitik Şehri: Müslümanlar Tarafından Fethinden XII. Yüzyıl Başlarına Kadar Errecân
The Lost City of the Middle Ages: Arradjan From the by Muslims Conquest Until the Beginning of the XIIth Century
İsmet Burak Batır 1
- Slave Artisans of Istanbul in the 18th Century: An Evaluation through the Surety System
XVIII. Yüzyılda İstanbul Esirci Esnafı: Kefalet Sistemi Üzerinden Bir Değerlendirme
Esen Salarcı Baydar 27
- Osmanlı Madencilğini Darphane Defterleri Üzerinden Okumak: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında
Osmanlı Devleti'nde Gümüş Üretimi
Studying Ottoman Mining Through the Imperial Mint Registers: The Ottoman Empire's Silver Production in the Second Half of the 18th Century
Ömerül Faruk Bölükbaşı 51
- Hindistan'da Kurulan Haydarabad Nizamı'nın Osmanlı Devleti'ne Verdiği Destek
The Nizams of Hyderabad in India and the Support They Provided the Ottoman Empire
Cemil Kutlutürk 73
- "Devletçe İslam": Birinci Dünya Savaşı'nda Dürziler ve Hukuki Statüleri
"Muslim For The State": The Druze Community and Their Legal Status During World War I
Tuba Yıldız 101
- The Psychosocial Statuses of British Soldiers at the Gallipoli Front as per Guy Warneford
Nightingale's Letters
İngiliz Subayı Guy Warneford Nightingale'in Mektuplarına Göre Çanakkale Cephesindeki İngiliz Askerlerinin Psiko-Sosyal Durumları
Yahya Yeşilyurt 123

Orta Çağın Yitik Şehri: Müslümanlar Tarafından Fethinden XII. Yüzyıl Başlarına Kadar Errecân

The Lost City of the Middle Ages: Arradjan From the by Muslims Conquest Until the Beginning of the XIIth Century

İsmet Burak Batır*

*Dr., İstanbul, Türkiye

ORCID: İ.B.B. 0000-0003-0572-6110

Sorumlu yazar/Corresponding author:

İsmet Burak Batır,
İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: ismetburakbatir90@gmail.com

Başvuru/Submitted: 30.03.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
06.06.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
16.10.2022

Kabul/Accepted: 17.10.2022

Atıf/Citation:

Batır, İsmet Burak. "Orta Çağın Yitik Şehri: Müslümanlar Tarafından Fethinden XII. Yüzyıl Başlarına Kadar Errecân." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 78 (2022): 1-25.
<https://doi.org/10.26650/iutd.1093940>

ÖZ

Sāsâniler devrinde kurulan Errecân, Hûzistân ve Fars bölgelerinin sınırında yer almaktadır. Müslümanların fethinden sonra da ilk iki yüzyıl önemini korudu. Abbâsîlerin otoritesinin zayıflamasıyla birlikte şehrin mahalli hanedanlar tarafından işgal edilmesi sonrasında önemi giderek azaldı. Gerek Büveyhîler dönemindeki saltanat mücadeleleri gerek Selçuklular zamanında ortaya çıkan Bâtîni faaliyetler Errecân'ın yok olmasına zemin hazırlamıştır. Bunun yanında meydana gelen salgın hastalıklar, depremler ve kuraklık gibi doğal afetler de şehrin çöküşünü hızlandıran nedenlerin başında gelmektedir. Bu sebeple Errecân'ın yok olmasının sebepleri siyasî ve beşerî olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Bu çalışmada dönemin ana kaynaklarından ve modern araştırma eserlerinden istifade edilmek suretiyle şehrin Müslümanlar tarafından fethinden yıkılışına giden süreç ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Errecân, İran, Büveyhîler, Selçuklular, Bâtînîler

ABSTRACT

Established in the Sasanids period, Arradjan is located on the border of Khuzistan and Fars regions. After the Muslim conquest, the first two centuries retained its importance. With the weakening of the authority of the Abbasids, its importance gradually decreased after the occupation of city by the local dynasties. Both the sultanate struggles in the Buyids period and the esoteric activities that emerged during the Saldjukids period laid the groundwork for the destruction of Arradjan. In addition to this, natural disasters such as epidemics, earthquakes and drought are among the reasons that accelerate the collapse of city. For this reason, the reasons for the disappearance of Arradjan were examined in two parts, political and human. In this study, the process from the conquest of city by Muslims to its destruction will be tried to be revealed by making use of the main sources and modern research works of the period.

Keywords: Arradjan, Iran, Buyids, Saldjukids, Batinids

Extended Abstract

Established in the Sasanian Era, Arradjan is located on the border of Khuzestan and Fars provinces. Today, Arradjan is a dilapidated area near Behbahan in Southwestern Iran. The city was established by the Sasanian ruler Kavad I and was called Amida Kavad because of the war prisoners brought from Amida and Silvan. Arradjan has also been known as Ram-Kavad, Beram-Kavad, and Abar-Kavad. During the Sasanian and Islamic periods, the city became famous with the name Arradjan. As far as can be determined from the works of Islamic geographers and historians, Isfahan at the time was to the north and northeast of Arradjan, the Persian Gulf was to the south, Darak was to the southwest, Ramhormoz was to the northwest, Shahpour was to the east, and Ardashir-Khwarrah was to the southeast.

While the northern part of the city remained cool year-round due to the Zagros Mountains, the southern part had a warm climate due to the Persian Gulf. For this reason, the majority of the people living in the south built underground houses to protect themselves from the heat. The Tab River, which gave life to the city and defines the borders of Fars and Khuzestan, travels a long way to reach Arradjan, passing through Reishahr and pours into the sea at the ancient port of Siniz.

Arradjan had a developed trade network due to its geopolitical location. Located on the busy trade routes, the city had connections to both maritime trade and regions far from the land route. Trade was carried out with India and Far Eastern countries, especially through the Port of Mahruban, which had an international character. Road trade continued uninterrupted through the bridges built in the Sasanian and Islamic periods. Located between Khuzestan and Fars, the city had the distinction of being the Farsi gateway to Mesopotamia. The road from Isfahan to Shiraz by way of Ahwaz and Susa, which was used between Baghdad and Fars, passed through Arradjan. Undoubtedly, the passing of these three roads through Arradjan contributed to the development of the city. Being on the main trade routes and having abundant water resources and fertile lands, the people of this city lived a very prosperous life in times of stability. Arradjan was also directly affected by the political and economic developments in Iran due to its location.

Arradjan was an important stop on the Persian royal road during the Sasanian Era and was also a significant settlement center in that era's first centuries. The local dynasties that emerged as a result of the deterioration in the Abbasid State occupied the lands under Abbasid rule, and one of these was the Saffarid dynasty. During the Ya'kub b. al-Layth period, they captured Fars and Khuzestan and became the neighbor of the caliphate. Ya'kub's son Amr b. al-Layth then continued his father's policy and constantly struggled with the Abbasid caliphate. He minted coins in his name in Arradjan and its affiliated cities.

After the collapse of the Saffarid dynasty, the Abbasid State dominated Arradjan again. The Buyid dynasty, which had adopted the Shia school that emerged in Daylam in the first half of the 10th century, came to Fars under the leadership of ‘Imad al-Dawla. Here, al-Dawla struggled with the local Abbasid administrators. Following this struggle, al-Dawla took Shiraz and then Arradjan under his rule. After ‘Imad al-Dawla took over Fars, he seized the treasures of the Saffarid and Mohammad b. Yaqut. ‘Imad al-Dawla became economically stronger and commissioned his brother Mu‘izz al-Dawla to seize Khuzestan. In this process, Arradjan was used as a military base. After ‘Imad al-Dawla’s death and due to not having had his own son, Rukn al-Dawla’s son Adud al-Dawla was appointed heir. During the reign of Adud al-Dawla, Arradjan gave special importance to this Khuzestan due to the high tax income. For this reason, wars took place between them and the Bakhtiyar for control of the city. The period of Adud al-Dawla’s sons Sharaf al-Dawla, Samsam al-Dawla and Baha al-Dawla is when Arradjan started to collapse socioeconomically. The Buyid brothers, who’d been fighting each other for about 20 years, created devastating damage in Arradjan that was difficult to recover from. Due to the city constantly changing hands during this period, the people who’d been crushed by heavy taxes were forced to migrate to other cities. The struggle between Abu Kalidjar’s sons Malik al-Rahim and Fulad Sutun paved the way for the collapse of the Buyids and facilitated the spread of the Saldjukids in the Buyid lands. Their struggle for power turned Arradjan into a battlefield, causing its economic structure to further deteriorate. In addition to the political conflicts during the Buyid era, disasters such as severe earthquakes, drought, and epidemics also accelerated the collapse of the city.

The Saldjukids dominated Arradjan during the reign of Tughril Beg I. In this period, the city was given to Hazarab, one of Tughril I’s most important assistants, in return for sending taxes to the central government every year. When Arradjan came under the rule of the Saldjukids, the social structure of the city was completely destroyed. When examining the sources, they are not seen to mention Arradjan except for the Batinid activities. At the beginning of the 12th century, the Batinids, who belonged to the Ismailiyya branch of Shiism, ruled Arradjan. They captured the fortified castles in Arradjan and carried out terrorist activities from these castles. For this reason, the local people were very nervous. Thereupon, Sultan Berkyaruq sent Emir Chavli to fight the Batinids. Although Emir Chavli eliminated a significant portion of the Batinids, Arradjan was no longer able to attain its former prosperity.

Giriş

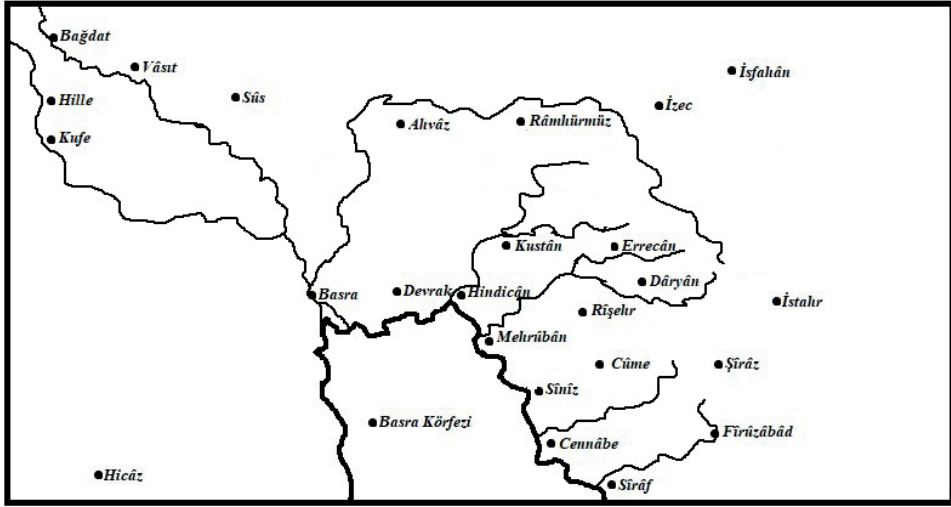
Hûzistân ve Fars bölgelerinin sınırında yer alan Errecân, Sâsânîler devrinde kurulmuş bir Orta Çağ şehridir. Günümüzde ise İran'ın güneybatısındaki Bihbehân şehrinin yakınlarında harabe bir haldedir. Sâsânî hükümdarı I. Kubâd tarafından kurulan şehre Âmid ve Meyyâfârikîn'den getirilen savaş esirleri nedeniyle Âmid-i Kubâd adı verilmiştir. Bunun yanında; Râm Kubâd, Berâm Kubâd ve Abar Kubâd olarak da bilinmektedir¹. Sâsânîler ve İslâm döneminde şehir Errecân ismi ile temayüz etmiştir².

İslâm coğrafyacı ve tarihçilerinin eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla Errecân'ın kuzey ve kuzey doğusunda İsfahân, güneyinde Basra Körfezi, güneybatısında Devrak³, kuzeybatısında Râmhürmüz⁴, doğusunda Şâpûr⁵, güneydoğusunda Erdeşîr-i Hûre⁶ bulunmaktadır⁷. Sâsânî idarî sisteminde ülke eyaletlere bölünmüş ve her eyaletteki büyük yerleşim merkezlerine küre/kuver (کوره)⁸ adı verilmiştir. Bu sisteme göre Fars bölgesi de beş küreye ayrılmış olup bunlardan biri Errecân'dır. Şehrin fethinden sonra Sâsânî idarî sistemi değişiklik yapılmadan kullanılmıştır. Errecân, Sâsânîlerde olduğu gibi İslâm döneminde de Fars'ın mühim kürelerinden biri olma özelliğini sürdürmüştür. Errecân'ın başlıca şehirlerinden bazıları; Kustân, Dâryân, Mehrûbân, Cennâbe, Sînîz, Hinduvân (Hindicân) ve Cûme'dir. Bununla birlikte bazen siyasi bazen de iktisadî nedenle bölge veya şehirlerin sınırlarında değişiklik olabilmekteydi. Nitekim Cennâbe ve Sînîz İslâm'ın ilk dönemlerinde Errecân'a bağlanarak şehir Sâsânîler dönemine göre daha geniş sınırlara ulaşmıştır. Selçuklular döneminde ise yapılan bir değişiklikle Errecân'ın kuzey sınırında yer alan Furzuk ve Darhîd, Şâpûr'a bağlandı. Aynı dönemde Errecân, Fars bölgesinin idaresinden alınarak Hûzistân'a bağlandı⁹.

Orta Çağ İslâm coğrafyacıları yeryüzünü yedi bölgeye ayırmış ve bunların her birine iklim adını vermiştir. Errecân'ın da içinde bulunduğu Fars bölgesi üçüncü bölgeden

- 1 Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, II, Beyrut 1387, s. 94; Hamza İsfahânî, *Târîhu sinî mülûki'l-arz ve'l-enbiyâ*, Beyrut 1961, s. 45; İbn Fakih, *Kitâbü'l-büldân*, Beyrut 1996, s. 408; Muhammed Taki Hân, *Genc-i dâniş-i coğrafyâ-yı târîh-i şehrhâ-yı İrân*, Tahran 1366, s. 56.
- 2 Claude Cahen, "Arradjan", *EP*, I, s. 659; Heinz Gaube, "Arrajan", *Elr*, II/5, s. 519-520.
- 3 Hûzistan bölgesinde yer alan şehir işlek güzergâhlar üzerinde yer almaktaydı. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, II, Beyrut 1977, s. 483; Laurance Lockhart, "Dawrak", *EP*, II, s. 181.
- 4 Fars sınırında yer alan Râmhürmüz, Errecân ile yakın ticaret bağları bulunmaktaydı. Yâkût el-Hamevî, III, s. 17-18; Vladimir Minorsky - Clifford Edmund Bosworth, "Râm-hurmuz", *EP*, VIII, s. 416-417.
- 5 Hûzistân ve İsfahân arasında yer almakta olup Fars'ın büyük kürelerinden biridir. Yâkût el-Hamevî, III, s. 167-168; C. E. Bosworth, "Şhâpûr", *EP*, IX, s. 309-311.
- 6 Sâsânî hükümdarı Erdeşîr tarafından inşa edilen şehir Fars'ın önemli şehirlerinden biriydi. L. Lockhart, "Firuzâbâd", *EP*, V, s. 925-926.
- 7 İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2008, s. 50; İbn Fakih, s. 411; İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017, s. 244; İstahrî, *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2015, s. 132; Makdisî, *İslâm Coğrafyası*, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2015, s. 438.
- 8 Küre, Farsça'da Ostân kelimesinin karşılığıdır. Eyalet anlamına gelen kürenin rustâk denilen köy/kasabaları bulunurdu. Richard N. Frye, *The Golden Age of Persia*, London 2000, s. 10.
- 9 İbnü'l-Belhî, *Farsnâme*, Tahran 1384, s. 121.

sayılmıştır¹⁰. Şehrin kuzeyi Zagros Dağları'nın etkisiyle yıl boyunca soğuk olmasına karşın güneyinde yer alan Basra Körfezi nedeniyle güney kesimi sıcak bir iklime sahiptir. Şehre hayat veren ve Fars ile Hûzistân bölgelerinin sınırlarını belirleyen Tâb Nehri uzunca bir yol kat ederek Errecân'a ulaşır. Rîşehr'den geçerek Sînz'de denize dökülür. Tâb Nehri'nden kanallar açılmak suretiyle şehrin tarım arazilerine su götürülmüştür. Bu sayede topraktan alınan verim ve kalite de oldukça artmıştır. Bu konuda Makdisî, Errecân'ın Fars ve Irak'ın deposu, Hûzistân ve İsfahân'ın da ihraç kapısı olduğunu belirtmiştir¹¹. Yine aynı müellif, Adudüdevle'nin Errecân'a sahip olmayı istemesinin nedenini “*Amacım Irak'tan şöretli bir isim, Errecân'dan ise gelir almaktır.*” sözüyle ifade ederek şehrin tarım ürünlerindeki bolluğuna işaret etmiştir.

Harita: Errecân ve buraya bağlı kasabaları gösteren bir harita¹²

Errecân, konumundan dolayı gelişmiş bir ticaret ağına sahipti. İşlek ticaret yolları üzerinde bulunan şehrin hem deniz hem de kara yolundan birçok yere bağlantısı vardı. Özellikle uluslararası nitelik taşıyan Mehrûbân Limanı aracılığıyla Hindistan ve Uzak Doğu ülkeleriyle ticaret yapılıyordu. Bunun yanında Sâsânîler ve İslâm döneminde inşa edilen köprüler vasıtasıyla kara yolu ticareti kesintisiz bir şekilde devam ediyordu¹³. Şehir aynı

10 Mes'ûdî, *Mürücü'z-zehab*, I, Kum 1409, s. 102; İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, I, İstanbul 2011, s. 240; Zekeriyâ Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-'ibâd*, Farsça çev. Cihangir Mirzâ, Tahran 1373, s. 152; Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017, s. 261; Hamdullâh Müstevfî, *Nüzhetu'l-kulûb*, nşr. Muhammed Debir Siyâkî, Tahran 1336 hş., s. 109.

11 Makdisî, s. 441.

12 İsmet Burak Batır özel arşivinden alınmıştır.

13 Errecân'da bulunan köprüler için bkz. İbn Fakih, s. 407; İbn Rüste, *el-'Alâku'n-nefise Dünya Coğrafyası*, çev. Ali Fuat Eker, Ankara 2018, s. 210; İbn Hurdâzbih, s. 48.

zamanda Fars'ın Mezopotamya'ya açılan kapısı olma özelliğini taşımaktadır. Bağdat'tan Fars'a giderken kullanılan güneydeki Ahvâz¹⁴ ve kuzeydeki Sûs yolu ile İsfahân'dan Şîrâz'a giden yolun güzergâhı Errecân'dan geçmektedir¹⁵. Şüphesiz anılan bu yolların Errecân'dan geçmesi şehrin gelişimine katkı sağlamıştır. Ana ticaret güzergâhları üzerinde bulunması ve bereketli toprakları sayesinde bu şehrin halkı istikrarın olduğu zamanlarda oldukça müreffeh bir hayat yaşamıştır. Bununla birlikte konumu nedeniyle İran'da yaşanan siyasî ve iktisadî gelişmelerden de doğrudan etkilenmiştir.

Sâsânîler döneminde Pers kral yolunun önemli duraklarından olan Errecân, İslâm'ın ilk yüzyıllarında da önemli yerleşim merkezlerinden biriydi. Abbâsî Devleti'nde meydana gelen bozulmalar neticesinde ortaya çıkan mahallî hânedanlar, Abbâsî hâkimiyetindeki toprakları işgal etti. Bunlardan biri olan Saffârîler; Fars ve Hûzistân'ı ele geçirerek hilâfetin komşusu haline geldi. Bu sırada Errecân'ı da ele geçiren Saffârîler burada kendileri adına para dahi bastırdı. Saffârîlerden sonra Deylem'de ortaya çıkan Büveyhîler öncelikle Errecân'ı ardından Şîrâz'ı hâkimiyeti altına aldı. Hûzistân'ın ele geçirilmesi için Errecân'ı askerî üs yaptılar. Büveyhîler dönemi, Errecân'ın sosyo-ekonomik olarak çöküşün yaşandığı ve tarih sahnesinden yok olmaya yüz tuttuğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunların üzerine Selçukluların şehre hâkim olmasından sonra ortaya çıkan Bâtınîlerin müstahkem kaleleri zapt etmesi ve buradan terör faaliyetlerinde bulunması Errecân'ı oldukça tahrip etti. Bâtınîlerden sonra da şehir artık eski refahına ulaşamadı. Sadece beşerî faktörler değil süreç içerisinde meydana gelen doğal afetler de şehrin sosyal hayatını olumsuz etkiledi. Bu çalışmada coğrafî ve siyasî kaynaklar ışığında Errecân'ın Müslümanlar tarafından fethinden XII. yüzyıl başlarına kadar siyasî hayatı ve şehrin tarih sahnesinden çekilmesinin sebepleri incelenecektir. Şehrin inkırâzına yol açan nedenler de beşerî ve doğal faktörler olarak iki kısımda bahsedilecektir.

1. İslâm Fethinden Sonra Errecân'ın Siyasî Durumu

a. Büveyhîler Dönemine Kadar Errecân

Müslümanlar Hulefâ-yi Râşidîn döneminde ilk defa Arap Yarımadası'nın dışında fetihlerde bulunmuştu. Özellikle Hz. Ömer bu fetih harekâtını İran'ı da içine alacak şekilde genişletmişti. Kâdisiye Savaşı ile savunma hatları dağılan Sâsânîler hızlı bir şekilde çekilerek başkent Medân'i Müslümanlara bıraktı (15/636). Sa'd b. Ebî Vakkas, Celûlâ Savaşı'nda Sâsânîleri mağlup ederek Fars'a giden yolun tamamen açılmasını sağladı (16/637)¹⁶.

14 Hûzistân'ın siyasî ve iktisadî yönetim merkezidir. Yâkût el-Hamevî, I, s. 284-286; L. Lockhart, "al-Ahwâz", *EP*, I, s. 305.

15 Errecân'a giden yollar hakkında detaylı bilgi için bkz. Heinz Gaube, *Errecân ve kûh-ı gîlûye ez feth-i arab tâ pâyân-ı devre-yi safevî*, çev. Said Ferhûdî, Tahran 1359, s. 189-232.

16 Belâzürî, *Fütuhu'l-büldân*, çev. Mustafa Fayda, Ankara 2002, s. 370-371; Dîneverî, *Ahbârü't-tivâl*, çev. Zekerîya Akman - Hüseyin Siyabend Aytemür, Ankara 2017, s. 180 vd.; Taberî, III, s. 578; Kudâme İbn Cafer, *Kitâbü'l-harâc*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2018, s. 86; Hüseyin Zerrinküb, "The Arabs Conquest of Iran and Its Aftermath", *CHI*, IV, s. 10-11; Mustafa Fayda, "Celûlâ Savaşı", *DİA*, VII, s. 272; Hayrettin Yücesoy, "Kâdisiye Savaşı", *DİA*, XXIV, s. 136.

Errecân'ın da içinde bulunduğu Fars bölgesindeki fetih hareketleri Bahreyn Valisi Alâ b. Hadramî ve Arfece b. Herseme'nin gayretleriyle Fars'a yakın bir adanın ele geçirilmesiyle başladı. Fars'ın ele geçirilmesinde muvaffak olamayınca Hz. Ömer onun yerine Osman b. Ebû'l-Âs (ö. 51/671)'ı Bahreyn valisi olarak atadı. Osman da Ahvâz'ın tamamen fethedildiği haberini alması üzerine kardeşi Hakem'i büyük bir ordunun başında Fars'a gönderdi. Hakem kıyıda birkaç adayı fethettikten sonra Fars'ın içlerine kadar ilerledi. Errecân sınırda bulunan Tevvec'e akınlar düzenleyerek bu şehri fethetmeyi başardı. Errecân için birkaç fetih girişiminde bulunmasına rağmen burayı almayı başaramadı (19/640). İslam Devleti'nin hâkimiyeti altına girmek istemeyen İran halkı, yeni yönetimi benimsemekte zorlanmıştı. Bu nedenle bazı şehirlerde isyan hareketleri görülmüştür. Bunun bir örneği olarak Tevvec'in fethinden sonra burada Şhrek adında bir İranlı kumandanın öncülüğünde isyan başladı. Bunun üzerine Şhrek ile Müslümanlar arasında İslâm döneminde Errecân'a bağlanmış olan Rîşehr'de şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Şhrek'in öldürülmesiyle sonuçlanan savaşta Tevvec yeniden İslâm topraklarına katıldı. Ardından Osman b. Ebû'l-Âs, İstahr'ı ele geçirdikten sonra Nübendecân¹⁷ ve Kâzerûn'a¹⁸ doğru yöneldi ve buraları hâkimiyeti altına aldı. Ebû Musa el-Eş'ârî de Errecân ve Errecân'a bağlı olan Cennâbe ve Sînzî'i sulh yoluyla fethederek halkın cizye vermesi şartıyla onları yerinde bıraktı¹⁹.

Emevîler döneminde Hâricîlerin büyük kollarından biri olan Ezârika'nın Errecân civarındaki isyanları dışında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır²⁰. Emevîlerden sonra İslâm dünyasında siyasî otoriteyi sağlayan Abbâsîler ilmî ve kültürel gelişmelere öncelik tanıdı. Halife Mansur (136-158/754-775) döneminde kurulan Bağdat şehri Abbâsî halifelerinin yoğun çabası sayesinde İslâm dünyasının önemli ilim, kültür ve medeniyet merkezlerinden biri hâline geldi. Nitekim himâye gören İslâm bilginleri Bağdat'a gitti. Abbâsîlerin III. (IX.) asırda siyasî otoritesini kaybetmesi ve devletin idarî mekanizmalarının bozulması neticesinde mahallî hanedanlar ortaya çıktı. Yerel hânedanlar döneminde Errecân ve havalisi doğrudan etkilenmese de dolaylı olarak Fars bölgesinde meydana gelen gelişmeler Errecân'ı da ister istemez etkilemiştir. Bu nedenle konu bütünlüğünün sağlanması adına Fars'ta meydana gelen siyasî gelişmelerden bahsetmek uygun olacaktır.

17 Fars bölgesinde Şîrâz ve Errecân arasında kalan bir şehir. *Hudûdü'l-âlem*, çev. Murat Ağarı, Abdullah Duman, İstanbul 2008, s. 85; Yâkût el-Hamevî, V, s. 305.

18 Errecân'ın güneyinde yer alan Fars'a bağlı Orta Çağ kentidir. Yâkût el-Hamevî, IV, s. 850-851; Jean Calmard, "Kâzarûn", *EP*, IV, s. 850-851.

19 Belâzürî, s. 560-563; Taberî, IV, s. 174-177; İbnü'l-Belhî, s. 114; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-târîh*, çev. Ahmet Ağırakça, III, İstanbul 1991, s. 46; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, VII, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 2000, s. 215; Zerrinkûb, a.g.m., s. 21; Javad Heyat, "Fars", *DİA*, XII, s. 175.

20 Ezârika kelimesi Ebû Râşid Nâfi' b. Ezrâk'a intisab edenleri ifade etmek için kullanılır. Ezrâkîler ile detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öz, "Ezârika", *DİA*, XII, s. 45-46.

Tâhir b. Hüseyin (195/821-207/822) öncülüğünde Horasan'da kurulan Tâhirîler²¹, Abbâsî Devleti içerisinde ortaya çıkan ilk hânedanlıktır. Onun zamanında hânedanlığın sınırları Fars, Hûzistân ve Basra'ya kadar uzandı. Tâhirîler zamanında Errecân'da kaynaklara tesadüf eden kayda değer bir olay yaşanmamıştır.

Tâhirîlerin Sîstân'daki hâkimiyetine son veren Ya'kûb b. Leys (247/861-265/879) Sîstân'da Saffârî hanedanlığını²² kurdu. Ya'kûb, Sîstân'daki işlerini yoluna koyduktan sonra ilk olarak Tâhirîlerin hüküm sürdüğü toprakları ele geçirdi. Daha sonra Sîstân'ın güvenliğini sağlamak ve topraklarını genişletmek amacıyla batısındaki Kirmân'ı ele geçirmek üzere sefer düzenledi (254/869). Bunu haber alan Abbâsî halifesi Mu'tez-Billâh (252/866-256/869) Fars valisi Ali b. Hüseyin'e Kirmân'ı iktâ etti²³. Nitekim Ali de önceden beri Kirmân'ı ele geçirmek istiyordu. Ali'nin Hûzistân ve Irak'ı istila etmesinden korkan Halife Mu'tez'in ona Kirmân'ı iktâ etmesi stratejik bir hamleydi. Böylelikle Ali ve Ya'kûb Kirmân'da birbirine düşecek, halife de onların tehdidinden bir süre uzak kalacaktı. Ali, Fars'da bulunduğu sırada güvenilir adamlarından Tavk b. el-Mugallis'i bir süvari birliğiyle Kirmân'a göndererek burada hâkimiyeti sağladı. Daha sonra Ya'kûb bir savaş hilesiyle Tavk'a baskın yaparak onu Kirmân'dan uzaklaştırdı ve buraya hâkim oldu. Akabinde Kirmân'la da sınırlı kalmayıp Fars'ı ele geçirmek için yola çıktı. Bunu haber alan Ali, Fars'ta dağlı kabilelerden²⁴ oluşturduğu bir ordu ile Ya'kûb'u karşıladı. Yapılan savaşta Ali mağlup oldu ve 255 (869) yılında Saffârîler Fars bölgesini ele geçirdi²⁵. Fars bölgesinin hâkimiyetini sağladıktan sonra Sîstân'a geri döndü. Kısa süre sonra Fars'ta yeniden Abbâsî Devleti'nin siyasî otoritesi tesis edildi. Bu Saffârîlerin ilk kez Fars'ı ele geçirmesiydi.

Fars bölgesi elinden çıkan Ya'kûb, yeniden hâkimiyetini sağlamak için Kirmân'a geldi. Kirmân'da bulunduğu sırada Fars valilerinden Muhammed b. Vâsıl ona hediyeler takdim ederek bağlılığını bildirdi. Bu durumdan memnun olan Ya'kûb onu Fars idaresinde bıraktı. Daha sonra Fars'ı tamamen kendi kontrolüne almak amacıyla 261 (875) yılında Fars'ın üzerine yürüdü. İstahr'a geldiğinde Muhammed b. Vâsıl'ın vekili tarafından karşılandı ve hazinenin mallarını ona verdi. Bu sırada Ya'kûb'un Kûhistân'daki görevinden azledilen nâibi Muhammed b. Zeydûye, Ahvâz'a gelerek burada bulunan Muhammed b. Vâsıl ile görüştü. Onu Ya'kûb'a karşı kışkırttı. Yapılan savaşta Muhammed ağır kayıplar verip canını zor

21 Tâhirîler hakkında geniş bilgi için bkz. C. E. Bosworth, "The Tahirids and Saffarids", *CHI*, IV, s. 90-135; Erdoğan Merçil, "Tâhirîler", *DGBİT*, V, s. 401-416.

22 Saffârîler hakkında detaylı bilgi için bkz. Bosworth, a.g.m., s. 90-135; Erdoğan Merçil, "Saffârîler", *DGBİT*, V, s. 417-449.

23 İbnü'l-Esîr, VII, s. 161; C. E. Bosworth, *The History of the Saffarids of Sistan and the Maliks of Nimruz (247/861 to 949/1542-3)*, Costa Mesa 1994, s. 181-339; Merçil, "Saffârîler", s. 422.

24 Bu dağlı kabilelerin Şebânkârelerin öncülleri olması muhtemeldir. V. F. Büchner - C.E. Bosworth, "Shabankare" *EP*, IX, s. 156-158.

25 Taberî, IX, s. 382; *Târih-i Sîstân*, thk. Muhammed Taki Bahar, Tahran 1371, s. 217; İbnü'l-Esîr, VII, s. 162-163; Bosworth, a.g.e., s. 145; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 234; Zerrinkûb, a.g.m., s. 111.

kurtardı. Böylelikle Ya'kûb, Fars'ı tamamen kontrol altına aldı. Ya'kûb'un bu başarılarını gören Halife Mu'temid (256/870-279/892) onu kendi tarafına çekmek için Fars'ın idaresini kendisine tevdi etti²⁶. Görüldüğü üzere Saffâriler hilâfetin çok yakındaki bir bölgeyi elde ederek Abbâsî halifelerini tedirgin etmişlerdir. Fars bölgesi elde edildikten sonra Errecân, Hûzistân'a açılan bir kapı niteliğinde olduğundan bölgenin zaptı için askerî üs olarak kullanılmıştır.

Ya'kûb b. Leys'in 265 (879) yılında Cündişâpûr'da ölümünün ardından kardeşi Amr b. Leys Saffârilerin başına geçti. Amr, Muhammed b. el-Leys'i Fars'ın idaresi için görevlendirdi. Kendisi de Sîstân'a döndü. Muhammed'in hilâfete yıllık haracı ödememesi üzerine Fars'a sefer düzenleyen Amr suçluları cezalandırdı ve gönderilmesi gereken dört milyonluk haracı da halifeye yolladı (268/881). Muhammed'in yerine ise Nasr b. Ahmed'i tayin ederek geri döndü²⁷. Halife bu durumdan son derece memnun oldu. Kısa süre sonra Amr ile Bağdat arasındaki ilişkiler bozuldu. Halifenin nâibi el-Muvaffak (ö. 278/891), Amr'ı emîrlikten azlederek Fars'a eski Saffârî kumandanlarından Ahmed b. Abdülaziz'i tayin etti. Bunun üzerine Nasr b. Ahmed, Amr'a haber verdi. Amr, Fars'a geldiğinde halifenin Said b. Mahled kumandanlığındaki ordusu ile savaştı. Halifenin ordusuna mağlup olunca Sircân'a kaçtı, askerlerinden çoğu da esir edildi. Fars'ta yeniden Abbâsî hâkimiyeti tesis edildi. Abbâsî emîrlerinin kendi aralarında çıkan anlaşmazlığı sonucunda Amr yeniden Fars'a hâkim oldu. Amr'ın bu başarısından endişe duyan Muvaffak, yıllık haracı ve oğlu Muhammed'i Bağdat'a rehin olarak göndermesi koşuluyla onu tekrar Fars emîri olarak tanıyacağını bildirdi. Amr bu teklifi kabul eder gibi görünüp güçlü bir ordu hazırlayarak Errecân yoluyla, oğlu Muhammed'i Muvaffak'ın üzerine gönderdi. Bundan başka Ebû Talha'nın kumandanlığında güçlü bir ordu daha hazırladı. Ebû Talha'nın saf değiştirmesi ve oğlu Muhammed'in hastalanarak ölmesi karşısında Kirmân'a daha sonra da Sîstân'a gitti (274/887)²⁸.

Yukarıda bahsedilen gelişmelerden sonra Mısır ve Suriye'de Ahmed b. Tolun (254/868-270/884)'un isyanı Muvaffak'ı Amr ile barışmak durumunda bıraktı. Bu nedenle Muvaffak, Amr'a bir elçi göndererek 10 milyon dirhem karşılığında Fars, Kirmân ve Horasan'ı iktâ etti. Aynı zamanda Amr'ın ismi hutbede halifeyle birlikte okunacaktı. Bu durum Abbâsîlerin içinde bulunduğu aciziyeti ve Amr'ın kudretini göstermektedir. Amr vekil olarak tayin ettiği Bilal b. Ezher'i Fars'a gönderdi. 276 (889) yılında da kendisi Fars'a gitti. Esasen Muvaffak'ın, ismini hutbeden çıkartması ve lanetlemesi Amr'ı endişelendiriyordu. Amr, Muvaffak'ın Fars'a gelen ordusunu ve Abbâsîlerin Fars ve Kirmân valisi Ahmed b. Abdülaziz'i mağlup etti ve Fars'ı yeniden hâkimiyeti altına aldı (277/890). Muvaffak ve Halife Mu'temid

26 Taberî, IX, s. 514; *Târih-i Sîstân*, s. 228-229; Gerdîzî, *Zeynü'l-ahbâr*, thk. Abdülhay Habîbî, Tahran 1363, s. 310; İbnü'l-Esîr, VII, s. 230; Bosworth, *a.g.e.*, s. 145; Zerrinkûb, a.g.m., s. 113.

27 Taberî, IX, s. 601; *Târih-i Sîstân*, s. 239; İbnü'l-Esîr, VII, s. 310; Bosworth, *a.g.e.*, s. 199.

28 *Târih-i Sîstân*, s. 243; İbnü'l-Esîr, VII, s. 357; Bosworth, *a.g.e.*, s. 206; Zerrinkûb, a.g.m., s. 119; Merçil, "Saffâriler", s. 436.

öldükten sonra yerine geçen yeni Halife Mu'tezid (279/289-892/902) Saffâriiler ile anlaşarak Fars, Kirmân, Sîstân, Horasan ve Zâbulistân'ın *sâhib-i şurtalığın*²⁹ Amr'a verdi³⁰. Amr'ın 289 (902) yılında ölümünden sonra yerine gelen Saffârî emîrleri Fars'taki etkinliğini yitirdi. Bundan sonra bölge yeniden Abbâsî hâkimiyetine geçti.

Sîstân'da kurulan Saffârîiler kısa sürede Tâhirîlerin topraklarına hâkim olmak suretiyle hızla batıya doğru ilerlemiştir. Ya'kûb ve Amr'ın Fars bölgesinde hâkimiyet kurabilmek için Abbâsîler ile sürekli mücadele halinde olduğu görülmektedir. Bu mücadeleler sırasında Saffârîiler başta Errecân olmak üzere Fars'ın çeşitli şehirlerinde para bastırır³¹. Tâhirîler ile başlayıp daha sonra Saffârîiler ile devam eden siyasî çekişmelerin kısmen de olsa Errecân şehrinde sosyo-ekonomik bozulmalara yol açtığı söylenebilir.

b. Büveyhîler Döneminde Errecân

Deylem'de³² ortaya çıkan Büveyhî hanedanının kurucusu Büveyh b. Fennâ Hüsrev'in Sâsânî imparatoru Behrâm-ı Gûr'dan geldiği rivayet edilir³³. IV. (X) yüzyılın başında Deylem'in siyasî birliği bozulunca Ebû'l-Şucâ' Büveyh'in oğulları Ali b. Büveyh ve kardeşleri Ebû'l-Ali Hasan ile Ahmed b. Büveyh ilk önce Sâmânîlerin Deylem emîri Mâkân b. Kâkî (ö. 329/940)'nin daha sonra da Ziyârî hükümdarı Merdâvic b. Ziyâr (316/928-323/935)'in hizmetinde bulundu³⁴.

Büveyhî oğulları içerisindeki yaşça büyük olan Ebû'l-Hasan Ali'ye Ziyârî hükümdarı Merdâvic tarafından Kerec valiliği tevdi edildi. Ali'nin Kerec'teki nüfuzunu artırması Merdâvic'i rahatsız etti. Bunun üzerine Kerec'ten çıkmak zorunda kalan Ali, Abbâsî yönetiminde bulunan İsfahân'a gitti. Ali burada İsfahan emîri Ebû'l-Feth Muzaffer b. Yâkût ile karşılaştı ve kısa bir mücadele sonunda şehri ele geçirdi (321/933). Bu gelişmeler üzerine Merdâvic, Ali'yi yakından takip etmesi için kardeşi Veşmgîr'i görevlendirdi. Veşmgîr'in geldiğini öğrenen Ali, bu sefer Errecân'a doğru hareket etti. O sırada şehrin hâkimi Abbâsî emîrlerinden Ebû Bekir Muhammed b. Yâkût, Ali'nin Errecân üzerine geldiğini öğrenince herhangi bir direnç göstermeden Hûzistân'a bağlı Râmhürmüz şehrine kaçtı. Ali, Errecân'a hâkim olunca buradan oldukça fazla ganimet elde etti. Errecân'da bulunduğu sırada

29 İslâm devletlerinde şehirlerde emniyeti sağlayan teşkilâta şurta, teşkilâtın başkanına sâhibü'ş-şurta (emîrü'ş-şurta) denirdi. Metin Yılmaz, "Şurta", *DİA*, XXXIX, s. 242-244.

30 *Târih-i Sîstân*, s. 245-246; İbnü'l-Esîr, VII, s. 365; Bosworth, *a.g.e.*, s. 208; Barthold, *a.g.e.*, s. 236; Zerrinküb, *a.g.m.*, s. 119-120; Merçil, "Saffârîler", s. 437.

31 Bosworth, *a.g.e.*, s. 214.

32 İran'ın kuzeyinde yer alan dağlık bir bölgedir. Yâkût el-Hamevî, II, s. 544; V. Minorsky, "Daylam", *EP*, II, s. 189-195.

33 İbnü'l-Esîr, VIII, s. 220; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, nşr. Abdülhüseyn Nevâî, Tahran 1364 hş., s. 409; Ali Asgar Fakihî, *Âl-i biye ve evzâu zamân-i işân bâ nemûdâri ez zendeğî-yi merdom-i ân asr*, Tahran 1365 hş., s. 90.

34 İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, çev. Kıvameddin Burslan, Ankara 2016, s. 276-277; *Mücmelü't-tevârih ve'l-kısas*, nşr. Muhammed Ramazânî, Tahran 1939, s. 378; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 222; Fakihî, *a.g.e.*, s. 60-61.

Nübendecân emîri Ebû'l-Tâlib b. Zeyd b. Ali'den bir mektup aldı. O yazdığı mektupta; Ali'nin Şîrâz'a gitmesini, Yâkût'un elinde bol miktarda mal olduğunu ve Şîrâz'ı ele geçirdiği taktirde güçlü bir konuma sahip olacağını bildirdi. Yâkût'un ordusunun büyüklüğünden çekinen Ali bu teklifi kabul etmedi ve Errecân'da kalmaya devam etti. Nübendecân emîrinin ısrarları devam etti. Bunun üzerine Ali b. Büveyh, 321 (933) yılının Rebûlâhir ayında Nübendecân'a hareket etti. Nübendecân'a gelince Emîr Ebû'l-Tâlib b. Zeyd b. Ali, onun hizmetine birçok asker vermiş ve her türlü ihtiyacını görmeye çalışmıştı³⁵. Bu sırada Ali, kardeşi Ebû'l-Ali Hasan'ı Kâzerûn'a göndererek buradan çok miktarda ganimet elde etti³⁶.

Ali, Errecân'a hâkim olduktan sonra Merdâvîc ile Yâkût'un haberleştiğini öğrendi. Korkuya kapılıp, İstahr yolunu kullanarak Mâkân b. Kâkî'nin yanına dönmek istedi. Ali'yi güçsüz durumda yakalamak isteyen Yâkût güçlü bir orduyla onun önünü kesti. Bunun üzerine 322 (934) yılında yapılan savaşta Ali'nin ordusu azınlıkta olmasına rağmen Yâkût ağır bir hezimete uğradı ve Şîrâz'a kaçtı. Ali de Şîrâz önlerine gidip buradaki Deylemlileri harekete geçirmek suretiyle şehre girmek için hazırlıklar yaptı. Nitekim kısa bir süre sonra Ali b. Büveyh şehre hâkim oldu. Ali'nin Şîrâz'ı ele geçirilmesiyle Fars'ta siyasî birlik sağlandı. Bu gelişmelerin ardından Ali, Halife er-Râzî Billâh (322/934-329/940)'a ve veziri İbn Mukle (ö. 328/940)'ye bir mektup yazarak Abbâsî halifeliğine bağlılığını bildirdi. Ayrıca yıllık sekiz milyon dirhem vergi karşılığında elinde bulundurduğu bölgelerin kendisine ikta olarak verilmesini talep etti. Bunun üzerine Abbâsî halifeliğinden bir elçi gönderilerek sancak ve hil'at gönderilmesine rağmen ödemeyi yapmadı. Böylelikle Büveyhilerin Fars şubesi kurulmuş oldu³⁷.

Fars'a hâkim olan Ali b. Büveyh, Saffârîlerin ve Muhammed b. Yâkût'un hazinelerini de ele geçirdi. Ekonomik olarak güçlenen Ali, askerî yönden de oldukça güçlendi. Bu durumdan rahatsız olan Merdâvîc, Ali'nin hilâfet ile bağlantısını kesmek ve topraklarını genişletmesini engellemek için Hûzistân'a yaptığı sefer neticesinde Ahvâz'ı ele geçirdi. Merdâvîc'in Hûzistân'a hâkim olmasından kısa bir süre sonra katıldığı bir şenlikte bir grup Türk askeri tarafından öldürülmesi hem Yâkût'u hem de Ali'yi oldukça rahatlatmıştı. Yâkût,

35 Kâzerûn'daki dağlık bölgede geniş arazilere sahip olan ve Abbâsîlere muhalif olarak bilinen Ebû Tâlib Zeyd b. Ali, Büveyhilerin askeri desteği sayesinde dinî ve siyasî düşüncelerini gerçekleştirebilme amacıyla Ali b. Büveyh'e yakınlık gösteriyordu. Bu nedenle Ali b. Büveyh'in faaliyetleri için her gün beş yüz altın sarf ettiği kaydedilmektedir. İbn Miskeveyh, s. 278; Heribert Busse, "Iran under the Buyids", *CHI*, IV, s. 255.

36 İbn Miskeveyh, s. 277; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 224-225; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad (334/946-447/1055)*, Calcutta 1964, s. 4; Âli Nakî Behmenyâr Kirmânî, *Târîh-i Dûdmân-i Büveyh*, Kirmân 1318, s. 30-31; Abbas Perviz, *Târîh-i Deyâlîme ve Gaznevîyân*, y.y. 1332 h.ş, s. 12-14; Fakihî, *a.g.e.*, s. 94; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Târîh-i Merdum-i İrân (ez Pâyân-ı Sâsâniyân ta Pâyân-ı Âl-i Büveyh)*, II, Tahrân 1377, s. 420; İbrahim Selman Kürevî, *el-Büveyhiyyân ve'l-hilâfetu'l-abbâsiyye*, Safât 1982, s. 91-92; Busse, *a.g.m.*, s. 254-255.

37 İbn Miskeveyh, s. 278-279; Hemedâni, *Tekmilatü Târîhi'l-Taberî*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, (Taberî, Tarih içinde), XI, Beyrut t.y., s. 292; *Mücmelü'l-tevârih ve'l-kısas*, s. 378; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 229-230; Hassan Mneymneh, *Büveyhiler Devleti Tarihi*, çev. Tarık Akarsu, İstanbul 2021, s. 104; Fakihî, *a.g.e.*, s. 97-99; Abbas Perviz, *a.g.e.*, s. 57; Kürevî, *a.g.e.*, s. 95-96; Busse, *a.g.m.*, s. 255.

Hûzistân'ı yeniden ele geçirmek için kâtibi Ebû Abdullah el-Berîdî³⁸ aracılığıyla İbn Ebû'l-Tâhir'i Ahvâz'a; Ebû'l-Ahmed el-Cestânî'yi ise Askerimükrem'e gönderdi. Ali b. Büveyh de Errecân'a İbrahim b. Kâsek'i atadı. İbrahim, Ahvâz'ı Yâkût'un adamlarından önce ele geçireceğini düşündüğünden Errecân'dan Râmhürmüz'e doğru hareket etti. Ali b. Büveyh, İbrahim'e mektup yazarak Hûzistân'ın stratejik noktalarından birisi olan Râmhürmüz'de kalması ve kendisini yardım gelene kadar bir yere ayrılmaması noktasında uyardı. Yâkût'un Sûs yoluyla Askerimükrem'e geldiği haberini alan İbrahim, yanındakilerle birlikte Errecân'a dönmek zorunda kaldı. Yâkût, İbrahim'i takip etmek suretiyle Errecân'a doğru yola çıktı. Onun ordusunda Türk, Deylem ve Horasan asıllı birlik de bulunuyordu. Bu sırada el-Berîdî de Yâkût'a katıldı. Ali b. Büveyh de ordusuyla birlikte Errecân yakınlarına geldi. İki ordu arasında yapılan savaşta Yâkût'un ordusu ikinci defa Ali'ye karşı yenildi. Ebû Abdullah el-Berîdî, Ali'ye bir mektup yazıp anlaşmak istediğini bildirdi. Yapılan anlaşma Halife er-Râzî Billâh'a da onaylatıldı. Böylelikle halife tarafından resmî bir şekilde Ali'nin Fars ve Hûzistân topraklarındaki meşrûiyeti kabul edilmiş oluyordu (323/935)³⁹.

Errecân'da yenilmesi üzerine Askerimükrem'e giden Yâkût, yenilginin ardından ordusunun iâşesini dahi veremeyecek duruma düştü ve el-Berîdî'den yardım talep etti. Onun bu talebini reddeden el-Berîdî, Yâkût'un gözden düşmesi için elinden geleni yaptı. Abbâsî veziri İbn Mukle'nin de yardımıyla Yâkût ortadan kaldırıldı. Böylelikle el-Berîdî, Ahvâz ve havalisinden istediği gibi vergi ve haraç toplayarak bölgede önemli bir siyasî aktör hâline geldi⁴⁰. Ebû'l-Abdullah el-Berîdî'nin Ahvâz'da güçlenmesi üzerine Emîrû'l-ümerâ İbn Râik, Türk kumandanlardan Beckem (ö. 329/941)'i el-Berîdî ile savaşması için Hûzistân'a yolladı. Bunun üzerine el-Berîdî o sırada Şîrâz'da bulunan Ali b. Büveyh'in yanına kaçtı. Ali b. Büveyh'i Ahvâz'ın fethi için cesaretlendiren el-Berîdî kendisine yardım edildiği takdirde Ahvâz'ın gelirlerinin önemli bir kısmını vereceğini söyledi. Ali, kardeşi Ahmed b. Büveyh'i görevlendirerek el-Berîdî ile birlikte Ahvâz'a gitmesini söyledi. Ahmed, Ahvâz üzerine yürüdüğü esnada önce Errecân'da daha sonra da Askerimükrem'de Beckem'in ordusunu mağlup etti. Nitekim uzun mücadelelerin sonunda Büveyhîler Ahvâz'a hâkim oldu⁴¹.

Yukarıda bahsedilen gelişmeler neticesinde Ahmed b. Büveyh kumandasındaki Büveyhî ordusu gün geçtikçe Bağdat'a yaklaşmaktaydı. Onun Ahvâz'a hâkim olması Bağdat'taki gelişmeleri yakından izlemesini sağladı. Ahmed, Ahvâz'da bulunduğu sırada Bağdat'ın

38 Berîdî ailesinin reisi olan Ebû Abdullah özellikle Hûzistân'ın vergi işlerini yürüttüğü esnada rüşvet ve muhtelif yolsuzluklar ile haksız yere büyük bir servet sahibi oldu. Öte yandan kardeşleri de Abbâsî Devleti'nde mühim görevler üstlenerek hazine ve halkı sömürdüler. Berîdîler hakkında detaylı bilgi için bkz. Abdülkerim Özyayın, "Berîdîler", *DİA*, V, s. 501-502.

39 İbn Miskeveyh, s. 283; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 239; Fakîhî, *a.g.e.*, s. 105; Mneymneh, *a.g.e.*, s. 105.

40 İbn Miskeveyh, s. 321-331; Hemedâni, s. 301-302; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 263-269.

41 İbn Miskeveyh, s. 354; Hemedâni, s. 310; *Kitâbu'l-uyûn ve'l-hadâik fi ahbâri'l-hakâik*, nşr. Ömer es-Saidî, IV/I, Dimaşk 1972, s. 300; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 283; İbn Haldûn, *Kitâbu'l-iber ve divânü'l-mübtede' ve'l-haber*, IV, Beyrut 1979, s. 571.

yönetimi güçlü bir Türk emîri olan Tüzün (ö. 334/945)'ün elindeydi. IV. (X.) yüzyılda Abbâsî halifelerinin siyasî otoritelerinin zayıflaması devlet yönetimini emîrî'l-ümerâlara bırakmalarıyla sonuçlandı. İşte onlardan biri olan Tüzün'ün ölümü Ahmed'in Bağdat'ı işgal etme konusunda isteğini daha da artırmıştı. Uygun ortamın oluşması sonunda Bağdat'a giren Ahmed b. Büveyh, Halife Müstekfi Billah'a biat etti. Halife, Ahmed b. Büveyh'e Muizzüddeve, kardeşleri Ebû'l-Hasan Ali'ye İmâdüddeve, Ebû'l-Âli Hasan'a da Rüknüddeve lakabını verdi. Böylelikle Büveyhîlerin Irak kolu kurulmuş oldu⁴².

Muizzüddeve döneminde Errecân'da kaynaklara yansıyan önemli bir gelişme olmamıştır. İmâdüddeve ölümünden önce kendi oğlu olmadığı için Rüknüddeve'nin oğlu Adudüddeve'yi veliht olarak tayin etmiştir. Adudüddeve Fars'a hâkim olduktan sonra ilk işi Muizzüddeve'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Bahtiyâr'ın elinde bulundurduğu Errecân'a saldırmak oldu⁴³. Errecân'ı ele geçiren Adudüddeve gözünü Irak'a dikti. Bağdat'ı ele geçirmek için Bahtiyâr ile uzun bir mücadele sürdüren Adudüddeve, Kasrülcis'te yapılan savaşta onu öldürerek Büveyhî hânedanının başına geçti (367/ 978)⁴⁴.

Adudüddeve'nin 372 (983) yılında ölümünün ardından oğulları arasındaki saltanat mücadelesi boyunca Errecân, Fars'ın en çok tahrip olan şehri olmuştur. Errecân'ın ikmal yollarında bulunması ve ekonomik zenginliği nedeniyle buraya sahip olmak isteyen saltanat müddeîleri tarafından sürekli istila edilmiştir. Adudüddeve'nin oğulları Fars'a hâkim olan tarafın aynı zamanda hilâfet merkezine de hâkim olmada üstünlük sağlayacağını biliyordu. Nitekim Adudüddeve'nin yerine geçen Samsâmüddeve (372/983-376/987, 379/989-388/998) diğer kardeşlerinden hızlı hareket ederek emîrlerden biat almak suretiyle yeni Büveyhîlerin yeni hükümdarı oldu. Şerefüddeve (372/983-379/989) ve Bahâüddeve (379/989-403/1012)'ye karşı kardeşlerini yanına çekmek adına Ebû'l-Hüseyn Ahmed ve Ebû'l-Tâhir Firûzşâh'a hil'atler vererek Fars topraklarını onlara ikta etti. Samsâmüddeve'nin Irak'ta emîrî'l-ümerâ olmasını haber alan Şerefüddeve bu durumu kabul etmeyerek Kirmân'dan Fars'a giderek bölgeyi ele geçirdi. Ebû'l-Hüseyn de Fars'ı ele geçirmeye gittiği sırada Şerefüddeve'nin Fars'a hâkim olduğu haberini alması üzerine Errecân'dan Ahvâz'a geri dönmek zorunda kaldı. Ahvâz'a gelen Ebû'l-Hüseyn, Samsâmüddeve'ye bağlılığını sonlandırarak Ebû'l-Ferec Mansûr b. Hüsrev'in⁴⁵ yardımıyla Basra'yı ele geçirip Tâcüddevle lakabını aldı⁴⁶. Böylelikle Samsâmüddeve Irak'a Tâcüddevle Ahvâz ve Basra'ya

42 İbn Miskeveyh, s. 484-485; Hemedâni, s. 353-354; *Kitâbu'l-uyûn*, IV/II, s. 431; Antâkî, *Târîhu'l-antâkî*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Lübnan 1990, s. 53; İbnü'l-Esir, VIII, s. 384-385; Zehebi, *Târîhu'l-islâm*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, XXV, Beyrut 1992, s. 25; İbn Haldûn, *el-Iber*, IV, s. 574-575; Kabir, *a.g.e.*, s. 6; Fakîhî, *a.g.e.*, s. 137.

43 İbn Miskeveyh, s. 743-745; İbnü'l-Esir, VIII, s. 576-577.

44 İbn Miskeveyh, s. 761-762; İbnü'l-Esir, VIII, s. 595-596; İbn Kesîr, XI, s. 492-493.

45 Ebû'l-Hüseyn Ahmed, Ahvâz idaresini ele geçirdikten sonra Ebû'l-Ferec'i kendisine vezir tayin etti.

46 Rûzrâverî, *Zeylû tecâribü'l-ümem*, nşr. H. F. Amedroz - D. S. Margoliouth, VI, Oxford 1921, s. 81; İbnü'l-Esir, IX, s. 27-28; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fütûni'l-edebe*, nşr. Ali M. el-Bicâvî - Hüseyn Nassâr ve dğr., XXVI, Kahire 1975, s. 132; Kabir, *a.g.e.*, s. 69; Busse, *a.g.m.*, s. 289.

Şerefüddeve ise Fars'a egemen olmuştu. Bahâüddeve ise ağabeyi Samsâmüddeve'yi gizlice tahttan indirme mücadelesi yürütüyordu. Samsâmüddeve'nin bu girişimden haberinin olması Bahâüddeve'nin yakalanarak hapse atılmasına neden oldu. Şerefüddeve Irak'ı ele geçirmek için Şîrâz'da hazırlıklarını tamamlamasının ardından Errecân üzerinden Hûzistân'a girdi. Herhangi bir mukavemetle karşılaşmayan Şerefüddeve kısa sürede Bağdat önlerine kadar geldi. Samsâmüddeve, ağabeyi ile anlaşma yapmaya çalıştıysa da Şerefüddeve onu tutuklatarak Sîrâf'ta bulunan zindana hapsetti. Şerefüddeve'nin ölümüne kadar da hapisteye kaldı. Böylece Şerefüddeve Irak Büveyhîlerinin yeni hâkimi oldu⁴⁷.

Şerefüddeve 379 (989) yılında ölünce yerine Adudüddeve'nin en küçük oğlu Ebû'l-Nasr Fîrûz, Halife Tâi'-Lillâh (365/974-381/991)'tan Bahâüddeve lakabını alarak Bağdat'ta Büveyhî tahtına oturdu. Şerefüddeve ölümünden önce oğlu Ebû'l-Ali'yi kalabalık bir Türk birliğiyle Fars bölgesine göndermişti. Samsâmüddeve de ağabeyi Şerefüddeve'nin ölümünün ardından hapisten çıkarak Deylemlilerle birlikte Şîrâz'a doğru ilerledi ve şehre hâkim oldu. Ebû'l-Ali, Errecân'da bulunduğu sırada Bahâüddeve'den mektup aldı. Ebû'l-Ali'nin gönlünü alan Bahâüddeve ona birtakım vaatlerde bulunup kendi yanına gelmesini istiyordu. Nitekim Bahâüddeve'nin yanına gelen Ebû'l-Ali öldürüldü⁴⁸.

Bahâüddeve 380 (990) yılında Samsâmüddeve'nin Fars'taki hâkimiyetine son vermek için sefere çıktı. Basra üzerinden Hûzistân'a; oradan da Errecân'a hareket etti. Errecân'a geldiğinde değeri bir milyon dinarı aşkın mala el koyan Bahâüddeve, Ebû'l-Alâ' b. El-Fazl kumandasındaki bir birliği Nûbendecân'a gönderdi. Ancak burada bulunan Fûlâd Menâzir'in ordusu Ebû'l-Alâ'yı yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine yapılan görüşmeler sonunda taraflar arasında anlaşma yapıldı. Anlaşmaya göre Hûzistân ve Irak, Bahâüddeve'ye; Fars bölgesi ve Errecân şehri ise Samsâmüddeve'ye bırakıldı. Böylelikle onun Fars hâkimiyeti resmen kabul edilmiş oldu (380/990)⁴⁹. Yapılan bu anlaşmadan sonra 383-385 (993-995) yılları arasında Samsâmüddeve ve Bahâüddeve arasında Hûzistân bölgesinde savaşlar meydana geldi. Savaşların neticesinde Samsâmüddeve ağabeyi Bahâüddeve'ye üstünlük sağladı. Bahâüddeve Şüşter ile Râmhürmüz'e, Samsâmüddeve ise Râmhürmüz'den Errecân arasında kalan yerlere sahip oldu⁵⁰. Görüleceği üzere Samsâmüddeve Fars hâkimiyetini genişleterek topraklarına Hûzistân'ın da bir kısmını elde etmiş oldu.

47 Rûzrâverî, s. 123-124; İbnü'l-Cevzî, XIV, s. 317; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, s. 422; İbnü'l-Esir, IX, s. 43-44; Nüveyrî, XXVI, s. 132-133; krş. Kabir, *a.g.e.*, s. 73; Fakîhî, *a.g.e.*, s. 268-269; Sâdık Seccâdî, "Âl-i Büye", *DMBİ*, I, s. 630.

48 Rûzrâverî, s. 136-137, 166-168; İbnü'l-Cevzî, XIV, s. 339; İbnü'l-Esir, IX, s. 56-57; İbn Kesîr, XI, s. 519; Nüveyrî, XXVI, s. 135-136; İbn Haldun, *el-İber*, IV, s. 613.

49 Rûzrâverî, s. 173-174, 177-179; İbnü'l-Esir, IX, s. 58-59; Kabir, *a.g.e.*, s. 78-79; Fakîhî, *a.g.e.*, s. 276; Seccâdî, "Âl-i Büye", I, s. 638.

50 Rûzrâverî, s. 283-284; İbnü'l-Esir, IX, s. 96-97; İbn Haldun, *el-İber*, IV, s. 617-616; krş. Kabir, *a.g.e.*, s. 80; Fakîhî, *a.g.e.*, s. 281; Mneymneh, *a.g.e.*, s. 123.

Samsâmüddeve'nin 388 (998) yılında ölmesi üzerine Bahtiyâr'ın oğulları Ebû Nasr ve Ebû'l-Kâsım Fars'a hâkim oldu⁵¹. Bunu haber alan Bahâüddeve büyük bir ordu hazırlayarak Vâsıt üzerine hareket etti. Hûzistân'da kendisi için sorun teşkil edebilecek Deylemlileri itaati altına aldıktan sonra sınırlarını Errecân'a kadar genişletti. Errecân'da ordusu için lojistik destek sağladıktan sonra Şîrâz'a doğru yola çıktı. Şîrâz yakınlarında yapılan savaş sırasında Bahtiyâr'ın oğullarının safında bulunan askerler Bahâüddeve'nin tarafına geçti. Ebû'l-Nasr ve Ebû'l-Kâsım, Bahâüddeve ile savaşıacak kuvvetlerinin kalmadığını anlayınca kaçmak durumunda kaldılar. Böylelikle rahatlıkla Şîrâz'a hâkim olan Bahâüddeve yeniden Büveyhî topraklarındaki siyasî birliği sağladı (389/999)⁵². Bahâüddeve'nin ölümüne kadar Errecân şehrinde herhangi bir askerî veya siyasî karışıklık meydana gelmemiştir.

Errecân, Samsâmüddeve ve Bahâüddeve arasındaki saltanat mücadelelerinin getirdiği olumsuzluklardan en çok etkilenen şehirlere biridir. Şehir hâkimiyetinin sürekli kardeşler arasında el değiştirmesi ve her yeni gelen yönetim tarafından ordunun masraflarının karşılanması için halktan vergi toplanması büyük huzursuzluklara yol açmıştır. Ağır vergiler altında ezilen halk çareyi başka şehirlere gitmekte bulmuştur. Bu dönemde şehrin nüfusu giderek azalmaya başlamıştır.

Bahâüddeve'nin 403 (1012) yılında Errecân'da ölümünün ardından Büveyhîlerin başına Sultânüddeve geçti. Bu dönemde Sultânüddeve (403/1012-415/1024), kardeşleri Celâlüddeve (418/1027-435/1044) ve Müşerrifüddeve (412/1021-416/1025) ile mücadele etti. Bu mücadele daha çok Ahvâz ve Vâsıt sahasında gerçekleştiği için Errecân nispeten daha az etkilenmiştir. Sultânüddeve ölünce yerine Ebû Kâlicâr (436/1044-440/1048) geçti. Ebû Kâlicâr'ın hükümdarlığı döneminde uğraştığı en önemli meselelerin başında Büveyhî topraklarına doğru gelmekte olan Selçuklular yer almaktaydı. Onun döneminde de Errecân'da kaynaklara yansıyan ciddi bir siyasî gelişme olmamıştır. Ebû Kâlicâr'ın ölümü üzerine oğulları Melikü'r-Rahîm (440/1048-447/1055) ve Fülâd Sütûn (440/1048-448/1056)⁵³ saltanat mücadelesine girişmiştir. Diğer iki oğlu Ebû'l-Sa'd ile Ebû'l-Tâlib ise Melikü'r-Rahîm'in tarafında yer almıştır. Selçukluların damadı olan Fülâd Sütûn Fars ve Hûzistân topraklarında, Melikü'r-Rahîm ise Irak'ta hâkimiyet sağlamıştı. Melikü'r-Rahîm, Fars'a hâkim olmak üzere güçlü bir orduyla Ahvâz'dan yola çıktı. Errecân'a geldiği sırada

-
- 51 Samsâmüddeve ordudan Deylemlilerin bir kısmını tasfiye etmişti. Bunun üzerine ne yapacağını bilemeyen Deylemliler, adını tespit edemediğimiz bir kalede tutuklu bulunan Bahtiyâr'ın oğulları Ebû Nasr ve Ebû'l-Kâsım'ın yanına gitti. Errecân'da buluşan Bahtiyâr'ın oğulları ve Deylemliler Samsâmüddeve'yi takip ettiler ve Şîrâz'a iki merhale uzaklıkta bulunan Dûdemân'da yakalayıp öldürdüler. Rûzâverî, s. 333-335; İbnü'l-Esir, IX, s. 118-119; İbn Kesîr, XI, s. 549; Sibt İbnü'l-Cevzî, XVIII, s. 114-115; İbn Haldun, *el-İber*, IV, s. 621-622.
- 52 Rûzâverî, s. 342-352; İbnü'l-Esir, IX, s. 125-126; İbn Kesîr, XI, s. 550; İbn Haldun, *el-İber*, IV, s. 622; krş. Kabir, *a.g.e.*, s. 81; Mneymneh, *a.g.e.*, s. 125.
- 53 Ebû Kâlicâr sağlığında oğlu Fülâd Sütûn'u Çağrı Bey'in ismi tespit edilemeyen kızı ile Rebîülâhîr 439 (Ağustos-Eylül 1047) tarihinde evlendirdi. Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları, Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, İstanbul 2017, s. 155.

Ebû'l-Sa'd ile Ebû'l-Tâlib'i buraya vekil bırakarak Ahvâz'a döndü. Bunu fırsat bilen Fülâd Sütûn hazırlıklarını tamamladıktan sonra Melikü'r-Rahîm'in üzerine yürüyerek öncelikle Errecân'ı zaptetti. Ardından da Ahvâz'a doğru yola çıktı. Beklenmedik bir anda Melikü'r-Rahîm'in karşısına çıkan Fülâd Sütûn, onu bozguna uğrattı. Daha sonra Hûzistân içlerine çekilen Melikü'r-Rahîm, Hûzistân'a Selçuklu akını yapan birliklerinin başındaki Tâcû'l-mülûk Hezâresb b. Bengîr b. 'Îyâd el-Kürdî (ö. 462/1069-1070) ile mücadele etti. Hezâresb ile hareket eden Fülâd Sütûn kardeşi Melikü'r-Rahîm'i ağır bir yenilgiye uğrattı. Fülâd Sütûn bunun üzerine Fars bölgesine giderek Melikü'r-Rahîm'in vekil olarak bıraktığı Ebû'l-Sa'd ile mücadeleye girişti. Ancak Ebû'l-Sa'd'a yenilen Fülâd Sütûn, Behender Kalesi'ne çekildi. Bunun üzerine Fars'ta yeniden Melikü'r-Rahîm adına hutbe okundu⁵⁴. Fülâd Sütûn, Behender Kalesi'nden çıktıktan sonra Şîrâz'a hâkim oldu. Hutbeyi önce Tuğrul Bey, daha sonra Melikü'r-Rahîm, ardından kendi adına okuttu. Bir süre Şîrâz'da Tuğrul Bey'in himâyesinde hüküm süren Fülâd Sütûn, Şebânkâre emîri Fazlûye ile giriştiği savaşta yenilerek öldürüldü (448/1056). Böylelikle Büveyhîlerin Fars ve Hûzistân koluna son verildi⁵⁵. Görüldüğü üzere Tuğrul Bey, Fülâd Sütûn'un Selçukluların damadı olmasına rağmen Melikü'r-Rahîm ile kardeşi Fülâd Sütûn arasındaki mücadeleye taraf olmamıştır. Bu tavrındaki amaç Büveyhî kardeşlerin birbirlerini zayıflatmak istemesi olarak yorumlanabilir. Fülâd Sütûn'un 445 (1054) yılında Şîrâz'a hâkim olmasından sonra kendi adından önce Tuğrul Bey adına hutbe okutmasından onun tâbiliğine girdiği anlaşılmaktadır. Bunun ardından Halife Kâim Biemrillâh, Tuğrul Bey'i Besâsîrî'nin baskısından kurtulmak için 447 (1055) yılında Bağdat'a davet etti. Davete icabet eden Tuğrul Bey, Melikü'r-Rahîm'i tutuklatarak Irak Büveyhîlerine son vermiş oldu. Böylelikle siyasî olarak hiçbir hükmü kalmayan Büveyhîler tamamen ortadan kalkmış oldu⁵⁶.

Melikü'r-Rahîm ve Fülâd Sütûn arasındaki mücadele Büveyhîlerin yıkılışına zemin hazırlamış ve Selçukluların Büveyhî topraklarındaki yayılımını kolaylaştırmıştır. Onların iktidar mücadelesi ülkeyi savaş alanına çevirerek sosyo-ekonomik yapının bozulmasına neden olmuştur. Hatta Nâsır-ı Hüsrev (ö. 465/1073), Belh'e gitmek için Hûzistan'dan karayoluyla Fars'a geçememiş Basra'dan deniz yolunu kullanmak suretiyle Errecân'ın limanı Mehrûbân'a gelmiştir. Errecân'a ulaşabilmek için şehrin ileri gelen şeyhlerinden birinin silahlı adamları ona eşlik etmiştir⁵⁷. Bu durum şehirlerarası yolların güvensizliğini ve bu yollar üzerinde eşkıyanın çoğalmasını gösteren delil olması açısından önemlidir.

54 İbnü'l-Esir, IX, s. 435-436; İbn Haldun, *el-İber*, IV, s. 653-654.

55 İbnü'l-Esir, IX, s. 451; İbn Haldun, *el-İber*, IV, s. 656-657; Ergin Ayan, *Sultan Tuğrul Bey*, İstanbul 2020, s. 311; Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *DİA*, VI, s. 498.

56 İbnü'l-Cevzî, XV, s. 349; İbnü'l-Esir, IX, s. 458; Nüveyrî, XXVI, s. 166-168; İbn Haldun, *el-İber*, IV, s. 659-661; A. C. S. Peacock, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, çev. Özkan Akpınar, İstanbul 2020, s. 63.

57 Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, çev. Abdülvehhab Tarzî, İstanbul 1988, s. 141.

c. Selçuklular Döneminde Errecân

Oğuzların Kınık boyuna mensup olduğu bilinen Selçuk Bey, Cend'de kendi adıyla anılacak devleti kurduğu sırada Mâverâünnehir bölgesinin hâkimiyetini ele geçirmek için Sâmânîler ve Karahanlılar birbirleriyle çekişme hâlindeydi. Sâmânîlere verdiği destek neticesinde siyasî bir teşekkül olarak tanınan Selçuklular ilk defa Mâverâünnehir'de toprak sahibi oldu. Selçuk Bey'in 398 (1007) yılında Cend şehrinde ölmesinin ardından büyük oğlu Arslan Yabgu (ö. 423/1032) Selçuklu ailesinin başına geçti. Arslan Yabgu ile ailenin diğer üyeleri Tuğrul ve Çağrı Bey'in arasının bozulması üzerine Tuğrul Bey çöllere çekildi, kardeşi Çağrı Bey ise Anadolu üzerine keşif seferi düzenlemişti. Arslan Yabgu bir süre sonra Gazneli Mahmud (388/998-421/1030) tarafından yakalandı ve Kâlıncâr Kalesi'ne hapsedildi. Bunun üzerine Arslan Yabgu'nun idaresi altında bulunan Yağmur, Boğa, Göktaş, Anasioğlu ve Kızıl gibi başlıca Oğuz reisleri Gazneli Mahmûd'a başvurarak kendilerine yeni yurt verilmesini talep etti. Gazneli Mahmûd da onlara Horasan'ı yurt olarak gösterdi ve ilk defa Oğuzlar bu sayede İran topraklarına girmiş oldu⁵⁸. Arslan Yabgu'nun hapsedilmesinin ardından Selçuklu ailesine liderlik etmek üzere Mûsâ Yabgu başa geçtiyse de fiilî olarak idareyi Tuğrul ve Çağrı Bey ele aldı. Onların Gazneliler ile yaptıkları uzun mücadele 431 (1040) yılında Dandanakan'da Gazneli Sultan Mesûd (421/1030-432/1041)'a karşı zafer kazanmaları ile sonuçlanmıştır. Bu savaş neticesinde Büyük Selçuklu Devleti kuruldu. Tuğrul Bey de sultan unvanıyla devletin başına geçti. Yapılan ilk kurultayda devlet iki kısma ayrılması ve İran'ın batı sahasında kalan yerlerin Tuğrul Bey tarafından idare edilmesi kararlaştırıldı⁵⁹.

Büyük Selçuklu Devleti kurulduktan sonra hızla batıya doğru ilerlemeye başladı. Selçukluların İran topraklarına girmesiyle birlikte başıboş Türkmen (Oğuzlar) grupları İran'ın dört bir yanına dağılmıştı. Tuğrul Bey İran'ın batısında hem Türkmenlerden hem de Büveyhîlerin kendi içerisindeki karışıklıklardan faydalanarak İran'ın batısını rahatlıkla kontrol altına aldı. Büveyhîlerden boşalan yerleri yıllık üç yüz altmış bin dinar karşılığında Hezâresb'e ikta olarak verdi. Daha sonra bu yerlere ek olarak Errecân da ikta edildi (448/1056)⁶⁰. Tuğrul Bey döneminde Errecân'ın Fars'tan alınarak Ahvâz âmili olan Hezâresb'e verilmesi şehrin idarî olarak Hûzistân'a bağlandığı şeklinde yorumlanabilir.

58 Gerdîzî, s. 189-190; Zahîrîddîn Nîşâbü'rî, *Selçuknâme*, çev. Ayşe Gül Fidan, İstanbul 2018, s. 5; el-Hüseynî, *Ahbârü'd-devleti's-selcukiyye*, çev. Necati Lugal, Ankara 1999, s. 2; Râvendî, *Râhatü's-südür ve ayetü's-sürûr*, çev. Ahmed Ateş, I, Ankara 1999, s. 85; İbnü'l-Esîr, IX, s. 362; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları)*, İstanbul 2016, s. 97; S. G. Agacanov, *Oğuzlar*, İstanbul 2019, s. 284-286; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, XIII (1958), s. 118-119.

59 Nîşâbü'rî, s. 13-14; el-Hüseynî, s. 8-9; Râvendî, I, s. 99; İbnü'l-Esîr, IX, s. 369-370; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, I, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, s. 27.

60 İbnü'l-Cevzî, XVI, s. 3; İbnü'l-Esîr, IX, s. 466; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, XVIII, thk. Muhammed Enes el-Hin, İbrahim Zeybek, Dimaşk, 1434, s. 496; Nüveyrî, XXVI, s. 170-171

Resim: Sultan Tuğrul Bey adına 447 (1055-1056) yılında Errecân'da bastırılan bir sikke⁶¹

Hezâresb, Hûzistan'a hâkim olduktan sonra Tuğrul Bey'in bölgedeki en önemli yardımcılarında biri olduğu görülmektedir. Arslan Yabgu'nun oğlu Resûltekî ve Fûlad yanlarına Türkmen topluluklarından oluşan bir grubu da alarak 449 (1057) yılında Errecân'ı yağmaladı. Bunu haber alan Hezâresb ilk önce Basra'ya gitti ve oradan savaş masrafları için 120 bin dinar müsadere etti. Taraflar arasında Errecân yakınlarında yapılan savaşta Fûlad öldürüldü. Resûltekî de esir alınarak Bağdat'a götürüldü⁶².

Yukarıda bahsi geçen olay dışında Bâtınîlerin Errecân'a hâkim oluşuna kadar kaynaklarda kayda değer bir olay yaşanmamıştır. Şîliğin İsmâiliyye⁶³ koluna mensup olan Bâtınîler, Fâtımîlerin de desteğini alarak Sünnî İslâm dünyasının koruyuculuğunu üstlenen Selçuklular ve Abbâsî hilâfetini ortadan kaldırma gayesiyle ortaya çıktı. İlk önce İran, daha sonra da Irak, Suriye, Mısır, Bahreyn, Mağrib ve Umman'a kadar yayılan Bâtınîler, daha çok dağlık bölgelerde ve devlet nüfuzunun az hissedildiği sahalarda hâkimiyet kurmuştur. Hûzistân'ın güneyinde dağlık bir konumda yer alan Errecân, Bâtınîlerin bölgedeki askerî üssü konumundaydı. Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasındaki saltanat mücadelelerinden ve Haçlıların İslâm topraklarına girişinden faydalanan Bâtınîler Selçuklu ülkesinde faaliyetlerini artırdı. Bâtınîler her fırsatta propaganda faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bâtınîlerin Errecân civarındaki faaliyetlerinin ciddiyetini anlayan Sultan Berkyaruk, 494 (1101) yılında Emîr Çavlı kumandanlığında onların üzerine ordu sevk ederek bir kısmını bertaraf etti⁶⁴.

494 (1101) yılındaki ilk seferin ardından Emîr Çavlı, Errecân ve Râmhürmüz arasında kalan yerlere vali olarak görevlendirildi. Errecân'daki çoğu kaleyi ele geçiren Bâtınîler,

61 <http://numismatics.org/collection/1974.116.8>.

62 İbnü'l-Esîr, IX, s. 481; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2010, s. 136; Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular*, I, İstanbul 2013, s. 121; Peacock, *a.g.e.*, s. 201; İbrahim Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 124.

63 İsmâil b. Ca'fer es-Sâdik'a nisbet edilen ve günümüze kadar varlığını sürdüren siyasî bir Şîî mezhebidir. Mustafa Öz, Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmâiliyye", *DİA*, XXIII, s. 128-133.

64 Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emiri Atabeg Çavlı Sakavu", *Tarih Dergisi*, sayı 38 (2003), s. 41.

halkın yolunu keserek haraç alıyordu. Bu nedenle bölge halkı oldukça tedirgin olmuş, sosyal hayat sekteye uğramıştı. Sultan Berkıyaruk, Errecân ve civarındaki var olan Bâtınîleri etkisiz hâle getirmesini emretti. Emîr Çavlı, Bâtınîleri ortadan kaldırmak için bir plan hazırladı. Bu plana göre Çavlı'nın adamlarından bir grup ona isyan etmiş gibi görünecek ve onun yanından ayrılarak Bâtınîlerin yanına gidecekti. Planlandığı üzere Çavlı'nın adamları Bâtınîlerin yanına gitti ve aynı fikirleri paylaşıyor gibi hareket edip onların güvenini kazandı. Tam da bu sırada Hûzistân'ın kuzeyine hâkim olan Porsukoğulları ile mücadeleye giren Çavlı, üstünlük sağlayamayınca Hemedân'a gitmeye karar verdi. Bunu haber alan Çavlı'nın adamları bir plan yaparak Bâtınîleri tuzağa düşürmeye çalıştı. Çavlı'nın adamları, 300 kişilik Bâtınî gruba teklif götürerek, Çavlı'nın Hemedân'a hareket ettiğini ve onu yolda yakalayıp öldürmelerinin tam zamanı olduğunu söyledi. Teklifi cazip bulan Bâtınîlerin seçkin kişileri yola çıkararak Çavlı'yı yakaladılar. Ancak tam bu sırada Çavlı'nın adamları, Bâtınîlerin aleyhine dönüp, onları kılıçtan geçirerek neredeyse hepsini öldürdü. Geriye kalanlar da çevredeki dağlara kaçmaya çalıştı. Emîr Çavlı, Bâtınîlerin silah ve mallarını da ganimet olarak aldı (494/1101)⁶⁵.

Hûzistân ve Fars, yükseltisi fazla olmayan düz bir araziye sahip olduğundan Bâtınîler operasyonlarını Errecân'daki kalelerden yürütüyorlardı. Errecân'da yaklaşık 15 kale bulunduğu ve bunların büyük kısmının İsmâîlîlerin kontrolünde olduğu belirtilir⁶⁶. Bunlardan ismini bildiğimiz Errecân'a iki fersah mesafede bulunan Tunbûr Kalesi, Mısır'da eğitim gören İsmâîlî dâîsi Ebû'l-Hamza el-Errecânî tarafından ele geçirilmişti. Bâtınîlerin hâkimiyetinde bulunan diğer bir kale de Errecân yakınlarındaki Halâdhân Kalesi idi. Bu kale hemen hemen 200 yıl Bâtınîlerin elinde kaldı. Bâtınîler buradan geçen ticaret kervanlarının yolunu keserek haraç alırlardı. Bu kalelerden başka Hûzistân'da en-Nâzır Kalesi'nin de Bâtınîlerin elinde bulunduğu bahsedilmektedir⁶⁷.

Bâtınîler ile mücadele Sultan Melikşah ve Nizâmülmülk zamanında başlamış ise de onların 485 (1092) yılında ölümleri mücadeleyi sekteye uğratmıştı. Bahsettiğimiz gibi Sultan Berkıyaruk, saltanatının ilk yıllarında Muhammed Tapar'la yaşadığı taht kavgasından dolayı Bâtınîlerle olan mücadeleye yeterince yoğunlaşamamıştı. Ancak Berkıyaruk'un kardeşleri Muhammed Tapar ve Sencer, Selçuklu tahtına geçince Bâtınîler ile mücadeleyi sistemli hale getirdi. Özellikle Sencer döneminde tüm ülkede olduğu gibi Errecân ve civarında bulunan kalelerde Bâtınîlerin faaliyetlerinde ciddi bir azalma olduğunu görülmektedir.

65 İbnü'l-Esîr, X, s. 263; krş. Gaube, *a.g.e.*, s. 102; Bernard Lewis, *Haşîşiler*, çev. Ali Aktan, İstanbul 1995, s. 44; Turan, *Selçuklular*, s. 317; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485/498-1092/1104)*, İstanbul 2001, s. 65-66; Ahmet Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti*, İstanbul 2002, s. 229.

66 İbnü'l-Belhî, Errecân'da Bûşkânât, Rem Zevân, Âbâdeh ve Âbâdeh olmak üzere 4 adet kale bulunduğunu belirtmiş olup, Fârsnâme'de bahsi geçen bu kalelerde Bâtınîlerin faaliyetinin var olduğuna dair bir kayda rastlanılmamıştır. İbnü'l-Belhî, s. 156-159.

67 İbnü'l-Belhî, s. 148; İbnü'l-Esîr, X, s. 262; Müstevfî, *Nüzhetu'l-kulüb*, s. 134; Gaube, *a.g.e.*, s. 180; Peter Willey, *Eagle's nest: Ismaili castles in Iran and Syria*, London 2005, s. 213-214; Gaube, *a.g.m.*, s. 520.

2. Errecân'ın İnkırâzına Yol Açan Sebepler

Şehirlerin gelişimlerini ve gerilemelerini etkileyen birçok faktör vardır. Bunların en önemlileri beşerî ve doğal afetlere bağlı sebeplerdir. Errecân'ın çöküşü iki ana başlık altında incelenecektir.

a. Beşerî Sebepler

İnsanlar tarafından inşa edilip geliştirilen şehirler yine insanların siyasî, iktisadî ve dinî çekişmeleri sonucu yok olmaktadır. Bahsi geçen bu çekişmeleri beşerî sebepler başlığı altında toplamak mümkündür. Errecân'ın tarih sahnesinden çekilmesinde şüphesiz ki en çok beşerî sebeplerin payı bulunmaktadır.

Errecân ana ticaret yolları üzerinde ve stratejik bir konumda yer aldığından Fars'ın önemli şehirlerinden biridir. Bu nedenle bölgeye hâkim olmak isteyen taraflar ilk önce burayı ele geçirmek istemiştir. Büveyhîler döneminde Errecân'ın tarih sahnesinden çekilmesine zemin hazırlayan iki önemli mücadele vardır. Bunlardan ilki Adudüddевle'nin oğulları diğeri de Ebû Kâlicâr'ın oğulları arasında yapılan mücadelelerdir⁶⁸. Şerefüddевle, Samsâmüddевle ve Bahâüddевle'nin iktidar mücadelesi ülkeyi savaş alanına çevirmiş ve şehrin sosyo-ekonomik yapısının bozulmasına neden olmuştur. Onların arasında uzun süren savaşlar şehirdeki nüfusun azalmasına yol açmıştır. Ebû Kâlicâr'ın oğullarının iktidar mücadelesi aynı zamanda Büveyhîlerin yıkılışına zemin hazırlamış ve Selçukluların Büveyhî topraklarındaki yayılımını kolaylaştırmıştır. Büveyhî dönemindeki saltanat mücadeleleri, ticareti de sekteye uğratmıştı. Yolların güvensiz olması nedeniyle ticaret kervanları Errecân'dan geçemez olmuştu. Yukarıda bahsi geçtiği üzere Nâsır-ı Hüsrev, Mehrûbân Limanı'ndan ancak eşkiya nezaretinde Errecân'a varabilmişti.

Selçuklular, Errecân'ı ele geçirdiğinde şehir iktisadî ve içtimâî olarak yıpranmış bir haldeydi. Bu dönemde şehre hâkim olan Bâtınîler, müstahkem kaleleri zapt ederek yöreyi terörize ettiler. Ticaret kervanlarının yolunu keserek ticareti sekteye uğrattılar. Bunun yanında iktisadî faaliyetlere engel olmak amacıyla şehrin tarımda kullanılan sulama sistemlerini yok ederek çiftçinin ekim yapmasını engellemişlerdir⁶⁹.

b. Doğal Afetlere Bağlı Sebepler

Deprem, sel veya kuraklık gibi afetlerde yaşanan can ve mal kayıpları nüfusun azalmasına yol açmakta ve sosyal hayatı olumsuz etkilemektedir. Bu doğal afetlerin yanında Orta Çağ'da sıklıkla rastlanan salgın hastalıklar da şehirlerin nüfusunu azaltan unsurlardandır. Errecân ve yakın bölgelerde yaşanan bu doğal afetler şehrin sosyal hayatını sekteye uğratmıştır.

68 Rûzrâverî, s. 81; İbnü'l-Esîr, IX, s. 435-436.

69 Gaube, *a.g.e.*, s. 103.

ba. Depremler

Errecân, Alp-Himalaya fay hattı yakınında bulunduğu için tarih boyunca şehirde irili ufaklı depremler meydana gelmiştir. Bunların en şiddetlisi 443 (1052) yılındaki deprem. İbnü'l-Esîr, bu deprem için “*Errecân yakınlarında dağ yarıldı ve dağın ortasında gizlenmiş vaziyetteki tuğla ve kiremitten yapılmış bir merdiven zuhur etti. Halk bu durumu şaşkınlıkla karşıladı.*” ifadelerini kullanmıştır⁷⁰. Meydana gelen bu deprem nedeniyle birçok ev harabe hâline gelmiş ve nüfusun oldukça azalmasına yol açmıştır.

Errecân’da 478 (1085) yılında meydana gelen başka bir deprem ise Hûzistân ve Fars şehirlerinin tamamında hissedildi ve bu deprem çok sayıda insanın ve hayvanın ölmesine neden oldu⁷¹. Yakınlığı nedeniyle Hûzistân’da meydana gelen depremler de Errecân’da hasara yol açabilmekteydi. Örneğin 443 (1052) yılında Hûzistân’ın İzec şehrinde meydana gelen şiddetli deprem Errecân’da da hissedilmiş ve birçok evin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır⁷². Ayrıca depremler tarımda kullanılan sulama kanallarına da zarar vermiş topraktan alınan verimin de düşmesine neden olmuştur.

bb. Salgın Hastalıklar

Salgın hastalıklar kitlesel ölümlere yol açan ve sosyal hayatı derinden sarsan önemli felaketler arasında yer almaktadır. Ahvâz merkezli 344 (955) yılında çıkan kan, safra ve vebadan oluşan bir salgın hastalık Fars, İsfahân ve Basra’yı da içine alarak geniş bir alanda etkili oldu. Errecân şehri de bu salgından etkilendi. Kadın, erkek, yaşlı ve bebek ayırt etmeksizin her yaştan insan bu hastalıktan öliyordu. Hastalık nedeniyle her gün yaklaşık 1.000 kişinin cenazesi kaldırılıyordu. Yine aynı yıl çok fazla sayıda çekirge, tarlaları istila etti. Tarlalardaki meyveleri, sebzeleri ve ağaçlardaki yaprakları yiyerek bitirdiler⁷³.

Şîrâz’da 425 (1034) yılında ortaya çıkan veba salgını Errecân dâhil birçok bölgede etkili oldu. Geniş bir alanda etkili olan veba Bağdat’a kadar ulaşmıştı. Bağdat’ta salgın nedeniyle bu sene 70.000 kişinin öldüğü kaydedilir. Salgının şiddeti sebebiyle hac dahi yapılamamıştır⁷⁴.

Sonuç

Sâsânîler devrinde kurulan Errecân, Pers kral yolu gibi işlek yolların üzerinde yer alması sayesinde Eski Çağlardan beri önemini korumuştur. Şehir Müslümanlar tarafından fethinden sonra da ilk iki yüzyıl önemini yitirmemiştir. Abbâsîlerin siyasî otoritesinin zayıflaması neticesinde ortaya çıkan mahallî hânedanlar hilâfet topraklarını işgal etti. Bunlardan biri

70 İbnü'l-Cevzî, XV, s. 336; İbnü'l-Esîr, IX, s. 447.

71 İbnü'l-Cevzî, XVI, s. 239; İbnü'l-Esîr, X, s. 133.

72 İbnü'l-Esîr, IX, s. 447.

73 Hamza İsfahânî, s. 150; İbn Kesîr, XI, s. 392.

74 Sibt İbnü'l-Cevzî, XVIII, s. 393; İbnü'l-Cevzî, XV, s. 242.

olan Saffâriler, Errecân dâhil Fars topraklarına kadar sınırlarını genişletti. Ya'kûb b. Leys ve oğlu Amr b. Leys Errecân ve Fars'da Abbâsîlerin yerel yöneticileri mücadele etti. Bu mücadelelerin sonunda Amr b. Leys Errecân'da hâkimiyet kurdu ve burada kendi adına sikke dahi bastırdı.

Saffârilerin yıkılmasının ardından Abbâsîler, Errecân'a yeniden hâkim olsa kısa süre sonra Deylem'de ortaya çıkan Büveyhîler İmâdüddeve öncülüğünde ilk olarak Errecân'ı daha sonra da Fars'ın tamamını ele geçirdi. Errecân, Hûzistân'ın ele geçirilmesi için askerî üs haline getirildi. Nitekim Muizzüddeve'nin yaptığı seferler neticesinde Hûzistân ve ardından Bağdat ele geçirildi. Muizzüddeve'nin ölümüne kadar Errecân'da herhangi bir olay yaşanmadı. Onun ölümünün ardından Bahtiyâr ile Adudüddeve zamanında Errecân'a hâkim olma mücadelesi yaşanmıştır. Adudüddeve'nin halefleri Şerefüddeve, Samsâmüddeve ve Bahâüddeve'nin hâkimiyet mücadelesi Errecân'ın sosyo-ekonomik olarak çöküşünü başlatmıştır. Onların yaklaşık 20 yıl boyunca birbirleriyle mücadele etmesi Errecân'da telafi edilmesi zor tahribâtlar oluşturdu. Şehrin bu dönemde sürekli el değiştirmesi halkın ağır vergiler altında ezilmesine yol açtı. İlk ciddi göç hareketi bu dönemde başladı. Daha sonra Melikü'r-Rahîm ve Fülâd Sütûn arasındaki Errecân merkezli iktidar mücadelesi şehrin sosyal yapısını daha da bozdu. Siyasî çekişmelerin yanı sıra meydana gelen şiddetli depremler, kuraklık ve salgın hastalıklar gibi afetlerin meydana gelmesi şehrin çöküşünü hızlandırdı.

Tuğrul Bey döneminde ele geçirilen Errecân, Selçuklu hâkimiyetine geçtiğinde şehrin hâlihazırda iktisadî ve içtimâî olarak yapısı bozulmuştu. Şehir bu dönemde idarî olarak Hûzistân'a bağlanarak Hezâresb'in yönetimine bırakıldı. Hezâresb ölümünden Bâtınîlerin Errecân ve havalisine hâkim olana kadar kaynaklar şehirden bahsetmemektedir. Bu durum şehrin önemini kaybettiğine delil olarak gösterilebilir. Dağlık bölgelerde ve devlet nüfuzunun az hissedildiği yerlerde hâkimiyet kuran Bâtınîler, Errecân'ı askerî üs olarak kullanarak buradaki kalelerden terör faaliyetlerinde bulundular. Bu durum Errecân ve civarında yaşayan halkın içtimâî hayatına sekte vurdu. Bunun üzerine Sultan Berkyaruk, Emîr Çavlı'yı görevlendirerek Errecân tarafına gönderdi. Emîr Çavlı'nın Bâtınîler'e karşı başarılı mücadelesi neticesinde onların önemli bir kısmı bertaraf edildi. Bâtınîlerden sonra kaynaklarda Errecân ismine tesadüf edilmemiştir.

Sonuç itibariyle İslâm hâkimiyetine girdikten sonra giderek önemi azalan Errecân XI. yüzyıl itibariyle terk edilmeye başlanmış ve meydana gelen doğal afetler ile de iktisadî ve içtimâî yapısı bozulmuştur. XII. yüzyıl başlarından itibaren de şehir tarih sahnesinden kaybolmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Kaynak Eserler

Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, I, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977.

Antâkî, *Târîhu 'l-antâkî*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Lübnan 1990.

Belâzürî, *Fütuhu 'l-büldân*, çev. Mustafa Fayda, Ankara 2002.

Dineverî, *Ahbârü 't-tvâl*, çev. Zekeriya Akman - Hüseyin Siyabend Aytemür, Ankara 2017.

Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017.

Gerdizî, *Zeynü 'l-ahbâr*, thk. Abdülhay Habîbî, Tahran 1363.

Hamdullâh Müstevfî, *Nüzhetü 'l-kulûb*, nşr. Muhammed Debir Siyâkî, Tahran 1336 hş.

_____, *Târih-i Güzide*, nşr. Abdülhüseyin Nevâî, Tahran 1364 hş.

Hemedâni, *Tekmiletü Târîhi 't-Taberî*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, (Taberî, Tarih içinde), XI, Beyrut t.y.

Hudûdü 'l-âlem, çev. Abdullah Duman - Murat Ağarı, İstanbul 2008.

el-Hüseyinî, *Ahbârü 'd-devleti 's-selçukiyye*, çev. Necati Lugal, Ankara 1999.

İbnü'l-Belhî, *Farsnâme*, Tahran 1384.

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi 'l-mülûk ve 'l-ümem*, XV-XVIII, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut 1995.

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi 't-târih*, çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, III, VII-X, İstanbul 1991.

İbn Fakih, *Kitâbü 'l-büldân*, Beyrut 1996.

İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, I, İstanbul 2011.

_____, *Kitâbü 'l-iber ve divânü 'l-mübtede 've 'l-haber*, IV, Beyrut 1979.

İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017.

İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2008.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, VII, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 2000.

İbn Miskeveyh, *Tecâribü 'l-ümem*, çev. Kıvameddin Burslan, Ankara 2016.

İbn Rüste, *el-'Alâku 'n-nefise Dünya Coğrafyası*, çev. Ali Fuat Eker, Ankara 2018.

- İstahrî, *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2015.
- Kitâbu'l-uyün ve'l-hadâik fî ahbâri'l-hakâik*, nşr. Ömer es-Saîdî, IV/I-II, Dimaşk 1972.
- Kudâme İbn Cafer, *Kitâbü'l-harâc*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2018.
- Makdisî, *İslâm Coğrafyası*, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2015.
- Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab*, I, Kum 1409.
- Mücmelü't-tevârih ve'l-kısas*, nşr. Muhammed Ramazânî, Tahran 1939.
- Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, çev. Abdülvehhab Tarzî, İstanbul 1988.
- Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnümi'l-edeb*, nşr. Ali M. el-Bicâvî-Hüseyn Nassâr ve dğr., XXVI, Kahire 1975.
- Râvendî, *Râhatü's-sûdür ve ayetü's-sürûr*, çev. Ahmed Ateş, I, Ankara 1999.
- Rûzrâverî, *Zeylü tecâribü'l-ümem*, nşr. H. F. Amedroz- D. S. Margoliouth, VI, Oxford 1921.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*, XVIII, thk. Muhammed Enes el-Hin - İbrahim Zeybek, Dimaşk 1434.
- Taberî, *Târihu't-Taberî*, II-IV-IX, Beyrut 1387.
- Târih-i Sîstân*, thk. Muhammed Takî Bahar, Tahran 1371.
- Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, V, Beyrut 1977.
- Zahîru'ddîn Nîşâbürrî, *Selçuknâme*, çev. Ayşe Gül Fidan, İstanbul 2018.
- Zehebî, *Târihu'l-islâm*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, XXV, Beyrut 1992.
- Zekeriya Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd*, Farsça çev. Cihangir Mirzâ, Tahran 1373.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Agacanov, S.G., *Oğuzlar*, İstanbul 2019.
- Ayan, Ergin, *Sultan Tuğrul Bey*, İstanbul 2020.
- Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990.
- Bosworth, C. E., *The History of the Saffarids of Sistan and the Maliks of Nimruz (247/861 to 949/1542-3)*, Costa Mesa 1994.
- _____, "The Tahirids and Saffarids", *CHI*, IV, s. 90-135.
- _____, "Şhâpür", *EP*, IX, s. 309-311.
- Busse, Heribert, *Chalif und Crosskönig, Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Wiesbaden 1969.
- _____, "Iran under the Buyids", *CHI*, IV, s. 250-304.
- Büchner V. F. - C.E. Bosworth, "Shabankare", *EP*, IX, s. 156-158.
- Cahen, Claude, "Arradjan", *EP*, I, s. 659.
- Calmaid, Jean, "Kâzarün", *EP*, IV, s. 850-851.
- Heyat, Javad, "Fars", *DİA*, XII, s. 174-176.
- Fakihî, Ali Asgar, *Âl-i büye ve evzâu zamân-i îşân bâ nemûdârî ez zendegî-yi merdom-i ân asr*, Tahran 1365 hş.
- Fayda, Mustafa, "Celülâ Savaşı", *DİA*, VII, s. 272-273.
- Frye, Richard N., *The Golden Age of Persia*, London 2000.

- Gaube, Heinz, *Errecân ve küh-i gilûye ez feth-i arab tâ pâyân-ı devre-yi safevî*, çev. Said Ferhûdî, Tahran 1359.
- _____, “Arrajân”, *EIr*, II/5, s. 519-520.
- Kabir, Mafizullah, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad (334/946-447/1055)*, Calcutta 1964.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Selçuk’un Oğulları ve Torunları”, *Türkiyat Mecmuası*, XIII (1958), s. 117-130.
- Kaçın, Bülent, *Selçuklu Hatunları, Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, İstanbul 2017.
- Kirmânî, Âli Nakî Behmenyâr, *Târîh-i Dûdmân-i Büveyh*, Kirmân 1318.
- Kürevî, İbrahim Selmân, *el-Büveyhîyyûn ve 'l-hilâfetu 'l-abbâsîyye*, Safât 1982.
- Lewis, Bernard, *Haşîşiler*, çev. Ali Aktan, İstanbul 1995.
- Lockhart, L., “Dawrak”, *EP*, II, s. 181.
- _____, “Firûzâbâd”, *EP*, V, s. 925-926.
- _____, “al-Ahwâz”, *EP*, I, s. 305.
- Merçil, Erdoğan, “Tâhirîler”, *DGBİT*, V, s. 401-416.
- _____, “Saffârîler”, *DGBİT*, V, s. 417-449.
- _____, “Büveyhîler”, *DİA*, VI, s. 496-500.
- Minorsky, V., “Daylam”, *EP*, II, s. 189-195.
- _____- Clifford Edmund Bosworth, “Râm-hurmuz”, *EP*, VIII, s. 416-417.
- Mneymneh, Hassan, *Büveyhîler Devleti Tarihi*, çev. Tarık Akarsu, İstanbul 2021.
- Muhammed Takî Hân, *Genc-i dâniş-i coğrafyâ-yı târîh-i şehrhâ-yı Îrân*, Tahran 1366.
- Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, İstanbul 2002.
- Öz, Mustafa, “Ezârika”, *DİA*, XII, s. 45-46.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001.
- _____, Abdülkerim, “Berîdiler”, *DİA*, V, s. 501-502.
- Özgüdenli, Osman Gazi, *Selçuklular*, I, İstanbul 2013.
- Peacock, A.C.S., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, çev. Özkan Akpınar, İstanbul 2020.
- Perviz, Abbas, *Târîh-i Deyâlîme ve Gaznevîyân*, y.y. 1332 h.ş.
- Piyadeoğlu, Cihan, “Büyük Selçuklu Devleti Emiri Atabeg Çavlı Sakavu”, *Tarih Dergisi*, sayı 38 (2003), 37-59.
- Seccâdî, Sâdık, “Âl-i Büye”, *DMBİ*, I, s. 629-646.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları)*, İstanbul 2016.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2010.
- Wiley, Peter, *Eagle's nest: Ismaili castles in Iran and Syria*, London 2005.
- Yılmaz, Metin, “Şurta”, *DİA*, XXXIX, s. 242-244.
- Yücesoy, Hayrettin, “Kâdisiye Savaşı”, *DİA*, XXIV, s. 136-137.
- Zerrinkûb, Abdülhüseyn, “The Arabs Conquest of Iran and Its Aftermath”, *CHI*, IV, s. 1-56.
- _____, *Târîh-i Merdum-i Îrân (ez Pâyân-ı Sâsânîyân ta Pâyân-ı Âl-i Büveyh)*, II, Tahran 1377.

Slave Artisans of Istanbul in the 18th Century: An Evaluation through the Surety System

XVIII. Yüzyılda İstanbul Esirci Esnafı: Kefalet Sistemi Üzerinden Bir Değerlendirme

Esen Salarcı Baydar*

*Dr., Bartın University, Department of History,
Istanbul, Türkiye

ORCID: E.S.B. 0000-0002-2183-7251

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Esen Salarcı Baydar,
Bartın University, Department of History,
Istanbul, Türkiye
E-mail/E-posta: esensalarci@gmail.com

Submitted/Başvuru: 31.07.2022

Revision Requested/Revizyon Talebi:
09.09.2022

Last Revision Received/Son Revizyon:
03.10.2022

Accepted/Kabul: 05.10.2022

Citation/Atıf:

Salarcı Baydar, Esen. "Slave Artisans of Istanbul
in the 18th Century: An Evaluation through the
Surety System." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of
History*, 78 (2022): 27-49.
<https://doi.org/10.26650/iutd.1151789>

ABSTRACT

The literature provides a limited amount of information, however fragmented, about the slave artisans who played an important role among Ottoman artisan groups. This information, however, does not provide adequate knowledge about them. These artisans commonly appear as defendants in the Ottoman Shari'a Registers, but rarely as claimants. The relevance of the suretyship system for the slave artisans, the causes that made suretyship necessary, the officials in their guild, as well as the social rank and class of the members of this organization, are all addressed in this paper. Furthermore, the issues and objections raised by this group of artisans are examined in the light of archival documents and shari'a registers. In addition, the problems created by this group of artisans, as well as the complaints filed at the court involving these artisans, are also analyzed in the light of archival documents and shari'a registers.

Keywords: Slave, Artisans, Trade, Ottoman, Early Modern

ÖZ

Osmanlı esnaf teşekkülü içinde önemli yere haiz olan esirci esnafına dair bilgiler bulunmakla beraber konunun mahiyetinin anlaşılmasında yetersizdir. Literatürde dağınık ve az olan bilgiler esirci esnafına dair doyurucu bilgiler sunmaz. Esirci esnafı sıklıkla Osmanlı Şerhiye Sicilleri'nde davalı ve nadiren davacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada bu zümrenin kefalet sistemleri için tutulmuş 1640, 1710 ve 1749 tarihli üç arşiv kaydı ışığında esirci esnafının kefalet sistemi, esnaf teşkilatındaki görevliler, esnaf teşekkülünü oluşturanların sosyal statüleri ve kefaleti gerekli kılan sebeplere dair bilgiler ele alınarak değerlendirilmeler yapılmıştır. Ayrıca, bu esnaf grubunun sebep olduğu problemler ve mahkemeye yansıyan şikâyetler de arşiv belgeleri ve şerhiye sicilleri ışığında incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Esir, Köle, Esnaf, Ticaret, Osmanlı, Erken Modern

Craftsman and merchants, i.e., *esnaf* (artisans), were employees who specialized in a certain field of business producing goods and services in cities and towns and who collectively formed one of the important locomotives of the Ottoman economy¹. Artisans were divided into two groups²: those based on private enterprise and those dependent on state-run enterprises, through *dirlik*³ or *ulüfa* (allowances). Initially structured as the *Ahi* Organization, the artisans continued their existence as *Lonca Teşkilatı* (Guild Organizations) from the 17th century onwards⁴. The oldest known archival record of using the term guild in relation to the artisans of Istanbul dates back to 1667⁵. Each of the artisans based on private enterprise were affiliated to specific guilds according to the craft they were engaged in or the products they sold⁶. The working and operating conditions of the artisans were determined by laws and rules which were astringent.

Even though there were some changes in the 18th century artisans' organization⁷, it was mainly the sheikh, *nakip*⁸, *duacı*, *çavuş* or *kethüda* who were in charge. The sheikh was the head of the guild and was elected by the artisans to serve in this position for as long as he lived⁹. The *nakip*, *prayer* and *çavuş* were chosen by the artisans and each of them was affiliated to specific guilds. *Kethüdas* were the official intermediaries between the guild and the state. From the archive sources, it seems that appointment or dismissal of the *kethüdas* occurred in two ways. The artisans would choose someone from within the guild as a *kethüda* and would present this person to the qadi of Istanbul or directly to the state so that he could be appointed to the post officially. Alternatively, the state appointed an independent person

1 Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, p. 113.

2 Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010, p. 23.

3 In the early modern Ottoman Empire that was a kind of income provided by the state for the direct or indirect support of persons engaged in its service (Halil İnalçık, "Timar", *DIA*, XLI, İstanbul 2012, p. 168.

4 The word *lonca*, which is derived from the Italian word "loggia," is found in records at the end of the 17th century, though the exact date of its first use is unknown (Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", *Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer*, İstanbul 1986, p. 56).

5 Sadık Müfit Bilge, "Osmanlı İstanbulu'nda Berber Esnafi", *Osmanlı İstanbulu*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, p. 188.

6 *Lonca* (guild) is the term used for organized artisan groups in the Ottoman Empire (Ahmet Kal'a, "Lonca", *DIA*, XXVII, Ankara 2003, p. 211). In the 17th century, there were 126,400-260,000 artisans organized in 1,109 guilds in Istanbul (Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalçık, Donald Quateret, v. II, Eren Yayınları, İstanbul 2006, p. 713).

7 Genç, *op.cit.*, p. 128-129.

8 In the Ottoman Empire, the head of the executive body of the guilds organization, the *kethüdâ*, was assisted by the *nakib* (Gülgün Uyar, "Nakib", *DIA*, XXXII, İstanbul 2006, p. 321).

9 The word sheikh is generally used to refer to the leaders of religious orders, but they have nothing to do with being a sheikh of an order (Reşat Ekrem Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafi*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2002, p. 16). Moreover Reşat Ekrem Koçu, "Esirciler" *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, İstanbul 1971, v. X, p. 5275.

as a *kethüda*¹⁰. There are records of both applications¹¹. The income of the *kethüdas*, whose appointments were made by the state, differed depending on the income of the artisans' organization to which they were appointed¹².

Esirci esnafı (slave artisans) were those who sold their own slaves at the price they wanted, as well as captives or slaves left to them for sale at the prices set by the owners. In return, owners used to pay money to the slave artisan at the end of the sale in the form of *nafaka* (allowance) and *dellâliye* (commission received for being a middleman). The slave artisans, who had for a long time held an important position among the Ottoman artisans, operated under their own guild. The guild members included slave artisans, those who held the positions of *yiğitbaşı* (person responsible for the internal affairs of the guild), *kethüda*, sheikh, and *dellâl* (middleman), and the head of the *dellâls*. The names of the middlemen are mentioned in all the lists of the slave artisans. *Dellâl-tellâl* was the person who sold the "item" and acted as a middleman between the buyer and the seller¹³. In the records, the term *dellâl* is sometimes used interchangeably with the term *munâdi*¹⁴.

Various covered bazaars were allocated to the slave artisans for their trade, but the center of the slave trade was *Esir Hanı* (Slave Inn) of İstanbul¹⁵. It is not clear when the *Esir Hanı* was built, however it is known that it existed during the reign of Mehmed II. The old slave inn was abandoned before 1480 and the Süleyman Pasha caravanserai was used as a slave inn from March 4, 1489, onwards. In 1489 the slave inn was a 52-room, two-storey building¹⁶. A

10 Mehmet Genç discovered that the *kethüdas* began to include state officials in the 18th century, particularly in İstanbul guilds. The primary driver of the development of this practice was the state's struggle to pay the rising number of civil officials' wages. Instead of paying wages from the treasury, the state appointed officials to the position of *kethüda* and distributed the *kethüda*'s profits to these people as wages. It was claimed that as a result of this method, financial control over artisans increased while budget expenditures decreased ("Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1986, p. 125). Indeed, in the 18th century, janissaries were frequently appointed to the position of *kethüda* in exchange for the janissaries giving their ulufes to the treasury. (Naime Yüksel Karaçağlayan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yeniçerilerin Politik ve Sosyo-Ekonomik Rollerini: İstanbul Örneği*, Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social Sciences, Ankara 2018, Unpublished PhD Thesis, p. 151).

11 Although the document is undated, it is clear from the text that the application for the position of *kethüda* for the slave artisans' guild in İstanbul in 1675-76 exists (BOA, İE.TCT, 2/232, 1086/1675-76). For examples of the granting of position of *kethüda* see Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul Esir Pazarı", *Osmanlı Devleti'nde Kölelik, Ticaret, Esaret ve Yaşam*, ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Dilek İnan, Tezkire Yayınları, İstanbul 2017, p. 78.

12 Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafı*, p. 17.

13 Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat: Eski ve Yeni Harflerle*, Aydın Neşriyat, 25th Edition, İstanbul 2008, s. 172.

14 This group is referred to as *dellâl* in the 1640 *narh* register and the archival record dated 1710, while it is referred to as *munâdi* in the 1749 record (BOA, MAD, nr. 10349, p. 16, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749). *Münâdi nida eden tellâl anlamındadır* (Develioğlu, *Lugat*, p. 724).

15 Yağcı, "İstanbul Esir Pazarı", p. 64-68.

16 Yaşar Baş, "İstanbul Esir Hanı", *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2012, p. 55-56.

later inn, which was built before 1637 and then destroyed by fire, was a two-storey building with 300 rooms¹⁷. According to Evliya Çelebi, this slave inn of 300 rooms had a sizable space in the center¹⁸. In a document dated 1749, the slave inn was described as a two-story structure with 125 rooms¹⁹. Another slave inn had 54 rooms, eight of which were useless before it was closed²⁰. Aside from the inn, a slave trade existed in the slave markets of Fatih, Tophane, Üsküdar, and Kocamustafa districts²¹.

The number of slave traders, about whom there is little information, fluctuated over time. According to Evliya Çelebi, there were 2,000 slave artisans in the 17th century²². Despite the fact that earnings and profits were high, the number of slave artisans given by Evliya Çelebi appears to be quite high. At this point, it is more likely that there were 2,000 slave traders throughout the Ottoman Empire. In fact, thirty-three male and 8 female slave artisans, as well as 17 *dellâls*, were registered in Istanbul as of 1640. It was stated that there were more than a hundred slave artisans in Istanbul, but many of them were described as “*kendi halinde olmadığından*” which means that they were dismissed due to their involvement in various wrongdoings²³. In the list prepared by the qadi of Istanbul in 1710, there are 54 male and 15 female slave artisans and 20 *dellâls*²⁴. It is mentioned that the purpose of keeping this list was to determine the remaining artisans after dismissing the “*kendi halinde olmayan*” ones. In 1723, only the number and names of the *dellâls* are mentioned, without giving any information about the slave artisans. Accordingly, a total of thirty-three *dellâls*, fifteen of whom were women, were registered²⁵. A list dated 1749 of Istanbul slave artisans contains important information. According to the list of resident slave artisans in the *Esir Hanı*, there were 165 artisans working in 125 rooms, four of whom were dismissed, and 12 male and 20 female *dellâls*²⁶.

In addition to the number of artisans, these records also provide information about their social status, the neighborhoods they lived in and their professions. The reason for keeping these records was to prevent the artisans from getting involved in crime. As will be discussed later, the number of cases in which slave artisans were involved in shari’a registries is far too numerous to be overlooked. In this context, it is necessary to mention the Ottoman surety system and to briefly explain its nature.

17 Yağcı, “İstanbul Esir Pazarı”, p. 70.

18 Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, prepared Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, v. 1/2, p. 542.

19 BOA, *MAD*, nr. 10349, s. 17, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

20 Yağcı, “İstanbul Esir Pazarı”, p. 71.

21 Uğur Aktaş, *İstanbul’un 100 Esnafı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., İstanbul 2010, p. 79.

22 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, v. I, p. 277.

23 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, p. 255-258.

24 BOA, *MAD*, nr. 2483, p. 14-15, 24 Zilhicce 1121 (24 February 1710).

25 BOA, *MAD*, nr. 2483, p. 15, 8 Şa’bân 1135/14 May 1723.

26 BOA, *MAD*, nr. 10349, p. 14-17, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

Ottoman Surety System

In the Ottoman Empire, there were rules that governed people's lives and various sanctions were imposed for violations of the principles, prohibitions, orders, and edicts. In addition to the laws enacted to maintain order, it is clear that the surety system, which was an auto-control system, was in place primarily to prevent potential problems or to solve problems. Many communities had a surety system, but the one mentioned here was applied as a legal institution to regulate the state-*reaya* relations as well as the relations of people with each other. In early modern Ottoman social life people were bound to one another by *kefalet-i müteselsile* (joint surety). The purpose was to transform a person whose qualifications were unknown to society into a responsible member of the community by means of association with a reliable member. Another purpose was to avoid potentially negative consequences in the delivery of public services and to avoid actions that would disrupt social order²⁷.

The purpose of the surety system²⁸, which dates back to the 16th century, was to ensure social control of individuals who shared a common living or working space and who could be classified as a community -those living in the same neighborhood, those practicing the same profession, or those who were members of a guild²⁹. In other words, the responsibility of the individual was transformed into the collective responsibility of the group to which s/he belonged. Moreover, the state provided social control over individuals who become responsible for each other through interdependent guarantors³⁰. This practice can be observed among artisans, too³¹. They were bound to provide joint surety in the guilds. The provisions included in the surety of the artisans to each other were that they would comply with the *narh* (officially fixed prices), that the number of privileged ones would not be exceeded, and that each artisans group would implement their own professional regulations³².

Thanks to joint surety, people who resided in the same place or practiced the same profession were jointly liable before the state in case of any problem that might arise³³. As

27 Abdullah Saydam, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü", *Tarih ve Toplum Dergisi*, XXVIII/164 (1997), p. 8.

28 Demirtaş, *op.cit.*, p. 169.

29 For more information on the surety system and the state's autocontrol in the neighborhood via it, see: Tahsin Özcan, "Osmanlı Mahallesi: Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife*, I/1 (2001), p. 1 and p. 129-151.

30 For examples on the surety system and its function, see: Saydam, "Osmanlılarda Kefâlet Usûlü", p. 69-71.

31 The Ottoman artisan system was built on the principles of mutual control and cooperation rather than competition (Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, p. 21). The state used the surety system as a self-control system to supervise the artisans in this context. The same tradesmen were grouped together in a designated space in the Ottoman Empire. Essentially, another purpose of this system, which allowed the buyer to easily access the desired product, was to ensure that the artisans had control over one another (Kütükoğlu, "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", p. 60).

32 Suretyship of artisans was required for the practice of the profession from the 16th to the 20th centuries. Because the first archival document on the subject dates from the 16th century, it is accepted that artisans suretyship began in the 16th century, according to Nejdert Ertuğ, but he also claims that the obligation of suretyship should have existed earlier (Hüseyin Nejdert Ertuğ, *Osmanlı Kefâlet Sistemi ve 1792 Tarihli Bir Kefâlet Defterine Göre Boğaziçi*, Sakarya University Institute of Social Sciences, Unpublished Master's Thesis, 2000, p. 10).

33 Saydam, "Osmanlılarda Kefalet Usûlü", p. 8.

a result, in addition to cooperating, the same professionals screened each other to check for possible criminal tendencies³⁴. The joint surety undoubtedly did not eliminate the possibility of the artisans committing a crime, but it minimized that possibility. In fact, it is known that the system of surety was of great importance in preventing crime and ensuring that the artisans could steadily carry out their business. In the implementation of the surety system, the influence of the guarantors on the warrantee were important in terms of implementation. Indeed, in the event of a complaint or problem caused by the warrantee, their guarantors were consulted about the warrantee's situation, and in some ways guarantors held the warrantee accountable, allowing the guarantor to exert control over them. Although the *yiğitbaşı* and the head of *dellâls* were the guarantors for all the artisans³⁵, at that time the *Kethüdas*, as the guarantors of all the artisans in their guild, had wider ranging responsibilities and exerted greater influence on the artisans. *Kethüdas* could not make excuses for any problems that arose as a result of their obligation to carry out legal tasks and to ensure that everything was running smoothly. No reason could absolve them of responsibility. As a result, they were considered directly or indirectly involved in the crimes committed by guild members and were given due punishment. This was because they had not meticulously examined the person for whom they should have been the guarantor in terms of committing a crime and because that had not been able to prevent the crime from being committed³⁶.

The surety system was vital not only for the state but also for the artisans³⁷. Since the slave trade was a highly profitable commercial activity, official slave artisans suffered losses because of those who did not belong to the slave artisans guild, i.e., those who made high profits by trading captives or slaves without authorization or rights³⁸. Indeed, there were complaints about unregistered slave traders and it was stated in those complaints that these people did not have guarantors. According to the record dated 1583-4, slave artisans complained about slave traders and *dellâls* without sureties on the grounds that they made illegitimate money by trading captives or slaves. As a result of this complaint, a decree was sent to the qadi of Istanbul which ordered that slave traders without guarantors be banned from selling captives or slaves³⁹.

34 Ahmet Kal' a, "Esnaf", *DIA*, XI, İstanbul 1995, p. 424.

35 BOA, *MAD*, nr. 10349, p. 17, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

36 Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, p. 171, 172.

37 Its significance for artisans can be seen in the 17th century. After losing 54,000 akçes of goods, Haçok Yani, an Armenian who worked in Mehmed Efendi's bakery, fled. Haçok Yani's guarantor, Aleksan Mercan, paid for the damage he caused (*Istanbul Kadı Sicilleri 49 Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)*, İstanbul 2019, hk. 435, p. 304).

38 Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, p. 145-146.

39 Other slave artisans complained in 1583-4 that slave artisans and *dellâls* without sureties were earning money illegally. As a result of this complaint, a decree sent to the qadi of Istanbul ordered the banning of those without sureties from the slave trade (Ahmed Refik Altunay, *Hicri Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı 1553-1591*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988).

Statistics Regarding Slave Artisans and Some Findings about Their Sureties

Based on the information found in the three archive records utilized in this study, the sureties of the slave artisans were applied in different ways. In the *narh* register of 1640, the slave artisans were bound to each other by joint surety, that is, if any of them was involved in a crime, the responsibility was placed on all of them⁴⁰. There were more than a hundred slave artisans in Istanbul, but most of them were expelled from the slave trade on the grounds that they were “*kendi halinde olmadıgından*”, meaning they were involved in various crimes such as prostitution and theft as well as selling some free people as slaves. Taking the expelled ones into account, only 33 males and 8 female slave artisans as well as 19 *dellâls* were registered since they were believed to be trustworthy. In the register, the names of the slave artisans, their father’s names, their nicknames and the neighborhoods in which they lived were noted one by one. What is striking about this register is that it allows the names of the slave artisans’ fathers to be identified, which makes it possible to understand which of the slave artisans had been converted. For instance, Mehmed b. Abdullah who resided in Camcı Murat district and Mehmed b. Abdullah who resided in Mahmut Paşa district were most probably converts from captivity⁴¹.

According to the archive record dated 1710, there were ninety slave artisans in Istanbul, fifty-four of whom were engaged in the slave trade in various neighborhoods. The slave inn housed twenty of them. Fifty-four men, fifteen female slave artisans, and twenty *dellâls* were employed in various neighborhoods. Their names, nicknames, neighborhoods and titles of each of them were mentioned in detail. According to this record, the slave artisans’ guarantors were their neighbors in the places where they lived. By the order of Mevlana Ismail, the qadi of Istanbul, Ahmed Agha and the janissary agha Müezzinzade Mumcu Ahmed went to each slave artisans’ neighborhood and examined them by talking with their neighbors. In addition to investigating whether or not the slave artisans were involved in illegal activities or whether or not they were corrupt, the slave artisans’ participation in the mosque community for prayer was also investigated. In this archival record, the number of guarantors of slave artisans varies between two and seven, with three-four-five guarantors being the most common. It is noteworthy that the number of guarantors is not fixed. For example, some slave artisans had two guarantors while others had seven from their neighborhood. At this point, no definite conclusions can be drawn because no information is provided in the document, but it is possible that slave artisans who inspired less confidence or who had been involved in a crime in the past were likely to be required to provide more guarantors. As will be discussed further in this study, it is possible that some of these artisans, particularly those with a high connection

40 Kütükoğlu, *1640 Narh Defteri*, p. 258.

41 Ibid.

to prostitution, needed to show more guarantors in order to continue their profession due to their “unfavourable” behaviour. Regarding the fifteen female slave artisans, only four were registered in the neighborhood where they lived, while the rest were listed by name only without any further details being given⁴². As is customary, male slave artisans acted as guarantors for these women. Female slave artisans who were considered trustworthy in the eyes of male slave artisans were added to the slave artisans in this regard⁴³.

The guarantors of *dellâls* vary. One can see that the sheikh, *kethüda*, and prayer among the slave guild officers were guarantors of some *dellâls*, and that slave artisans were sometimes guarantors of *dellâls*. For instance, the sheikh became a guarantor for Gedik Mehmed, the *kethüda* Buhurizade Damad İbrahim became a guarantor for Hamamcıoğlu Mustafa Çelebi, and the prayer Cafer became a guarantor for Mustafa Beşe. In addition, Hasan Çelebi was vouched for by Seyyid Hasan Çelebi, a resident of Cezeri Kasımpaşa neighborhood with five guarantors; Hüseyin Odabaşı was vouched for by Seyyid İbrahim from Vefalı with seven guarantors; and Mustafa was vouched for by Seyyid Ahmed Çelebi from Kuruçeşme with three guarantors. Similarly, the *dellâl* Solak Mehmed’s guarantor was Kollukçu Hüseyin from the slave artisans group, for whom three people from the Bavzaroğlu neighborhood vouched. Hüseyin Odabaşı and Hasan Çelebi’s guarantor, Seyyid İbrahim, was a slave artisan, and seven people from Vefa vouched for him. While no information was provided about the slave artisans in 1723, only the slave *dellâls* were mentioned, and seventeen male *dellâls* vouched for each other by joint surety, with the *yiğitçibaşı* Köseoğlu Mustafa being accepted as the guarantor for all of them⁴⁴. In the case of female slave artisans, all slave artisans were accepted as the female slave artisans’ guarantor. The female slave *dellâls*, on the other hand, vouched for each other in groups of two and three, and the *yiğitçibaşı* Köseoğlu Mustafa was accepted as the guarantor for all of them, too⁴⁵. The number of examples could be multiplied, but these are enough to highlight the fact that the slave *dellâls* are each listed with at least one guarantor.

In the archival record dated 1749, the number of slave artisans in Istanbul was noted as 165. Later, four of them were dismissed and 161 remained. The number of *dellâl* was a total of thirty-two people, twelve men and twenty women. According to the statistics in the

42 Bedaḥşan, Beyhan, Deli Muammer, Dönme Emine, Safiye the Bosnian, Hanife, Havva, Helvacı Kızı, Kuşbazlı Vaktife, Şevki, Ümmühani, Emine Hatun (neighbourhood: Sultan Selim), Fatma (neighbourhood: Tophane), Hadice (neighbourhood: Langa), Saliha (neighbourhood: Karagümrük).

43 BOA, *MAD*, nr. 2483, p. 14-15, 24 Zilhicce 1121 (24 February 1710).

44 Köseoğlu Mustafa bin Mehmed, Ali bin Hasan, Salih Çelebi bin Mustafa, Hasan Çelebi bin Ahmed, Mehmed Çavuş bin İbrahim, Berber Hasan bin Abdullah, diğer Mustafa bin el-Hac Ahmed, Akpoli Mehmed bin Süleyman, el-Hac Ahmed bin Veli Bey, Süleyman bin Mehmed, Mehmed bin İbrahim, Mustafa bin Mehmed, Ahmed bin Ali, el-Hac Mehmed bin el-Hac Ahmed, Gürcü Mustafa bin Abdullah, Abdurrahman bin Mahmud, Şamlızade Ömer bin Mehmed ve Kasımpaşalı Mehmed bin Mustafa (BOA, *MAD*, nr. 2483, p. 14, 24 Zilhicce 1121 (24 February 1710).

45 BOA, *MAD*, nr. 2483, p. 15, 8 Şa’bân 1135/14 May 1723.

document, there were originally 193 people involved in the slave trade, so one could say that the archive record is incomplete. In this list, 163 slave artisans are mentioned rather than 165, and the two artisans mentioned at the end of the document, Ali Bey of Kastamonu and El-hac İbrahim Mısri, had been dismissed and were therefore not included in the statistics. Concerning the sureties of the slave artisans in this document, it appears that neither the 1640 sureties nor the guarantors from the neighborhood are available, as in the case with the document from 1710. Instead, their rooms in the slave inn are described in detail. For instance, the rooms of the artisans, the number of artisans in each room, their partners, and the names of each guarantor are all mentioned. The guarantors differed according to the floors on which the artisans at the inn resided. The guarantors of the slave artisans on the lower floor were usually the owners of the rooms. The sureties of the slave artisans on the upper floor varies. In fact, even if the owner of the room was one of the partners in the slave trade, one could assume that the guarantor was still the owner of the room. At this point, it is unclear how a person could be his own guarantor or how a situation involving the need for the punishment of an artisan who was his own guarantor would work out in the case of a problem.

Some examples of guarantors can be listed as follows. Uzun Ahmed Beşe shared a room with el-Hac Hüseyin Mısri, while Uzun Ahmed Beşe was the guarantor and the room owner. Uzun Ahmed Beşe, who was also his guarantor, owned three additional rooms in the inn⁴⁶. Mehmed Odabaşı, who was expelled from the slave inn for marrying, also owned the room he was staying in and served as his own guarantor⁴⁷. Bilal Beşe's partner was his brother Molla Mehmed who lived in Aksaray, and the latter was also his guarantor⁴⁸. Although the guarantors of the artisans staying downstairs were mostly room owners, there are a few records in which the *kethüda*, *dellâl*, *yiğitbaşı*, or another artisan was also the guarantor. The *kethüda*, for example, vouched for Rizeli Abdullah Beşe, who was staying in one of the left-hand rooms downstairs. Rizeli Mehmed, one of the artisans, was one of the guarantors of Tokadi Abdullah Beşe and Seyyid Halil. *Cami altı*, which literally means "under the mosque," housed twelve slave artisans in seven rooms. While five rooms housed only one artisan and their guarantors who were the *kethüda*, two rooms housed seven artisans, and their guarantors were the room owners⁴⁹.

The difference between the guarantors of the slave artisans on the upper and lower floors of the slave inn was based on the artisans' marital status. The artisans on the top floor were *mücerred*, that is unmarried single man, who lived at their workplaces. In this context, it was highly likely that a faithful guarantor would be sought from those artisans, who might have

46 BOA, *MAD*, nr. 10349, p. 14, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

47 *Ibid.*

48 *Ibid.*

49 *Ibid.*

been considered potential criminals due to their martial status. A *kethüda*, *dellâl*, *yiğitbaşı*, or another artisan could become the guarantor of a slave artisan. However, there was no guarantor of the room owner among these *mücerred* artisans because twelve of the single artisans residing at the slave inn had been expelled from the prisoner inn when they got married, yet they continued to practice their profession⁵⁰.

A noteworthy point regarding suretyship in the record dated 1749 is the sureties of female slave artisans. Although the female slave artisans did not have guarantors in the records dated 1640 and 1710, they were the women whom the male slave artisans considered trustworthy. Therefore, all male slave artisans were guarantors for them. In the record dated 1749 there are no female slave artisans. Instead, there are twenty female *dellâls* and their guarantors. After providing the names of the twenty female *dellâls* and neighborhoods they lived in, the guarantors of each one of them were written down as in the case with the *mücerred* slave artisans. Three of them did not live in the neighborhood but rather in “rooms”. Eyüplü Emine Hatun lived in the linen makers’ rooms and Abdullah Çelebi was her guarantor. The Maltese rooms were occupied by two women. One was Hadice Hatun and the other was Şerife Hatun, whose guarantor was Burnaz Osman Beşe. Since there is no information about the nature of the rooms in which these women lived, it is unknown whether these rooms were for single occupancy or not. If the previously mentioned rooms were single, the presence of such rooms for women, also referred to as “bachelorette suites”, would be quite remarkable⁵¹.

In the 1749 archival record, there is interesting information about some people owning and renting more than one room. For example, it was noted that the janissary Uzun Ahmed Beşe had three extra rooms in his tenancy⁵². Similarly, Odabaşı Mehmed had three extra rooms⁵³. Moreover, one of the rooms was described as *miri*, which indicates that it was in possession of the state. The tenant was Süleyman Çelebi and he was vouched for by the *kethüda*⁵⁴.

Information about dismissed slave artisans is also noteworthy in this archival record. While the records from 1640 and 1710 do not mention the dismissal of those who misused their jobs and do not provide any information about them, the record from 1749 does. In the list, two distinctions were made regarding the slave artisans: *müehhilen ihrâc şod* and *ihrâc şod*. The former is used for those who were sent out of the rooms because they were married but continued to work as slave artisans, while the latter is used for those who were completely dismissed. It is observed that these people were dismissed completely upon a complaint, as

50 Ibid.

51 BOA, MAD, nr. 10349, p. 15, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

52 BOA, MAD, nr. 10349, p. 14, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

53 Ibid.

54 Ibid.

they were out of line. The dismissals of four dealers occurred in this way. These four slave artisans, whose names are written at the end of the list, were Sipahi Ali Bey from Kastamonu, el-hac İbrahim Mısri, el-hac Süleyman from Trabzon, and Kitapsız Mustafa. Full details about two of the dismissed are given in the document. Kitapsız Mustafa's full name was Kitapsız Uzun Mustafa, and he worked alone in one of the slave inn's upper floor rooms on the right-hand side⁵⁵. El-hac Süleyman from Trabzon also worked alone in one of the upper floor rooms on the right-hand side⁵⁶. It is known that slave artisans worked with partners at the slave inn and that up to five people worked in the same room. This is why the document specifically states that these two were working alone. It is not known who their guarantor was, but the reason for their dismissal is mentioned in the document. It was because their colleagues reported them for wrongdoings⁵⁷.

Changing Profile of the Slave Artisans

The three Ottoman archival records utilized in this study reveal differences in the artisans' identities, their social status, as well as important information about their changing profile over time. One of these distinctions has to do with the artisans' country of origin. While the records dated 1640 and 1710 contain limited information on the artisans' hometowns, the record dated 1749 contains more information. Within artisan organisations there were members who had ties with other members due to being "fellow countrymen" and this seems to have been common among Ottoman slave artisans in the 18th century. Although there were other countrymen among the artisans, the Rize artisans were the most prominent. Slave artisans from Atina, the former name of the Pazar district of Rize, formed another frequently mentioned group. Aside from the artisans from Rize and Atina, there were also many slave artisans from Trabzon and Egypt.

The social status of the artisans, as well as the social classes to which they belonged, changed over time. In this context, the titles of the slave artisans and *dellâls* provide helpful clues for understanding the situation. Among the slave traders were *seyyids*⁵⁸, hadjis, mullahs, and janissaries. Even the *müezzin* of the Sultan Ahmed Mosque belonged to this guild. This indicates that people from various social classes were drawn into this lucrative trade. *Seyyids* are one of the notable groups among the slave artisans. It should be noted that the *seyyids* in the Ottoman Empire were a group of people involved in different professions who came from different social-economic backgrounds. They were not homogeneous except that they had a noble lineage obtained at birth⁵⁹. The basic power dynamic of this community was that the

55 BOA, MAD, nr. 10349, p. 15, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

56 BOA, MAD, nr. 10349, p. 16, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

57 BOA, MAD, nr. 10349, p. 15, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

58 The term 'seyyid' is a title that refers to the Prophet's descendants born to Prophet Ali and Fatima and their descendants (Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Seyyid", *DIA*, XXXVII, İstanbul 2009, p. 40).

59 Rüya Kılıç, *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, p. 74.

seyyids were “reputable” in the eyes of both society and state due to their noble lineage. The fact that some of the slave artisans included in the slave trade were seyyids can be discussed in different ways. To begin with, the reason why *seyyids* were involved in this highly profitable, but also highly corrupt, trade might be due to their “reputability”. One could speculate that being deemed trustworthy on the part of the state caused *seyyids* to become slave dealers. When the aforementioned archive records are examined, it is noteworthy that, while there were two *seyyids* in the list of 1640, there were as many as six in the list of 1710. According to a record dated 1749 five *seyyids* were slave artisans. While there is no mention of *seyyid* as a *dellâl* in the 1640 document, Seyyid Hüseyin is mentioned as a *dellâl* in the list of 1710. According to a record dated 1749, Seyyid Ahmed, a resident of Nişancı, was also a *dellâl*⁶⁰.

The janissaries are unquestionably the most notable group of slave artisans. The term *beşe* was a military title reserved for janissaries. This title was important in determining whether or not a person was a janissary⁶¹. In this context, the title *beşe* found in some of the names of the slave artisans given in the list indicates that some of the janissaries were also involved in the slave trade and that the state granted them the right to do so. Generally, the artisan groups, including the Janissaries, worked in professions that did not require a certain skill and which could be learned in a short period of time⁶². The Janissaries’ involvement in this line of work was influenced by the fact that the slave trade required no special skills or learning processes and that it was a highly profitable business. Although it is known that janissaries first appeared in guilds in the 16th century, their numbers in guilds increased in the 18th century, particularly in the guild of slaves⁶³. The increasing number of janissaries working as artisans is evident in the archive records from three different time periods. While there was only one janissary (Suleyman Beşe from the Little Hagia Sophia neighborhood) on the slave artisans list of 1640, according to the record of 1710, there were eleven janissaries⁶⁴ in this trade. One of them was a law enforcement officer and the other was an archer⁶⁵.

The record dated 1749 shows that the Janissaries almost completely monopolized this trade. The list in which the name, hometown, company or community of the slave artisans are mentioned, provides information on 163 slave artisans. It can be observed that many janissaries from different units and communities were involved in the slave trade. The point

60 BOA, *MAD*, nr. 10349, p. 16, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

61 There is extensive information on the entry of janissaries into guilds and their involvement in trade. Karaçağlayan even provides a list of janissaries among the artisans of Istanbul. For detailed information on the subject, see, Karaçağlayan, *op.cit.*, p. 137.

62 Karaçağlayan, *ibid.*, p. 153.

63 Janissaries began to participate in guild organizations as early as the late 16th century, and this situation persisted until the forced disbandment of Janissary corps (Karaçağlayan, *ibid.*, p. 137).

64 BOA, *MAD*, nr. 2483, p.15, 24 Zilhicce 1121 (24 February 1710). There were three *odabaşı*, but it is unclear if they were janissaries. Some of the slave artisans were given the honorary title of *odabaşı*. As a result, the three slave artisans referred to as *odabaşı* are not counted as janissaries. See, Yağcı, “İstanbul Esir Hanı”, p. 83.

65 BOA, *MAD*, nr. 2483, p. 15, 24 Zilhicce 1121 (24 February 1710).

that should be especially emphasized is that the slave artisans who shared the same room were usually from the same unit or community. At this point, it can be said that an affinity similar to that of fellow countryman existed within the units or the community to which the Janissaries belonged. In particular, the 25th *bölük*⁶⁶ and the 64th and 100th *cemaat* (one of the divisions of the Janissaries) formed the largest groups among the slave artisans. Apart from these, janissaries from sixteen different units and twenty-two different *cemaat* were involved in this trade⁶⁷. In total, one hundred and fifteen artisans among the 163 slave artisans were janissaries. In fact, the Janissaries appeared to be in control of two-thirds of the organization. Five of the artisans were *seyyids*, while three were *sipahis* (cavalryman). There is no specific information provided about the affiliation of forty-five of the artisans. Moreover, a similar reflection of the Janissaries' growing influence in this lucrative trade can be found among the *dellâls*. In 1640, three of the seventeen *dellâls* were janissaries, and in 1710 eight of the twenty were. In 1749, seven of the twelve *dellâls* were janissaries from various units and *cemaat*⁶⁸.

A complaint sent to Istanbul in 1691 by Mehmed, the nazir of Kili, is an example of military men attempting to use their privileges. Köse Deli Mehmed, Süleyman Beşe, Ali Beşe, Mustafa Beşe and three janissaries were slave artisans who refused to pay the stamp tax. They claimed that they were exempt from the tax since they were from Bender and Kamanıçe (Podolia), which meant that they belong to the military class. The nazir of Kili Mehmed consulted the capital and obtained the reply that those who worked as slave artisans had to pay a stamp tax of two *kuruş* (piasters) per slave, and that those who refused to pay should be barred from practicing their profession.

Since the second half of the 16th century the military group that had turned to economic activities took their place in economic life in the role of artisans, and by the 17th century they had obtained guild membership as well as performing military service. By the 18th century, some military individuals were managers in various branches of tradesmen while using their military privileges⁶⁹. In 1692 another order was sent to the nazir of Kili, instructing him to collect the stamp tax of two *kuruş* from the slave artisans and to prevent the janissaries from failing to pay the tax so that the state would not suffer any financial loss⁷⁰.

The point that should be emphasized is that the janissaries took part in the slave trade but refused to pay taxes by hiding behind their military status. Perhaps the most important turn

66 A military unit varying in size from 20 to 200 men. A Janissary *bölük* had about 100 soldiers. Gustav Bayerle, *Pashas, Beks, and Effendis: A Historical Dictionary of Titles and Terms in the Ottoman Empire*, The Isis Press, İstanbul 1997, p. 23.

67 Karaçaylayan, *Yeniçerilerin Sosyo-Ekonomik Rollerini*, p. 32.

68 BOA, *MAD*, nr. 10349, p. 14-17, 28 Zilhicce 1162 (9 December 1749).

69 The 18th century is known as the "age of the janissaries" because it was filled with merchant janissaries who owned farms or became increasingly wealthy through trade (Abdülkasim Gül, *18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı*, Erzurum Atatürk University, Institute of Turkic Studies, Unpublished PhD Dissertation, 2020, p. 771).

70 BOA, AE.SAMDII, 4/344, 20 Cemâziyelevvel 1103 (8 February 1692).

that led to the integration of the janissary corps with the artisans was the practice of buying and selling the *ulûfe* in 1740-41⁷¹. In fact, it was mostly the artisans who bought the *ulûfes* in order to obtain the privileges of the janissaries. Explaining the increasing numerical superiority of the Janissaries among the artisans in the 18th century, Karaçağlayan stated as follows:

The integration of these two classes was not limited to the transition of soldiers, who had two professional titles, namely civilian and military, into the artisans, but also by the entry of some artisans into the janissary corps⁷².

It is evident that there are converts among the slave artisans and *dellâls*, too. In this context, it is worth noting that among the slave artisans and *dellâls* were people who had previously been captives or slaves. In the *narh* register dated 1640, slave artisans are mentioned by their father's names. It seems that three of the slave artisans and six of the *dellâls* were converts. Except for the name of one person and his father, there is no mention of father's names in the archival record of 1710. It is highly probable that this man, noted as Abdullah b. Abdullah, was also a convert. The converts in the record dated 1723, on the other hand, can be determined because the names of the fathers of *dellâls* are given. Mustafa b. Abdullah the Georgian, and Hasan b. Abdullah, a barber, were two of the seventeen male *dellâls*. It is very likely that they were converts as well. Among the female *dellâls* who were most likely converts, Naime b. Abdullah, Muammer b. Abdullah, Hadice b. Abdullah, and Crimean Ümmühani b. Abdullah are mentioned. In the record dated 1749 the names of the fathers are not mentioned at all. For this reason, it is not possible to say anything about the existence of converts among the slave artisans. However, given the predominance of janissaries in this highly profitable artisan group in the 1749 record, it is likely that converts were not involved in the slave trade during this period of time.

Regulation of the Slave Artisans and the Problems They Caused

As previously stated, information on slave artisans, people who were from various social classes, can be found in the registers. The reason why the surety of the slave artisans is so important can clearly be seen in the cases reflected in the registers in this context. The use of the phrase *kendi hallerinde olmadığı*, which is repeated many times in the archival records, is particularly visible in cases in which this group of people were involved or were liable. Thus, it is critical to examine the cases involving slave artisans.

The slave artisans were overseen by the *muhtasib* or *ihtisap* agha -the *ihtisap* collector (*ihtisap* was a type of market tax in the Ottoman Empire)- who had a broader role in regulating and taxing markets⁷³. The slave artisans' commodity was *mal-ı natık* (property-

71 Karaçağlayan, *Yeniçerilerin Sosyo-Ekonomik Roller*, p. 89-92.

72 Karaçağlayan, *Yeniçerilerin Sosyo-Ekonomik Roller*, p. 92. Also, see: Gül, *18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı*, p. 772.

73 Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisap Müessesesi)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2006, p. 120.

with-voice), that is, human beings. The possibility of corruption was high because their commodity consisted of human beings and the price of the slaves they sold was determined by themselves. In other words, there was no fixed price like the state-imposed *narh* for other commodities. As a result, the state toughened its control even more⁷⁴. Indeed, it is well known that these artisans committed serious crimes such as using slaves in prostitution, selling defective “property,” selling slaves to non-Muslims, using slaves in theft, and selling free people as slaves. The various orders issued regarding the inspection of slave artisans and the problems they caused indicates that the problems were not completely eliminated until the slave inn was closed in 1846⁷⁵.

Edicts were issued in 1560, 1569, 1576 and 1583 in order to prohibit artisans from selling slaves to non-Muslims⁷⁶ because it was forbidden to sell a Muslim slave to a non-Muslim. In order to prevent this, the names of slaves who became Muslims were recorded in a register. Then the register was given to the *kethüda* of slave artisans. An example of this can be seen in the order sent to the Istanbul Gümrük Emini, who was the superintendent of custom duties, in 1721. The aim was to prevent the sale of slaves who had become Muslims to non-Muslims thus preventing the possibility of their “conversion”⁷⁷. In 1723, it was stated that certain *dellâls* were dismissed because they had sold young children to Christians or Jews and had converted them from Islam.

... etrâf ve eknâfdan Âsitâne-i Saâdete fûrûht için gelen kul ve cevâriden bâliğ ve bâliğa ve küfr üzere mukırr ve mukırra olanlardan mâadâsı kefer ve yahûdâ fûrûhtu memnuattan olup bir tarik ile müsaade yoğ-iken esir pazarında yahud ve yahudiye nasara ve nasraniye tâifelerinden bazıları mücerred edyân-ı bâtılalara hizmet kasdıyla zâhırde maîşeti kendülere bahane esirci dellâllığı kaydında olup ve daima fırsatıyâb oldukça hafada her birleri zümrelerine fûrûht ile katı çok sıbyân ve kelime-i şehâdet ile müşerref olanları devlet-i İslâm'dan mahrum etmeleriyle gereği gibi nizâm ü intizâmı akdem ve elzem-i din ü devlet-i âliyyeden olmağın...⁷⁸

As seen in this passage, the sale of slaves to non-Muslim subjects was prohibited due to the possibility of Muslims being converted, or in order to prevent young children from becoming Muslims by selling them to non-Muslims⁷⁹. In 1725, for example, a slave artisan

74 Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, p. 76.

75 The 1583 -dated archival document showing complaints about slave artisans, the 1640 -dated *narh* register showing that some slave artisans were dismissed from the profession due to corruption, and the 1805 regulation on slave artisans are all important in terms of demonstrating the situation (Kazıcı, *İhtisab Mütessesesi*, p. 123-126).

76 Baş, “İstanbul Esir Hanı”, p. 61.

77 BOA, *MD*, nr. 130, hk: 377, p. 128, evâil-i Ramazân 1133 (25 June-5 July 1721).

78 BOA, *MAD*, nr. 2483, p. 15, 24 Zilhicce 1121 (24 February 1710).

79 A complaint was filed against Thessaloniki's slave artisans at the beginning of the 17th century, alleging that some of the slaves who had previously converted to Islam had been sold to Jews and Christians and subsequently reconverted. The artisans were given the order to prevent the sale of slaves to non-Muslims, return sold slaves to their Muslim owners, and have them renew their faith (BOA, İE.DH, 5/437, 19 Cemaziyelâhîr 1011/4 December 1602).

named İvaz was barred from the trade and exiled to Egypt for selling a female Muslim slave to Christians⁸⁰. In another case, Ahmed and Mehmed sold their slave Ayşe to the Shabbethai for 290 *kuruş*, but the sale was canceled when it was discovered that Ayşe was a Muslim⁸¹. The cancellation of this sale raises several issues. First and foremost, when did Ayşe become a Muslim? The information in the register is as follows:

...mülkleri olan işbu orta boylu açık kaşlı sarı elâ gözlü Âişe nâm câriyelerini kâfire olmak üzere merkûm Sabetay'a iki yüz doksan guruş...⁸²

The slave artisans knew Ayşe as a non-muslim. Although we do not know if the name Ayşe, which is commonly used by Muslims, was also used by non-Muslims, we can assume that these two owners were aware of the situation at the time. The state was concerned with preventing slaves who had converted to Islam from converting to Christianity and with preventing minor slaves from becoming non-Muslims. Indeed, the absence of non-Muslim slave artisans on the lists demonstrates the state's conservatism on the subject. There is evidence of a non-Muslim slave artisan in the 17th century. Sara, a Jewish slave artisan residing in Hasköy, petitioned the qadi to free her Russian slave Bane, according to an entry in the Hasköy registers. Although this is a specific example, new information on non-Muslim slave artisans will emerge as research into the slave trade expands⁸³.

Another issue frequently complained about was the sale of free people as slaves. In 1710, the janissary agha Müezzinzade Mumcu Ahmed Beşe and Ahmed Agha, who were appointed by the qadi of Istanbul, Mevlana İsmail, to investigate the dependability of the slave artisans, went to the neighborhoods of the artisans, investigated them, and certified that the slave artisans did not sell free people. A case that appears in the court records of 1691 serves as an interesting example. Ayşe, a female slave who claimed she was originally free and who lived with her parents, Şoride and Dimo, in Belgrade in the town of Berkofça, had changed hands several times before being sold to Seyyid Abdülhalik. After it was proven that she was indeed originally free, it was determined who her sellers had been, going all the way back to the first seller⁸⁴. It is noteworthy that during the re-conquest of Belgrade, the state took very strict measures to prevent the *reaya* from being taken captive, and orders were immediately sent for the release of those who had been taken captive. Furthermore, in addition to the seals of the *başmuhasebeci*, chief accounting officer, and *defterdar*, treasurer, which were always

80 BOA, C.BLD, 6350, 19 Şevvâl 1137 (1 July 1725).

81 *Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725)*, v. 63, p. 187, article no: 174.

82 *Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725)*, v. 63, p. 187, article no: 174.

83 *Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679)*, v. 30, p. 94, article no: 95. According to Yaşar Baş, by the end of the 17th century, the slave trade was in the hands of Jews. ("İstanbul Esir Hanı", p. 61). Due to the limited archival evidence on non-Muslim slave artisans, this inference should be approached with caution. However, with new information and documents, the nature of the problem will be better understood.

84 *Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691)*, v. 20, p. 373-374, article no: 453.

stamped on a *pençik* certificate⁸⁵ (Pençik Tezkiresi), a third seal, that of the qadi, was also ordered to be affixed as a precaution to prevent the *reaya* from being taken captive. In this way, the sale of captives without a *pençik* certificate was prohibited⁸⁶.

The main complaint raised against the slave artisans was that they used slaves for prostitution. Despite measures taken by the state, cases of prostitution were observed. Some slave artisans, for example, would take female slaves from their owners and sell them at the market. The *levent*⁸⁷, with whom the slave artisan had made an agreement beforehand, would come to the market disguised as a customer and outbid everyone to buy the female slave. The *levent* would claim that he wanted to inspect the condition, demeanor, and service of the female slave he had purchased. After paying the *pey akçesi* (earnest money), he would take the slave to his bachelor's room, use her in prostitution for a few days, and then return her to the slave artisan, claiming that he did not like her. He would, of course, leave the money he paid to the slave artisan. A woman who appeared to be a buyer at the market but was actually the slave owner's wife was another case. After paying the earnest money, she would take the female slave at the highest price imaginable before bringing her to the *levents*. After a few days, she would take the female slave from the *levents* and hand her back to the slave artisan, claiming she was unpleasant. Again, there would be no refund of the earnest money given to the slave artisan⁸⁸. In the *narh* registers of 1640, it seems that some slave artisans would take female slaves from their owners in order to sell them to the ambassadors of Poland and Moldova. However, they used them for prostitution for a few days before returning them to their owners, claiming they did not like them. There are records of slave artisans being fired from their jobs because they were making money from their trade⁸⁹. In 1710, the locals were asked whether the slave artisans sent slaves to the homes of criminals or bachelors as part of the investigation into the slave artisans⁹⁰. In 1697, the slave artisan Mehmed was banished to Rhodes Island on the grounds that he had used male and female slaves in "improper" activities under the pretext of selling female slaves. Eventually, he was sent there as a prisoner⁹¹. In another example, residents of Kuyumcu Bahşayış neighborhood gathered and complained to the qadi that Ayşe, a slave artisan who lived in their neighborhood, gathered men and women in her house under the guise of selling slaves, but actually she furnished an occasion for them

85 In the Ottoman military system, it refers to the recruitment of one fifth of the captives captured during land and naval campaigns into state service (Abdülkadir Özcan, "Pencik", *DIA*, XXXIV, İstanbul 2007, p. 149-151).

86 Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, haz. Recep Ahışalı, TUBA, Ankara 2017, c. II. For detail information on this, see: Esen Salarcı Baydar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Esirleri Üsârâ-yı Mîri (1650-1720)*, İstanbul University Institute of Social Sciences, Unpublished PhD Thesis, 2020, p. 26-27.

87 A term used in the Ottoman Empire for naval soldiers and the men who accompanied the governors in the provinces. Mücteba İlgürel, "Levent", *DIA*, XXIX, Ankara 2003, p. 226-228.

88 Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafı*, p. 72-73.

89 Kütükoğlu, *1640 Narh Defteri*, p. 257.

90 BOA, *MAD*, nr. 2483, p. 14-15, 24 Zilhicce 1121 (24 February 1710).

91 BOA, *MD*, nr. 110/1042, evâhır Muharrem 1109 (8-18 August 1697).

to engage in prostitution. They requested Ayşe to be removed from their neighborhood since she continued to act the same way despite being warned⁹².

Another complaint leveled against the slave artisans was that they used their slaves to commit theft. One of the interesting examples is an archive record from 1732. While staying at the slave inn in Istanbul, a slave artisan known as Ömer, nicknamed Bitli Ömer, sent some of his female slaves to steal in bathhouses and houses. He was found guilty and sentenced to the galleys. It is unknown for how long he was sentenced to the galleys, but later we find out that Ömer was exiled to Bursa again on the charge of having made his slaves steal. Bitli Ömer returned to Istanbul following his exile. When his Arab female slave was caught stealing, she accused her master Ömer of forcing her to do so and claimed the items she stole were still in his room. When the slave inn was searched, some of the items were found in Ömer's room. He claimed that he had had nothing to do with the theft and that he was a member of the janissary corps, but this was a lie. Bitli Ömer was eventually sentenced to exile in Lemnos⁹³.

The sale of defective “properties” was another offense perpetrated by slave artisans. In other words, selling someone who was not really a slave as well as concealing slaves' diseases or other physical indicators. The sale of defective property is the subject of numerous complaints in the registers. For example, Mehmet Sadık Efendi bought Ahmet Efendi's black female slave for 1.800 *kuruş* through Ömer, the slave artisan. When the slave began to show signs of illness, Mehmed Sadık Efendi took her to the physician Abdülhak Efendi, who diagnosed her with rheumatism and obtained a certificate to that effect. Despite his warnings that the slave he had sold to him was diseased and that he should return her, Ahmet Efendi refused, and Mehmet Sadık Efendi filed a complaint⁹⁴.

Another example is that of Mustafa who claimed to have paid 80 *kuruş* for a female slave named Mülayim whom he had purchased from Şerife ten days prior for 110 *kuruş*. However, since the slave had one short tooth, he requested that Şerife return his money. When Şerife refused, the matter was brought before the court. She admitted to Mustafa that she had received 80 *kuruş* from him, but claimed that he had rejected Mülayim as defective and was aware of the problem with her teeth. In response to this claim, Mustafa swore that he was unaware of it and stated that he wanted to return the slave and receive his money. The case was resolved in favor of Mustafa, and Şerife was ordered to return his money⁹⁵.

In another case, court physicians were consulted as experts and a decision was made based on their advice. Mustafa, a slave trader, sold Emine Hatun a female slave named Muammer

92 *Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732)*, v. 65, p. 536, article no: 681.

93 BOA, C.ZB, 89/4444, 12 Ramazân 1144 (9 March 1732).

94 *Anadolu Sadareti Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 1251-1257/ M. 1835-1841)*, v. 94, p. 260, article no: 215.

95 *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666-1667)*, v. 17, p. 473-474, article no: 569.

for 125 *kuruş*. Fifteen days after the purchase, the slave exerted herself to the utmost ending up literally “breaking her belly” which also figuratively means the former in daily language. Emine then claimed that the slave was defective and demanded that her money be recovered. Mustafa refused to pay the money, claiming that the slave had not been defective when she had been sold and that the defect had been caused by Emine overloading the slave. Mustafa Efendi, one of the court physicians, examined the female slave and reported that she had broken her belly due to carrying too much weight, but added that this had not happened suddenly; the problem had been present for some time. Mustafa was then found to have sold the slave despite knowing about her defects, and he was ordered to return the money to Emine⁹⁶.

Two examples of Mehmed, the slave artisan, who can be called quite brave and reckless, are worth mentioning. Mehmed sold Fatma, a mentally handicapped female slave, to Naima Halil Efendi. When the buyer discovered this, he filed a complaint against Mehmed, who promptly returned the money to Naima Halil Efendi and took back his slave Fatma⁹⁷. In another case, Mehmed, who had bought a female Georgian slave named Zeynep from the slave artisan Halil for 780 *kuruş*, asserted that the slave had syphilis and insisted that the money he had paid be returned to him. This time, the case was resolved in Mehmed’s favor⁹⁸. Fatıma Hanım, who had purchased a Russian female slave named Fethi from the slave artisan Ümmühani in 1691, soon discovered that the slave had tuberculosis and demanded a refund. Since Ümmühani refused to accept her illness, the case was taken to the court, and she was ordered to pay the money to Fatıma Hanım and take the slave back⁹⁹.

Although the aforementioned examples constitute the majority of the instances in the registers, this does not imply that there were no cases which were decided in favor of the slave artisans. For instance, Mehmed, a slave artisan, sold a female slave named Timurhan to Mustafa for 140 *kuruş*. He took 110 *kuruş* immediately and later demanded the remaining 30 *kuruş*. Mustafa claimed the female slave was deaf and refused to pay the last 30 *kuruş*. Mustafa was ordered to pay the 30 *kuruş* after the case was referred to the qadi, who determined that the slave was not deaf¹⁰⁰.

One of the criteria for the trustworthiness of slave artisans in inquests was whether they had taken someone’s slaves and paid for them or if they had avoided making the payment¹⁰¹.

96 *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666-1667)*, v. 17, p. 618, article no: 781.

97 *Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732)*, v. 65, p. 328, article no: 326.

98 *Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*, v. 73, p. 490, article no: 657.

99 *Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691)*, v. 20, p. 294, article no: 349.

100 *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666-1667)*, v. 17, p. 880, article no: 1150. These are just a few of the many cases documented in the registers. There are numerous cases of defective goods in the Qadi Registers, as well as cases that remain only as complaints because they cannot be proven. For more examples see, *Bab Mahkemesi 397 Numaralı Sicil (H. 1255-1256 / M. 1839-1840)*, v. 95, p. 330, article no: 486; *Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*, v. 73, p. 506, article no: 683; *Bab Mahkemesi 397 Numaralı Sicil (H. 1255-1256/M. 1839-1840)*, v. 95, p. 332, article no: 490.

101 BOA, MAD, nr. 2483, p. 14, 24 Zilhicce 1121 (24 February 1710).

Despite the “successful” inquests, there are examples in the records of those who did not receive their money back from the slave artisans. Contrary examples can also be found. When the slave artisans could not get their money they went to court.

Saime Hatun sold her Russian female slave, Gülistan, to Ömer, a slave trader, in 1666. However, while in the market, the slave fell and died. Saime Hatun demanded the money. Ömer initially refused to pay her, but after Saime Hatun complained, he agreed to pay 40 *kuruş*¹⁰². In another example, Ali Bey delivered his Russian slave Kalender to the slave artisan Mehmed in 1666 to sell him for 130 *kuruş*, but he never received his money. Mehmed admitted to Ali that he owed 130 *kuruş* and promised to pay the debt in a short time¹⁰³. Before the case went to court, the slave artisan presumably refused to accept the debt, forcing Ali to appeal to the qadi. The same year, Saliha Hatun bought a slave named Mülayim from the slave artisan Hızır, and when the slave proved to be defective, after reaching an agreement, she returned the slave to Hızır. She demanded the 68 *kuruş* she had paid for the slave, but Hızır refused to pay the money and make a deal, despite the fact that she had returned the slave. Hızır accepted the debt and agreed to pay it after the case was brought to court¹⁰⁴. Among the cases, there was once of Mehmed the slave artisan’s sale of the female slave Georgian Rüstem to Ahmet for 368.5 *kuruş*. Despite the passing of 46 days, Mehmed did not receive the remaining 120 *kuruş*. The case was concluded when it was sent to the qadi and Ahmet was ordered to pay Mehmed the 120 *kuruş* as soon as possible¹⁰⁵.

Another common issue in payment cases was the sale of people as slaves who had originally been free and the purchasers’ demand for the return of their money¹⁰⁶. Abdülgani, a slave artisan, sold Georgian Şehriban to İbrahim for 120 *kuruş*, but İbrahim demanded his money back after Şehriban proved that she had been free originally. Abdülgani claimed that he had purchased the slave for 115 *kuruş* from Yağcı Ebubekir and Hacı Süleyman, but the decision was against him. Abdülgani was ordered to return 120 *kuruş* to İbrahim after Şehriban proved her freedom¹⁰⁷. In the following entry in the record, Abdülgani is seen demanding money from the slave artisan Ebubekir, Ebubekir is seen demanding money from Hasan Agha, and Hasan Agha demanding money from the slave’s previous owner Mahmud Efendi. As a result of the court case in which the sequence from the first seller to the last buyer

102 *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666- 1667)*, v. 17, p. 98, article no: 15.

103 *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666- 1667)*, v. 17, p. 337, article no: 384.

104 *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666- 1667)*, v. 17, p. 415, article no: 489.

105 *Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*, v. 73, p. 126, article no: 59.

106 *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666- 1667)*, v. 17, p. 775, article no: 1011; *Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691)*, v. 20, p. 373, article no: 453. Archival records occasionally show that the opposite situation occurred. It is seen that those who are still slaves applied to the qadi claiming to be originally free, essentially testing their luck (*Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*, v. 73, p. 255, article no: 267).

107 *Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*, v. 73, p. 157, article no: 106.

of the originally free female slave and the sums they paid to each other were all presented, and Mahmud Efendi was ordered to pay the money back¹⁰⁸.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

References

Archival Sources

The Directorate of State Archives of the Presidency of the Republic of Turkey (BOA)

Ali Emiri

Sultan II. Süleyman (AE.SSÜL.II), 8/704.

Sultan II. Ahmed (AE.SAMD.II), 4/344.

Cevdet

Belediye (C.BLD), 6350.

Dahiliye (C.DH), 290/14469.

Zabtiye (C.ZB), 89/4444.

İbnülemin

Dahiliye (İE.DH), 5/437.

Tevcihat (İE.TCT), 2/232.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), 2483.

Mühimme Defterleri (MD), 110; 130.

Shari'a Registers

Anadolu Sadareti Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 1251-1257/ M. 1835-1841).

Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666-1667).

Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691).

Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732).

Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750).

Bab Mahkemesi 397 Numaralı Sicil (H. 1255-1256 / M. 1839-1840)

Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748).

Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / M. 1724-1725).

108 *Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*, v. 73, p. 157, article no: 107-108.

Secondary Sources

- Aktaş, Uğur, *İstanbul'un 100 Esnafı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., İstanbul 2010.
- Baydar, Esen Salarıcı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Esirleri Üsârâ-yı Mîrî (1650-1720)*, İstanbul University Institute of Social Sciences, Unpublished PhD Thesis, 2020.
- Bilge, Sadık Müfit, "Osmanlı İstanbulu'nda Berber Esnafı", *Osmanlı İstanbulu*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 187-206.
- Demirtaş, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat: Eski ve Yeni Harflerle*, Aydın Neşriyat, 25th Edition, İstanbul 2008.
- Ertuğ, Hüseyin Nejd, *Osmanlı Kefâlet Sistemi ve 1792 Tarihli Bir Kefâlet Defterine Göre Boğaziçi*, Sakarya University Institute of Social Sciences, Unpublished Thesis, 2000.
- Evlîya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evlîya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, prepared Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalçık, Donald Quateret, v. II, Eren Yayınları, İstanbul 2006.
- Genç, Mehmet, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1986, s. 113-124.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- Gül, Abdülkâsim, *18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı*, Erzurum Atatürk University Institute of Turkic Studies, Unpublished PHD Thesis, 2020.
- İlgürel, Mücteba, "Levent", *DIA*, XXIX, Ankara 2003, p. 226-228.
- İnalçık, Halil, "Timar", *DIA*, XLI, İstanbul 2012, p. 168-173.
- Kal'a, Ahmet, "Esnaf", *DIA*, XI, İstanbul 1995, p. 423-430.
- _____, "Lonca", *DIA*, XXVII, Ankara 2003, p. 211-212.
- Karaçağlayan, Naime Yüksel, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yeniçerilerin Politik ve Sosyo-Ekonomik Rollerini: İstanbul Örneği*, Yıldırım Beyazıt University Institute of Social Sciences, Unpublished PHD Thesis, Ankara 2018.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Kılıç, Rüya, *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Tarihte İstanbul Esnafı*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2002.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri, "Seyyid", *DIA*, XXXVII, İstanbul 2009, p. 40-43.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", *Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer*, İstanbul 1986, s. 55-76.
- _____, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- Özcan, Abdülkadir, "Pencik", *DIA*, XXXIV, İstanbul 2007, p. 149-151.
- Özcan, Tahsin, "Osmanlı Mahallesi: Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife*, I/1 (2001), p. 129-151.
- Reşat Ekrem Koçu, "Esiriciler", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, İstanbul 1971, v. X, p. 5275.

- Saydam, Abdullah, “Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, XXVIII/164 (1997), p. 4-12.
- Uyar, Gülgün, “Nakib”, *DIA*, XXXII, İstanbul 2006, p. 321-322.
- Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, prepared Recep Ahışalı, TUBA, v. II, Ankara 2017.
- Yağcı, Zübeyde Güneş, “İstanbul Esir Pazarı”, *Osmanlı Devleti 'nde Kölelik, Ticaret, Esaret ve Yaşam*, Tezkire Yay., İstanbul 2017, s. 57-90.

Osmanlı Madencilikini Darphane Defterleri Üzerinden Okumak: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Gümüş Üretimi

Studying Ottoman Mining Through the Imperial Mint Registers: The Ottoman Empire's Silver Production in the Second Half of the 18th Century

Ömerül Faruk Bölükbaşı*

*Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: Ö.F.B. 0000-0002-4868-2253

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ömerül Faruk Bölükbaşı,
Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: faruk.bolukbasi@marmara.edu.tr

Başvuru/Submitted: 02.07.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
15.09.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
16.09.2022

Kabul/Accepted: 02.10.2022

Atıf/Citation:

Bolukbasi, Omerul Faruk. "Osmanlı Madencilikini Darphane Defterleri Üzerinden Okumak: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Gümüş Üretimi." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 78 (2022): 51-71.
<https://doi.org/10.26650/iutd.1139633>

Öz

Darphane'nin para basarken beslendiği kaynakların başında maden ocakları geliyordu. Bu yüzden darphane defterlerine maden ocaklarıyla ilgili, özellikle gümüş madenlerine dair çok önemli bilgiler yansımıştı. Para basılırken kullanılan kıymetli madenin ne kadarının maden ocaklarından temin edildiği, bunların hangi maden ocakları olduğu, madenlerde gümüş üretiminin artış ve azalış seyri gibi hususlar bunlardan bazılarıydı. 1766-1802 yılları arasında ışık tutan bir grup darphane defterine dayanan bu araştırma, Osmanlı madenlerinin gümüş üretim kapasitesini ve Darphane'nin para emisyonundaki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ulaşılan sonuçlara göre Darphane, söz konusu dönemde 3.091 tonun üzerinde gümüşü sikkeye çevirmiş, bunun yaklaşık %7,5 kadarını maden ocaklarından elde etmiştir. Darphane'yi besleyen maden ocakları arasında Anadolu madenlerinin, özellikle Keban-Ergani-Gümüşhane madenlerinin büyük ağırlığı vardı. Diğer maden ocaklarının üretimi sınırlı miktarda kalırken, söz konusu üç maden toplam gümüş üretiminin %92'sini sağlıyordu.

Anahtar sözcükler: Keban, Ergani, Sidrekapsi, Kratova, Bozkır, Gümüş

ABSTRACT

Mines were the primary sources that fed the Imperial Mint as it minted money. As such, very important information about the mines, especially the silver mines, was recorded in the registers of the Ottoman Imperial Mint. Some of these records involve matters such as how much of the precious metal had been obtained from the mines, which mines these were, and the course of the increases and decreases in the mines' silver production. This research aims to reveal the silver production capacity of Ottoman mines and the place of the Ottoman Imperial Mint in money emission based on a group of Ottoman Imperial Mint registers that shed light on the years between 1766 and 1802. According to the results, the Ottoman Imperial Mint had converted 3,091 tons of silver into coins during this period, with about 7.5% of this having been provided from the mines. Among the mines that fed the Imperial Mint, the Anatolian mines, especially the Keban, Ergani, and Gümüşhane mines, had an important place. While the production of the other mines remained limited, these three mines had provided 92% of the total silver produced from mines.

Keywords: Keban, Ergani, Sidrekapsi, Kratova, Bozkır, Silver

Extended Abstract

Not enough is known about the production potential of Ottoman mines, and regular and serial data on this subject are very limited. Finding any such information and following the long-term course of the increases and decreases in production are quite difficult. However, some source groups have proven to be quite generous in this respect, with the Ottoman Imperial Mint registers being one of these. Information about silver production from the Ottoman mines in particular is abundant in the Imperial Mint registers. The main reason for this was that the mines were one of the most important sources feeding the Ottoman Imperial Mint during its coin production. This research aims to reveal the silver production capacity of Ottoman mines and the place of the Ottoman Imperial Mint in money emission based on a group of Ottoman Imperial Mint registers that shed light on the years between 1766 and 1802.

According to the results, the Ottoman Imperial Mint converted over 3,091 tons of silver into coins during this period, of which approximately 941 tons had been obtained by melting foreign coins and 1,918.6 tons by melting old Ottoman coins. The amount coming from local mines was 231.9 tons, which makes up 7.5% of the total. According to these results, the silver production of the Ottoman mines was quite limited compared to the silver that came to Ottoman lands as a result of foreign trade. When considering the data in the registers, the second half of the 18th century is when a significant portion of the output from silver producing mines came from Anatolia, and these mines were exceeded the output from the Rumelia mines. While Rumelia appeared to only have two active silver mines, Anatolia was seen to have many mines in operation, among these the Keban and Ergani mines in particular draw attention. Nearly 213.5 of the 231.9 tons (more than 92%) of the silver produced in Ottoman mines between 1766-1802 were mined from the Keban, Ergani, and Gümüşhane mines, while the Sidrekapsi mine produced 6.25 tons of silver, and Kratova's production was close to 2 tons. The capacity of the Rumelia mines was nowhere near that of the Anatolian mines. When looking at the other mines, the Bereketli mine was seen to have produced almost 644 kg of silver, the Bozkır mine almost 462 kg of silver, and the Balya and Bigadiç almost 210 kg of silver. In addition, many of the mines in regions such as Kazdağı, Nif, Üsküfçü, Gümüşdağı, Uyum, and Gümüş were actively being worked. However, the annual production of some of these was quite low. Compared to the first half of the 18th century, however, Ottoman mining can be said to have experienced a downward trend in terms of silver production in the second half of that century.

Despite the limited amount, having the Ottoman Imperial Mint convert the silver obtained from the mines into coins was very profitable. 25.6 million coins were minted out of the 231.9 tons of silver, with the revenue being around 12.47 million kuruş. The average profit

generated from this minting was 48%. As a result, the silver from local mines was a low-cost, high-income raw material for the Ottoman Imperial Mint. This profitability was possible due to the policy the state followed in the mining field.

A fiscal policy was effective in the Ottoman Empire's mining policies, as well as in its general economic and financial policies. The empire attempted to reinforce the power of the army and the treasury, and in this regard benefited as much as possible from the opportunities the mines provided. With the impact of its fiscal policies, the empire followed a more centralized policy regarding mine management in the 18th century. In 1736, the Maadin-i Hümâyün Emaneti consisted of mines such as the Keban, Ergani, Gümüşhane, and Espiye mines and was affiliated with the Imperial Mint. The administration of mines under the control of the Imperial Mint was maintained throughout the 18th century. While the mines were more closely affiliated with the central government through the Imperial Mint, they were protected from local administrators' interventions through the application of the serbestiyet usulü. The maden emini [mine manager] was strengthened against the local administrators and more firmly connected to the nazır of the Imperial Mint.

Osmanlı Devleti'nde madencilik stratejik bir sektör olarak görülmüş, maden ocaklarının işletilmesine büyük ehemmiyet verilmişti. Darphane'nin para basabilmesi, ordu ve donanmanın silah ve mühimmat temin edebilmesi, ekonominin farklı sektörlerinde üretimin devam ettirilebilmesi madencilikle doğrudan bağlantılıydı. Madenler üzerindeki mülkiyet hakkı devlete aitti. Bununla birlikte bir kişi şahsına ait arazide maden bulursa, gerekli izinleri almak ve vergisini ödemek koşuluyla kendisi işletebilirdi. XIX. yüzyıldan önce madenlerin işletilmesinde emanet, iltizam ve malikâne gibi usuller kullanılmıştı¹.

Maden ocaklarının sorunsuz ve etkin bir şekilde idare edilebilmesi için kanunnâmeler tanzim edilmişti. Bunlar madenlerin işletilmesinde göz önünde bulundurulacak esasları ihtiva ederdi. Hazırlanmalarında şeriat ve örfün yanında, Osmanlı hâkimiyeti öncesinde Balkan madenciliğini tesir altına alan Sakson madencilik geleneği de etkili olmuştu. Kanunnâmelerde geçen teknik terimler ve personel unvanları bu etkiyi açıkça gösterir².

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında gerçekleşen fetihlerde maden ocaklarına hâkim olma arzusu itici bir unsur olmuştur. İlk yıllarda maden üretiminde geçici gerilemeler yaşanmışsa da Osmanlı hâkimiyeti altında Balkan madenleri XV. yüzyıldan XVI. yüzyıl sonlarına kadar sürekli gelişme kaydetmiştir³.

Coğrafi keşiflerin ardından Amerikan gümüşünün dünya piyasalarına arz edilmesi Osmanlı madenciliğinde ciddi bir krize yol açtı. XVII. yüzyılda altın ve gümüş üreten maden ocakları âtil duruma düştü⁴. Amerikan gümüşü, dünya gümüş piyasasında daha önce misli görülmemiş bir bolluğa yol açtı. Osmanlı madenciliği maliyetler yüzünden Amerikan gümüşüyle rekabet edemedi. Yapılan tahmini hesaplamalara göre keşiflerden XIX. yüzyıl başlarına kadar Amerika'daki İspanyol sömürgelerinde yaklaşık 150.000 ton civarında gümüş üretildi⁵. Günümüzde Bolivya sınırlarında yer alan Potosi'de, Meksika'daki Zacatecas, Guanajuato ve Sombrerete maden ocaklarında çıkarılan tonlarca

-
- 1 Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Osmanlı (İktisat)*, ed. Güler Eren vd., c. III, Ankara 1999, s. 312-321; Mustafa Altınbay, *Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, dan. Feridun M. Emecen, İstanbul 2010, s. 27-34.
 - 2 Maden kanunlarından pek çok örneği şu iki eser ihtiva etmektedir: Halil İnalıcık - Robert Anhegger, *Ķânunnâme-i Sulţāni ber-Müceb-i 'Örf-i 'Osmāni*, Ankara 1956; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. I-IX, İstanbul 1990-1996.
 - 3 Skender Rızaj, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darbhanelerine Dair Mutalaaalar (XV-XVII. yy)", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 X 1973)*, İstanbul 1979, s. 244-253.
 - 4 Halil Sahilliođlu, *Studies on Ottoman Economic and Social History*, İstanbul 1999, s. 27-64; Rhoads Murphey, "Ma'din: Mineral Exploitation in the Ottoman Empire", *EI*, New Edition, V, Leiden 1979, 973-985.
 - 5 Andre Gunder Frank, *Yeniden Doğu*, çev. Kamil Kurtul, Ankara 2010; Richard L. Garner, "Long-Term Silver Mining Trends in Spanish America: A Comparative Analysis of Peru and Mexico", *The American Historical Review*, vol. 93, no. 4 (Oct. 1988), s. 898-935; Carlo M. Cipolla, *Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar, İspanyol Gümüşünün Efsanevi Öyküsü*, çev. Tülin Altınova, İstanbul 2003.

gümüş Atlantik ve Pasifik okyanusları üzerinden dünya pazarlarına sevk edildi, Osmanlı Devleti de bu gümüşten payını aldı⁶.

XVIII. yüzyılla birlikte Osmanlı madenciligi tekrar canlandı. Âtıl durumdaki ocaklar yeniden faaliyet göstermeye başladı. Bu dönemde Osmanlı piyasasına ne kadar yabancı gümüş girdiği, aynı süreçte Osmanlı madenlerinin ne kadar üretim yapabildiği konusu yeterince bilinmemektedir. Ancak yapılan bir araştırmada 1766-1802 yılları arasında Darphane'ye giren yabancı kaynaklı gümüşün 941 tondan fazla olduğu tespit edilmiştir⁷. Söz konusu araştırmaya esas teşkil eden defterler, Osmanlı madenlerinden Darphane'ye giren kıymetli madenlere dair veriler de ihtiva etmekte, iki gümüş kaynağı arasında bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Ayrıca Osmanlıların hangi maden ocaklarını işlettiğine, ne kadar gümüş üretebildiğine dair de fikir vermektedir. Bu verilerin tasnifi, değerlendirilmesi, literatürdeki diğer verilerle karşılaştırılması Osmanlı madencilığının kapasitesi ve gelişiminin anlaşılması hususunda faydalı olacaktır. Ancak bunları yapabilmek için defterlerdeki verilerin işlenmesi, birtakım problemlerin çözülmesi gerekmektedir.

1. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Madencilğinde Genel Eğilimler ve Temel Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nin madencilik politikalarında, iktisadî ve mâlî politikaların genelinde olduğu gibi fiskalizm siyaseti etkiliydi. Devlet, ordu ve hazinenin gücünü takviye etmeye çalışıyor, bu hususta madenlerin sağlayacağı imkânlardan da âzamî ölçüde istifade ediyordu. Piyasaya para arzını en yüksek seviyeye çıkarabilmek için altın ve gümüş madenleri kontrol altına alınmıştır⁸. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında devletin içine girdiği büyük siyâsî, askerî ve mâlî kriz düşünüldüğünde fiskalist politikaların daha da keskinleştiği söylenebilir.

Fiskalist politikaların da etkisiyle XVIII. yüzyılda madenlerin idaresinde daha merkeziyetçi bir siyaset takip edildi. 1736 yılında Keban, Ergani, Gümüşhane ve Espiye gibi madenlerden oluşan maden emaneti, Darphane Emîni Sadullah Efendi'ye tevcih edildi. Sadullah Efendi her madene, vekili statüsünde husûsî birer idareci gönderdi. Madenlerin Darphane'ye bağlı olarak idaresi, XVIII. yüzyıl boyunca sürdürüldü. Madenler Darphane vasıtasıyla merkezî idareye daha sıkı bağlanırken, adına serbestiyet usulü denilen bir uygulamayla da mahallî idarecilerin müdahalesinden korundu. Serbestiyet usulünde maden idarecileri oldukça

6 Robert C. Allen, *Küresel Ekonomi Tarihi, Kısa Bir Giriş*, çev. H. K. Cimitoğlu, İstanbul 2022, s. 75-81; D. O. Flynn - A. Giráldez, "Silver and Ottoman Monetary History in Global Perspective", *The Journal of European Economic History*, vol. 31, no. 1 (Spring 2002), s. 9-43.

7 Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Darphane Defterleri Işığında Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler (1766-1802)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 47, İstanbul 2022, 345-384.

8 Osmanlı iktisadî anlayışının klasik ilkelerini kavramsallaştıran merhum Mehmet Genç'in konuya ilişkin değerlendirmeleri için bkz. Mehmet Genç, "Osmanlılar: İktisadî ve Ticarî Yapı", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, 525-532. Fiskalist politikaların madencilik sektörünü nasıl etkilediği hususunda bkz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul 2013, s. 69-105.

geniş yetkilere sahip olurdu, kadılar dışında hiçbir yerel idareci onlara müdahale edemezdi. Serbestiyet uygulaması maden işletmelerine müstakil bir birim özelliği kazandırmış, bu sayede madenlerin daha etkin ve verimli bir şekilde idaresi sağlanmıştı⁹. Mahallî idareciler karşısında güçlendirilen maden emini, Darphane nâzırına ise daha sıkı bir biçimde bağlandı. Serbestiyet usulünün en ileri aşaması olarak kabul edilebilecek uygulama, 1775 tarihinden sonra *Maadin-i Hümayun Emaneti* adıyla müstakil bir birimin oluşturulmasıyla ortaya çıktı. Keban, Ergani, Uyum, Tevfik, Elbistan gibi pek çok maden ocağı ve bu bölgelerde yer alan kazalar *Maadin-i Hümayun Emaneti*'ne bağlandı¹⁰.

Devletin XVIII. yüzyılda madenlere yönelik politikasında dikkat çeken bir diğer husus ise önceki yüzyıldaki atâletten kurtulma çabasıdır. XVIII. yüzyıl Osmanlı madenleri için yeniden üretim faaliyetlerine hız verme dönemi olarak başlamış, maden ocaklarında kayda değer yenileme ve ıslahat çalışmalarına girilmiştir. Bu çerçevede 1703 yılında Kratova ve civarındaki madenlerde bir ıslahat çalışması yapılmıştı¹¹. Sidrekapsi Madeni'nde de benzeri faaliyetlere girilmişti. XVII. yüzyıl sonlarında âtil bir duruma düşmüş olan maden XVIII. yüzyıl başlarken elden geçirilmiş, üretimin yeniden başlayabilmesi için ihtiyaç duyulan personel temin edilmiş, depo olarak kullanılacak binalar ve yeni fırınlar inşa edilmiş, yeni kuyular açılmış ve çarh yapılmıştı¹².

Kayda değer bir diğer husus ise devletin yeni maden ocakları açma konusundaki çabasıydı. Bir bölgede maden bulunduğu dair bir bulguya ulaşırsa devlet bunu ciddiyletme tetkik ettirirdi. Madenin işletmeye açılıp açılmayacağı konusunda belirleyici olan temel faktör işletmenin verimli olup olamayacağı hususuydu¹³. XVIII. yüzyılda faaliyete geçirilen Bozkır madeni bunlardan biriydi. İlk başta verimlilik meselesi üzerinde dikkatle duruldu, yapılan incelemelerin ardından maden 1776 yılında faaliyete geçirildi. Emaneten idare olunan madende altın, gümüş, kurşun, bileği taşı, güherçile üretimi yapıldı. 1785-1788 yılları arasındaki üç yıllık bir fâsıla sayılmazsa, Bozkır madeni 1839 yılına kadar faaliyetlerini sürdürdü¹⁴.

Bu tür ıslahat çalışmalarının da etkisiyle pek çok madende üretim faaliyetleri tekrardan başlamıştır. Osmanlı idaresinin madenlerden âzamî ölçüde ve en verimli şekilde istifade edebilmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Nitekim 1697 yılında Erzurum, 1734 yılında

9 28 Mayıs 1741 (12 Ra 1154), *D.DRB.d*, nr. 968, s. 186; 1185 yılı, *MAD.d*, nr. 10005, s. 249; C.DRB, nr. 65/3242; 1 Ağustos 1775 (3 C 1189), nr. 32/1560; Bölükbaşı, *Darbhâne-i Âmire*, s. 69-105.

10 Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban - Ergani Yöresinde Madencilik (1775 - 1850)*, Ankara 1997, s. 15-57.

11 Eyüp Kul, "1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı", *Belleten*, LXXX/288 (Ağustos 2016), s. 395-410; Altunbay, *Sidrekapsi*, s. 34-46.

12 Altunbay, *Sidrekapsi*, s. 34-103.

13 BOA, HAT, nr. 190/9188; 23 Mayıs 1768 (6 M 1182), BOA, C.DRB, nr. 27/1346; TSMA.E, nr. 4794.

14 Hamit Şafakçı, *Bozkır'da Madencilik (1776 - 1839)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, dan. Bayram Ürekli, Konya 2013, s. 32-51, 232-273.

Gümüşhane darphanelerinin açılmasının sebebi Keban, Ergani ve Gümüşhane'deki ocakların üretiminden en rantabl şekilde yararlanabilme düşüncesiydi. Devlet idarecileri bu süreçte, madende üretilen altın ve gümüşün nerede ve nasıl kullanılmasının daha faydalı olabileceği üzerine de uzun süre kafa yormuşlardı¹⁵.

XVIII. yüzyıl Osmanlı madenciliğinde öne çıkan konulardan bir diğeri ise Anadolu madenlerinin daha fazla üretim yapmasıdır. Yapılan ıslahat ve yenileme çalışmalarına rağmen Rumeli madenleri eski canlılığını kazanamamış, Keban, Ergani ve Gümüşhane bölgesindeki madenler daha ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Anadolu madenlerinin üretim rakamları çok daha yüksektir¹⁶.

Osmanlı madenlerinin XVIII. yüzyılda gümüş üretim performansının seyrine bakıldığında ise düşüş eğilimi göze çarpar. Yüzyılın ilk yarısına göre ikinci yarısında gümüş üretimi düşmüştür. Gümüş üretimindeki düşüş, XIX. yüzyıl başlarında artarak devam edecektir¹⁷.

2. Darphane Defterlerine Göre Osmanlı Madenlerinde Gümüş Üretimi

Araştırmaya esas teşkil eden darphane defterleri, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı madenlerinde gümüş üretiminin hacmine dair bütüncül bir tablo sunmaktadır. Aslında bu defterler Darphane'nin para basım faaliyetlerini kaydetmek için hazırlanmıştır ve 1766-1802 yılları arasına dair hesapları ihtiva eder. Defterler incelendiğinde Darphane'nin para basarken üç önemli kalemden beslendiği görülür; eski Osmanlı sikkeleri, yabancı sikkeler ve maden ocaklarından gelen kıymetli maden. Dolayısıyla darphane defterlerindeki kayıtlar, Darphane'ye madenlerden ne kadar gümüş geldiğini ve bunun kullanılmasıyla ne kadar para basılıp, ne kadar gelir elde edildiğini ortaya koymaktadır¹⁸. Osmanlı madenciliğinin o dönemdeki üretim hacmini ve performansını göstermek açısından çok faydalı veriler sağlamaktadır. Son tahlilde Osmanlı madenlerinin gümüş üretim kapasitesinin dışarıdan

15 Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darphaneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 29, İstanbul 2013, s. 27-76.

16 Bkz. Tablo 2, 3.

17 Ömerül Faruk Bölükbaşı, "1788-1825 (Hicrî 1203-1240) Dönemine Ait Bir İcmâl Defterine Göre Darphanenin Maden Temin ve Sikke Darp Faaliyeti", *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), Sakarya 2016, s. 92-119.

18 Defterlerde Darphane'nin para basım faaliyeti aylık olarak gösterilmektedir. Bahse konu ayda hangi kaynaktan ne kadar maden temin edildiği, bunlardan ne kadar sikke basıldığı zapt edilir. Söz konusu darp defterleri Hicrî 1179 yılı Şevval (Mart-Nisan 1766) ayından başlamakta 1190 yılı Cemâziyelâhir (Temmuz-Ağustos 1776) ayına gelmekte; otuz sekiz aylık bir fasıladan sonra 1193 yılı Ramazan (Eylül-Ekim 1779) ayında tekrar başlayıp 1216 yılı Şaban (Aralık-Ocak 1801/1802) ayına kadar devam etmektedir. Aradaki boşluğu dolduracak defter/defterler maalesef arşivde bulunamamıştır (BOA, *D.BŞM.DRB.d.*, nr. 16641; 16650; BOA, *HH.d.*, nr. 16784; 19612; 19613; 21776; 22134; 24768; 24769; 24770; 24771; 24772; 24773; 24774; 24775). Defterlerde yer alan bilgiler tablolara işlenmiştir. Söz konusu defterlerde rakamlar dirhem olarak verilmiş, tablolar hazırlanırken dirhemler grama çevrilmiş, bu esnada bir dirhem 3,207 gram kabul edilmiştir. Bir diğer husus ise tablolarda Hicrî tarihlerin esas alınmış olmasıdır. Hicrî ayların Miladî aylara tam olarak çevrilmesi, daha doğrusu ayların birebir örtüşmesi mümkün olmadığı için tablolarda tarihler Hicrî olarak muhafaza edilmiştir.

gelen yabancı gümüşle karşılaştırılmasına da imkân vermektedir. Ancak bunlara dayalı yorumlar yapılmadan önce birtakım soruların cevaplandırılması ve bazı meselelerin çözülmesi gerekmektedir.

Sorulması gereken ilk soru bir maden ocağında üretilen kıymetli madenin ne kadarının Darphane'ye gönderildiğidir? Yukarıda zikredilen ve XVIII. yüzyılda cârî olan kıymetli maden politikası düşünüldüğünde Darphane'nin altın ve gümüşün piyasadaki dağıtımını serbest bırakması ve madenlerde çıkarılan ürünün âkibetini kontrol etmemesi pek akla yatkın gelmemektedir. Nitekim döneme ait arşiv belgelerine bakıldığında da bu tespit doğrulanmaktadır. Maden emînleri madenden çıkarılan altın ve gümüşün belirli bir kısmını vergi olarak alır, kalan kısmını ise bedelini -ki bu bedel piyasa fiyatının oldukça altındadır- ödeyerek satın alırdı¹⁹. Dolayısıyla Darphane'ye giren gümüş miktarı aynı zamanda madenlerden çıkarılan gümüş miktarına tekabül ediyor olmalıdır²⁰.

Darphane defterlerindeki bazı problemlerin de çözülmesi gereklidir. Darphane defterlerinde madenlere ilişkin veriler sunulurken kimi zaman açıkça maden ismi zikredilmemekte, Darphane'ye giren maden “*sim-i mîrî/mîrî sim*” gibi bir başlık altında verilmektedir. Acaba bu başlık altında verilen gümüş, gerçekten maden ocaklarından gelen gümüşü mü göstermektedir? Defter tutma usulüyle ilgili bu durum ilk başta işleri çok karıştırıyor gibi dursa da esasında çok önemli bir sorun teşkil etmemektedir.

Mîrî sim başlığı altında defterlere kaydedilen gümüşün maliyet hesabını yaptığımızda bunun menşeinin neresi olduğu hemen ortaya çıkar. Darphane'ye maden ocaklarından gelen gümüşe 22 akçe bedel ödeniyordu. Yaptığımız incelemede bu fiyatın XVIII. yüzyılın çoğunda değişmeden kaldığı anlaşılmaktadır. 1740'ların başında gümüşün 22 akçe olan Darphane'ye geliş fiyatı, yaşanan ekonomik ve mâlî dalgalanmalara ve tağşişlere rağmen XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sabit kalmıştı. Aynı dönemde piyasadaki temin edilen altın ve gümüşün Darphane'ye geliş fiyatı ise büyük bir yükselme göstermiş; nitekim piyasadaki alınan gümüşün dirhemi 1766'da 27 akçeyken, 1803'te 52 akçeyi geçmişti²¹. Araştırmamıza esas teşkil eden defterlerde mîrî sim başlığı altında verilen gümüşün tamamının maliyeti hesaplanmış, bunların Darphane'ye giriş fiyatının 22 akçe olduğu tespit edilmiştir. Maliyet düşük olduğu için madenlerden gelen gümüşten sikke basıldığında kâr oranı da çok yüksek oluyordu. Mîrî sim başlığı altındaki para basım işlemleri incelendiğinde elde edilen kârın %50'ye yakın olduğu görülür²².

19 Tızlak, *Keban - Ergani Yöresinde Madencilik*, s. 155-160; Bölükbaşı, *Darbhâne-i Âmire*, s. 82-87; Şafakçı, *Bozkır*, s. 253-260.

20 Ancak devletin fiyat politikası kaçakçılığa yol açıyor olabilir. Bu hususu ayrıca değerlendirmek gereklidir.

21 Bölükbaşı, *Darbhâne-i Âmire*, s. 60-120.

22 BOA, *D.BŞM.DRB.d.*, nr. 16641; 16650; BOA, *HH.d.*, nr. 16784; 19612; 19613; 21776; 22134; 24768; 24769; 24770; 24771; 24772; 24773; 24774; 24775.

Maliyet ve kâr oranı hesaplandığında, mîrî sim başlığı altındaki gümüşlerin maden ocaklarından geldiği kesin olarak tespit edilir ve sorun çözülür. Ancak maden ocaklarından gelen bu gümüş hangi madenlerden gelmektedir? Bu husus bir miktar muğlaktır. Fakat bu konuda da defterler ipuçlarıyla doludur. Öncelikle elimizdeki bazı defterlerin sûretleri vardır. Bir defterde “*sim-i mîrî*” başlığı kullanılmışken, sûretinde sim-i Keban, sim-i Ergani, sim-i Keban ve Ergani gibi başlıklar kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kalemde yer alan gümüşün çoğunun Keban ve Ergani madenleri kökenli olduğu kesin olarak söylenebilir. Ancak bunların yanında Gümüşhane bölgesindeki madenler de bu kaleme eklenmiş olmalıdır. Bazı defterlerde Keban ve Ergani’ye ilaveten Gümüşhane’nin de adı zikredilmektedir²³.

Darphane defterlerinde “*sim-i mîrî*”, Keban, Ergani, Gümüşhane gibi başlıklarından biri veya birkaçı altında verilen ve kesin olarak maden ocaklarından geldiğini söyleyebileceğimiz gümüş, bu dönemde Darphane’ye giren maden ocağı kaynaklı gümüşün çok önemli bir kısmını oluşturuyordu. Bu veriler aşağıda yer alan 2 ve 3 numaralı tablolara işlenmiş, Keban-Ergani-Gümüşhane sütunu altında toplanmıştır. Bu sütunda yer alan rakamların üç maden ocağı arasındaki dağılımını bilemiyoruz. Ancak çok önemli bir kısmının Keban ve Ergani madenlerine ait olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 2 ve 3’te yer alan diğer sütunlarda ise öteki maden ocakları yer alır: Balya-Bigadiç, Bozkır, Bereketli, Kratova, Sidrekapsi ve yine bu kısımda da ayrıca yer alan Gümüşhane. Defterlerde ismi belirtilmeyen, muhtelif veya müteferrik başlıkları altında zikredilen madenler ile çok kısıtlı üretim yapanlar aynı sütunda “*Küçük Madenler ve Hangi Maden Olduğu Belirtilmemiş Olanlar*” başlığı altında toplu olarak verilmiştir. Bu sütuna dâhil edilen ve üretimleri bazen birkaç bin dirhemi aşmayan ocaklar arasında Kazdağı, Nif, Üsküfçü, Gümüşdağı, Uyum, Gümüş vardır. Tablolarda yer alan bir diğer başlık ise “*Muhtemelen Maden Kaynaklı*” başlığıdır. Bu sütunda yer alanlar, kayıtlarda Enderun’dan Darphane’ye gönderilen gümüş olarak gösterilmektedir. Bunların maliyet hesabını yapıp, menşeyini kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Ancak bunların da maden ocağı kaynaklı olması muhtemeldir. O nedenle tablolara muhtemel başlığı altında alınmışlardır. Ancak maden ocaklarından elde edilen gümüş içindeki miktarları sınırlıdır.

Defterlerdeki veriler göz önünde bulundurulduğunda gümüş üreten maden ocaklarının önemli bir kısmının Anadolu’da olduğu, bunların üretim kapasitesi bakımından Rumeli madenlerinin çok önünde bulunduğu görülür. Rumeli’de faal görünen sadece iki gümüş madeni varken, Anadolu’da çok sayıda maden ocağı işletilmekte; bunlar arasında ise özellikle

23 *D.BŞM.DRB.d.*, 16641 no.lu defterde Hicrî 1180 yılı Zilkade ayına ilişkin kısım incelendiğinde “*sim-i mîrî*” başlıklı bir kayıt görülür. Aynı kaydın sûreti, *HH.d.*, 24772 numaralı defterde “*sim-i Ergani*” başlığı altında verilmiştir. Benzeri örnekler ve mîrî sim başlığı altındaki gümüşün maliyetinin 22 akçe olduğunu gösteren kayıtlar için bkz. *HH.d.*, nr. 24769, 24772, 24773, 24775, 24776. Ayrıca bu defterlerde Keban, Ergani, Gümüşhane başlıklarının birlikte kullanıldığını gösteren kayıtlar da vardır.

Keban ve Ergani madenleri dikkat çekmektedir. Keban, Ergani, Gümüşhane, Uyum, Gümüş gibi gümüş madenleri Anadolu'nun güney ve kuzeydoğusunda yer alırken; Balya, Bigadiç, Nif, Üsküfçü, Kazdağı, Gümüşdağı gibi madenler ise Batı Anadolu'da; Bozkır, Bereketli gibi madenler ise Orta Anadolu'da yer alıyordu²⁴.

Darphane'nin 1766-1802 yılları arasında para basarken kullandığı 3.091 tonun üzerindeki gümüşün 1.918,6 tonu (%62 kadarı) eski Osmanlı sikkelerinin eritilmesiyle, 941 tonu (%30 kadarı) yabancı sikkelerin eritilmesiyle elde edilmişken; sadece 231,9 tonu (% 7,5 kadarı) yerli maden ocaklarından elde edilmişti²⁵. Bu rakamlar Osmanlı madenlerinin gümüş üretim kapasitesinin, dış ticaret vasıtasıyla gelen yabancı gümüşe göre oldukça sınırlı olduğunu gösterir. Dışarıdan gelen gümüş Osmanlı madenlerinden çıkarılan gümüşün dört katından fazladır. Osmanlı madenlerinin 1766-1802 yılları arasındaki gümüş üretiminin yıllık ortalaması ise 6,889 tondur²⁶.

Tablo 1. 1766-1802 (H. 1179-1216) Yılları Arasında Darphaneye Giren Gümüşün Kaynaklarına ve Yıllara Göre Dağılımı (gram)²⁷

Yıllar	Maden Ocaklarından	Yabancı Sikkelerin Eritilmesinden	Osmanlı Sikkelerinin Eritilmesi ve Diğer Kaynaklardan	Toplam
1179	1.785.041,86	13.530.275,27	4.567.004,04	19.882.321,17
1180	6.242.903,34	83.909.589,98	58.466.288,49	148.618.781,81
1181	5.779.212,83	90.283.751,11	40.620.291,74	136.683.255,68
1182	13.215.755,16	58.978.610,91	27.151.243,87	99.345.609,94
1183	14.729.334,09	46.070.246,69	14.107.220,99	74.906.801,77
1184	9.355.489,26	20.867.961,83	10.375.417,89	40.598.868,98
1185	14.728.853,04	16.240.748,29	38.651.380,28	69.620.981,61
1186	19.533.837,00	6.852.666,29	101.136.689,61	127.523.192,90
1187	14.013.966,24	15.615.686,35	91.001.132,87	120.630.785,47
1188	10.895.141,10	10.554.275,48	101.346.074,64	122.795.491,22
1189	6.956.909,82	12.813.100,28	103.404.612,66	123.174.622,76
1190	1.152.429,04	5.386.239,88	57.660.285,36	64.198.954,28
1193	1.460.515,91	865.890,00	18.773.970,42	21.100.376,33
1194	2.437.685,60	3.104.594,08	64.575.029,55	70.117.309,22
1195	3.462.277,20	14.085.410,18	121.437.044,51	138.984.731,89
1196	2.742.996,81	12.651.502,76	115.715.455,05	131.109.954,61
1197	4.823.610,22	4.682.999,30	108.424.574,66	117.931.184,18
1198	1.607.341,99	5.386.124,43	85.250.334,06	92.243.800,48

24 BOA, *D.BŞM.DRB.d.* nr. 16641; 16650; BOA, *HH.d.* nr. 16784; 19612; 19613; 21776; 22134; 24768; 24769; 24770; 24771; 24772; 24773; 24774; 24775.

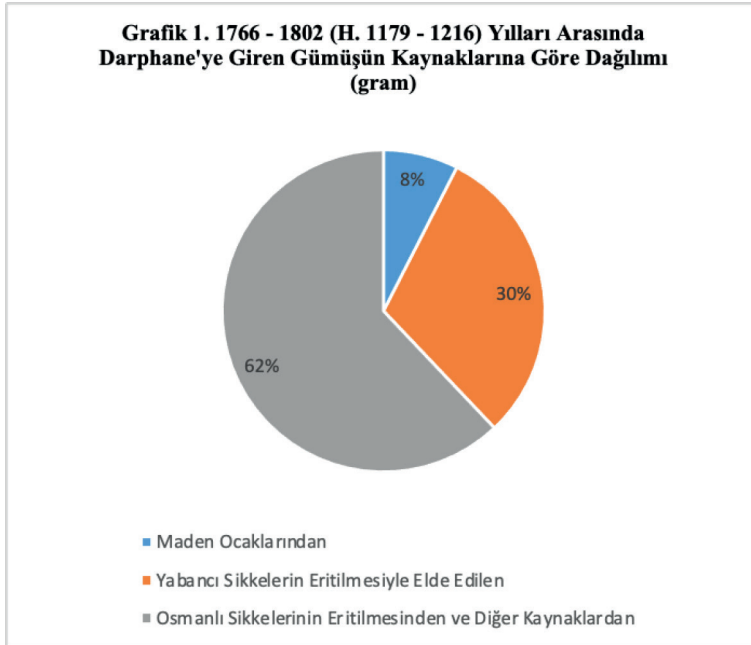
25 Bkz. Tablo 1 ve Grafik 1 ve 2.

26 Bkz. Tablo 2 ve 3.

27 Bütün tablo ve grafikler şu defterlere istinaden yapılmıştır: BOA, *D.BŞM.DRB.d.* nr. 16641; 16650; BOA, *HH.d.* nr. 16784; 19612; 19613; 21776; 22134; 24768; 24769; 24770; 24771; 24772; 24773; 24774; 24775.

1199	6.933.227,73	7.782.398,04	65.327.839,13	80.043.464,90
1200	6.600.264,16	5.768.110,20	55.318.736,00	67.687.110,37
1201	5.899.940,35	28.184.722,71	35.048.956,64	69.133.619,70
1202	1.472.316,06	51.489.052,06	32.399.544,91	85.360.913,02
1203	7.445.414,50	54.860.856,58	47.413.055,56	109.719.326,64
1204	4.479.851,89	39.481.213,44	128.082.718,83	172.043.784,16
1205	7.544.429,02	36.686.941,52	100.121.689,18	144.353.059,71
1206	3.831.752,46	45.392.221,15	72.212.295,44	121.436.269,06
1207	6.561.541,24	49.585.553,24	52.387.377,65	108.534.472,14
1208	4.735.146,73	11.926.156,32	50.023.454,18	66.684.757,23
1209	5.749.397,36	3.399.529,04	33.427.717,93	42.576.644,32
1210	5.959.226,56	15.610.967,25	23.720.792,93	45.290.986,74
1211	4.722.172,81	12.402.238,68	20.137.612,48	37.262.023,96
1212	6.794.743,06	12.699.347,99	14.559.173,56	34.053.264,60
1213	4.197.182,10	28.726.054,69	8.346.035,98	41.269.272,77
1214	5.239.870,80	35.625.565,62	6.266.176,54	47.131.612,96
1215	5.340.014,18	43.738.748,07	6.348.738,83	55.427.501,09
1216	3.504.465,29	35.810.073,95	4.817.595,17	44.132.134,41
Toplam	231.934.256,77	941.049.423,66	1.918.623.561,63	3.091.607.242,05

Grafik 1. 1766 - 1802 (H. 1179 - 1216) Yılları Arasında Darphane'ye Giren Gümüşün Kaynaklarına Göre Dağılımı (gram)

1766-1802 yılları arasında Osmanlı madenlerinde üretilen gümüşün 213,5 tona yakını yani %92'sinden fazlası Keban, Ergani ve Gümüşhane madenlerinden çıkarılmıştı. Bunların ardından iki Rumeli madeni Sidrekapsi ve Kratova geliyordu. Sidrekapsi madeninde 6,25 ton civarında gümüş üretilmişken, Kratova'nın üretimi 2 tona yakındı. Bu iki madenin bütün üretim içindeki toplam payları %3,5 civarındaydı. Dolayısıyla Rumeli madenlerinin kapasitesi Anadolu madenlerinin çok gerisindeydi. Diğer maden ocaklarına bakıldığında ise toplam içindeki payı %1'i aşan başka maden ocağı yoktu. Bereketli'de 644 kg., Bozkır'da 462 kg., Balya ve Bigadiç madenlerinde ise 210 kg. civarında gümüş üretimi yapılmıştı. Toplam üretimin 1.224 kg. kadarı ise diğer küçük madenlere aitti. Ayrıca Enderun'dan Darphane'ye gönderilen ve muhtemelen maden ocakları menşeli olan gümüşün miktarı da 7 tona yakındı²⁸.

Keban, Ergani, Sidrekapsi ve Kratova madenlerinde üretim faaliyetinin daha düzenli olduğu, diğer madenlerden Darphane'ye maden akışının ise nispeten düzensiz seyrettiği söylenebilir²⁹. 1766-1802 yılları arasında Osmanlı madenlerinde üretilen 231,5 ton civarındaki gümüşten -personel gideri için ayrılan gümüşten basılan hariç- 25.661.299 kuruş basılmış, bundan 12.471.708 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu rakamlar maden ocaklarından gelen gümüşten sikke basmanın Darphane açısından çok kârlı olduğunu gösterir. Elde edilen kâr %48'in üzerindedir³⁰. Bu oran, Osmanlı paralarının ve yabancı sikkelerin eritilmesiyle elde edilen gümüşten para basıldığına sağlanan kâra göre çok yüksektir³¹.

Defterlerde bazı maden ocaklarının adının hiç zikredilmemesi hemen dikkat çekmektedir. Bu dönemde faal olduğu bilinen ve kayda değer miktarda üretim yapan Espiye madeni³² Darphane'nin para darlığı için tuttuğu defterlerde hiç zikredilmez. Bu durumun sebebinin ne olabileceği düşünüldüğünde akla tek seçenek gelmektedir. O da Espiye'ye ilişkin rakamların diğer madenlerle birlikte verilmiş olabileceği ihtimalidir. Zaten Espiye Gümüşhane bölgesi madenlerindedir.

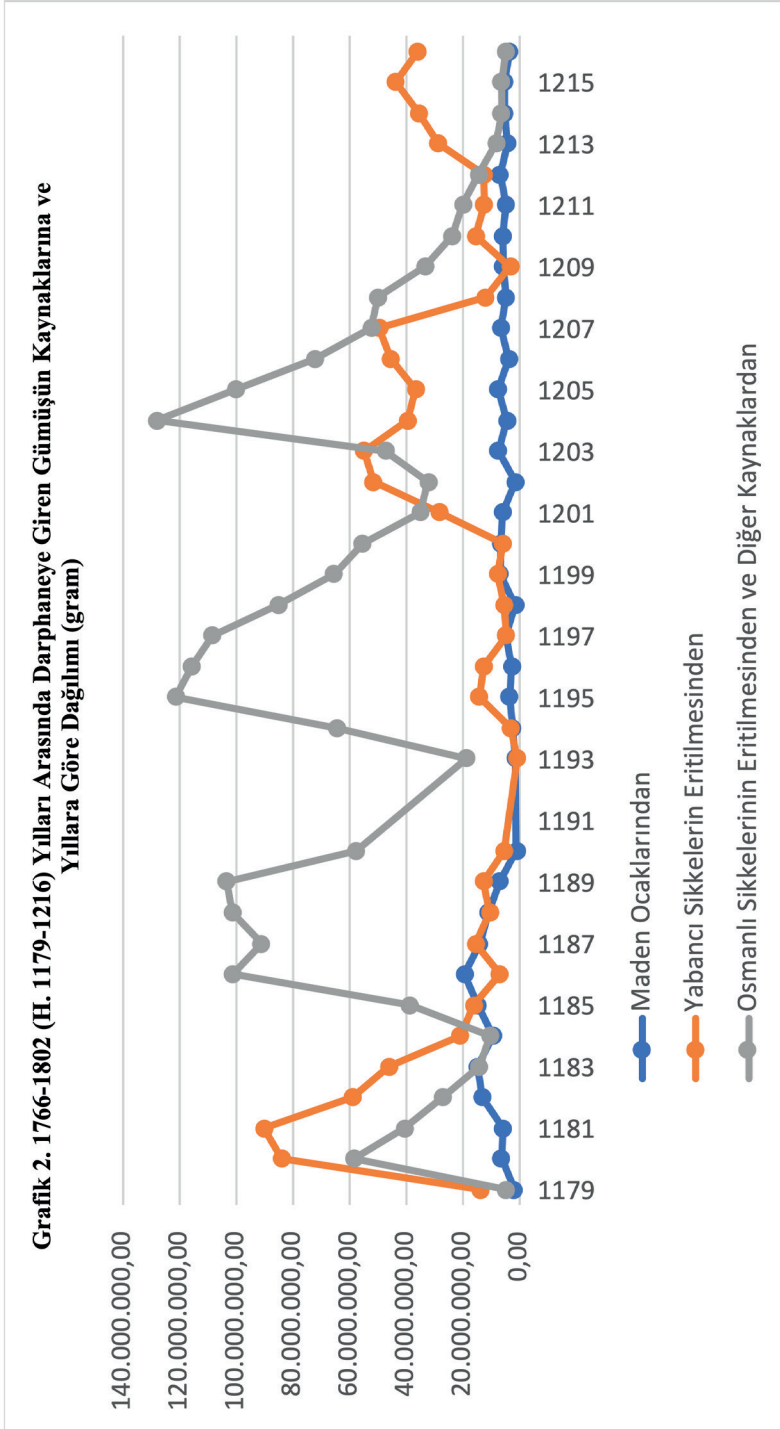
28 Bkz. Tablo 2 ve 3.

29 Bkz. Tablo 2 ve 3.

30 Bkz. Tablo 4.

31 Bölükbaşı, *Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler*, s. 345-384.

32 Mustafa Altunbay, "XVIII. Yüzyılda Espiye Madenleri", *Tarihi, Kültürel Özellikleri ve Gelenekleriyle Espiye Sempozyumu (24 Haziran 2006)*, İstanbul 2007, s. 97-130.

Tablo 2. 1766-1802 (H. 1179-1216) Yılları Arasında Darphaneye Maden Ocaklarından Gelen Gümüşün Dağılımı (dirhem)										
Yıllar	Muhtemelen Maden Kaynaklı	Küçük Madenler ve Hangi Maden Olduğu Belirtilmemiş Olanlar	Balya ve Bigadiç	Bozkır	Bereketli	Gümüştane	Kratova	Sidrekapsi	Keban Ergani Gümüştane	Toplam
1179									556.608	556.608
1180	345.823	37.956							1.562.870	1.946.649
1181	82.732								1.719.330	1.802.062
1182		67.523					68.986		3.984.400	4.120.909
1183		54.135,50							4.538.734,50	4.592.870
1184	1.054.419	37.790							1.825.000	2.917.209
1185	297.610								4.295.110	4.592.720
1186		6.494					66.553		6.017.953	6.091.000
1187		362					33.901	178.758,50	4.156.784	4.369.805,50
1888	34.457	1.757					20.244	56.630,00	3.318.669	3.397.300,00
1189	34.457	3.573					48.299	99.902,50	1.983.057,50	2.169.289
1190	19.808						21.418,50		318.121,50	359.348
1193							8.915	19.500	427.000	455.415
1194		1.647,50		14.366	10.751	166.711	18.197	78.349	470.092,50	760.114
1195				25.005	9.361		4.275	83.178	957.781	1.079,6
1196					12.561,50		10.746	73.333	758.675	855.315,50
1197	210.562				28.966		27.142	79.167	1.158.251	1.504.088
1198	35.044,50				32.141		14.633	66.869,50	352.510	501.198
1199	92.825,50	257			39.480		13.968	80.000	1.935.374	2.161.904,50
1200		334		4.265	1.856		22.361,50	107.510	1.921.754	2.058.080,50
1201		279					5.564,50	42.471,50	1.791.392	1.839.707
1202							7.432	79.255,50	372.342	459.094,50
1203							18.691	61.181,50	2.241.741	2.321.613,50
1204							22.718	55.117	1.232.500	1.396.898
1205		86.563					13.481	87.968	2.251.039	2.352.488
1206							20.805	54.981	1.119.023	1.194.809
1207							16.638	79.368	1.950.000	2.046.006
1208							15.029	43.796,50	1.407.120	1.476.503,50
1209			325				14.061	79.981	1.698.398	1.792.765
1210			6.325,50				16.039	73.377	1.707.328	1.858.193,50
1211			997	23.437	21.870		15.282	73.513	1.337.359	1.472.458
1212		283	3.563	38.914	20.780		15.938	121.589,50	1.917.655	2.118.722,50
1213		710	10.199,50	33.234,50	17.019		12.723,50	43.460	1.191.410	1.308.756,50
1214			62.159,50				5.477	43.772	1.512.896	1.633.885,50
1215			5.432	26.146	5.022		22.039	38.660	1.567.813	1.665.112
1216			8.440		6.063		8.630	47.197	1.007.793	1.092.755
Toplam	2.173.281,00	381.952,50	65.577	144.243,50	200.848,50	232.393	610.187	1.948.886	66.563.884	72.321.252,50

Tablo 3. 1766-1802 (H. 1179-1216) Yılları Arasında Darphaneye Maden Ocaklarından Gelen Gümüşün Dağılımı (gram)

Yıllar	Muhtemelen Maden Kaynaklı	Küçük Madenler ve Hangi Maden Olduğu Belirtilmemiş Olanlar	Balya ve Bigadiç	Bozkr	Bereketli	Gümüşhane	Kratova	Sidrekapsi	Keban Ergani Gümüşhane	Toplam
1179									1.785.041,856	1.785.041,856
1180	1.109.054,361	121.724,892							5.012.124,090	6.242.903,343
1181	265.321,524								5.513.891,310	5.779.212,834
1182		216.546,261					221.238,102		12.777.970,800	13.215.755,163
1183	3.381.521,733	173.612,549							14.555.721,542	14.729.334,090
1184	954.435,270	121.192,530							5.852.775,000	9.355.489,263
1185		20.826,258							13.774.417,770	14.728.853,040
1186		1.160,934				213.435,471			19.299.575,271	19.533.837,000
1187		5.634,699				108.720,507		573.278,510	13.330.806,288	14.013.966,239
1188		11.458,611				64.922,508		181.612,410	10.642.971,483	10.895.141,100
1189	110.503,599					154.894,893		320.387,318	6.359.665,403	6.956.909,823
1190	63.524,256					68.689,130			1.020.215,651	1.152.429,036
1193						28.590,405		62.536,500	1.369.389,000	1.460.515,905
1194		5.283,533		46.071,762	34.478,457	534.642,177		251.265,243	1.507.586,648	2.437.685,598
1195				80.191,035	30.020,727			266.751,846	3.071.603,667	3.462.277,200
1196				40.284,731	40.284,731			235.178,931	2.433.070,725	2.742.996,809
1197	675.272,334				92.893,962			253.888,569	3.714.510,957	4.823.610,216
1198	112.387,712				103.076,187			214.450,487	1.130.499,570	1.607.341,986
1199	297.691,379	824,199			126.612,360			256.560,000	6.206.744,418	6.933.227,732
1200		1.071,138		13.677,855	5.952,192			344.784,570	6.163.065,078	6.600.264,164
1201		894,753						136.206,101	5.744.994,144	5.899.940,349
1202		208,455						254.172,389	1.194.100,794	1.472.316,062
1203								196.209,071	7.189.263,387	7.445.414,495
1204		277.607,541						176.760,219	3.952.627,500	4.479.851,886
1205								282.113,376	7.219.082,073	7.544.429,016
1206								176.324,067	3.588.706,761	3.831.752,463
1207								53.358,066	6.253.650,000	6.561.541,242
1208						33.859,506		140.455,376	4.512.633,840	4.735.146,725
1209		1.042,275						256.499,067	5.446.762,386	5.749.397,355
1210		20.285,879				176.782,668		235.320,039	5.475.400,896	5.950.226,555
1211		3.197,379		75.162,459	70.137,090			235.756,191	4.288.910,313	4.722.172,806
1212		907,581		124.797,198	66.641,460			389.937,527	6.149.919,585	6.794.743,058
1213		2.276,970		106.583,042	54.579,933			139.376,220	3.820.851,870	4.197.182,096
1214		199.345,517						140.376,804	4.851.857,472	5.239.870,799
1215		17.420,424		16.105,554				123.982,620	5.027.976,291	5.340.014,184
1216		46.924,824		27.067,080	19.444,041			151.360,779	3.231.992,151	3.504.465,285
Toplam	6.969.712,167	1.224.921,668	210.305,439	462.588,905	644.121,140	745.284,351	1.956.869,709	6.250.077,402	213.470.375,988	231.934.256,768

Tablo 4. 1766-1802 (H. 1179-1216) Yılları Arasında Darphaneye Maden Ocaklarından Gelen Gümüşten Para Basımı (kuruş)				
Yıllar	Basılan Para Miktarı	Elde Edilen Gelir	Kâr Oranı	
1179	151.057,25	46.300,67	%30,651	
1180	529.608,54	217.938,44	%41,151	
1181	489.266,50	165.715,94	%33,870	
1182	1.118.367,81	358.239,75	%32,032	
1183	1.246.453,33	384.435,49	%30,842	
1184	838.294,56	485.153,77	%57,874	
1185	1.360.232,98	496.147,47	%36,475	
1186	1.803.306,07	725.314,22	%40,221	
1187	1.293.727,26	471.577,97	%36,451	
1188	1.005.836,78	366.238,15	%36,411	
1189	642.396,01	239.939,70	%37,351	
1190	106.388,56	37.953,41	%35,674	
1193	134.830,20	48.837,90	%36,222	
1194	232.691,72	88.569,63	%38,063	
1195	367.674,27	162.943,69	%44,317	
1196	291.289,58	128.882,29	%44,245	
1197	512.239,45	266.053,04	%51,939	
1198	170.690,75	81.717,57	%47,875	
1199	736.286,12	344.779,32	%46,827	
1200	700.911,99	311.216,40	%44,402	
1201	626.540,66	278.826,38	%44,503	
1202	156.359,43	66.724,07	%42,674	
1203	893.379,83	453.915,12	%50,809	
1204	669.005,13	403.369,17	%60,294	
1205	1.126.657,88	679.695,43	%60,328	
1206	572.221,38	345.160,25	%60,319	
1207	979.886,38	590.138,56	%60,225	
1208	707.136,25	518.837,76	%73,372	
1209	858.593,88	517.198,45	%60,238	
1210	889.930,23	536.444,17	%60,279	
1211	705.192,00	424.667,97	%60,220	
1212	1.014.748,37	610.649,63	%60,177	
1213	626.792,13	377.941,56	%60,298	
1214	782.503,63	471.635,18	%60,273	
1215	797.459,13	453.296,19	%56,843	
1216	523.344,00	315.253,68	%60,238	
Toplam	25.661.299,96	12.471.708,37	%48,601	

3. Darphane Defterlerinin Sağladığı Verilerin Literatürdeki Bilgilerle Karşılaştırılması

Bu araştırmanın ulaştığı sonuçların literatürde mevcut bilgilerle kıyaslanması faydalı olacaktır. Özellikle bazı maden ocaklarının gümüş üretimi hakkında literatürde kayda değer miktarda çalışma ve bilgi vardır. Keban-Ergani madenleriyle ilgili Fahrettin Tızlak'ın çalışması da bunlardan biridir. Tızlak 1766-1802 (H. 1179-1216) yılları arasında Ergani'nin 3 yıllık, Keban'ın 15 yıllık ve Keban-Ergani'ye bağlı Tevfik Madeni'nin 7 yıllık üretim rakamlarını tespit etmiştir. Diğer yıllara ait rakamlar mevcut değildir. Bu nedenle bütüncül bir karşılaştırma yapma imkânı bir hayli azdır. Tızlak'ın tespit ettiği rakamlar toplandığında 44,215 tonluk bir gümüş üretimi ortaya çıkar³³. Bizim araştırmamızın sonuçlarına göre ise 1766-1802 yılları arasında Keban ve Ergani madenlerinde -Gümüşhane'nin de kısmen dâhil olduğu- üretim toplamı 213,5 tonu aşkındır. İlaveten bizim ulaştığımız sonuçlar düzenli bir seri oluşturmaktadır³⁴. Dolayısıyla bu veri Keban-Ergani madenlerine ilişkin literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Araştırmamızın Sidrekapsi madenine ilişkin ulaştığı sonuçlar da literatüre önemli bir katkı sağlar. Mustafa Altunbay tarafından hazırlanan doktora tezinde Sidrekapsi Madeni'nde 1766-1802 yılları arasında ne kadar gümüş üretildiğine dair düzenli ve dişe dokunur bir bilgi yoktur. Bu durum biraz da madenin yönetim biçimiyle ilgili olmalıdır³⁵. Bu da bizim çalışmamızda tespit edilen ve 1766-1802 yılları arasında 6,250 ton gümüş üretildiğini gösteren rakamların önemini artırır³⁶. Bozkır Madeni'nde gümüş üretimine ilişkin Hamit Şafakçı'nın tespit ettiği rakamlar ise oldukça ayrıntılıdır. Hatta XVIII. yüzyılın ikinci yarısında maden ocaklarında üretim rakamlarını gösteren en düzenli veridir. Bazı yıllar eksik olmasına rağmen Şafakçı 1776³⁷-1802 yılları arasında on yedi yıla ait üretim rakamlarını tespit etmiştir ve bu rakamlar Bozkır Madeni'nde yaklaşık bir ton civarında gümüş üretildiğini göstermektedir. Ancak bizim araştırmamız sonucu ortaya çıkan ve Bozkır Madeni'ndeki üretimi gösteren rakamlar düzenli değildir ve sadece yedi yıla ait rakamlar mevcuttur³⁸. Bunların toplamı da 462 kg. civarındadır. Aradaki farkın sebeplerinden biri bizim araştırmamıza esas teşkil eden darphane defterlerinin bir kısmının eksik olmasıdır. Eksik defterlerin başladığı tarih Bozkır Madeni'nde üretimin başladığı 1776 yılına denk gelir ve otuz sekiz ay sürer. Bu aradaki farkı kısmen açıklar. Ancak yine de iki araştırma arasındaki rakamların uyuşmaması îzaha muhtaçtır.

Bu araştırma sonucu ulaşılan rakamların karşılaştırılabileceği bir veri grubu daha vardır. Bunlar bir icmâl defterine dayalı olarak Ömerül Faruk Bölükbaşı tarafından hazırlanmıştır.

33 Tızlak, *Keban - Ergani Yöresinde Madencilik*, s. 119-137.

34 Bkz. Tablo 2 ve 3.

35 Altunbay, *Sidrekapsi*, s. 241-244.

36 Bkz. Tablo 2 ve 3.

37 Bozkır'da üretim 1776 yılında başlamıştır.

38 Şafakçı, *Bozkır'da Madencilik*, s. 250-251.

Söz konusu icmâl defterinin sağladığı veriler 1788 yılından başlamaktadır. 1788-1802 (H. 1203-1216) yılları arasında maden ocaklarından Darphane'ye 86,362 ton gümüş geldiğini gösterir³⁹. Ancak bu araştırmada ulaşılan sonuçlar aynı tarih aralığında maden ocaklarından Darphane'ye 76,105 ton gümüş gönderildiğini göstermektedir⁴⁰. Aradaki bu farkın sebebi ne olabilir? Farklı kaynak gruplarına dayalı verilerin örtüşmemesi sık rastlanılabilen bir durumdur. Ancak 86,362 ton gümüş üretildiğini gösteren icmâl defteri de Darphane kayıtlarına dayanıyor olmalıdır. Öncelikle 76,105 tonluk veriye kaynaklık eden darphane defteri Hicrî 1216 yılının tamamını değil, Şaban ayına kadar olan kısmını ihtiva etmektedir. Dolayısıyla 1216 yılına ait bazı aylar eksiktir. Bu durum aradaki farkın muhtemelen 2-3 tonluk kısmını açıklar. Ancak geriye kalan fark (muhtemelen 7-8 ton) oldukça fazladır. Bu durumun îzahı gereklidir. Bu hususta söylenebilecek şeylerden biri, Darphane'nin gelen madenin tamamını hemen sikkeye çevirmeme uygulamasıdır. Eğer Darphane elinde yeterince maden varsa, gümüşün bir kısmını saklayıp bir sonraki ay/yıl için depolamaktaydı. Para darbının durması Darphane'nin karşılaşabileceği en kötü durumdur. Darphane'nin âtil kalması ihtimaline karşı böyle bir tedbir alınıyordu. Nitekim darphane defterlerine bakıldığında birbirini takip eden aylarda 150.000 veya 300.000 dirhem gibi gümüş miktarlarının kullanıldığı görülür. Her ay aynı miktarda madenin gelmesi pek mümkün gözükmemektedir⁴¹. Muhtemelen gelen maden depolanıyor, piyasaya arz edilecek para miktarına göre belirlenen kısmı sikkeye dönüştürülüyordu. Depolanan gümüş ise daha sonraki dönemde sikkeye çevriliyordu.

Literatürdeki diğer verilerle bu araştırmanın ulaştığı sonuçlar arasında kısmen bir uyumsuzluk olduğu ortadadır. Ancak eldeki hiçbir veri, bu araştırmada ulaşılan veriler kadar kapsamlı değildir. Literatürün mevcut durumu göz önünde bulundurulursa bu araştırmanın ulaştığı sonuçların kıymeti daha fazla ortaya çıkar. Bundan sonra yapılacak ve bütün maden ocaklarına dair düzenli veriler sağlayacak araştırmalar meseleyi vuzuha kavuşturacaktır.

Sonuç

1766-1802 yılları arasında maden ocaklarından Darphane'ye yaklaşık 231,9 ton gümüş gelmiştir. Aynı dönemde Darphane'nin yabancı sikkeleri eriterek temin ettiği gümüş miktarı 941 ton, eski Osmanlı sikkelerinin eritilmesiyle sağladığı gümüş ise 1.918,6 tondur. Dolayısıyla Osmanlı madenlerinin gümüş üretim kapasitesi, dışardan gelen gümüşle kıyaslandığında oldukça sınırlıdır. Eski Osmanlı sikkelerinin bir kısmının da evveliyatı yerli maden ocakları olmalıdır. Ancak yine de bu durum Darphane'yi besleyen asıl kaynağın dış ticaret vasıtasıyla gelen yabancı gümüş olduğu gerçeğini değiştirmez. Yerli maden ocaklarından gelen gümüş ikincil önemdedir.

39 Bölükbaşı, "1788-1825 (Hicrî 1203-1240) Dönemine Ait Bir İcmâl Defteri", s. 92-119.

40 Bkz. Tablo 2 ve 3.

41 BOA, *HH.d.*, nr. 16784; 19612; 19613; 21776; 22134; 24768; 24769; 24770; 24771.

Her ne kadar miktarı kısıtlı olsa da maden ocaklarından temin edilen gümüşü sikkeye dönüştürmek Darphane açısından oldukça kârlıydı. 231,9 ton kadar gümüşten 25,6 milyon kuruş sikke basılmış; 12,47 milyon kuruş civarında gelir elde edilmişti. Bu darp faaliyetinin sağladığı ortalama kâr %48 kadardı. Sonuç olarak yerli maden ocaklarından sağlanan gümüş Darphane için düşük maliyetli, yüksek oranda gelir getiren bir hammaddeydi. Bu kârlılığı sağlayan temel husus, devletin madencilik sahasında takip ettiği siyasetti. Maden amelesinden gümüş, piyasa fiyatına göre oldukça düşük bir ücretle satın alınıyordu.

XVIII. yüzyılda gümüş îmalâtı söz konusu olduğunda Anadolu madenlerinin daha ön planda olduğu görülür. Özellikle Keban-Ergani-Gümüşhane madenleri 231,9 ton toplam üretimin %92'si kadarını sağlıyordu. Rumeli madenlerinin (Sidrekapsi ve Kratova) payı ise %3,5 kadardı. Gümüş üretimi yüksek olan bu madenlerin dışında Balya-Bigadiç, Bozkır, Bereketli, Kratova, Sidrekapsi, Kazdağı, Nif, Üsküfçü, Gümüşdağı, Uyum, Gümüş gibi pek çok bölgede gümüş madenleri faal halde çalıştırılıyordu. Bunların bazılarının yıllık üretimi birkaç bin dirhemi geçmiyor, daha fazla gümüş îmal eden diğerlerinin üretimi ise Keban-Ergani yanında mütevazı ölçülerde kalıyordu.

XVIII. yüzyılın ilk yarısına kıyasla yüzyılın ikinci yarısında gümüş üretimi bakımından Osmanlı madenciliğinin düşüş trendinde olduğu söylenebilir. Bu düşüş, XIX. yüzyıl başlarında artarak devam edecektir. Daha sonra Osmanlı madenciliği yeni bir evreye girecek, dönemin ruhuna uygun olarak Avrupa sermaye ve teknolojisinin müdahil olduğu bir sektöre dönüşecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Darbhâne-i Âmire Defterleri (D.BŞM.DRB.d), 16641; 16650.

Darbhâne-i Âmire Defterleri (D.DRB.d), 968.

Cevdet-Darphane (C.DRB), 27/1346; 32/1560; 65/3242.

Hatt-ı Hümayûn (HAT), 190/9188.

Mabeyn, Darbhâne ve Hazine-i Hassa Nezareti Defterleri (HH.d), 16784; 19612; 19613; 21776; 22134; 24768; 24769; 24770; 24771; 24772; 24773; 24774; 24775.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), 10005.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

Evrak (TSMA.E), 4794.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul c. I-IX, İstanbul 1990-1996.

Allen, Robert C., *Küresel Ekonomi Tarihi, Kısa Bir Giriş*, çev. H. K. Cimitoğlu, İstanbul 2022.

Altunbay, Mustafa, "XVIII. Yüzyılda Espiye Madenleri", *Tarihi, Kültürel Özellikleri ve Gelenekleriyle Espiye Sempozyumu (24 Haziran 2006)*, İstanbul 2007, s. 97-130.

_____, *Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, dan. Feridun M. Emecen, İstanbul 2010.

Bölükbaşı, Ömerül Faruk, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul 2013.

_____, "Osmanlı Taşra Darphaneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 29, İstanbul 2013, s. 27-76.

_____, "1788-1825 (Hicrî 1203-1240) Dönemine Ait Bir İcmâl Defterine Göre Darphanenin Maden Temin ve Sikke Darp Faaliyeti", *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), Sakarya 2016, s. 92-119.

_____, "Darphane Defterleri Işığında Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler (1766-1802)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 47, İstanbul 2022, s. 345-384.

Cipolla, Carlo M., *Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar, İspanyol Gümüşünün Efsanevi Öyküsü*, çev. Tülin Altınova, İstanbul 2003.

Flynn, D. O. - A. Giráldez, "Silver and Ottoman Monetary History in Global Perspective", *The Journal of European Economic History*, vol. 31, no. 1 (Spring 2002), s. 9-43.

Frank, Andre Gunder, *Yeniden Doğu*, çev. Kamil Kurtul, Ankara 2010.

Garner, Richard L., "Long-Term Silver Mining Trends in Spanish America: A Comparative Analysis of Peru and Mexico", *The American Historical Review*, vol. 93, no. 4 (Oct. 1988), s. 898-935.

Genç, Mehmet, "Osmanlılar: İktisadî ve Ticarî Yapı", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, 525-532.

İnalcık, Halil - Robert Anhegger, *Ķânünnâme-i Sulţânî ber-Müceb-i 'Örf-i 'Osmâni*, Ankara 1956.

Kul, Eyüp, "1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı", *Bulleten*, LXXX/288 (Ağustos 2016), s. 395-410.

Murphey, Rhoads, "Ma'din: Mineral Exploitation in the Ottoman Empire", *EI*, New Edition, V, Leiden 1979, 973-985.

Rızaj, Skender, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darbhanelerine Dair Mutalaalar (XV-XVII. yy)", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 X 1973)*, İstanbul 1979, s. 244-253.

Sahilliođlu, Halil, *Studies on Ottoman Economic and Social History*, İstanbul 1999.

Şafakçı, Hamit, *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, dan. Bayram Ürekli, Konya 2013.

Tızlak, Fahrettin, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Ankara 1997.

_____, "Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Osmanlı (İktisat)*, ed. Güler Eren vd., c. III, Ankara 1999, s. 312-321.

Hindistan'da Kurulan Haydarabad Nizamlığı'nın Osmanlı Devleti'ne Verdiği Destek

The Nizams of Hyderabad in India and the Support They Provided the Ottoman Empire

Cemil Kutlutürk*

ÖZ

Hindistan'ın Dekken bölgesinde kurulmuş olan Haydarabad Nizamlığı (1724-1948), yirminci yüzyılın ortalarına kadar bağımsızlığını sürdürmüş bir İslam Devleti'dir. Dini, tarihi ve kültürel bağlar, Haydarabad Nizamlığı'nın Osmanlı Devleti'yle sıcak ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Gerek devleti yönetenler gerekse bölgedeki Müslümanlar, çetin bir süreçten geçen Osmanlı'ya ve Türk halkına destek olmuşlardır. Osmanlı askerleri için bağış toplanması, Hicaz Demiryolu Projesi için yardım kampanyaları düzenlenmesi, son halife Abdülmecid Efendi'ye maddi destek sağlanması, Lozan Antlaşması'nın hemen ardından 2 Ağustos 1923 tarihinde bir ferman yayımlanarak Türkiye'nin mili mücadele sonucu elde ettiği zafer nedeniyle Haydarabad genelinde bir günlük resmi tatil ilan edilmesi, bu durumu yansıtmaktadır. Türkçe literatürde Hint-Osmanlı ilişkilerine dair kıymetli çalışmalar bulunmakla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla meseleyi Haydarabad Nizamlığı bağlamında müstakil olarak ele alan bir araştırma bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu makalede saha araştırması sonucu elde edilen belge ve dokümanlardan da yararlanılarak Haydarabad Nizamlığı'nın ve bölgede yaşayan Müslüman halkın Osmanlı Devleti'ne verdiği maddi ve manevi destek inceleme konusu yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Hint-Osmanlı ilişkileri, Haydarabad Nizamlığı, Hilafet, Hindistan Müslümanları, Abdülmecid Efendi, Hilal-i Ahmer Cemiyeti

ABSTRACT

The Nizams of Hyderabad (1724-1948) were established in the Deccan region of India as an Islamic State that had maintained its independence until the middle of the 20th century. Religious, historical, and cultural ties enabled the Nizams of Hyderabad to establish warm relations with the Ottoman Empire. For instance, aid campaigns were organized in order to fulfill the basic needs of Ottoman soldiers, financial support was provided for the completion of the Hejaz Railway Project, and support was given to the last caliph Abdülmecid II, who was having financial difficulties while abroad. Moreover, an edict was issued on August 2, 1923 right after the Treaty of Lausanne, and a one-day public holiday was declared in Hyderabad due to the victory of Turkey as a result of its war of independence. Although valuable studies are found on Indo-Ottoman relations in the Turkish literature, as far as can be determined, no study is found to have dealt with this issue in the context of the Nizams of Hyderabad and the Hyderabad region. Therefore, this study examines the

*Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: C.K. 0000-0003-1946-8685

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Cemil Kutlutürk,
Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Bölümü, Ankara, Türkiye
E-posta/E-mail: ckutluturk@ankara.edu.tr

Başvuru/Submitted: 05.07.2022

Kabul/Accepted: 24.09.2022

Atf/Citation:

Kutlutürk, Cemil. "Hindistan'da Kurulan Haydarabad Nizamlığı'nın Osmanlı Devleti'ne Verdiği Destek." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 78 (2022): 73-99.
<https://doi.org/10.26650/iutd.1140788>

material and non-physical support given by the Nizams of Hyderabad and the Muslim people of the Hyderabad region to the Ottoman Empire by making use of the documents obtained as a result of the field research.

Keywords: India-Ottoman relations, Nizams of Hyderabad, Caliphate, Indian Muslimism, Abdulmejid Efendi, Red Crescent Association

Extended Abstract

Remarkable historical events such as the conquest of Istanbul and the transfer of the caliphate to the Ottomans enabled the political and diplomatic relations between the Ottoman Empire and Indian dynasties to increase. One of the prominent political actors in this process was undoubtedly the Nizams of Hyderabad. They maintained their existence as an independent Islamic state in the region until 1948, when India gained its independence from the British. Due to this feature, a more systematic and long-term contact had been established between the Nizams of Hyderabad and the Ottoman Empire.

Mutual interactions occurred between the two regions in the fields of politics, culture, art, and education. For example, Fazluddin Khan Bahadur was the prime minister of the sixth Nizam and in 1898 asked the Ottoman administration to send samples of manuscripts and printed books found in Istanbul libraries. Some books on tafsir, hadith and history were copied by competent people for this purpose.

The intense contact between the two regions was experienced during the Ottomans' struggles against foreign forces. The people of Hyderabad prayed for the victory of the Turkish army and made calls for help. Common religious and cultural values and the respect shown to the institution of the caliphate had an undeniable impact on the emergence of such an attitude. The funds collected through the efforts of many influential figures, including leaders such as Salar Junk and Muhammed Badi, who served at the highest level of the Hyderabad Nizam, were sent to the Ottoman Empire to be delivered to the wounded Turkish soldiers and the orphaned children of the soldiers.

Regular telegrams were received from the war zone regarding Ottoman soldiers' conditions through the special organizations established in Hyderabad, thereby informing the public. Through such efforts carried out under the leadership of the Nizams of Hyderabad, an awareness is understood to have been created in the eyes of the people of the region toward the Ottomans. This is why the Nizam of Hyderabad provided financial support to Al-Akhtar, a newspaper published by the Ottoman Empire, so that it could continue its publishing life.

The Hejaz Railway project was one of the significant events that strengthened the relations between Hyderabad and the Ottoman Empire. Some of the Indian Muslim intellectuals came together and established a society called Anjuman Khuddam-i-Kaaba [Society of the

Servants of Kaaba] to support the project. The fact that a person such as Molla Abdulqayyum with important administrative duties in education and transportation in the Hyderabad State had assumed the position of honorary secretariat of the Hejaz Railway project in South India concretely reflects this support. Meanwhile, the capital of Istanbul showed sensitivity toward this noble behavior and decided to give the Hamidiya Hejaz Railway Medal to the people from Hyderabad who'd sent aid.

The Ottoman Empire's involvement in the Balkan Wars and then World War I was closely followed in the Hyderabad region. Muslim leaders living in Hyderabad and the surrounding regions forwarded messages of support to the Ottoman Empire. One article written in Arabic in 1913 is a concrete piece of data reflecting this situation. This article stated that Muslims should give their full support to the Ottomans and also mentioned that the Ottoman Empire should make a military expedition to take back the pieces of land that had been lost, especially the Balkans. Warnings were also given to some of the Muslim people who were trying to leave the Ottoman Empire with their feelings of nationalism. The article emphasized that Turks should be vigilant against the insidious ambitions of foreign powers.

The Hyderabad Red Crescent Society performed an important function in the process of conveying information on the health status of the Ottoman Empire to the people of the Hyderabad region. The society also undertook the task of conveying the financial aid collected from Indian volunteers to the Ottoman Empire. The people of Hyderabad demanded that this aid should be spent to fulfill the basic needs of the relatives of martyrs and veterans, orphaned children, and the Turkish soldiers fighting at the front. The society transferred the donations to the London branch of the National Bank of India to be delivered to the Grand Viziership. The documents found in the Ottoman Archives testify that whether these donations had reached the relevant authority and whether it had been spent right away were closely followed.

The defeat of the Ottoman Empire in World War I and the occupation of Istanbul by the Allied Forces on March 16, 1920 were met with sadness in the Hyderabad region as well as in the rest of India. Some of the meetings held by the pioneers of the Indian Khilafat Movement were organized in Hyderabad. However, the last Nizam of Hyderabad, Mir Osman Ali Khan, is understood from the historical records to have cautiously approached the activities of such organizations, which had a religious-political appearance, and to have evaluated these kinds of activities from multiple perspectives.

Mir Osman Ali Khan closely followed Turkey's successful and selfless struggle against the occupying states. He issued an edict in 1923 regarding financial aid to the needy people in Turkey. He appointed the editor of Sahifa, Muhammed Akbar Ali, to organize drives for this support. The available documents show Mir Osman Ali Khan to have issued an edict on August 2, 1923 right after the Treaty of Lausanne, an edict that established a one-day official

holiday in Hyderabad due to the victory of Turkey as a result of the war of independence. Moreover, in order to celebrate this victory of the Turks, he gave orders to distribute various awards to his people and to illuminate the prominent mosques of the city with oil lamps. Another concrete indication of the close interest the Nizam of Hyderabad had with the Ottoman Empire and the Turkish people is the financial support it provided to the last Caliph Abdulmejid II who'd been forced to go abroad after the abolition of the caliphate in 1924.

Mir Osman Ali Khan expressed his decision with these words: "Sultan Abdulmejid's financial situation is not very good these days, and since he currently resides in Europe, his expenses there are quite high. I consider it a religious duty to help him as much as I can, in accordance with the religious principle of one Muslim is the sibling to another Muslim." In response to Mir Osman Ali Khan's positive attitude, Abdulmejid II wrote a letter saying, "Your noble decision has reached me through Nawaz Junk Bahadur. I express my heartfelt gratitude and appreciation to you for supporting Muslims." All these data demonstrate that the Nizam had deep sympathy for the Turkish people and the diplomatic and cultural relations between the two regions with their strong historical background that has continued up to recent times.

Giriş

İstanbul'un fethedilmesi ve halifelik makamının Osmanlı Hanedanı'na intikali tüm dünyada olduğu gibi Hint kıtasında da dikkat uyandırmıştır. Bu önemli hadiseler, iki bölge arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin ivme kazanmasına imkân sunmuştur. Osmanlı Devleti ile yakın temas kuran Hint sultanlıklarından biri, Dekken bölgesinde hâkimiyet kuran Behmeni Sultanlığı olmuştur. Muhammed Şah Behmeni (ö. 1482), Fatih Sultan Mehmet'e bir elçi göndererek üstün başarısından dolayı kendisini tebrik etmiş ve dostane temaslar kurma talebinde bulunmuştur. Bu duruma kayıtsız kalamayan Fatih Sultan Mehmet, kısa süre sonra Behmeni hükümdarına bir elçi göndermiştir. İki taraf arasındaki resmi yazışmalar ve karşılıklı hediyeleşmeler Behmeni Sultanlığı'nın çöküşüne kadar devam etmiştir¹. Osmanlı ile diplomatik ilişkiler geliştiren Hint sultanlıklarından biri de Gucerat bölgesinde varlık gösteren Muzafferî Hanedanlığı'dır. Sultan Muzaffer Şah, Hint Okyanusu'ndaki Portekiz tehdidine karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Yavuz Sultan Selim ve daha sonra tahta çıkan Kanuni Sultan Süleyman, bu tür taleplere olumlu yönde cevap vermiş ve karşı tarafa ihtiyaç duyulması halinde devreye gireceklerini beyan eden mektuplar göndermişlerdir².

On altıncı asrın başından itibaren Hint kıtasında etkili olmaya başlayan Babürlüler, Osmanlı Devleti ile ilişkiler geliştiren bir diğer siyasi aktör olmuştur. İki kesim arasında belirli aralıklarla devam eden karşılıklı temas, Şah Cihan'ın tahta çıkmasıyla süreklilik kazanmış ve onun döneminde Osmanlı Devleti ile düzenli diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. Bu irtibat askeri veya diplomatik boyutla sınırlı kalmamış; ticari, kültürel ve iktisadi sahada da devam etmiştir. Her iki tarafın üst düzey yöneticileri karşılıklı hediyeleşmelerde buldukları gibi ihtiyaç hâsıl olduğunda birbirlerine çeşitli yönlerden destek de olmuşlardır. On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Babürlü Devleti'nin İngilizlere karşı güç kaybetmeye başlaması, Osmanlı'yla olan ilişkilerinin zayıflamasına yol açmıştır. Durum böyle de olsa Osmanlı Devleti ile Hint kıtası arasında dini, ticari ve kültürel alanda kurulan temaslar farklı kanallarla vasıtasıyla sürdürülmüştür. Bu süreçte önemli rol oynayan siyasi aktörlerden biri şüphesiz Haydarabad Nizamlığı olmuştur. Zira Haydarabad Nizamlığı, Hindistan'ın İngilizlere karşı bağımsızlığını kazandığı 1948 yılına kadar bölgede bağımsız bir İslam devleti olarak varlığını korumuştur. Bu özelliğinden dolayı Haydarabat Nizamlığı ile Osmanlı Devleti arasında kurumsal düzeyde daha sistematik ve uzun soluklu temas sağlanmıştır. Haydarabad Nizamlığı'nın sözü edilen siyasi ve idari yapısının yanı sıra gerek devleti yönetenlerin Türk soyundan gelmeleri gerekse bölge halkının dini hassasiyetleri, Osmanlı Devleti'yle yakın bir ilişki kurulmasında etkili olmuştur.

1 Bernard Lewis, "The Mughals and the Ottomans", *Pakistan Quarterly*, VIII/2 (1958), 4.

2 Azmi Özcan, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İsam Yayınları, İstanbul 1997, s. 15; İqtidar H. Siddiqi, "Hindistan Müslüman Sultanlıkları ile Osmanlılar Arasında Kültürel İlişkiler", çev. A. Özcan, *XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*; Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, s. 117-118.

Ülkemizde Osmanlı ile Hint toplumu arasındaki münasebetlere dair önemli akademik çalışmalar yapılmakla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla Haydarabad Nizamlığı veya Haydarabad bölgesi bağlamında meseleyi müstakil olarak ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Oysaki mevcut veriler Haydarabad halkının, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren siyasi, askeri ve iktisadi açıdan çalkantılı bir süreç geçiren Osmanlı Devleti'nin yanında durduğunu göstermektedir. Haydarabad Nizamlığı'nın ise gerek kurumsal düzeyde aldığı kararlarla gerekse toplumsal sahada gerçekleştirdiği faaliyetlerle Osmanlıya önemli ölçüde destek sunduğunu teyit etmektedir. Çalışmamızda hem bu alandaki boşluğu belli ölçüde doldurabilmek hem de yapılacak yeni çalışmalara katkı sunabilmek amacıyla mevcut belge ve dokümanlar ışığında Haydarabad Nizamlığı'nın ve bölge halkının on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'ne verdiği maddi ve manevi destek inceleme konusu yapılmıştır.

I. Haydarabad Nizamlığı'nın Kuruluş Süreci

Hint kıtasında Haydarabad ismini taşıyan iki farklı coğrafi bölge bulunur. Bunlardan biri Pakistan, diğeri ise Hindistan sınırları içinde yer alır. Tarihi kaynaklarda bu farka işaret etmek için kimi zaman Haydarabad (Sind) ve Haydarabad (Dekken) gibi ayırt edici tabirler kullanılır. Fakat Hint kıtasıyla ilgili bazı çalışmalarda dikkatsizlik veya saha tecrübesinden yoksun olma gibi nedenlere bağlı olarak bu iki bölgenin karıştırıldığı ve dolayısıyla hatalı çıkarımlarda bulunulduğu görülür. Bu çalışmada bahis mevzuu edilen Haydarabad Nizamlığı'nın, Hindistan'ın Dekken bölgesinde varlık gösterdiği belirtilmelidir.

Dekken, Sanskritçede "güney ülkesi" anlamına gelen *dakṣiṇapatha* sözcüğünden türemiş bir tabir olup³ Hint yarımadasının orta ve güney kesimlerini içine alan geniş bir coğrafi alanı ifade eder. Dekken'in konumlandığı bölge ve çevresi, antik dönemden günümüze değin farklı dini, etnik ve kültürel kimliğe sahip yönetimlere ev sahipliği yapmıştır. Bunlar arasında dikkat çeken siyasi yapı Behmeni Devleti olmuştur. İki asra yakın Dekken bölgesinin içtimai ve siyasi hayatında etkin bir rol oynamış olan Behmeni Devleti, on beşinci asrın sonlarına doğru zayıflamaya başlamış ve hâkimiyeti atında bulunan topraklarda birbirinden bağımsız Müslüman devletler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Kutubşahi Hanedanlığı'dır.

Haydarabad olarak bilinen şehir Kutubşahi Hanedanlığı zamanında kurulmuştur. Sultan Muhammed Kuli, hanedanlığın asıl merkezi olan Gülkünde'de (Golkonda) nüfus artışı ve susuzluk problemi baş gösterince bu tür sorunları aşmak için 1590 yılında on km kadar güneydoğuya doğru ilerleyerek arazi ve iklim şartlarının elverişli olduğu günümüzdeki Haydarabad bölgesinde idaresini tesis etmiştir⁴. Anlatıya göre Muhammed Kuli, çok sevdiği

3 M. Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, Indica Books, II, Varanasi 2008, s. 686.

4 Shamim Aleem, *Developments in Administration under H.E.H. the Nizam VII*, Osmania University Press, Hyderabad 1984, s. 243.

Hindu asıllı eşi Bhagmati'ye ithafen bu yeni yerleşim yerine önce “bahçeler şehri” anlamında *Bhaginagar* adını vermiştir. Eşi daha sonra Müslüman olup “Haydar Mahal” unvanını alınca şehrin adı “aslan şehri” anlamında Haydarabad olarak anılmıştır⁵.

Kutubşahi Hanedanlığı on yedinci yüzyılın sonlarına doğru zayıflamış ve yönetimi altına bulunan topraklar Babürlü Devleti'nin kontrolüne geçmiştir. Dönemin Babür hükümdarı Evrengzib (ö. 1707), tahta çıkar çıkmaz Delhi ve çevresinde siyasi otoriteyi tesis ettikten sonra Hindistan'ın güney bölgelerine seferler düzenlemiştir. Babürlülerin Dekken bölgesinde hâkimiyet kurmasında önemli rol oynayan komutanlardan biri siyasi ve askeri sahada gösterdiği başarılarla dikkat çeken Kamerüddin Çin⁶ olmuştur. Üstün hizmetlerden dolayı hükümdar Evrengzib tarafından kendisine “Kılıç Han” unvanı verilmiştir. Babürlü Devleti adına hareket eden Kılıç Han, Evrengzib'in ölümünden sonra zayıflayan devlet otoritesini ayakta tutmak için uğraş vermiştir. Özellikle o, Hindu kökenli siyasi lider Şivaci (ö. 1680) tarafından Dekken bölgesinde 1674'te kurulan Hindu Maratha Devleti ile çetin mücadelelere girişmiştir. Bu süreçte en kabiliyetli devlet adamlarından biri olarak dikkat çeken Kılıç Han, Babürlü Devleti'nin güney Hindistan'ın belli bölgelerinde hâkimiyetini devam ettirmesinde etkin rol oynamıştır. Üstün gayretlerinden dolayı dönemin Babürlü hükümdarı Sultan Ferruhsiyer tarafından 1713'te kendisine daha yüksek bir paye olan “Nizâmülmülk” unvanı verilmiştir. Sonraki yıllarda da icraatlarıyla ehil bir yönetici olduğunu kanıtlayan Kılıç Han, Babür hükümdarı Nasırüddin Muhammed Şah (ö. 1748) tarafından “Asaf Cah” unvanına layık görülmüş⁷ ve ayrıca vezirlik makamına getirilmiştir⁸.

Vezirliğinin ilk yıllarından itibaren devletin iç işleyişini ve merkezi yapısını daha iyi gözlemlene imkân bulan Kılıç Han, edindiği tecrübelerden hareketle Babürlü Devleti'nin geleceğini çok parlak görmemiştir. Bunun üzerine yönetiminden sorumlu olduğu Dekken bölgesinde siyasi ve askeri birliği tesis ederek 1724 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarihten sonra Dekken bölgesinde Hint siyasi tarihi açısından önemli dönüm noktalarından biri olan Haydarabad Nizamlığı dönemi başlamıştır⁹.

Haydarabad Nizamlığı'nın kurucusu ve ilk hükümdarı olan Kılıç Han (Nizâmülmülk Asaf Cah), bağımsız bir hükümdar olmasına rağmen Babürlü yönetimi ile bağlarını tamamen koparmamıştır. Kendisinden sonra tahta çıkan Nizamlar da benzer siyasi tavır sürdürmüşlerdir. Nitekim Haydarabad Nizamlığı'nın başına geçen yöneticilerin

5 Enver Konukçu, “Haydarabad”, *DİA*, XVII, 30-31; M. Husain Khan, *Mohammad Quli Qutp Shah*, Sahatya Academi, New Delhi 1996, s. 14.

6 Kamerüddin Çin, Semerkant'tan Buhara'ya, oradan da güney Hindistan'a göç etmiş bir Türk ailenin çocuğudur. L. Khan, “Administration of Justice in the Deccan under Nizam-ul-Mulk Asaf Jah”, *IJAR*, V/8 (2015), 75.

7 Asaf Cah, Babürlü Devleti'nde bir komutana verilen en yüksek payedir.

8 Burada yer verilen bilgilere dair geniş okuma için bkz. Mazhar Husain, *The Nizams Government Hyderabad District Gazetteers Karimnagar*, Government Central Press, Hyderabad 1940.

9 Haydarabad Nizamlığı, Asafcahi Hanedanlığı olarak da bilinir.

meşruiyeti, belli bir döneme kadar Babür hükümdarı tarafından onanmıştır. Bununla birlikte Nizamlar kendi ordularını kurmuş, kanunlarını çıkarmış ve bayraklarını dalgalandırmışlardır.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Babürlü Devleti'nin çöküşünden sonra Hindistan'ın geneline hâkim olan güç İngilizler olmuştur. Fakat bu siyasi tablo içerisinde Haydarabad Nizamlığı'nın durumu ülkenin diğer yerlerine göre kısmen farklılık arz etmiştir. Nizamların hem tebaasıyla kurduğu yakın irtibat hem de İngilizlerle olan dengeli ilişkileri, yönetimleri altında bulunan toprakların doğrudan koloni etkisi altında girmeden kendi gelişimini sürdürmesine imkân sunmuştur. Bu bağlamda Haydarabad Nizamlığı, geleneksel eğitim sistemini ve resmî dili Farsçayı koruyabilmiştir. Ayrıca para birimini; ulaşım, posta ve ordu gibi kurum ve kuruluşlarını da muhafaza etmeyi başarmıştır. Ekonomik olarak oldukça varlıklı olan Nizamlar, yönetimi altında bulunan toprakların hem iktisadi hem de kültürel anlamda gelişmesine öncülük etmişlerdir. Özellikle de eğitim meselesine önem vermişler, Müslümanlar başta olmak üzere bölge halkının okuryazarlık oranının artması için önemli yatırımlar yapıp gerekli kurum ve kuruluşları hizmete sokmuşlardır¹⁰.

Haydarabad Nizamlığı, Hindistan'ın 1947 yılında bağımsızlığını ilan etmesine kadar bölgede müstakil bir İslam devleti olarak varlık göstermiştir. İngilizler Hint kıtasından çekildiğinde on altı milyondan fazla nüfusun ve yaklaşık iki yüz on beş bin kilometrekare uzunluğundaki toprakların yönetimini elinde bulundurmakta olan dönemin Nizamı Mir Osman Ali Han, Hindistan Birliği'ne katılma konusunda isteksiz davranmış ve Haydarabad'ın ayrı bir devlet olarak kalmasını istemiştir. Bağımsız olarak siyasi varlığını sürdürme arzusu başta olmak üzere idaresi altında bulunan topraklara yapılan yatırımlara sahip çıkma arzusu gibi gerekçeler, onun Hindistan hükümetine karşı böyle bir tutum içine girmesinde etkili olmuştur. Fakat Hindistan hükümeti bu tür talepleri geri çevirmiş ve Haydarabad'ı ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğini ilan etmiştir. Yapılan uzun görüşmeler neticesinde Haydarabad'ın savunma ve dış işlerinde Hindistan'a bağlı, diğer alanlarda bağımsız olması yönünde karar alınmış; fakat bu uygulama çok sürmemiştir. Zira bu gelişmelerin yaşandığı esnada Haydarabad'da ortaya çıkan "Rizakarlar" adlı bir örgüt, Hindistan hükümetine karşı harekete geçmiştir. Mir Osman Ali Han, bu konuda gerekli tedbirleri alamamakla itham edilmiştir. Ardından Hindistan ordusu, tarihte "operation polo" olarak bilinen polis müdahalesi ile Haydarabad'ı işgal etmiştir. Haydarabad Nizamlığı fiilen sonra ermiş ve 1948'de Hindistan Birliği'nin bir parçası olmuştur¹¹. Nizamlara ait mülkiyetlerin bir bölümü Hindistan hükümetine geçmiş, bir kısmı da Nizam ve ailesine bırakılmıştır. Haydarabad Nizamlığı'nın asırlarca başkentliğini yapmış olan Haydarabad şehri ise 1956 yılında Andhra

10 Rekha Pande, "Royal Bonds - Turkish Women at Home in the Palaces of Hyderabad", *India-Turkey History Culture, Politics*, ed. J. P. Rapo, Indialog Foundation Publication, New Delhi 2015, s. 40.

11 N. Çandrayudu, *Haydarat me Svatantrata Andolan*, Telengana t.y, s. 141.

Pradeş eyaletinin, 2014 yılından itibaren de yeni kurulan Telangana eyaletinin başkenti olarak tayin edilmiştir¹².

Haydarabad eğitim, kültür, ticaret ve sanat alanındaki faaliyetleriyle dikkat çeken önemli bir kenttir. Bunun altında yatan etmenlerden biri şüphesiz Nizamlar tarafından uzun yıllar boyunca bölgeye yapılmış olan güçlü yatırımlardır. Nizamlar, dirayetli duruşlarının yanı sıra askeri, idari ve politik hamleleriyle öne çıkmışlardır. Yürürlüğe koydukları reformlarla ve icra ettikleri güçlü politikalarla yönetimleri altında bulunan topraklarda çok önemli işlere imza atmışlardır. Gelir ve yargı sistemlerinde ciddi düzenlemeler yapmışlar, posta servisi kurmuşlar, ilk demiryolu ve telgraf ağlarını tesis etmişlerdir. Nizamlar, genellikle politikalarını içinde buldukları sosyo-kültürel şartlara göre belirledikleri için başarılı olmuşlardır. Tebaası altında bulunanlara ırk, din ve renk ayrımı yapmadan hizmet götürmeye çalışmışlardır. Eşitlik ve ehliyet ilkesine dikkat etmişler ve dini kimliğine bakmaksızın yetenekli kimselerden istifade etmişlerdir¹³.

Nizamlar döneminde farklı dinlere ve kültürlere mensup bölge halkı barış içinde yaşama tecrübesi göstermiştir. Bu dönemde geniş çapta toplumsal uyum sağlanabilmiştir. Bölgede varlık gösteren Müslüman ile Hindu halklar, kendi kültürel birikimlerini ve tecrübelerini birbirlerine aktarma imkânı bulmuşlardır. Hint tarihinde her iki halkın inanç ve kültürünün temasa geçmesi ve birlikte uyum içinde yaşama tecrübesi göstermesi, *Ganga-Jamuni Tehzib* tabiriyle ifade edilir¹⁴. Bu tabirde, Hindu-Müslüman uyumunu betimlemek için Hindistan'ın büyük nehirleri olan Ganga ve Yamuna'nın kutsal birleşimi bir sembol olarak kullanılır. Haydarabad, Hindistan coğrafyasında böyle bir kültürel atmosferin temayüz ettiği bölgelerin başında gelir. Bölgede yaşayan Müslüman halk bir taraftan komşusunun inancına ve yaşam şekline saygı gösterme erdemi sergilemişken diğer taraftan da dini ve kültürel olarak ortak değerleri paylaştığı kimselerle de yakın temas halinde olmuştur. Haydarabad Müslümanlarının askeri ve iktisadi yönden sancılı günler geçiren Osmanlı'ya ve Türk halkına yardım elini uzatmış olması, bunun somut bir göstergesidir.

II. Haydarabad Nizamlığı'nın Osmanlı Devleti'yle Kurduğu Temas

Babürlü Devleti'nin güney Hindistan'da güç kaybetmeye başlaması üzerine 1724 yılında Dekken bölgesinde Haydarabad Nizamlığı kurulmuştur. Nizamlar bağımsızlıklarını tescillemek amacıyla diğer devletlerle hem barış antlaşmaları yapmışlar hem de diplomatik ve siyasi ilişkiler tesis etmişlerdir. Bu bağlamda yakın temas kurdukları yönetimlerden biri

12 Andhra Pradeş eyaletinin siyasi ve idari yapısını düzenleyen ve 2014 yılında kabul edilen yasa ile Haydarabad şehri on yıl süreyle her iki eyaletin başkenti olarak tayin edilmiş, bu süre dolduğunda ise sadece Telangana'nın başkenti olarak devam etmesi kararı alınmıştır. Bkz. Andhra Pradeş Yeniden Yapılma Yasası-2014, madde 5.

13 Brian Paul Boitmann, *The Nizam's Last Stand: Hyderabad's Place in India's Partition*, University of Texas, Austin 2010, s. 9.

14 K. Warikoo, *Religion and Security in South and Central Asia*, Routledge 2010, s. 86.

Osmanlı Devleti olmuştur. Nitekim Nizâmülmülk Asafcah, Haydarabad bölgesinde istikrarı temin ettikten sonra saltanatının sonlarına doğru Osmanlı Devleti ile yazışmalara başlamıştır. 1747 yılında Seyyid Ataullah aracılığıyla dönemin Osmanlı padişahı I. Mahmud'a bir mektup göndermiştir. Onun döneminde başlatılan diplomatik ilişkiler, oğlu Nâsır Ceng devrinde de devam ettirilmiştir. Nâsır Ceng'in hükümdarlığı sırasında Hacı Muhammed Yusuf Efendi adlı ünlü bir Türk elçisi, Haydarabad'a ulaşmış; buna mukabil Nâsır Ceng de İstanbul'a birçok elçi göndermiştir¹⁵.

Haydarabad Nizamlığı'nın Osmanlı Devleti'yle kurduğu temas, politik ve diplomatik boyutla sınırlı kalmamıştır. Her iki bölge arasında kültür, sanat ve eğitim sahalarında da karşılıklı etkileşimler yaşanmıştır. Haydarabad'da on dokuzuncu yüzyıldan itibaren daha sistematik ve güçlü bir eğitim ağı tesis etmeyi planlayan Nizam hükümeti, dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunan farklı alanlara dair kıymetli eserleri ülkelerine taşıyarak Haydarabad kentini ilmi anlamda çekim merkezi haline getirmeyi hedeflemişlerdir. Bu maksatla irtibat kurdukları bölgelerin başında Osmanlı Devleti gelmiştir. Nitekim altıncı Nizam'ın başvekilliğini yapan Fazlüddin Han Bahadır, 1898 yılında Osmanlı idaresinden İslami ilimler başta olmak üzere farklı alanlara dair İstanbul (Dersaadet) kütüphanelerinde bulunan yazma eserlerden ve matbu kitaplardan kendilerine numuneler gönderilmesi talebinde bulunur. Bu maksatla kaleme aldığı yazıda söz konusu çalışmalar ve istinsah işlemleri esnasında gerek duyulacak masrafların kendileri tarafından karşılanacağını da Devlet-i Aliyye'ye iletir¹⁶. Onun bu isteğine kısa süre içinde olumlu cevap verilir. Haydarabad'a gönderilmek üzere Nur-i Osmaniye, Sultan II. Mahmud Han ve Bayezid gibi kütüphanelerde bulunan tefsir, hadis ve tarih sahası ile ilgili bazı kitaplar yetkin kimseler tarafından istinsah edilir¹⁷. Kanaatimizce Fazlüddin Han Bahadır'ın bu tür kitapları, o yıllarda Haydarabad kentinde hizmete giren ve zengin koleksiyonlarıyla meşhur olan Asafia Kütüphanesi için talep etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

İki bölge arasındaki yoğun temas, Devlet-i Aliyye'nin 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında dış kuvvetlere karşı verdiği çetin mücadeleler esnasında yaşanmıştır. Osmanlı'nın içinde bulunduğu zorlu süreç, gerek Haydarabad Devleti'ni idare eden yöneticiler gerekse bölgede yaşayan Müslüman halk tarafından yakından takip etmiştir. Türk ordusunun muzaffer olması için dualar edilmiş ve yardım çağrıları yapılmıştır. Böyle bir tutumun temayüz etmesinde, ortak dini ve kültürel değerlerin ve hilafet kurumuna gösterilen saygının yadsınamaz bir etkisi olmuştur.

1876 yılında Osmanlı-Sırp muharebesi patlak vermiş ve hemen ardından 1877-1878 yıllarında Osmanlı ile Rusya arasında 93 Harbi olarak bilinen savaş başlamıştır. Osmanlı'nın

15 Riazul Islam, *Calener of Documents on Indo-Persian Relations*, II, Karachi 1982, s. 356-363.

16 BOA, BEO, 983/73697.

17 BOA, HR.TH, 216/17.

içine düştüğü bu girdap karşısında Haydarabad halkı kenetlenmiş ve elinden geldiğince Anadolu halkına destek olmaya çalışmıştır. Haydarabad Nizamlığı'nın en üst kademesinde görev yapan Salar Cenk ve Muhammed Badi gibi önderlerin de aralarında bulunduğu birçok etkili isim, hali vakti yerinde olan Hintli Müslümanlara Osmanlı'nın yanında saf tutmaları gerektiği yönünde çağrılar yapmıştır¹⁸. Diğer taraftan Bangalore başta olmak üzere güney Hindistan'ın belli başlı bölgelerini dolaşarak Osmanlı Devleti'ne gönderilmek üzere maddi ve manevi yardım talebinde bulunmuşlardır. Toplanan meblağlar, savaş esnasında şehit düşen askerlerin yetim kalan evlatlarına ve yaralanan Mehmetçiğe ulaştırılmak üzere Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir¹⁹.

Haydarabad Nizamlığı, Osmanlı Devleti lehine uluslararası düzeyde destek kampanyaları düzenlendiğinde de devreye girmiştir. Siyasi yetisi ve ekonomik gücüyle tanınan başvekil Salar Cenk'in, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Sırplarla yaptığı savaşın hemen ardından 1876 yılında Sutherland Dükü tarafından kurulmuş olan ve Osmanlı Devleti'ne insanî ve tıbbî yardımda bulunan "Stafford House Komitesi Hasta ve Yaralı Türk Askerlerine Yardım Cemiyeti"ne²⁰ söz konusu faaliyetleri için yaptığı maddi ve manevi yardım, bu desteğin somut bir yansımasıdır²¹.

Salar Cenk'in devreye girmesiyle Stafford House Komitesi, faaliyetlerini duyurmak amacıyla Hindistan'ın farklı bölgelerinde ilanlar bastırıp dağıtmış; böylece kendilerine sunulacak desteğin miktarını ve halk nezdindeki etki alanlarını artırmaya çalışmıştır. Haydarabad Devleti ile Osmanlı hariciyesi arasında bir nevi köprü vazifesi görmüş olan bu cemiyet, toplanan bağışların doğrudan İstanbul'a ulaştırılmasında belli bir fonksiyon üstlenmiştir²². Cemiyetin tuttuğu bir raporda, Salar Cenk'in çok kısa süre içinde Haydarabad bölgesinde 5.300 sterlin meblağında yardım toplayıp cemiyetin hesabına aktardığı bilgisine yer verilmiş olması²³, Haydarabad'ın gerek devlet ricali gerekse halk düzeyinde Osmanlı'ya sunduğu desteği somut bir biçimde ortaya koymaktadır. Osmanlı arşiv belgelerine de bu hususa işaret eden dokümanlar bulunmaktadır. Örneğin 2 Ağustos 1877 tarihli resmi bir evrakta Padişah ve Devlet-i Aliyye adına Haydarabad Devleti başbakanı Salar Cenk'e hususi

18 Shamshad Ali, *Indian Muslims and the Ottoman Empire 1876-1924*, Aligarh Muslim University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aligarh 1990, s. 51.

19 BOA, HR.SYS, 1234/22.

20 Bu cemiyetin İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda Rusya ve Akdeniz politikası gereği kurulduğu belirtilmelidir. Bkz. Oya Dağlar Macar, "Transportation of the Wounded during the Russo-Turkish War of 1877 - 1878", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları XIX*, 'Savaş ve Bilim' Özel Sayısı (2018), 63.

21 S. Roddy, J. Strange - B. Taithe, *The Charity Market and Humanitarianism in Britain, 1870-1912*, Bloomsbury Academic 2018, s. 102.

22 Michael O'Sullivan, "Pan-Islamic Bonds and Interest: Ottoman Bonds, Red Crescent Remittances and the Limits of Indian Muslim Capital, 1877-1924", *The Indian Economic and Social History Review*, LV/2 (2018), 183-220.

23 *Report and Record of the Operations of the Stafford House Committee for the Relief of Sick and Wounded Turkish Soldiers: Russo-Turkish War, 1877-78*, Spottiswoode & Co, London 1879, s. 2.

olarak teşekkür edilmektedir. Devamında Haydarabad Müslümanlarının yapmış oldukları 5.300 sterlin tutarındaki maddi desteğin, devlet tarafından hasta ve yaralı askerlerin tedavisi ve temel ihtiyaçları doğrultusunda kullanıldığı belirtilmektedir. Mehmetçiğin bu değerli yardım dolayısıyla Haydarabad halkına çok müteşekkirdiği bilgisi de paylaşılmaktadır²⁴.

Haydarabad ve civarında bir taraftan nakdi yardımlar tedarik edilmeye çalışılmışken diğer taraftan da kurulan hususi teşkilatlar vasıtasıyla Osmanlı askerlerinin durumu hakkında savaş bölgesinden düzenli telgraflar alınmaya başlanmış ve gelen haberlere göre halk bilgilendirilmiştir²⁵. Haydarabad Nizamlığı'nın öncülüğünde gerçekleştirilen bu tür gayretlerle esasında bölge halkı nezdinde Osmanlı'ya karşı bir farkındalık oluşturulmaya ve halkın doğru bir biçimde bilinçlendirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. O dönemde İngiliz yönetiminin Hindistan'daki siyasi ağırlığı dikkate alındığında ve kitle iletişim araçlarının genelde İngilizlerin kontrolünde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Nizam hükümetinin başını çektiği bu çabanın ne kadar anlamlı ve kıymetli olduğu daha net anlaşılmış olacaktır.

Nizam hükümetinin güvenilir kanallar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nden ve halkından haberdar olabilmek için uğraş verdiğini gösteren bir diğer husus, Osmanlı'nın çıkardığı *el-Akhtar* (Yıldız) gazetesinin neşriyat hayatına devam edebilmesi için Haydarabad Nizamı'nın bizzat devreye girmiş olmasıdır. Osmanlı'nın farklı cephelerde verdiği siyasi ve askeri mücadeleler, maddi sıkıntıları da beraberinde getirmiş ve sözü edilen gazete fon yetersizliği nedeniyle askıya alınmıştır. Durumu haber alan Haydarabad Nizamı buna kayıtsız kalmayarak meseleye el atmış ve maddi destekte bulunarak gazeteyi finanse etmiştir²⁶. 1876'dan 1896 yılına kadar yayımlanmış olan *el-Akhtar*, Osmanlı hükümet belgelerinin Farsça versiyonlarına yer vermiştir. *El-Akhtar* gazetesi, Osmanlı şehirleri başta olmak üzere Kahire, İskenderiye, Erivan, İran ve Hint yarımadasında da temin edilebilmiştir²⁷. Haydarabad'da Telugu ve Urduca yaygın bölgesel diller olmakla birlikte resmi ve idari işlerde Farsça kullanılmıştır. Bu açıdan gazete, Hintli Müslümanların Osmanlı hakkında birinci elden malumat edindiği temel kaynaklar arasında yer almış ve bu konumundan dolayı Haydarabad hükümeti nezdinde ayrı bir öneme sahip olmuştur.

III. Haydarabad Nizamlığı'nın ve Bölge Halkının Osmanlıya Verdiği Destek

Osmanlı Devleti ile Haydarabad Nizamlığı arasında tesis edilen irtibat daha erken dönemlere kadar uzanmakla birlikte 20. yüzyılın başından itibaren yaşanan birtakım

24 BOA, HR.SFR.3, 246/60. Orijinali Fransızca olan bu belgenin çözümlenmesinde katkı sunan M. Hira Karsavuran'a teşekkür ederim.

25 BOA, HR.TO, 543/84-85.

26 Ali, *a.g.t.*, s. 52.

27 Anja Pistorhatam, "Osmanlı Devletinde Farsça Süreli Yayınlar (1876-1910)", çev. Nuran Tezcan, *Kebikeç*, XVI (2003), 72.

gelişmeler, iki tarafı birbirine daha çok yakınlaştırmıştır. Bu bağlamda II. Abdülhamid önderliğinde hayata geçirilmiş olan Hicaz Demiryolu projesi, Haydarabad ile Osmanlı arasındaki ilişkileri güçlendiren önemli hadiselerden biri olmuştur. Osmanlı'nın kutsal topraklara ulaşımı hızlandırmak ve daha güvenli seyahat imkânı sağlamak maksadıyla uygulamaya koyduğu böylesine dikkat çekici bir proje, genelde Hindistan Müslümanları özelde ise Haydarabad halkı tarafından ilgi ve takdirler karşılanmıştır. Bu önemli adım, bölge halkının padişaha ve dolayısıyla Osmanlıya karşı muhabbetini artırmıştır. Hintli Müslüman aydınlardan bazıları bir araya gelerek söz konusu projeye daha etkili yoldan destek olunabilmesi için kurumsal bir yapı etrafında toplanılması gerektiği üzerinde durmuşlar ve bu maksatla *Encümeni Huddam-i Kâbe* (Kâbe'nin Hizmetkârları Topluluğu) adı verilen bir cemiyet tesis etmişlerdir. Böylece hem Osmanlı'nın yanında durdukları mesajını daha güçlü bir şekilde vurgulamışlar hem de İslam'ın kutsal mekânlarını koruma niyetlerini açıkça izhar etmişlerdir²⁸.

Demiryolu projesinin ikmale ermesi için Haydarabad halkı, Osmanlı Devleti'ne ciddi anlamda maddi ve manevi destekte bulunmuştur. *Encümeni Huddam-i Kâbe* cemiyetinin Hindistan'daki ilk şubelerinden birinin Haydarabad'da açılmış olması bu durumu teyit etmektedir²⁹. Haydarabad Devleti'nde eğitim ve ulaşım gibi önemli idari görevlerde bulunmuş olan Molla Abdulkayyum Efendi'nin³⁰, Hicaz Demiryolu projesinin Güney Hindistan'daki fahri sekreterliğini üstlenmiş olması da bu desteği somut bir biçimde yansıtmaktadır³¹. *Safire-i Dekken* başta olmak üzere çeşitli gazetelere yazdığı makalelerle geniş kesime ulaşan Abdulkayyum, kutsal beldelerin temel ihtiyaçları doğrultusunda harcanmak üzere Haydarabad ve çevresinde yardım kampanyaları yürütmüş; bu bağlamda Mina'daki bir dinlenme alanının yenilenmesi için Haydarabad'da toplanan fonları, Osmanlı yetkililerinin bilgisi dâhilinde payitahta ulaştırmıştır³².

28 Kutsal mekânlara duyulan saygı, Hintli Müslümanların Osmanlı'ya destek olmalarında etkili olduğu kadar dini, ictimai ve iktisadi alanda karşılaştıkları birtakım sıkıntılar da böyle bir tavır içine girmelerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Zira Hintli Müslümanlar, Delhi Türk Sultanlığı ve ardından Babürlüler döneminde pek çok sahada etkin bir güce sahip olmuşlardır. Yerel unsurlara karşı uzun süre sürdürmüş oldukları güçlerini, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren İngilizlerin bölgede etkin güç haline gelmesiyle birlikte yitirmeye başlamışlardır. Böyle bir ruh hali içinde olan Hintli Müslümanlar, Osmanlı'ya destek olma gibi birtakım manevi hamlelerde bulunarak motivasyonlarını diri tutmaya ve kendi aralarındaki birliği tesis ederek mevcut sorunlarını aşmaya çalışmışlardır. Bkz. Muhammad Abrar Zahoor - Farooq Ahmad Dar - Muhammad Sajid Khan, "Pan-Islamism, Anjuman-i-Khuddam-i-Kaaba and Muslim Identity Construction in Colonial North India", *Journal of Social Sciences and Humanities*, XXVIII/1 (2020), 173-187.

29 Francis Robinson, *Separatism among Indian Muslims: The Politics of the United Provinces' Muslims 1860-1923*, Cambridge University Press, Cambridge 1974, s. 279.

30 Molla Abdulkayyum, sadece Haydarabad bölgesinde değil Hindistan genelinde tanınan etkin bir Müslüman şahsiyettir. Özellikle o, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması ve Hindular ile Müslümanlar arasında birlikteliğin sağlanması için ciddi mücadeleler vermiştir.

31 BOA, DH.MKT, 632/65.

32 BOA, DH.MKT, 632/65.

Abdulkayyum, Haydarabad dışında da faaliyetlerde bulunmuştur³³. Bombay'daki Osmanlı konsolosluğu ile yazışmalar yaparak Saharanpur, Mysore, Madras ve Malabar gibi önemli kentlere gitmiş ve bu tür yerleşim merkezlerinde Osmanlı'ya destek çıkmak üzere yardım komiteleri kurulmasına ön ayak olmuştur³⁴. Onun öncülüğünde hareket eden komite üyeleri, toplum nezdinde öne çıkan devlet adamlarına, siyasetçilere ve dini liderlere demiryolu projesine bağlı yapmaları yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Halk nezdinde etki uyandırmak için hacıların çektikleri türlü zorluklar nedeniyle Osmanlı sultanının böyle bir adım attığına dikkat çekmişlerdir. Projenin dini ve siyasi yönüne vurgu yaptıkları gibi iktisadi, ticari ve kültürel yönden de insanlığa ne tür katkılar sağlayacağına işaret etmişlerdir. Böylece sadece Müslümanlar nezdinde değil daha geniş toplum kesimi tarafından da bu meselenin sahiplenilmesini amaçlamışlardır. Onların bu tür anlatımları toplumda belli ölçüde tesir uyandırmıştır. Öyle ki kimi Hintliler evlilik ve cenaze gibi hususi merasimler için ayırmış oldukları birikimlerini kısıtlayıp arta kalan parayı Hicaz Demiryolu fonuna aktarmışlardır³⁵.

Ne yazık ki mevcut veriler gerek Hindistan'ın genelinde gerekse Haydarabad özelinde Osmanlı'ya gönderilen maddi desteğin ne kadar olduğunu objektif olarak yansıtabilecek bilgilerden yoksundur. Osmanlı-Rus muharebesi ve Balkan savaşları esnasında Hintli Müslümanlar tarafından sunulan desteğin miktarı net olarak bilinmediği gibi Hicaz Demiryolu inşası için gönderilen meblağın da tutarı tam olarak belli değildir. Bazı kayıtlarda düşük miktarda gösterilen rakamlara ise şüpheyle yaklaşması ve belli bir amaca matuf olarak dillendirildiğinin bilinmesi gerekmektedir. Mevcut dokümanlarda birbirinden farklı miktarlardan bahsedilmesi, tutarlı bir sonuca götürecek hesaplamaların olmayışı ve Osmanlı cenahında merkezi koordinasyon eksikliği yaşanmış olması gibi nedenlere bağlı olarak bu hususta kesin tahminler yapmak çok mümkün gözükmemektedir³⁶. Ancak Hintli Müslümanların temel ihtiyaçlarını dahi kısarık Osmanlı'ya destek eli uzatması, yapılan nakdi yardımların ve bunun için ortaya konulan fedakârlıkların ne boyutta olduğunun anlaşılmasına az çok imkân sunmaktadır.

Payitaht, bu alicenap davranış karşısında hassasiyet göstermiş ve yardım gönderen kimselere "Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası" verilmesini kararlaştırmıştır. Bu kapsamda Haydarabad zevatından da önemli katkıları bulunan bazı kişiler tespit edilmiş ve söz konusu madalyalar kendilerine takdim edilmek üzere İngiltere Sefareti'ne verilmiştir³⁷.

33 Molla Abdulkayyum, zaman zaman Hindistan hükümetine başvuruda bulunarak resmi kanalları da devreye sokmaya çalışmıştır. İngiliz yönetimi toplanan bağışlara çok fazla ses çıkartmamış gibi gözükse de bu tür faaliyetlerin ülke genelinde çok fazla duyulmaması ve ortak bir şuurun canlanmaması için çeşitli hamleler yapmaktan da geri durmamıştır. Özcan, *Pan- Islamism: Indian Muslims, the Ottomans and Britain (1877-1924)*, Brill, Leiden 1997, s. 110.

34 O'Sullivan, a.g.m., s. 199.

35 Özcan, a.g.e., s. 109-110.

36 O'Sullivan, a.g.m., s. 201.

37 BOA, HR.TH, 266/19; BOA, İ.TAL, 275/77.

Madalyaların ilgili kimselere ulaştırılıp ulaştırılmadığının takibi yapılarak destekte bulunanlar onurlandırılmıştır³⁸.

Osmanlı Devleti, Hicaz Demiryolu projesini hayata geçirdiği yıllarda siyasi, askeri ve mali açıdan birtakım sorunlarla da baş etmek durumunda kalmıştır. Bu çalkantılı süreçte Osmanlıya destek eli uzatan bölgelerden biri yine Haydarabad olmuştur. Bölge halkı, seçtiği temsilciler kanalıyla payitahta haberler göndererek Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldıkları mesajını kararlı bir biçimde vurgulamıştır. Bunu teyit eden dokümanlardan biri 1905 yılında Molla Abdulkayyum Efendi önderliğinde iletilen mektuptur. Mektupta Haydarabad halkının Osmanlı padişahına dua ettikleri ifade edilmekte; padişahın türlü entrikalar çeviren düşmanlarına karşı muvaffak olması ve oyunlarını boşa çıkarması için Cenabı Hakk'a niyazda buldukları belirtilmektedir³⁹.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Trablusgarp başta olmak üzere pek çok yönden saldırıya maruz kalması ve sonrasında Birinci Dünya Harbi'ne dâhil olması, Haydarabad bölgesinde yakından takip edilmiştir. Haydarabad ve çevre bölgelerde yaşayan Müslüman önderler bir araya gelerek Osmanlı'ya destek mesajları vermişlerdir. Bu yöndeki duruşlarını farkı platformlar kanalıyla deklare etmişlerdir. 1913 yılında Arapça olarak kaleme alınan makale, bu durumu yansıtan somut bir veri olarak elimizde bulunmaktadır. İlgili yazıda şu ifadelere yer verilmektedir:

"Hintli Müslümanlar olarak, içinde buldukları sıkıntılı süreçte İstanbul'daki kardeşlerimizin yanında durduğumuzu belirtmek isteriz. Bu amaçla kaleme aldığımız bu makalenin geniş kesime ulaşması için gazete ve dergilerde yayımlamasını ve tercüme edilip hilafetin en yüksek merciine gönderilmesini ümit ederiz. Yardım Allah'tandır.

Dünyanın farklı yerlerindeki Müslümanların, İslam hilafetine ne kadar önem verdikleri ortadadır. Müslümanlar, Harem-i Şerif'i (Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî) yabancıların istilasından koruduğu için İslam halifesini ve dolayısıyla Osmanlı'yı sevmektedir. Bu samimi muhabbet, esasında Allah ve peygamber sevgisinden kaynaklanmaktadır. Haydarabad halkının Osmanlı sultanına karşı hissettiği bu sevgi; Mısır, Şam, Asya ve hatta hilafetin bizatihi merkezi olan İstanbul'daki tebaanın duygusundan az değildir.

Telgraflar aracılığıyla aldığımız haberler doğru ise Arnavut halkı (Müslümanları) Osmanlı'nın zayıf düşmesi, milliyetçilik hürsünün ağır basması ve yabancıların kıskırtması gibi nedenlere bağlı olarak İslam hilafetiyle bağlarını koparma yoluna tevessül etmişlerdir. Bu şekilde daha güzel bir yaşama kavuşacakları zannına kapılmışlardır. Hayır; ne kadar yanlış bir zan... "Keşke kavmim bilseydi!" (Yasin:26). Onlar, Bosna Hersek'teki Müslümanların içine düştükleri durumdan ibret almazlar mı? Gazetelerde ve dergilerde defalarca okuduğumuza göre Avusturya-Macaristan yönetimi, onların dini haklarını ellerinden almadı mı? Onlar şu anda nasıl da zor duruma düştüler? O yüzden bu tür niyetleri

38 BOA, BEO, 3803/285186. Bir belgede madalya gönderilecek on dört kişiden söz edilmektedir. BOA, HR. TH, 270/6.

39 BOA, Y.PRK.AZJ, 51/72.

olanların Osmanlıyla bağlarını sağlamlaştırmak suretiyle birlikliklerini korumaya ve haklarını savunmaya çalışmaları en makul ve doğru yol olarak gözükmektedir.

Hintli Müslümanlar, hilafetin temsilcisi olan Osmanlı'nın farklı cephelerde savaşa girdiğini haber alır almaz yardıma koştu. Şu an nasıl olduğumuzu hiç sormayın! Tüm samimiyetimizle ifade etmek isteriz ki biz de sizinle aynı hisleri taşıyoruz. Balkan meydanlarında kardeşlerimizin acı çekmesi, kalplerimizi derinden yaralıyor. Öyle ki civardaki bazı ilim talebeleri, (rahat) uyumak ve (et) yemek gibi şeyleri kendilerine haram kıldılar. Tüm imkânlarıyla yardım toplamaya başladılar. Toplanan meblağı, farklı vasıtalarla İstanbul'a gönderiyorlar. Kimi Avrupa kentlerinde İslam'ın zayıflaması, üzerinde düşünülmesi gereken bir mesele olmakla birlikte asıl tehlike sizin de zaman zaman işaret ettiğiniz gibi bazı Avrupalı güçlerin öteden beri içlerinde güttükleri Anadolu ve hatta Asya üzerinde egemenlik kurma iştiyakıdır. Asıl bu hususta oldukça dikkatli olunmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır"⁴⁰.

Haydarabad ve çevresinde öne çıkan fikir adamlarının ortak kanaatlerini yansıtan bu makalede Devlet-i Aliyye'nin korunması için Müslümanların Osmanlı'ya tam destek vermesi gerektiği belirtilir. Osmanlı'nın, mukaddes şehirlerin koruyucusu ve İslam'ın dünyadaki temsilcisi olduğundan bahisle bütün Müslümanların, Avrupalı işgalcilere karşı şu anda birçok cephede askeri operasyonlar gerçekleştiren Osmanlı askerine karşı maddi ve manevi desteklerini behemehâl ortaya koyması gerektiği vurgulanır. Osmanlı Devleti'nin, elinden çıkan toprak parçalarını özellikle de Balkanlar'ı geri almak için askeri sefer yapması gerektiği ifade edilir. Milliyetçilik duygularıyla Osmanlı'dan ayrılmayı düşünen bazı Müslüman ahaliye de uyarılarda bulunulur. Bu bağlamda Avrupalı bazı Müslüman toplulukların Osmanlı'dan kurtuluşlarını ilan etme teşebbüslerinin zannettiklerinin aksine kendileri için çok kötü bir sonuç doğuracağı hatırlatması yapılır. Dış güçlerin sinsi emellerine karşı Türklerin uyanık olması gerektiği vurgulanır.

Haydarabad ve bölge halkına Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumla ilgili sağlıklı bilgi aktarma sürecinde Haydarabad Hilal-i Ahmer Cemiyeti önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Balkan savaşları esnasında Sırp destekli Bulgar ordusunun Edirne'yi işgal etmesi üzerine söz konusu cemiyet, halkın nabzını tutarak payitahtta hitaben bir telgraf göndermiş ve Edirne'nin kurtarılmasının Hintli Müslümanların arzusu olduğunu bildirmiştir⁴¹. Telgrafın 1913 yılının hemen başında gönderilmiş olması, Osmanlı'nın dış güçlere karşı verdiği mücadelelerin Haydarabad ahali tarafından yakından takip edildiğini göstermektedir.

Haydarabad Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Hintli gönüllülerden toplanan maddi desteği Osmanlı'ya ulaştırma vazifesi de üstlenmiştir. Haydarabad halkı bu yardımların özellikle şehit ve gazi yakınlarının, yetim kalan çocukların ve cephede mücadele veren Mehmetçiğin temel ihtiyaçlarının karşılanması için harcanmasını talep etmişlerdir. Cemiyet, bu maksatla

40 BOA, HR.SYS, 2080/7, belge no. 16.

41 BOA, HR.TO, 543/85.

topladığı bağışları Sadaret'e teslim edilmek üzere Hindistan Milli Bankası'nın Londra şubesine havale etmiştir⁴². İlgili makama ulaşıp ulaşmadığını ve yerinde harcanıp harcanmadığını da yakından takip etmiştir. Örneğin, Haydarabad Hilal-i Ahmer Cemiyeti yetkililerinden Abdülbasit Efendi tarafından çekilen bir telgrafta Hindistan Müslümanları tarafından yardım maksadıyla gönderilmiş olan 5.275 İngiliz lirasının ulaşıp ulaşılmadığının sorulması, alındı makbuzlarının beyanının istenmesi⁴³, cevabi yazıda ise söz konusu meblağın teslim alınıp makbuzun iletilmiş olduğunun belirtilmesi⁴⁴, bunu teyit etmektedir.

Haydarabad Hilal-i Ahmer Cemiyeti sadece nakdi olarak değil tıbbi teçhizat ve sağlık personeli anlamında da Osmanlı'ya destek olmuştur. Bunun somut göstergelerinden biri, Balkan savaşları esnasında Osmanlı askerlerine yardım maksadıyla Hindistan'ın Bombay şehrinden gemiyle yola çıkan ve Dersaadet'e ulaşan seyyar hastanenin ve içinde doktorların ve hasta bakıcıların da yer aldığı sağlık heyetinin Haydarabad Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından finanse etmiş olmasıdır⁴⁵. Tarihi kayıtlardan bu seyyar hastanenin günümüzde Arnavutköy sınırları içine kalan Ömerli mevkiinde kurulduğu ve burada yaralı Osmanlı askerlerinin tedavisinin yapıldığı anlaşılmaktadır⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve akabinde İtilaf Devletleri tarafından 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi, Hindistan'ın genelinde olduğu gibi Haydarabad bölgesinde de üzüntüyle karşılanmıştır. Hint Ulema Cemiyeti ve Hint Hilafet Hareketi gibi önde gelen teşkilatlar seferber olarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve hilâfetin otoritesini savunma amacı ile Hint kıtasının farklı yerlerinde çeşitli gösteriler düzenlemişlerdir⁴⁷. Bu maksada binaen yapılan toplantıların bazıları Haydarabad'da gerçekleştirilmiştir. Fakat tarihi kayıtlardan dönemin Haydarabad Nizamı Mir Osman Ali Han'ın, dini-siyasi görünüm arz eden bu tür örgütlenmelerin faaliyetlerine temkinli yaklaştığı ve meseleleri çok yönlü değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Mir Osman Ali Han, bağımsız bir İslam devletinin yöneticisi konumunda olması sebebiyle devletin ve idaresi altında bulunan halkının iç istikrarını öncelmiştir. Aldığı kararlarda ve uyguladığı politikalarda içinde yaşadığı Hint bölgesinin siyasi, ictimai ve kültürel durumunu göz önünde bulundurmuştur.

Dönemin siyasi durumuna bakıldığında Hint kıtasının önemli bir kesiminde İngilizlerin hâkim unsur olduğu görülür. Haydarabad Nizamı'nın bölge Müslümanları üzerindeki

42 BOA, HR.TO, 543/15.

43 BOA, BEO, 4127/309523.

44 BOA, HR.SFR.3, 694/3.

45 BOA, HR.TO, 544/15.

46 <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/hint-muslumanlarinin-bir-asir-onceki-yadigarlari-ihya-edilmeyi-bekliyor/1673579> (14/02/2022).

47 Geniş bilgi için bkz. Kemal Aziz, *Hint Hilafet Hareketi (1915-1933)*, çev. İ. Kapaklıkaya, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 225.

tesirini gören İngiliz yöneticiler, Osmanlı'nın İngilizlere karşı verdiği mücadelede Hintli Müslümanların İngilizler aleyhine topyekûn bir tavra girmemesi için Mir Osman Ali Han'ın etki gücünden yararlanmak istemişlerdir. Nizam'ın bu yönde bir ferman yayımlaması için lobi çalışması dahi yürütmüşlerdir⁴⁸. İngilizlerin baskısına direnç gösteren Haydarabad Nizamı, devlet nezdinde alınan kararlarda acele etmemeye ve meselelere daha soğukkanlı yaklaşılmaya gayret göstermiştir. Hint Hilafet Hareketi'nin öne çıkan bazı isimleri, bu mesafeli tavrından dolayı Mir Osman Ali Han'a tepki göstermiş olsalar da pek çoğu mevcut siyasi şartlardan dolayı böyle bir tutum içerisine girdiğini ve kendisiyle iletişimi koparmamak gerektiğini savunmuştur. Mir Osman Ali Han, siyasi hamlelerde bulunurken etraflıca düşünüp belli bir plan dâhilinde hareket etmeye ve esasında iç işlerine karışılmamasını sağlamaya çalışmıştır⁴⁹.

Mir Osman Ali Han, Türkiye'nin işgal devletlerine karşı verdiği başarılı ve özverili mücadeleyi yakından takip etmiştir. Yönetimi altında bulunan topraklarda Türkler lehine çeşitli programların organize edilmesine imkân sunmuştur. Böylece tebaasının da bu süreçten haberdar olmasını sağlamıştır. Türk milletinin pek çok cephede kurtuluş mücadelesi verdiğini ve bu yüzden siyasi, askeri ve iktisadi olarak zorlu bir süreçten geçtiğini gören Mir Osman Ali Han, Türk halkına nakdi yardımlarda da bulunmuştur. Türkiye'deki ihtiyaç sahibi mazlum halka bağışta bulunulmasına ilişkin 1923 yılında bir ferman yayımlamıştır. Yardımları organize edip ulaştırmak üzere Sahife Gazetesi editörü Muhammed Ekber Ali'yi görevlendirmiştir. Ayrılan miktarın siyasi amaçlar uğruna değil, yalnızca ihtiyaç sahibi kişiler için kullanılması yönünde talimat vermiştir⁵⁰.

Osmanlı'ya ve Türk halkına hürmet besleyen Mir Osman Ali Han, Türk Kurtuluş Savaşı sonucu elde edilen zafer karşısında duyduğu memnuniyeti açık yüreklilikle dile getirmiştir. Mevcut dokümanlardan anlaşılmaktadır ki Mir Osman Ali Han, Kurtuluş Savaşı sonunda 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nın hemen ardından 2 Ağustos 1923 (19 Zilhicce 1341) tarihinde bir ferman yayımlayarak Türkiye'nin mili mücadele karşısında elde ettiği zafer nedeniyle Haydarabad genelinde bir günlük resmi tatil ilan etmiştir. Yine Türklerin elde ettiği bu zaferi kutlamak amacıyla halkına çeşitli ikramlar dağıtılması ve şehrin öne çıkan camilerinin kandillerle aydınlatılması talimatı vermiştir. Türkiye ve Haydarabad münasebetleri açısından oldukça mühim bir tarihi vesika olduğuna inandığımız bu fermanın tam versiyonunun burada sunulması kanaatimizce önem taşımaktadır. Orijinali Urduca olan ilgili fermanın Türkçe çevirisi şu şekilde verilebilir:

48 Margrit Pernau-Reifeld, "Reaping the Whirlwind: Nizam and the Khilafat Movement", *Economic and Political Weekly*, XXXIV/38 (1999), 2746.

49 Nizam, devletin iç güvenliğinden emin olup belli şartlar olgunlaşınca Hint Hilafet Hareketi'ne desteklerini sunmuştur. Pernau-Reifeld, a.g.m., s. 2748.

50 APSA, 17/107. Nizam, bunun dışında Türk uyruklu olup eğitim tahsili gören öğrencilere kimi zaman burs tahsis etmiş, kimi zaman da maddi sıkıntılar yüzünden ana vatanlarına dönmekte güçlük çeken kimselere seyahat masrafı olarak bin rupi tutarında destek vermiştir. APSA, 81/464.

“Son günlerde sağlanan mutabakat ile İslam dünyasında yeniden bir barış ve huzur ortamı tesis edilmiştir. Bu güzel haberin anısına Memalik-i Mahrusa’da⁵¹ bir günlük (içinde bulunduğumuz bu ayın 29’u olan pazartesi günü) tatil ilan edilmesini talep ediyorum. O günün gecesinde şehirdeki Mekke Mescit, Afzal Ganc’da bulunan Mescit, Cama Mescit gibi büyük camiler ve Çar Minar ışıklandırılıp aydınlatılsın. Çünkü bu, İslam âlemine mutluluk ve iyilik getireceğine inanılan önemli bir antlaşmadır. Bu emir, halka bildirilmek amacıyla Gair Mamuli dergisinde yayımlansın. 19 Zilhicce 1341 (2 Ağustos 1923)”⁵².

Haydarabad Nizamı’nın Osmanlı’ya ve Türk halkına gösterdiği yakın alakasının bir diğer somut göstergesi, 1924’te hilafetin ilgasından sonra yurt dışına çıkmak durumunda kalan Halife Abdülmecid Efendi’ye sağladığı maddi destektir. Abdülmecid Efendi ve hanedan üyeleri yurt dışına gönderildiklerinde yeterli düzeyde gelir kaynakları olmadığı için ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmışlar, bunu aşmak için çeşitli çıkış yolları bulmaya çalışmışlardır. Abdülmecid Efendi, özel kâtipliğini yapan Salih Keramet Nigar Bey’i Müslüman devlet elçileriyle görüşmek üzere önce Paris’e göndermiş; fakat burada olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine Salih Keramet Nigar Bey, Osmanlı Devleti’nin son yüzyılda yaşadığı sorunları yakından takip eden Hint kökenli fikir adamı Seyyid Emir Ali ile konuşmak üzere Londra’ya gitmiştir. Seyyid Emir Ali’nin devreye girmesiyle Haydarabad Nizamı Mir Osman Ali Han ile irtibata geçilmiş ve kendisine Abdülmecid Efendi ve yanındakilerin mevcut durumu hakkında bilgi verilmiştir. Kimi Müslüman önderlerin kapıları kapattığı bir süreçte Haydarabad Nizamı hem Osmanlı’ya karşı beslediği derin saygı nedeniyle hem de dini değerlerinin bir gereği olarak Abdülmecid Efendi’ye maddi destek sağlama kararı almıştır⁵³. Kendi imzasıyla yayımladığı fermandaki şu ifadeler, onun bu husustaki örnek duruşunu yansıtmaktadır:

“Tahttan indirilmiş olan Halife Sultan Abdülmecid Han’ın bu günlerde mali durumu pek iyi değildir ve şu an Avrupa’da ikamet ettiği için oradaki masrafları oldukça fazladır. ‘Müslüman, Müslümanın kardeşidir’ hükmü gereği kendisine yapabileceğim kadarıyla yardım etmeyi dini bir vazife olarak görüyorum. Bu yüzden 1924 yılı Temmuz ayından itibaren ömür boyu kendisine aylık üç yüz pound maaş bağlıyorum. Avrupa’daki adresi bulunur bulunmaz bu para ona havale edilecektir. Bu emir, halkın bilgilendirilmesi için Gair Mamuli dergisinde yayımlansın”⁵⁴.

51 “Memalik-i Mahrusa”, herkesin güven içinde yaşadığı; inancını ve kültürel değerlerini özgürce yansıttığı memleket anlamına gelen bir tabirdir. Bu tabir Osmanlı Devleti için kullanıldığı gibi Hindular ve Müslümanlar başta olmak üzere farklı dini geleneklere mensup bireylerin birlikte yaşama tecrübesi sergilediği Haydarabad Nizamlığı için de kullanılmıştır.

52 APSA, 81/464.

53 Bazı yazılarda Mir Osman Ali Han’ın, Abdülmecid Efendi’ye destek olmasının ardında halifelik kurumunun otoritesini kendi eline almak gibi bir niyetin bulunduğu şeklinde değerlendirmeler de yapılmaktadır. Fakat muhtemelen o, daha ziyade hem Osmanlıya duyduğu sevgi hem de dini ve insani gerekçelerle böyle bir çaba içerisine girmiştir. Tabii ki Osmanlı’ya derin bir hürmet besleyen Hintli Müslümanların gönlünde daha fazla yer edinmek gibi bir niyetle de Abdülmecid Efendi’ye sahip çıkmış olması ihtimal dâhilindedir.

54 APSA, 81/411.

Mir Osman Ali Han'ın bu olumlu yanıtı karşısında Abdülmecid Efendi bir mektup kaleme alarak Nizam'a ve halkına yönelik şükranlarını şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Devlet olarak verdiğiniz alicenap kararınız, Navaz Bahadır Cenk vasıtasıyla tarafıma ulaştı. İslam'ı ve Müslümanları desteklediğiniz için en kalbi duygularımı size şükranlarımı ve takdirlerimi arz ediyorum. Bu samimi tavrınız, hakiki İslam kardeşliğine verdiğiniz önemi göstermektedir. Sizin gibi Müslüman hükümdarların varlığı, bizim için gurur vesilesidir. Bu cömert davranışınız, Hint alt kıtasında yaşayan Müslümanların kalbi duygularını yansıtmaktadır. Ayrıca zor zamanlardan geçen Müslümanlarla iyi ilişkiler kurmaya yönelik azminizin en önemli delilidir. Nezaketiniz, İslam dünyasının Osmanlı Türklerine ve atalarına -ki onlar asırlarca ruhen ve manen İslam halifeliğini muhafaza etmişlerdir- duyduğu sempatiyi ve sevgiyi göstermektedir. Hanedanlığınızın onur ve izzetini daim kılması; devletinize ve halkınıza rahmetiyle ve lütfuyla muamelede bulunması için tüm kalbimle Allah Teâlâ'ya dua ediyorum”⁵⁵.

Haydarabad Nizamı, Abdülmecid Efendi'den gelen bu cevap karşısında oldukça memnun olur ve derhal şöyle bir talimatta bulunur: *“Tahttan indirilmiş olan Halife Sultan Abdülmecid Han'ın kendi el yazısı ile Türkçe olarak benim adıma yenile göndermiş olduğu mektup, Urduca tercümesi ile birlikte burada yer almaktadır. Halkın bilgilendirilmesi amacıyla bu mektup, Gair Mamuli dergisinde yayımlansın”⁵⁶.* Kanaatimizce Mir Osman Ali Han böyle bir tavır sergilemekle Osmanlı ve dolayısıyla Müslüman kesimle irtibat halinde olduğunu ve onlara destek çıktığını tebaasına duyurmak istemiştir. Ayrıca Osmanlı ile güçlü bir gönül bağı kurmuş olan Hintli Müslümanlar nezdindeki saygınlığını güçlendirmeyi de amaçlamıştır⁵⁷. Görüldüğü üzere Haydarabad Nizamlığı ve bölge halkı, maddi ve manevi destekte bulunarak Osmanlı'nın zor günlerinde yanında yer almış ve istiklal harbinden zaferle çıkmasından dolayı Türk halkına büyük bir teveccüh ve ilgi göstermiştir⁵⁸. Bütün bu veriler güçlü bir tarihi geçmişe sahip olan iki bölge arasındaki diplomatik ve kültürel ilişkilerin yakın tarihe kadar devam ettiğini ortaya koymaktadır.

55 APSA, 81/411.

56 a.g.b.

57 Haydarabad Nizamı ile Abdülmecid Efendi arasındaki yazışmalar, hediyeleşmeler ve yakın ilişki sonraki süreçte de devam etmiştir. 1931 yılına gelindiğinde ise iki taraf arasındaki bu münasebet daha da artarak sıhri hısmımlık derecesine ulaşmıştır. Nitekim Haydarabad Nizamı, büyük oğlu Azam Cah için Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürrüşehvar Sultan'a talip olmuştur. Fransa'nın Nice şehrinde gerçekleşen sade bir nikâh merasiminin ardından Dürrüşehvar Sultan Haydarabad'a gelin gitmiştir. Haydarabad Nizamlığı'nın fiilen sona ermesine kadar bölgede kalan sultan, bir taraftan Urduca'yı çok iyi derecede öğrenmiş diğer taraftan da özverili çalışmalar ortaya koyarak sağlık, eğitim ve kadın hakları başta olmak üzere pek çok alanda önemli faaliyetlere imza atmıştır. Dürrüşehvar Sultan'ın Haydarabad özelinde ortaya koyduğu icraatlar, bu makalenin kapsam alanı dışında kaldığından konuya ilişkin burada detaylı bilgilere yer verilmemiştir. Fakat bu mühim meseleye odaklanan müstakil bir çalışmamızın yayın aşamasında olduğu ifade edilmelidir.

58 Cumhuriyet'in ilanından sonra da Haydarabad'la irtibat belli düzeyde de olsa devam etmiştir. Örneğin çeşitli vesilelerle Haydarabad Nizamlığı'nı ziyaret eden Türk kökenli gazeteci, akademisyen ve siyasetçiler olmuştur. Onlar, Haydarabad Nizamlığı tarafından en iyi şekilde karşılanıp ağırlandırlardı. Ana dillerini muhafaza ettiklerinden dolayı devlet erkânı nezdinde teveccüh görmüşlerdir. Burhan Felek, *Hint Masalları*, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 194. İki bölge arasındaki bu tür ilişkilerin, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi sürecine girdiği yıllarda sınırlı düzeyde kaldığı ve Haydarabad Nizamlığı'nın fiilen sona ermesi nedeniyle de 1948 yılı itibarıyla sona erdiği belirtilmelidir.

Sonuç

Hint kıtası coğrafi olarak ülkemize uzak gibi gözükse de bölgeyi bizim için önemli ve anlamlı kılan pek çok husus vardır. Bunlardan biri Hintli Müslümanların, farklı cephelerde mücadele veren Osmanlı Devleti'ne maddi ve manevi anlamda destek çıkması ve Türk halkının muzaffer olması için ciddi fedakârlıklar sergilemiş olmasıdır. Türk akademisinde bu konuyu ele alan değerli çalışmalar mevcut olmakla birlikte meseleyi Haydarabad bölgesi bağlamında müstakil olarak inceleme konusu yapan çalışma tespit edebildiğimiz kadarıyla bulunmamaktadır. Oysa Hint-Osmanlı ilişkileri açısından Haydarabad (Dekken) bölgesinin ve burada kurulmuş olan Haydarabad Nizamlığı'nın ayrı bir yeri vardır. Nitekim Haydarabad Nizamlığı ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkilerden kültürel çalışmalara kadar çeşitli sahalarda etkileşimler yaşanmıştır. İki kesim arasında daha sistematik ve uzun soluklu temas sağlanmasında Haydarabadd Nizamlığı'nın, Hindistan'ın İngilizlere karşı bağımsızlığını kazandığı 1948 yılına kadar bağımsız bir İslam devleti olarak varlık göstermiş olması etkili olmuştur. Halifelik kurumuna gösterilen saygı kadar Nizamların Türk soyundan gelmeleri ve bölge halkının dini hassasiyeti, Osmanlı'ya ve Türk halkına karşı derin bir muhabbetin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle de on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başında Devlet-i Aliyye'nin içine düştüğü buhranlı süreçte Haydarabad Nizamlığı ve bölge halkı Osmanlı'ya ciddi anlamda destekte bulunmuştur. Balkan savaşları başta olmak üzere farklı cephelerde mücadele veren Osmanlı askerlerinin temel ihtiyaçlarının karşılanması için yardım kampanyaları düzenlemeleri, Hicaz Demiryolu projesinin ikmale ermesi için maddi destek sağlamaları, şehit düşen Mehmetçiğin yetim kalan evlatlarına ve gazilere ulaştırılmak üzere bağışta bulunmaları bunlardan bazılarıdır. Benzer şekilde maddi anlamda zorluk çeken son halife Abdülmecid Efendi'ye aylık destek çıkılması ve Lozan Antlaşması'nın hemen ardından bir ferman yayımlanarak Türkiye'nin mili mücadele sonucu elde ettiği zafer nedeniyle Haydarabad genelinde bir günlük resmi tatil ilan edilip kutlamalar yapılması, Haydarabad Nizamlığı'nın Osmanlı'ya ve Türk halkına gösterdiği teveccühün somut yansımalarıdır. Dolayısıyla bu tür önemli hadiselerin ve değerli katkıların bilimsel bir yöntemle ele alınıp ortaya konması hem yakın tarihimizin çok yönlü olarak anlaşılmasına hem de Hint-Osmanlı ilişkilerinin daha geniş bir perspektiften değerlendirilebilmesine imkân sunacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbiâli Evrak Odası Evrakı (BEO), 3803/285186; 983/73697; 4127/309523.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT), 632/65.

Hariciye Nezareti

Tercüme Odası Evrakı (HR.TO), 543/15; 543/84-85; 544/15.

Londra Sefareti Belgeleri (HR.SFR.3), 246/60; 694/3.

Siyasî Kısmı Belgeleri (HR.SYS), 2080/7.

Tahrirat (HR.TH), 216/17; 266/19; 270/6.

İrade Taltifat (İ.TAL), 275/77.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ), 51/72.

Andhra Pradesh State Archives & Research Institute (APSA)

17/107; 81/411; 81/464.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Aleem, Shamim, *Developments in Administration under H.E.H. the Nizam VII*, Osmania University Press, Hyderabad 1984.

Ali, Shamshad, *Indian Muslims and the Ottoman Empire 1876 -1924*, Aligarh Muslim University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aligarh 1990.

Aziz, Kemal, *Hint Hilafet Hareketi (1915-1933)*, çev. İ. Kapaklıkaya, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2014.

Boitmann, Brian P., *The Nizam's Last Stand: Hyderabad's Place in India's Partition*, University of Texas, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Austin 2010.

Çandrayudu, N., *Haydarat me Svatanrata Andolan*, Telengana t.y.

Felek, Burhan, *Hint Masalları*, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

Husain, Mazhar, *The Nizams Government Hyderabad District Gazetteers Karimnagar*, Government Central Press, Hyderabad 1940.

Islam, Riazul, *Calener of Documents on Indo-Persian Relations*, II, Karachi 1982.

Khan, M. Husain, *Mohammad Quli Qutp Shah*, Sahatya Academi, New Delhi 1996.

Khan, L., "Administration of Justice in the Deccan under Nizam-ul-Mulk Asaf Jah", *IJAR*, V/8 (2015), 75-77.

Konukçu, Enver, "Haydarabad", *DİA*, XVII, 30-31.

Macar, Oya Dağlar, "Transportation of the Wounded during the Russo-Turkish War of 1877-1878", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XIX, 'Savaş ve Bilim' Özel Sayısı (2018), 60-86.

Lewis, Bernard, "The Mughals and the Ottomans", *Pakistan Quarterly*, VIII/2 (1958), 5-8.

O'Sullivan, Michael, "Pan-Islamic Bonds and Interest: Ottoman Bonds, Red Crescent Remittances and the Limits of Indian Muslim Capital, 1877-1924", *The Indian Economic and Social History Review*, LV/2 (2018), 183-220.

- Özcan, Azmi, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İsam Yayınları, İstanbul 1997.
- _____, *Pan- Islamism: Indian Muslims, the Ottomans and Britain (1877-1924)*, Brill, Leiden 1997.
- Pande, Rekha, “Royal Bonds - Turkish Women at Home in the Palaces of Hyderabad”, *India-Turkey History Culture, Politics*, ed. J. P. Rapo, Indialog Foundation Publication, New Delhi 2015, s. 36-48.
- Report and Record of the Operations of the Stafford House Committee for the Relief of Sick and Wounded Turkish Soldiers: Russo-Turkish War, 1877-78*, Spottiwoode & Co, London 1879.
- Pistorhatam, Anja, “Osmanlı Devletinde Farsça Süreli Yayınlar (1876-1910)”, çev. Nuran Tezcan, *Kebikeç*, XVI (2003), 71-75.
- Pernau-Reifeld, Margrit, “Reaping the Whirlwind: Nizam and the Khilafat Movement”, *Economic and Political Weekly*, XXXIV/38 (1999), 2745-2751.
- Robinson, Francis, *Separatism among Indian Muslims: The Politics of the United Provinces’ Muslims 1860-1923*, Cambridge University Press, Cambridge 1974.
- Roddy, S. - J. Strange - B. Taithe, *The Charity Market and Humanitarianism in Britain, 1870-1912*, Bloomsbury Academic, 2018.
- Siddiqi, İqtidar H., “Hindistan Müslüman Sultanlıkları ile Osmanlılar Arasında Kültürel İlişkiler”, çev. A. Özcan, *XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.
- Warikoo, K., *Religion and Security in South and Central Asia*, Routledge 2010.
- William, M. Monier, *A Sanskrit-English Dictionary*, I-II, Indica Books, Varanasi 2008.
- Zahoor, Muhammad A. - F. Ahmad Dar - K. M. Sajid, “Pan-Islamism, Anjuman-i-Khuddam-i-Kaaba and Muslim Identity Construction in Colonial North India”, *Journal of Social Sciences and Humanities*, XXVIII/1 (2020), 173-187.

İnternet Kaynakları

<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/hint-muslumanlarinin-bir-asir-onceki-yadigarlari-ihya-edilmeyi-bekliyor/1673579> (14/02/2022).

EKLER

Ek 1: Abdülmecid Efendi'nin Haydarabad Nizamı Mir Osman Ali Han'a 1937 yılında hediye ettiği kehribar tespihi. (Müellif Arşivi, Nizam Müzesi, Haydarabad 2019).

نقل از تجریدہ غیر معمولی

قطعہ

مددگوئی دست اور اوقیانوس
یا صا ح فریارت کن عثمانی
تاج بسم اللہ زب فریق عنوان
مے شکرین تبار دل و جان

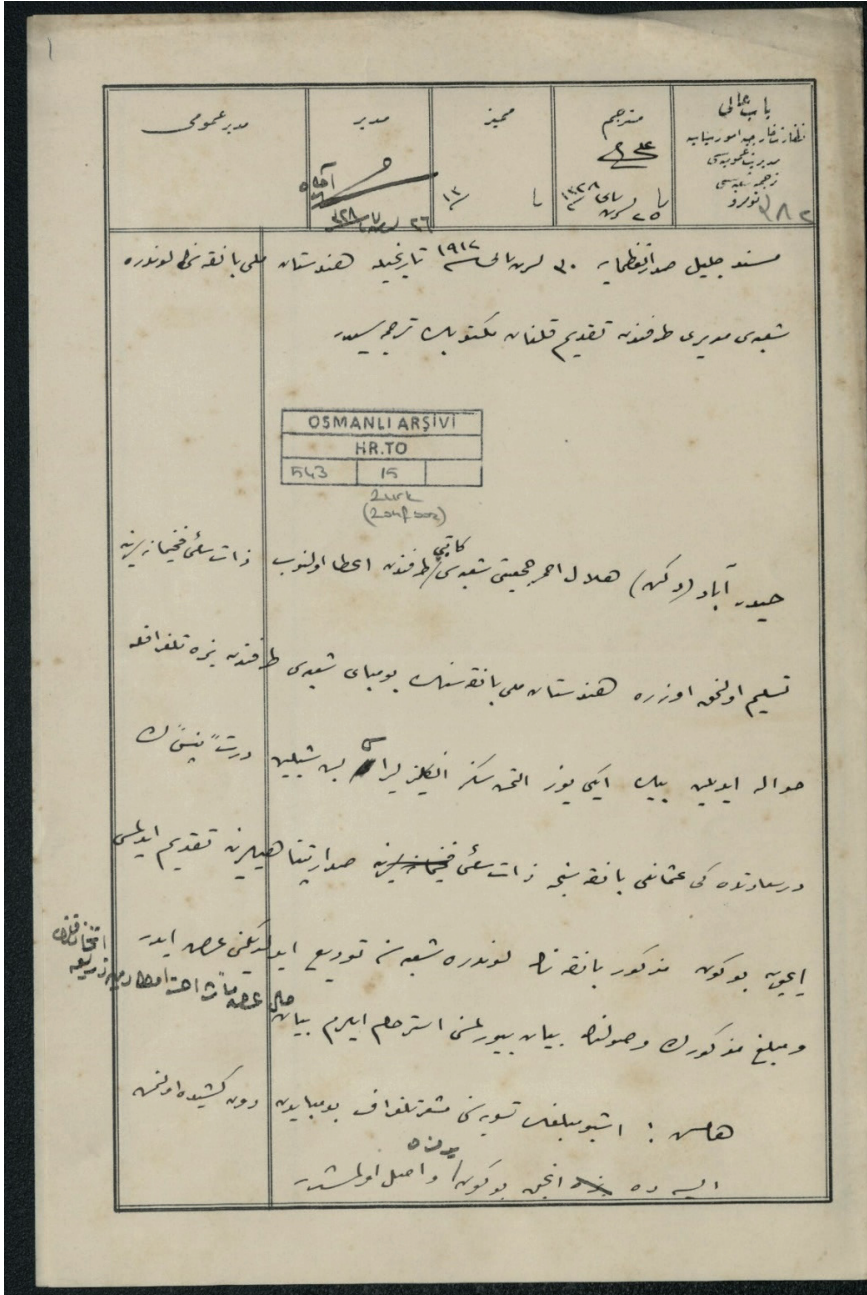
فرمان

چونکہ حال میں جو مجلس بری ہے اس سے اسلامی دنیا میں۔ از سر نو امر۔ و امان تا ہم ہو گیا ہے
لہذا اسکی سرت و یادگار میں ایک روز کی عام تعطیل تاکہ محروم نہ رہیں۔ دیکھائے (۲۹ ۱۹۰۱ء حال
یوم در شب تہ کو) اور اس روز شب میں شہر کے بڑے مساجد پر شلاک مسجود۔ چونکہ مسجود۔
افضل گنج کی مسجود۔ جامع مسجود اور اسکے سوا چار بنار پر روشنی کیا گئے تو کافی ہے کیونکہ
اہل اسلام کے لئے یہ اتہاج و انسا ط کا موقع ہے۔ (ترجمہ تظاہر و شکر تہذیبی و اسلامی)
جریدہ غیر معمولی میں یہ حکم عوام کی اطلاع کی غرض سے طبع کر دیا جاے۔

۱۹ - ذی الحجہ ۱۳۲۱ھ

نقل مطابقت اصل

Ek 2: Türkiye'nin milli mücadele karşısında elde ettiği zafer nedeniyle Lozan Antlaşması'nın hemen ardından Haydarabad Nizamı'nın, Haydarabad genelinde bir günlük resmi tatil ilan edilmesine yönelik 19 Zilhicce 1341 (2 Ağustos 1923) tarihinde yayımladığı فرمان (APSA, 81/464; Ali, a.g.t., 254).

Ek 3: Haydarabad Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından toplanan ve Sadaret'e ulaştırılmak üzere Hindistan Milli Bankası Londra şubesine tevdi edilen meblağa dair ilgili şube müdürünün 1912 tarihinde takdim ettiği mektubun tercümesi. (BOA, HR.TO, 543/15).

“Mesned-i Celil-i Sadaret-i Uzmaya 30 Teşrin-i sani 1912 tarihiyle Hindistan Milli Bankası Londra Şubesi müdürü tarafından takdim kılınan mektubun tercümesidir.

Haydarabad (Dekken) Hilali Ahmer Cemiyeti şubesi kâtibi tarafından i'ta olunup zat-ı sami-i fehimanelerine teslim olunmak üzere Hindistan milli bankasının Bombay şubesi tarafından bize telgrafla havale edilen bin iki yüz altmış sekiz İngiliz lirası beş şilin dört “pens”in, Dersaadet’teki Osmanlı bankasının zat-ı sami-i sadaretpenahilerine takdim edilmesi için bugün mezkur bankanın Londra şubesine tevdi edildiğini arz eder ve meblağ-ı mezkurun vusulünün beyan buyurulmasını istirham eylerim. Beyan-ı hal arz-ı measir-i ihtiramkâramiye zerian ittihaz kıldı.

Hamiş: İşbu meblağın tesviyesini müşir telgraf Bombay’dan dün keşide olunmuş ise de ancak bugün yedimize vasıl olmuştur”

“Devletçe İslam”: Birinci Dünya Savaşı’nda Dürziler ve Hukuki Statüleri

“Muslim For The State”: The Druze Community and Their Legal Status During World War I

Tuba Yıldız*

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: T.Y. 0000-0002-7152-4421

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Tuba Yıldız,
İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: tuba.yildiz@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 20.07.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
29.09.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
08.10.2022

Kabul/Accepted: 09.10.2022

Atıf/Citation:

Yıldız, Tuba. “Devletçe İslam”: Birinci Dünya Savaşı’nda Dürziler Ve Hukuki Statüleri, *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, 78(2022): 101-122. <https://doi.org/10.26650/iutd.1145879>

ÖZ

Bu çalışma, Cemal Paşa’nın Birinci Dünya Savaşı’nda Dürzilerle kurduğu ilişkinin siyasi ve hukuki boyutunu ele almakta, aynı zamanda Paşa’nın ideolojik yaklaşımlarının Dürziler üzerindeki mezhepsel etkilerini incelemektedir. Osmanlı Devleti’nin daire-i adalet prensibi içinde özel hukukuna karışmadığı Dürziler, Cemal Paşa tarafından aynı amaçla tam tersi bir uygulamaya tâbi tutulmuşlardır. Çalışmada bu uygulamanın politik ve dini boyutları üzerinde durulacak, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki kimlik bunalımına Dürziler ve Osmanlı Devleti perspektifinden bakılacaktır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, Dürziler, Cemal Paşa, Hukuk, Kimlik

ABSTRACT

This study focuses on the political and legal dimension of Djemal Pasha’s policies toward the Druze in World War I and examines the sectarian effects on the Druze from the Pasha’s ideological approaches. Due to the principle of justice, the Ottoman Empire did not interfere with Druze private law. Djemal Pasha, however, subjected the Druze to the opposite practice for the same reason. This study will focus on the political and religious dimensions of this practice and examine the identity crisis experienced during World War I from the perspectives of the Druze and the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman Empire, Druze community, Djemal Pasha, law, identity

Extended Abstract

World War I was loosened upon the Palestine front in November 1914 as a result of the British attack on the port of Aqaba, and Djemal Pasha quickly went to Damascus. The Pasha's task was primarily to control the war in Syria and Palestine, stop Britain's advance in Egypt, and maintain law and order. However, Djemal Pasha had to deal with another delicate situation in Syria. In order to alter the course of the war, the Pasha's agenda involved implementing a policy against the nationalism-based movements that had begun emerging at the beginning of the 19th century, progressed through their cultural stages, and fostered the ideal of independence. Thanks to the relations the Pasha established with Arab tribal leaders, Djemal Pasha gained some political experience regarding the nationalist delusions during his governorship of Baghdad. However, a different discipline was required in Damascus and Beirut, where this ideal had arisen. The ideal of Arab independence without regard to any religion or sectarianism ideology had spread from the intellectual class to the social classes and begun to gain wide support among the Syrian and Lebanese populations. One of the groups that required careful policies in this regard was the Druze community.

The Druze's devotion to the Ottoman Empire and their attitude toward Arab nationalism were more evident than with other non-Sunni and non-Muslim sects in the region. Although some Druze members had joined the Arab nationalism-based Syrian Scientific Society in 1857, some of the reactions arising from the "Dual Governorship System" that had been implemented in Lebanon between 1845-1860 had clearly triggered this participation. Prior to World War I, however, the Druze in Havran had started a revolt against Sultan Abdul Hamid II, but their lack of support for the uprising from the Druze in Lebanon highlighted the balance between the parameters in their relationship with the state and with communal ties.

The Druze are an esoteric group that emerged from the Ismaili branch of Shiism in the 11th century. The Druze are considered a non-Sunni group who believe in the divinity of the 6th Caliph of the Fatimid state, al-Hakim bi-Amr Allah. After the Ottoman Empire conquered Bilad al Sham in 1516, the Druze became a part of the Ottoman nation and gained political and legal autonomy to the extent of their loyalty to the empire. Although the Druze revolted against the empire from time to time due to tax revolts, the Ottoman Empire did not question their divinity beliefs or legal structures. Thus, the Druze, who had their own rulings on marriage, divorce, and inheritance according to their own legal systems, managed to preserve their identity despite not being part of the nation system.

When World War I broke out, Djemal Pasha first benefitted from the Druze's political activities in Syria and Lebanon and then granted the Druze certain privileges. The Druze who'd been exempted from military service formed volunteer units under the leadership of Shakib Arslan and joined the Ottoman army. Djemal Pasha acknowledged that the Druze

might gain the privilege of not being drafted into the military. However, he took a different step in his policy of Islamic unity than his predecessors, one that clearly showed his intention to keep the Druze community under the auspices of the Sunni Ottomans. Due to their active presence in Syria and Lebanon as well as their military capabilities, the warrior Druze were a backbone of society despite gradually losing power as a result of internal conflict. Therefore, uniting the Druze in terms of their legal identities was also critical in terms of maintaining the delicate balances. Such a legal union would also show the effect of Djemal Pasha's personal strategies. The issue of the Druze community's practices regarding Sharia law had previously been brought before the Sublime Porte and the Meshihat numerous times, but the State had always dismissed their practices. Eliminating this privilege of the personal status did increase the impact of Pasha's authority in this regard.

The primary essence of the legal identity crisis that started between Djemal Pasha and the Druze was revealed with the appeal the Deputy Governor of the Syrian Province sent to the Ministry of Internal Affairs. Although the deputy stated being aware of the Council of State's decision taken in 1912, he mentioned some details about an amendment to that decision. Accordingly, the Druze were registered as Muslims because they were recognized as pro-state Muslims. They also had no churches and temples like other non-Muslims, nor was any case present of them building a new temple or repairing an old one. Therefore, the Druze had to be treated like other Muslims in personal matters involving inheritance, testament, marriage, and divorce. In other words, the place for Druze trials was in the Sharia courts.

This unexpected decision led the Druze religious leaders to gather and send their objections to the Ministry of Internal Affairs. In November 1915, more than 40 religious leaders asked why the Shaykh al-Aql who had previously been authorized by the Empire was no longer permitted to hear cases. Meanwhile, they emphasized that their community was not like that of the Ismailis and Nusayris and that they had settled inheritance and testament cases among themselves with laws recognized by the Ottoman State. The petition sensitively emphasized the depth of the Druze's loyalty and devotion to their Ottoman identity and the caliph. However, they did not want to apply Hanafi fiqh. For this reason, the Meshihat was requested to not retract the previous decision.

Talat Pasha forwarded the issue to both the Meshihat and the Command of the Fourth Army. Djemal Pasha's answer was delivered to Talat Pasha quicker than the Meshihat's. According to Djemal Pasha, although the Druze were Muslims, they were exempted from conscription. Making exceptions in personal cases would have opened the door to their independence. Therefore, having their own courts for their own cases was an unnecessary exception. For Djemal Pasha, the decision the State had made was thus wrong from the very beginning. The custom was for the Meshihat to leave the final decision to the Sublime Porte, which had faced the issue of the legal identity of the Druze community many times before the

war had removed the choice of abstaining. Shortly after Djemal Pasha's reply to Talat Pasha, Shaykh al-Islam Mustafa Hayri Efendi stated that he considered upholding the decision to be appropriate, thus ending the last solution for the Druze.

One of the most important backgrounds regarding Djemal Pasha's policy of legal allegiance with the Druze undoubtedly involved the likelihood that they would otherwise attempt independence. The demographic conditions for this were created in the environment of war. In addition to the nation-state understanding of the strict approach that had appeared in state policy during the war, benefit is had in dwelling on the situation that was being faced with England beyond the front. England's policy toward the Druze throughout the 19th century had been to ensure the loyalty of Druze tribal leaders and to spread Protestantism among the community through missionary activities. In this context, the Islamic identity was considered important in terms of preventing Arab nationalists' national ambitions, because for the Pasha, the Sherif Hussein bin Ali had dealt a great blow to the Islamic world by attempting to separate the two brotherly Muslim nations of the Turks and Arabs. For this reason, Muslim siblinghood was important for preventing any Druze revolt. However, Djemal Pasha's idea for establishing legal unity was actually one of the political approaches that had shaken this siblinghood. As a matter of fact, even though living under Ottoman rule was one of the prescriptions of Islam for the Druze, this was valid only so long as they preserved their legal identity. However, the traditional understanding of law required abolition due to the conditions of the war, whereas the legal identity of the Druze who lived under the Ottoman rule had been the most important factor that enabled them to live in the Ottoman mosaic.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı başladığında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hassas bir politika izlediği bölgelerin içinde Arap vilayetleri de bulunuyordu. Savaşın hemen öncesinde Rumeli'deki toprakların kaybedilmesi, İttihat ve Terakki'nin elindeki son etnik ve dini çoğunluğa sahip olan Arap vilayetlerini koruma hassasiyetini artırmıştı. Bu nedenle 19. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı yönetimine karşı başlayan ve zaman zaman ayaklanmalara dönüşen birtakım huzursuzlukların artması, savaş sırasında alınması gereken tedbirlerin de sıkılaştırılmasını gerektirdi. Yanı sıra, Şam ve Beyrut merkezinde yer alan ve kurucuları daha çok Hristiyan olmakla birlikte Müslümanların da katılımıyla genişleyen derneklerin kültürel uyanıştan bağımsızlığa evrilen çalışmaları, Cemal Paşa yönetimindeki Suriye'de sıkıyönetimin uygulanmasını beraberinde getirdi. Bu uygulamalara zemin oluşturan faktörlerden biri de Sünni olmayan grupları İslami ideoloji çerçevesinde birleştirme fikriydi.

İttihat ve Terakki döneminin etkin ideolojilerinden olan İttihad-ı İslam, II. Abdülhamid'den varis olmakla birlikte, İttihatçı aydınlar ve devlet adamları tarafından Türkçülük / Batıcılık ideolojilerinin de sentezlenmesiyle kendine münhasır bir siyasi zemin oluşturdu. Bu noktada II. Abdülhamid'in temel aldığı "halifenin gücü" temelli panislamist politikalar, İttihat ve Terakki döneminde toplumla iç içe geçmiş bir dini kültürün devlet eliyle yaygınlaştırılması şekline büründü. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı'nda gerek yerel muhalefete gerekse de uluslararası baskıya karşı tüm Müslüman menşeli azınlıkları tek bir çatı altında bir araya getirme şeklinde kendisini gösterdi. Nitekim Cemal Paşa, "*Dinden maksat, tebayic-i beleriyeyi islah ve tanzim etmek ve umumu bir nokta-i ittihadta toplamaktır. Dinin hükm-ü ferman olmadığı memleketlerde bile ahali, sosyalizm, anarşizm gibi tabirlerle ittihadta bir vasıta arıyor*" sözleriyle politik anlayışını belirlemişti. Dolayısıyla panislamcılık bir umut olarak görülmesi de yeni bir sentezle Müslüman toplumun desteğini almak amacıyla atılan adımların temel politikasını oluşturmuştu.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmasıyla birlikte Suriye'ye 4'üncü Ordu komutanı ve genel vali olarak atanan Cemal Paşa'nın hedeflerinden biri, uzun süredir var olan istikrarsızlığa son vererek Suriye'de emniyet ve asayiş sağlamaktı. Devletin doğrudan kontrolünün sağlanmasına yönelik izlenen politikalarla savaşın başlarında görece istikrar elde edildi; ancak bölgede kurulan denetim mekanizması bir süre sonra mezhep temsilcilerinin reflekslerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Cemal Paşa ise savaş müddetince Suriye topraklarında kurmak istediği dengeyi kendi denetiminden taviz vermeden sürdürmeyi planlanmış, mezhepsel eğilimlerden doğacak ayaklanmaları da göz önünde bulundurarak Suriye'deki kontrolünü belirli politikalar çerçevesinde sürdürmüştü. İttihad-ı İslam ve diplomasi temelli bu politikaların en net yansıması ise, Suriye topraklarının en önemli mezhep gruplarından Dürzilerin üzerinde görülecekti.

11. yüzyıl başlarında Şiiliğin İsmâili kolundan doğan Dürziler, Fâtımi devletinin 6. halifesi olan Hakim bi Emrillah’ın Allah’ın yeryüzündeki 72. tecellisi olduğuna inanarak Hakim’e uluhiyet atfetmişler, ideolojik farklılıklar nedeniyle de İsmâililikten ayrılıp münhasır ve ezoterik bir mezhebin temsilcisi olmuşlardı. Dürziler, Resailü’l Hikme adındaki kutsal kitapları ve kendilerine özgü ritüelleri nedeniyle de gayri sünni gruplardan biri olarak kabul edilmişlerdi. Mısır’da doğan cemaatin mensupları, farklı ideolojileri nedeniyle bölgeden ayrılarak Suriye’nin Süveyda, Havran ve Humus kırsallarında yerleşirken, Lübnan’ın dağlık bölgelerini mesken tuttular. Osmanlı Devleti’nin 1516 yılında Bilad-ı Şam topraklarını fethetmesiyle Osmanlı milletinin bir parçası olan Dürziler, devlete sadakatleri ölçüsünde de siyasi ve hukuki otonomiye sahip oldular. Dürziler, zaman zaman vergi isyanları nedeniyle devletin önüne gelmiş olsalar da Osmanlı yönetimi tarafından uluhiyet inançları ve hukuki yapıları sorgulanmadı. Böylelikle, evlilik, boşanma ve miras konularında kendi hukuk sistemlerine göre hüküm veren Dürziler, “Millet Sistemi” içinde yer almasalar da kimliklerini korumayı başardılar.

Osmanlı yönetimi, mezhebi temellerle kimliklerini koruyan Arap topluluklarına müsamaha göstermekle birlikte sıkı kontrol altında tutmayı da ihmal etmiyordu. Bununla birlikte azınlık cemaatlerini daire-i adalet içinde tutmak her zaman kolay olmamıştı. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın çalkantılı dönemlerinde Ehl-i Sünnet dışında yer alan cemaatler dış müdahaleye daha fazla maruz kalıyorlardı. Bu cemaatlerden biri olan Dürziler de 19. yüzyıl başlarından itibaren İngiltere’nin gerek misyoner faaliyetleri gerekse de siyasi himaye girişimleriyle Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtılmaya başlamıştı. İngiltere’nin Dürziler üzerindeki himaye politikası, bölgedeki bir diğer uluslararası güç olan Fransa’nın Katolik cemaatler için takip ettiği yolla hemen hemen aynıydı. İngiltere de Fransa gibi öncelikle 1820’lerle birlikte bölgede başlattığı misyoner faaliyetleri ve eğitim yoluyla sosyal nüfuzu öncelemiş, bu politika çerçevesinde Dürzilerin eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi ve İngiliz misyonunun kazandırılması hedeflenmişti. Ancak, İngiltere her iki alanda da Dürzilere karşı tam bir başarı elde edememişti. Zira Dürziler için Devlet-i Aliyye himayesi, İngiliz himayesinden daha önemli ve elzemdi. Bununla birlikte Cemal Paşa’nın Suriye’de görevlendirilmesinden sonra Dürzilerin siyasi ve askeri faaliyetlerini kontrol altına almanın yanında cemaatin kendi hukuki ilkelerini bırakıp Hanefî mezhebine tâbi olmaları için başlattığı süreç, mezhep-devlet ilişkilerinin Dürziler tarafından sorgulanmasına yol açtı. Bu durum aynı zamanda savaşın mezhebi saiklere dayalı bir başka boyutunu da açığa çıkarmaktaydı.

1. Cemal Paşa’nın Askeri Politikalarında Dürziler

Kasım 1914’te İngiltere’nin Akabe Körfezi’ni bombalaması Filistin cephesinin açılmasına ve Cemal Paşa’nın kısa sürede Şam’a geçişine sebep oldu¹. İngiltere’nin Mısır’da ilerleyişini durdurmak, Suriye ve Filistin bölgelerinde savaşı komuta etmek, ayrıca asayiş

1 Hasan Karaköse, “Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dördüncü Ordu Cephesinde Siyasi Ortam”, *Tarih Okulu Dergisi* (TOD), XXXVIII/12 (2019), s. 365.

sağlamak Paşa'nın görevlendirilme nedenlerinin başında geliyordu. Bununla birlikte Cemal Paşa'nın, Suriye'de üzerinde durması gereken bir diğer hassas mesele daha vardı. 19. yüzyılın başlarından itibaren filizlenmeye başlayan, kültürel aşamalarını tamamladıktan sonra siyasal güç kazanmaya başlayan ve savaşın seyrini değiştirmeye yönelik bağımsızlık idealleri besleyen milliyetçilik temelli hareketlere karşı uygulanacak politika da Paşa'nın gündemindeydi². Cemal Paşa Bağdat valiliği esnasında, Arap aşiret liderleriyle kurduğu ilişkiler sayesinde milliyetçi hezeyanlarla ilgili bir takım siyasi tecrübeler edinmişti. Bununla birlikte bu idealin yükseldiği Şam ve Beyrut, daha farklı bir disiplini gerektiriyordu. Özellikle dini/mezhebi ayrımı gözetmeksizin yürütülen Arap bağımsızlık ideali, seferberliğin başlamasıyla birlikte entelektüel sınıftan toplumsal tabakaya kadar genişleyerek Suriye ve Lübnan halkı arasında geniş bir ivme kazanmaya başlamıştı. Bu noktada dikkatli politika uygulanması gereken gruplardan birini ise Dürzi cemaati oluşturuyordu.

Dürzilerin Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıkları ile Arap milliyetçiliğine karşı tutumları bölgedeki diğer gayrisünni ve gayrimüslim mezhep gruplarına göre daha belirgindi. 1857'de Arap ulusalcılığını temel alarak kurulan "Suriye İlim Cemiyeti"ne katılan Dürzi üyeler vardı³; ancak Lübnan topraklarında 1845-1860 arası uygulanan Çift Kaymakamlık Sistemi'nden doğan birtakım tepkilerin bu katılımı tetiklediği açıktı⁴. Diğer taraftan savaş öncesi Havran Dürzileri, II. Abdülhamid yönetimine karşı bir isyan başlatmış olsa da isyanın Cebel-i Lübnan'dan destek bulmaması, devletle olan ilişkilerdeki parametreler ile cemaatsel bağlar arasındaki dengeyi gözler önüne sermişti. Bunun önemli yansımalarından biri Havran'dan başlayan Dürzi ayaklanması karşısında Cebel-i Lübnanlı Dürzi Şeyhü'l Akl'ların gönderdikleri mektupta ortaya çıkacaktı. Mektupta iki Dürzi ruhani liderin Havran'da isyan edenlere "*daire-i itaatten çıkmamaları için nesayih-i lazimenin yapılacağı*" bildiriliyordu⁵. II. Abdülhamid de Dürzi isyanını zor kullanarak değil, te'diple engellemek niyetindeydi. O nedenle de olabildiğince olayların sükûnetle çözülmesi emrediliyordu. Yine de Havranlı Dürzilerin ayaklanmaları bastırılmamış, kısa aralıklarla II. Abdülhamid devrinin sonuna kadar devam etmişti.

Cemal Paşa'nın savaş stratejisinin içinde de Dürziler tarafında çıkacak en küçük bir isyan hareketinin önüne geçme planları vardı. Bu nedenle önce Dürzi şeyhlerini Şam'a çağırıp dolaylı yoldan bağlılıklarını elde etti⁶. Daha sonra cemaatin belirli taleplerini göz

2 Nevzat Artuç, *Cemal Paşa: Askeri ve Siyasi Hayatı*, TTK Yay., Ankara 2019, s. 195.

3 George Antonious, *Arap Uyanışı Arap Ulusal Hareketinin Öyküsü*, çev. Mehmet Akif Koç - Muhammed Karakuş, İstanbul 2021, s. 49-50.

4 1845 yılında Cebel-i Lübnan'da Çift Kaymakamlık Sistemiyle güneyde Dürzi kaymakamlığı, kuzeyde Maruni kaymakamlığı kuruldu. Her iki bölgede çıkan huzursuzluklar nedeniyle idari sistem 15 yıl sürebildi. Tuba Yıldız, *Geleneğin Hukuku Osmanlı'nın Adaleti Dürziler ve Maruniler*, Vadi Yay., İstanbul 2020, s. 186-192.

5 BOA, MKT.MHM, nr. 605/12/1.

6 Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye 1908-1938*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s. 308.

önünde bulundurdu. Bunlardan biri güçlü bir askeri stratejiye sahip olsalar da gönüllü olanlar dışında otuz bini bulan Dürzi gençleri savaşa dahil etmemek oldu⁷. Esasen askerlik meselesi Cemal Paşa bölgeye varmadan çok daha önce ulaşılmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin göçebe ve yerleşik gençleri toplatıp Rumeli ve Anadolu’ya göndereceğine dair haberler Suriye sokaklarında yayılmaya başlamıştı. Doğunun şiddetli kar olan bölgelerinde askerler ya soğuktan ya da açlıktan ölebilirdi⁸. Dolayısıyla savaş, Suriyeli erkekler için bir kayboluş anlamına da geliyordu. Bu nedenler çerçevesinde 1860’lardan itibaren Cebel-i Lübnan’da ve Suriye’de ekonomik olduğu kadar askeri üstünlüğünü de kaybetmeye başlayan az sayıdaki Dürzi topluluğunun destek vermemek için devlete başkaldırması muhtemeldi. Savaş başladığında Suriye’deki Dürzi liderliği Yahya el-Atraş’ın elindeydi ve el-Atraş, Cemal Paşa’nın kulağına Osmanlı yönetimiyle iyi geçinmeyen bir isim olarak gelmişti⁹. Aynı zamanda savaşın hemen öncesine tekabül eden 1913 yılının Kasım ayında Yahya el-Atraş’ın Havran topraklarında aşırıya giden eylemleri hakkında Hristiyan cemaatinden gelen şikayetler artmaya başlamıştı. Antakya Rum patrikliğinden gelen istidallara göre Dürzi aşiret lideri, tapulu olmalarına rağmen Hristiyan ahalinin topraklarına zorla el koyuyor, üstelik bunu Havran mutasarrıfının yardımlarıyla yapıyordu. Mutasarrıfın müdahalesinin önüne geçilmezse Hristiyan cemaati açlıktan helak olabilirdi¹⁰. Bu noktada Patriğin talebinin satır aralarında el-Atraş’ın bir mezhep çatışmasına da yol açabileceğini okumak zor değildi.

Cemal Paşa, öncelikle nüfuzunu sınırlamak ve bağlılığını sağlamak adına Yahya el-Atraş’ı görüşmeler için davet etti. Pratikte bir anlaşma sağlanmış olsa da el-Atraş’ın tutumu Paşa için ikna edici olmamıştı¹¹. Yahya el-Atraş’ı dizginlemek için Suriye valisine Havran mutasarrıfının derhal değişmesi için emir vermiş, bu değişim sonrasında da görece bir sükunet sağlanmıştı¹². Bununla birlikte her ne kadar Yahya el-Atraş’ın yeğeni Selim, amcası öldükten sonra liderliği ele alsın ve Cemal Paşa’yla ittifak halinde olsa da isyana meyilli Dürziler tam anlamıyla bir kontrol altında değildi. Dolayısıyla Paşa savaşın ortasında Cebel dağlarında ve Suriye kırsallarında kendisine karşı çıkacak aşiretlerle mücadele etmek istemiyordu. O nedenle de gözlem altında tutabilmek için Selim ve Nesib el-Atraş’ın Şam’da kalmalarını sağladı, mezhebin ileri gelen şeyhlerinin reddetmesi üzerine de savaşın başında Havran Dürzilerini orduya katma fikrinden vazgeçti¹³.

7 M. Talha Çiçek, *Cemal Paşa Suriye’de: Birinci Dünya Savaşı Yılları*, çev. Fatih Sel, İstanbul 2020, s. 335-336.

8 Najwa el Qattan, “Ottoman Syria and the Great War”, *From The Syrian Land To The States Of Syria And Lebanon*, ed. Philipp Thomas - Schumann Christoph, Würzburg 2004, s. 163-173.

9 Umar, *a.g.e.*, s. 308.

10 BOA, DH.H, nr. 36/14.

11 Çiçek, *a.g.e.*, s. 336.

12 BOA, DH.ŞFR, nr. 507/56.

13 Hasan Emin el Buayni, *Cebelü’l Arab: Safahat min Tarihi’l-Muvahhidin ed-Dürüz (1865-1927)*, Darü’n-Nehar, Beyrut 1985, s. 251.

Bu noktada askerlik imtiyazının tüm Dürzileri kapsamadığını söylemekte de fayda var. Beyrutlu Dürziler Paşa'nın emriyle askere alınırken ve Cebel-i Lübnanlı Dürziler gönüllülük esasına göre, biraz da Cemal Paşa'nın yakın arkadaşı olan Dürzi lider Şekip Arslan'ın nüfuz ve etkisi nedeniyle askerlik hizmetinde bulunuyorlardı. Havranlı Dürziler ise şeyhleri tamamen karşı oldukları için askere alınmamışlardı¹⁴. Havranlı Dürzilere tanınan bu imtiyaz hem savaşın seyri hem de Cemal Paşa'nın cemaatle olan ilişkisi açısından ilk aşamada önemli bir adım olarak hesaplanmıştı. Bu hesapla birlikte Paşa'nın Havranlı Dürzilerin isyanını önlemek adına yürüttüğü politika işe yaramış, Dürziler savaş boyunca hiçbir isyana katılmamışlardı.

1915 yılının Şubat ayında gerçekleşen Birinci Kanal harekâtı, Dürziler ve Cemal Paşa'nın birbirlerine olan yaklaşımlarındaki ilk fotoğrafı sergileme açısından önemliydi. Şekip Arslan, kendi isteği üzerine 120 Lübnanlı gönüllü Dürzi'yi askere alarak diğer müfrezelerle birlikte Süveyş'e ilerlemek için yola çıkmıştı¹⁵. Paşa, eğitimsiz oldukları düşüncesiyle çok fazla gönüllü askerin harekatta bulunmasına yanaşmıyordu; ama Arslan'ın ifadelerine göre ilk eğitimler, Dürzi gençlerin yeterliliğini kanıtlamaya yetmişti¹⁶. Bunun yanı sıra Şekip Arslan, Cemal Paşa'nın talebi üzerine tüm Lübnan'da Sünni ve Dürzilerden oluşan 9.000 kişilik bir gönüllü ordusu oluşturmuştu¹⁷. Dürzilerle Cemal Paşa arasındaki önemli köprülerden biri olan Şekip Arslan, Cemal Paşa Şam'a ilk ulaştığında kendisini karşılayanlar arasında yer alan ve savaş boyunca da Paşa'nın yakınlarında bulunan isimlerden biriydi¹⁸. Dürzi gönüllü müfrezelerinin oluşturulmasının yanı sıra Şekip Arslan'ın Cebel-i Lübnanlı Dürziler kadar diğer mezhep gruplarıyla Paşa arasındaki gerilimleri en aza indirme çabaları da kayda değer izler taşımıştı¹⁹. Ancak, Şekip Arslan'ın Paşa'yla olan yakınlığı Lübnan'ın tümünde hoş karşılanmıyordu. Şekip Arslan'ın, Cemal Paşa'nın Beyrut ve Şam'daki idamları engelleme hususunda görüldüğü kadar istekli olmadığına dair iddialar mevcuttu. O kadar ki Cebel-i Lübnan'ın son mutasarrıfı Ohannes Paşa'ya göre, Cemal Paşa'nın ihanetle suçladığı isimler esasen Şekip Arslan'ın da hasımlarıydı ve bu sebep, Paşa'nın tavır almasındaki etkenlerden biriydi²⁰. Şekip Arslan'ın kendisini Müslüman olmamakla birlikte Müslümanmış gibi göstermesi ve Suriye uleması tarafından da Dürziler tarafından da benimsemediğine dair benzer bir

14 Hasan Emin el Buayni, *Dürzu Suriyye ve Lübnan fi Ahdi'l İntidabi'l Fransi 1920-1943: Dirase fi Tarihîhimi's Siyasi*, el Merkezü'l-Arabi li'l-Ebhas ve't-Tevsik, Beyrut 1993, s. 56.

15 Emir Şekip Arslan, *Bir Arap Aydın'ın Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları*, çev. Selda Meydan - Ahmet Meydan, İstanbul 2005, s. 337.

16 Arslan, *a.g.e.*, s. 337.

17 Arslan, *a.g.e.*, s. 350.

18 Arslan, *a.g.e.*, s. 334.

19 Emir Şekip Arslan sürgüne gönderilen Maruni ileri gelenlerden iki önemli ismin dönüşünü sağlamıştı. Arslan, *a.g.e.*, s. 341.

20 Antuan el Hukeyyim, "Lübnan fi'l Harbi'l Alemiyyeti'l Ula ve Masiru Nizami'l Protokol", *Lübnan fi'l Harbi'l Alemiyyeti'l Ula*, I, ed. Antuan el Gissis, Menşuratü'l Camiati'l Lübnaniyye, Beyrut 2011, s. 241.

diğer görüş ise Suriye valisinden Cemal Paşa’ya ulaşmıştı²¹. Yine de Cemal Paşa Şekip Arslan’ın İttihatçı kimliğini daha çok göz önünde bulundurmaya gayret ediyor ve Dürziler söz konusu olduğunda Şekip Arslan’ın görüşlerini dikkate almaya özen gösteriyordu.

Paşa-Dürzi ilişkisinde en önemli basamaklardan bir diğerini ise İngiliz hükümeti oluşturuyordu. Cemal Paşa’nın yabancı nüfuzunun etkin bir şekilde ortadan kaldırılması, bu nüfuzun işlerliğinin sağlanmasında etkin olan yerel güçler üzerinde devlet otoritesini göstermekle mümkün olabilirdi. Paşa’ya bağlı kalacak olan yerel güçler, savaş sonrasında kurulacak olan Osmanlı tebaasının da çekirdeğini oluşturacaktı. Bu doğrultuda Dürzilerin üzerindeki İngiliz etkisine son vermek, Cemal Paşa’nın öncelikli girişimlerinden biriydi. Her ne kadar İngiltere hükümeti, Lübnan ve Suriye’de açtığı misyoner okullarıyla dini propaganda yolunu kullanmak istese de Protestanlık adına yapılan faaliyetler, Dürziler tarafında karşılık bulmadı. Bu nedenle de Dürzilerle olan ilişkisini dini bir zemine oturtamayan İngiltere, ekonomik yolları denedi ancak yine başarılı olamadı. Cemal Paşa için ise Dürzilerin savaşı / isyancı karakterlerini kontrol altında tutmak kadar yaşadıkları coğrafyanın stratejik konumunu da göz önünde bulundurmak önemliydi. Zira Suriye Dürzilerinin yaşadıkları Havran, savaş boyunca ihtiyaç duyulan zahirenin yetiştiği en münbit bölgeydi. İngiliz hükümeti bu noktada hızlı davranmış, mahsulün tümünü satın almak için Dürzi toprak ağalarına teklif götürmüştü²². Dürzilerin teklife verdikleri ret cevabı ise Paşa-Dürzi ilişkisindeki hassas boyutu göstermenin yanı sıra İngiltere’nin Dürzi politikasında oluşan boşlukların değerlendirilmesi açısından da kayda değer bir öneme sahipti.

Diğer taraftan Cemal Paşa’nın Suriye’de yönetimi devralmasından kısa bir süre sonra özerk bir yönetime sahip olan Cebel-i Lübnan mutasarrıflığının tüm imtiyazlarını kaldırıp merkeze bağlaması, Lübnanlı Dürzileri Paşa’ya yaklaştıran hassas bir adım olmuştu. Lübnan dağlarında üç yüz yıl boyunca siyasi otoriteyi elinde tutan Dürzilerin aşamalı olarak güçlerini kaybetmeleri ve mutasarrıflık kurulduktan sonra da doğrudan Hristiyan bir idarecinin emri altına girmeleri Dürzi cemaati tarafından politik olduğu kadar ekonomik hasara da yol açmıştı. Bu nedenle Paşa’nın 1915 yılında “*bütün Memalik-i Osmaniye’de ilan edilen örfi idare Lübnan’a da teşmil edilmiştir.*”²³ sözleriyle Cebel-i Lübnan imtiyazlarını kaldırması ve idaresine Sünni Müslüman Ali Münif Bey’i ataması, Dürzilerin Maruni hegemonyasından kurtulmaları açısından ön yargısız karşılandı²⁴. Bu anlamda yeni mutasarrıfın Dürzi olmasa da Sünni bir Osmanlı valisi olması Marunilere karşı elde edilmiş önemli bir kazanımdı. Diğer taraftan adet olduğu üzere, mutasarrıflığın Maruni olması gereken genel komutanı Paşa’nın emriyle değiştirilmiş, yerine İstanbul’da harp okulunda eğitim almış Dürzi Mülhim

21 BOA, DH.ŞFR, nr. 9484/86.

22 Ali Fuat Erden, *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları*, Kopernik Yay., İstanbul 2018, s. 303.

23 Erden, *a.g.e.*, s. 304.

24 Çiçek, *a.g.e.*, s. 172.

Bey Hamade atanmıştı²⁵. Dolayısıyla Cemal Paşa idari siyaset açısından Dürziler tarafında başarılı bir yöntem izlemişti. Bununla birlikte Dürzileri siyaseten elde etmek hukuki kimlik söz konusu olduğunda aynı etkiyi göstermeyecekti.

2. İttihad-ı İslam ve Dürzilerin Hukuki Statüsü

Cemal Paşa'nın siyasi çizgisi İslamcılıktan öte Türkçülük ideolojisi üzerine yoğunlaşmış olsa da İslam birliğinden uzak bir çizgide olması mümkün değildi²⁶. Özellikle de Suriye ve Lübnan'da meskün bulunan Arap toplumunun dini bir mozaik oluşturması, Paşa'nın İslami hassasiyetleri ön plana çıkarmasına sebep oluyordu. Bir başka açıdan toplumsal zihniyeti İslam birliği çatısına yöneltmek, politik gücün elde edilmesi için önemliydi. Dürziler, bu çatının Suriye'deki en sağlam tuğlasını oluşturmaktaydı.

Bu nedenle Cemal Paşa, Dürzilerin askere alınmama gibi imtiyazlara sahip olmalarını kabul etti ancak Dürzi toplumunu "Sünni Osmanlı" himayesi altında tutma niyetini açıkça göstererek İslam birliği politikalarında seleflerinden farklı bir adım attı. Zira savaşçı Dürziler yalnızca askeri yeteneklerinden dolayı değil, iç çatışmalarla birlikte kademeli olarak güç kaybetmelerine rağmen Suriye ve Lübnan'daki etkin varlıklarıyla sosyal bir sacayağıydılar. Dolayısıyla Dürzileri hukuki kimlikleri bağlamında birleştirmek hassas dengelerin korunması açısından kritikti. Böylesi bir hukuki birlik, Cemal Paşa'nın kişisel taktiğinin de etkisini gösterecekti. Çünkü Dürzi cemaatinin meselelerine dair şer'i hukuk uygulamaları daha önce de pek çok kere Bâbü'âli'nin ve Meşihat'in önüne gelmişti ancak devlet her seferinde böyle bir uygulamayı reddetmişti. Şimdi bu imtiyazın kaldırılması savaş zamanı otoritenin daha fazla hissedilmesini sağlayacaktı.

Dürzilerin özgürlüklerine dokunulmaması karşılığında bağlılıklarının muhafaza edilmesi politikası Cemal Paşa tarafından temel olarak benimsenmiş olsa da²⁷ hukuki birliğin sağlanmak istenmesi, bu özgürlüğün kısıtlanmasına yönelik kayda değer faktörlerden biri oldu. Osmanlı hakimiyeti boyunca hukuki kimliklerini ahval-i şahsiyye -evlenme, boşanma, miras- bağlamında koruyan Dürziler için Cemal Paşa'nın bu tavizsiz tavrı yol ayrımı oluşturacak kadar hassas bir noktayı içeriyordu. Zira Dürziler zaman zaman vergi vermeyi reddedip gerek Cebel-i Lübnan'da Emirlik döneminde gerekse Suriye'de yerel otoritelerin eliyle isyan etseler de hukuki ayrıcalıkları Osmanlı Devleti tarafından her zaman saklı tutulmuştu. Örneğin 1891 yılında Hasbeya kadısının Dürzilerin davalarını şer'i mahkemelerde çözmelerini emretmesinin ardından konu İstanbul'a ulaşmış, Meşihat, aile hukukuna karışılmaması yönünde karar bildirmişti²⁸. Dikkate değer bir örnek de 1911 yılının başlarında

25 el Hukeyyim, a.g.m., s. 243.

26 Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar, Osmanlılık Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 219.

27 Çiçek, a.g.e., s. 335.

28 Davanın detayları için bkz. Yıldız, a.g.e., s. 288-290.

Suriye vilayetinin Süveyda kazasında ortaya çıkmış, Süveyda naibinden Meşihat’e iletilen bir meselede Dürzilerin evlilik, boşanma ve miras davalarının nasıl ve nerede görüleceği hususu gündeme gelmişti. Buna göre, Dürzi bir kadın, Süveyda kadısına gelerek eşinin ikinci evlilik yaptığından ve bunun Dürzi mezhebine göre yasak olduğundan bahsetmiş, kadıya kendisinin boşanmış sayılıp sayılmayacağı hususunu sormuş ve bu davanın kadı tarafından yürütülmesini istemişti. Süveyda kadı naibi ise uzun ve detaylı mektubunda Dürzilerin mezhep hukukuna değinerek hem boşanma sonrası eşlerin birbirine dönemeyeceğini hem de kız çocuğuna mirastan pay verilmediğini anlatıyor, bu gibi davalar karşısında Meşihat’e ne yapılması gerektiğini soruyordu²⁹.

Dürziler gibi merkezden uzak ve farklı bir itikadi yapıya sahip bir cemaate müdahale etmek istemeyen Meşihat Sadaret’e durumu bildirince, bekletmeden Suriye ve Beyrut vilayetlerinden Meşihat’in 1891 yılında verdiği kararın uygulanıp uygulanmadığına dair izahat istenildi. Esasen burada talep edilen doğrudan kararın tatbikinin devamıyla birlikte, varsa bu devamlılıktan doğan mahzurlu durumların anlatılmasıydı. Özellikle 1909 yılındaki Havran Dürzilerinin gerçekleştirdiği son isyanlar hatırlandığında, bu topluluğa karşı nasıl bir önlem alınması gerektiği meselesi Sadaret’in zihnini kurcalar olmuştu. Birkaç ay sonra merkeze iletilen raporlar, Dürzilerle birlikte bölgede yaşayanlara ışık tutmak adına Nusayri ve İsmaililer’i de kapsayan ayrıntılı bir açıklamayı içeriyordu ki bu durum Birinci Dünya Savaşı sırasında Cemal Paşa’nın özellikle hatırlayacağı önemli bir konu olacaktı.

Dahiliye Nezareti’ne Beyrut ve Suriye vilayetlerinden gelen izahata göre Dürziler, Nusayriler ve İsmaililer, *ecza-i İslamiyye*’den oldukları halde bazı şeyhler ve ileri gelenler, siyasi menfaatleri yüzünden birtakım imtiyazlar elde etmeye çalışmaktaydılar. Suriye vilayetinden gelen tahrirat bazı toplumsal sıkıntılarının zuhur ettiğini de göstermekteydi. Nitekim sözü geçen imtiyazlar yalnızca Dürzi cemaati içindi. Bölgede yaşayan Nusayri ve İsmaililer’e böyle bir imtiyaz hakkı tanınmamıştı. Dolayısıyla bu iki mezhebin tarafları her halükârda şer’i mahkemeye başvurmak durumundaydılar. Dürzilerle ilgili problemler ise Cebel-i Havran’ın ileri gelenlerinden İbrahim el-Atraş’ın, Şeyhü’l Akl’lardan Şeyh Mahmud Efendi’nin Havran sancağı dahilinde yaşayan tüm Dürzilerin umur-u şer’iyye’lerine bakmak üzere kabul ve itibar edilmesini istemesinden kaynaklanıyordu. İbrahim el-Atraş, hükümetten Şeyh Mahmud’un tüm mülki ve dini hukuk davalarında tek merci olarak tanınmasını ve bunun resmen tebliğ edilmesini talep etmekteydi. Bu fikir ise Cebel-i Lübnan’a tanınan imtiyazdan faydalanma hevesi üzerine çıkmakta ve siyaseten bağımsızlık kazanma amacı taşımaktaydı. Bu nedenle hukuki meseleler için yalnızca bir Dürzi reisin yetkisini tanınmasını sağlamaya çalışıyordu³⁰. Diğer taraftan Akka mutasarrıfı -problemler olsa da- daha önce verilen hükme karşı herhangi bir itiraz olmadığını göstermek için Meşihat’a Akka sancağı merkezinde

29 BOA, ŞD, nr. 2807/26/2/1.

30 BOA, ŞD, nr. 2807/26/11/1.

yaşayan Dürzilerin ahval-i şahsiyye davalarını Şeyhü'l Akl'ları olan Muhammed Tarif'in çözdüğünü ifade eden mektubunu göndermişti. Mektupta bir de Muhammed Tarif'in kıydığı bir Dürzi nikahının izinnameyi eklenmiş³¹, izinname aynı bağlamda Beyrut valisi tarafından Meşihat'e iletilmiş ve uygulamada bir sorun olmadığı ifade edilmişti³². Bununla birlikte vali, Dürzilerin nikah işlemlerinin kendi dini liderleri tarafından gerçekleştirilmesinin askerlikle ilgili işlemlerin de ihlal edilme ihtimaline kapı araladığını rapor ediyordu³³. Dolayısıyla esas problem kararın tatbiki değil, oradaki cemaatlerin bu kararı kullanım şekliydi. Meşihat'in emri gereği şer'i naibin bu mezheplerin umur-u şer'iyye'lerine karışmaması ve alınan kararın bu şekilde uygulanmaya devam etmesi Dürzilerin nüfuz ve hakimiyet çabalarına sebep olacaktı. O nedenle bu kararın düzenlenmesi ve uygulanmaya devam edilmesi meselesinin açığa çıkarılması elzemdi.

Dahiliye Nezareti, Beyrut ve Suriye'den gelen tahriratları aynen ileterek Meşihat'e konuyu yeniden değerlendirmesi, bir diğer ifadeyle kararın ibka veya tadili için bu hususları gözden geçirmesi gerektiğini ima etti³⁴. Meşihat her ne kadar vilayetlerden gelen malumatların ehemmiyetini göz önünde bulundurmamak istese de Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye'den gelen *"tarafeynden birinin müracaatı olursa emr-i şer'i'nin uygulanması, aksi takdirde müdahale edilmemesi"* görüşünü de ekleyerek Sadaret'e gönderdiği cevapta üstü kapalı olarak daha önce verdiği kararın arkasında durduğuna dikkat çekti. Bununla birlikte pragmatizmi elden bırakmayan Şeyhülislam, nihai kararı Sadaret'in vermesi gerektiğini belirtti³⁵.

Meşihat'ten alınan görüş ayrıntılı bir şekilde değerlendirildikten sonra, nihai karar ve bu kararın zeminini oluşturan hem siyasi hem mezhebi nedenler Şura-yı Devlet'ten çıkan mazbatada açıklandı. Öncelikle İsmail el-Atraş'ın talebi devlet tarafından elbette ki mahzurlu görülmüş ve *"infirad amaçlarını ortaya çıkardığı için"* kabul edilemez bulunmuştu³⁶. Esasen İsmail el-Atraş'ın Havran'daki Dürziler için tek bir dini lider ve ahval-i şahsiyye kadısı tayininin devlet tarafından kabul edilmesi talebi, Dürzi cemaatinin iç hesaplaşması açısından önemli bir noktaya işaret ediyordu. Zira Şeyhü'l Akl'lık olarak adlandırılan dini liderlik pozisyonu ve Şeyhü'l Akl'ın tayini meselesi Dürzi ileri gelen aileler için politik bir mücadeleyi içermektedir. Bu anlamda cemaatin politik temsilciliği ileri gelen zaim aileler tarafından yürütülürken Şeyh'ül Akl'lar cemaatin sosyo-dini dayanağını oluşturuyordu. Kapalı bir cemaat olan Dürziler arasındaki dini bağlılık ve sosyal problemlere çözüm bulmada başvurulan tek otorite olması nedeniyle Şeyhü'l Akl'ın pozisyonunun önemi siyasi arenada da açığa çıkıyordu. Dolayısıyla din-siyaset ilişkisini sağlamlaştırmak, bir anlamda bölgenin

31 BOA, ŞD, nr. 2807/26/3/1.

32 BOA, ŞD, nr. 2807/26/12/1.

33 BOA, ŞD, nr. 2807/26/10/1.

34 BOA, ŞD, nr. 2807/26/9/1.

35 BOA, ŞD, nr. 2807/26/8/1.

36 BOA, ŞD, nr. 2807/26/1/1, 3, 5, 7.

otoritesine de sahip olmak demektir. Örneğin 19. yüzyılda Cebel-i Lübnan Dürzilerinin temsilcilerinden iki önemli aile olan Canbolatlar ve Yazbekler arasındaki güç mücadelesi nedeniyle iki farklı Şeyhü’l Akl tayin edilmişti³⁷. Dolayısıyla politik gücün dini otoriteyle bağlantılı olması, 20. yüzyılın başında Cebel-i Lübnan dışında yaşayan Dürzi cemaatinin liderleri için de bir meşruiyet arayışını beraberinde getirdi. 1909 yılında Beyrut Vilayeti’ne bağlı Akka Mutasarrıflığı’nda Dürzi Şeyh Muhammed Tarif’in dini liderliğinin tanınması ve Beyrut’un tümündeki Dürziler üzerindeki tek dini otorite olması³⁸, Havranlı Dürzilerin de harekete geçmesine neden oldu. Bu nedenle İsmail el-Atraş’ın, Şeyh Mahmud Efendi’nin tüm Havran’ın dini lideri olması gerekliliği talebi gerçekten de “siyasi istiklal” için atılacak bir adım olacaktı.

Sadaret, bu girişimlerin ve hesapların farkında olmakla birlikte devlet-toplum dengesini özellikle de savaş arifesinde gözetmek durumunda kaldı. Bu nedenle de olaya çift taraflı yaklaşmayı tercih ederek dengeyi korumayı gözetti. Bu noktada Şura-yı Devlet mazbatasında öne çıkarılan birkaç mesele vardı. Öncelikle Dürzileri şer’i mahkemeye müracaatla zorunlu kılmak, bu gibi önde gelen isimlerin cemaat içinde nüfuz ve siyasetinin artmasına sebep olacaktı. Diğer taraftan Dürzilerin hukuki meselelerinde birtakım ihtilaflar vardı. Bir kere kadınların vasiyetten mahrumiyetleri söz konusuydu. Ayrıca Dürziler şer’i hukuka mugayir olarak miraslarını istedikleri kişiye istedikleri kadar bırakabiliyorlardı. Yani bunlardan biri şer’i mahkemeye başvursa dahi işin çözülmesi mümkün gözüküyordu. Diğer taraftan, şer’i mahkeme vasiyetnamelere karışmaya kalkarsa bu sefer de miras meseleleri Hanefi hükümlerince çözüleceği için önlem almak adına metrukat mabetlere bırakılacak ve daha büyük sorunlar ortaya çıkacaktı. Ve son olarak Dürziler şer’i mahkemelere başvuruya zorlanırsa asayiş ve emniyet-i mahalliye’ye tesir edecek bir durum söz konusu olacaktı. Dolayısıyla Dürzilerin bu husustaki ayrıcalıklarının korunması hem maslahattan hem de zarurettendi³⁹. Özetle, Suriye’de yaşayan Dürzilerin bulunduğu bölge olan Cebel-i Dürüz da tıpkı Cebel-i Lübnan gibi özel bir konuma sahipti. Bu yüzden alınan kararın muhafazası maslahaten zaruri olduğundan Dürzilerin iç işlerine karışılması istenmiyordu.

Şura-yı Devlet’ten çıkan mazbatayla verilen son karar, Suriye ve Beyrut vilayetlerine aynen iletilerek gereğinin yapılması istenmişti. Bu noktada Dürzilerin gerek siyaseten gerekse hukuki açıdan önemini ortaya koymakla birlikte, Ehl-i İslam’dan sayılmış olsalar da cemaatin İslam / Hanefi fihhına mugayir olan uygulamalarında herhangi bir değişime gidilmek istenmediğine dikkat çekiyordu. Diğer taraftan dikkati çeken bir başka mesele ise aynı tarihlere denk gelen Dürzi mabedlerinin inşası konusunda Sadaret’in aldığı tavır olmuştu. Sadaret, Dürzilerin Ehl-i İslam’dan oldukları hususuna değinmiş ve bu çatıdan

37 Yasin Athoğlu, “Lübnan’da Din ve Siyaset: Dürzi Liderlik Örneği”, *Akademik Ortadoğu*, IX/2 (2015), s. 7.

38 “Faziletü Şeyh Muhammed Tarif” <https://sheikh-ameen.com/?p=525>, Erişim Tarihi: 03.07.2022.

39 BOA, ŞD, nr. 2807/26/1/1, 3, 5, 7.

ayrılmadıklarını özellikle belirtmişti; ancak hukuki kimlikleri kadar mabedlerinin de korunmasını sağlamıştı. Bu doğrultuda Aralık 1911’de Suriye vilayetinden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen bir arızada Dürzilerin daha önce kendilerine ait olan bir mabedin mescide çevrilmesinden dolayı şikâyet ettikleri bildirilmiş, Dahiliye Nezareti durumu acilen görüşülmesi konusunda Sadaret’i bilgilendirmişti⁴⁰. Sadaret’ten gelen cevabi yazı ise meselenin dini olduğu kadar sosyal ve ekonomik boyutunu da açığa çıkarmıştı. Çünkü Dürzilerin camiye çevrildiğini iddia ettikleri mabedin bulunduğu arazi Hazine uhdesindeydi. Araziyi bedelsiz bir şekilde Dürzilere vermek ise uygun değildi. Ancak Sadaret konuyu bu şekilde kapatmayı tercih etmemiş, Süveyda’da eski hükümet konağının bulunduğu bölgenin bir kısmını boşaltarak Dürziler için mabed yapılacağını bildirmişti. Yani cemaatin eğer bir ibadet mahalline ihtiyacı varsa istedikleri bölgede olmasa da devlet bu ihtiyacı karşılayacaktı⁴¹. Dahası Dürziler’e karşı var olan hassasiyet eğitim konularında da ön plana çıkmaktaydı. 1913 yılında Beyrut Vilayeti Maarif Müdüriyeti’nden Sadaret’e iletilen Cebel-i Lübnan’ın Dürzi köylerinden Abye’de mektep açılması talebi devlet tarafından derhal karşılanmıştı. Çünkü yabancıların Cebel-i Lübnan’ın muhtelif köylerinde açtıkları mekteplerde *evlad-ı vatan*’ın zihinleri zehirlenmekteydi. Bu nedenle de vatan evladı olan Dürzi çocukları için devlet tarafından mekteplerin inşasına devam edilmesi şarttı⁴².

Dürzilerin İslam kimliğine dair açığa çıkan tüm bu kararlar ve yorumlar, Birinci Dünya Savaşı süresince büyük bir dönüşüme uğradı. Bu dönüşüm, Dürziler gibi azınlık ve gayrisünni bir toplumun kimlik mücadelesinde yeni bir yol ayrımının başlangıcına işaret ediyordu. Zira Cemal Paşa eliyle bu kimliğin dağılması söz konusuydu ve *“vesayet ve münakehattan dolayı Dürzilerin hukuki durumu”* nedeniyle tebaanın bağlılığının sorgulanması yönünde ciddi bir makas açılacaktı. Dahası Dürziler için Dürzi kimliğinin mezhebi olması kadar siyasi bir nitelik taşıması dünya savaşından sonra önemli bir konuma gelecekti. Bu nedenle de savaş veya barışta *“Osmanlı”* olmak bir sorun değildi; ancak *“Sünni”* olmak kabul edilemezdi. Dürziler Sünni olmayan Müslümanlardı ve şer’i mahkemede Hanefi hukukuna göre ahval-i şahsiye davalarını çözmek savaş gibi fevkalade bir duruma tekabül etmiş olsa dahi kabul edilebilir değildi. Nitekim savaş, bu tür bir ikircikliğin kabul edilmemesi için en önemli sebepti. Bir başka ifadeyle savaş, azınlık kimliklerine ne olduklarını değil ne olmadıklarını daha çok hatırlatıyordu. Devletin ömrünün sonlarında Dürzilerin İslam kimliklerinin Cemal Paşa yoluyla somut bir çerçeveye alınması ise böyle bir kimlik sorununu açığa çıkarmıştı.

Esasen 1914 yılının Kasım ayında -Cemal Paşa bölgeye atanmadan hemen önce- Beyrut valisinden azınlıkların yönelimlerine dair alınan bir raporda Dürzilerin devletle uyumundan bahsediliyordu. Beyrut valisi Bekir Sami, gayrimüslimlerin tamamen Fransız, Rus ve

40 BOA, BEO, nr. 3987/298978/2/1.

41 BOA, BEO, nr. 3987/298978/1/1.

42 BOA, MF.IBT, nr. 392/65/1/1.

İngiliz muhibbi olduklarını söylerken, “*Cebel Dürzilerinin devlete sadakatlerine dair büyük ümidler vardır*” bilgisini vermişti⁴³. Ancak, aynı tarihlerde Dürzilerin asker vermemek için başlattıkları isyan ve kışkırtmalar söz konusuydu, Sadaret de meseleye vâkıf olduğu için Suriye valisini bilgilendirerek asayiş hususunda alınması gereken önlemleri hatırlatıyordu⁴⁴. Bu doğrultuda Dürzi cemaatine yönelik benimsenecek politikada verilecek imtiyazın sınırlarının belirlenmesi önemliydi. Cemal Paşa Şam’a ulaşıp Dürzi ileri gelenlerle bir araya geldiğinde askerlik konusunda ısrarcı olmaması gerektiği kanaatine varmıştı ki yukarıda ifade edildiği üzere bu esneklik kendisine gönüllü bir müfrezenin katılmasını dahi sağlamıştı. Diğer taraftan Mart 1915’te Sadrazamlık tarafından Cebel-i Lübnan Şeyhü’l Akl’ı Hüseyin Hamade’nin üçüncü mecidiye nişanıyla taltif edilmesi mezhebe saygı açısından Paşa’nın da onayladığı bir gelişme olmuştu⁴⁵. Bununla birlikte Paşa’nın imtiyazları devletin İttihat ve Terakki dönemi öncesinde belirlediğinden çok daha dar bir sınırı kapsıyordu.

Cemal Paşa ile Dürziler arasında başlayacak olan hukuki kimlik krizinin ilk nüveleri Suriye Vilayeti vali vekilinin Dahiliye Nezareti’ne gönderdiği istidayla açığa çıktı. Vekil, 1912 tarihli Şura-yı Devlet kararından haberdar olduğunu ifade etse de alınan kararın tadili hususunda bazı detaylardan bahsediyordu. Buna göre, Dürziler, “Devlet’çe İslam” tanıdıkları için nüfusa Müslüman olarak kaydoluyorlardı. Ayrıca gayrimüslimler gibi kilise ve mabedleri olmayıp, yeni bir mabed yapmak veya eskisini onarmak gibi bir örnek de bulunmuyordu. Öyleyse Dürzilerin miras, vasiyet, evlilik ve boşanmayı içeren ahval-i şahsiyye davalarında diğer Müslümanlar gibi muameleye tâbi tutulmaları gerekmektedir⁴⁶. Bir diğer ifadeyle Dürzi davalarının yeri şer’i mahkemelerdi. Dahiliye Nezareti, Suriye vali vekiline hak vermiş olacak ki, daha önce ele alınmış olduğu halde meselenin yeniden değerlendirilmesini Adliye ve Mezahib nezaretinden talep etti⁴⁷.

Adliye ve Mezahib müsteşarlığının verdiği cevap ise birden fazla problemin varlığını ortaya koyuyordu. Müsteşar, biraz da şikâyet içeren cevabında önce Suriye vilayetinin neden mabed konusunu öne çıkardığına değindi. Vali, Şam’ın Babü’l Musalla mahallesinde yer alan Dürzi mabedinin bulunduğu araziye bir fermanla el koymak istemişti. Bunun yanı sıra, Adliye ve Mezahib Nezareti Dürzilerin mevcut hukuki meseleleriyle ilgili bilgilendirilmemişti. Dolayısıyla birkaç kritik sorunu içeren böyle hassas bir durum için Dahiliye Nezareti’nden ayrıntılı bir tahkikat yapması isteniyordu⁴⁸. Adliye ve Mezahib’den gelen cevap dikkate şayan bir başka noktaya daha dikkat çekiyordu. Buna göre, mesele özünde Dürzilerin devletçe Müslüman olup olmamaları değildi. Zira Nezaret, devletin daha önce aldığı kararları biliyor,

43 BOA, DH.KMS, nr. 27/29/2/1.

44 BOA, DH. ŞFR, nr. 44/167/1/1.

45 BOA, MV, nr. 238/65/1/1.

46 BOA, DH.I.UM.EK, nr. 11/53/2/1.

47 BOA, DH.I.UM.EK, nr. 11/53/1/1.

48 BOA, DH.I.UM.EK, nr. 11/53/4/1.

ayrıca kendisine danışılmadığını ifade ediyordu. Bir arazi anlaşmazlığı nedeniyle valilik ve Dürziler arasında kriz çıkmış, Dürzi mabedinin olduğu bölgeye el konulmuş, Dürziler de buna itiraz etmiş olacak ki Müslüman oldukları için ayrı bir mabedlerinin olamayacağına dair vali tarafından bir karşı çıkış söz konusu olmuştu. Dolayısıyla meselenin özellikle Birinci Dünya Savaşı gibi hassas bir dönemde titizlikle ele alınması elzemdi. Daha açıkçası, Adliye ve Mezahib, Suriye valisinin kendince aldığı bir karar yüzünden Dürzilerin itikadi durumlarıyla ilgili bir sorumluluk almak istemediğini net bir şekilde belirtmişti.

İttihat ve Terakki'nin Dahiliye Nazırı olan Talat Paşa'nın konuyu ele alma biçimi Dürzilerin aleyhine işleyecek bir süreci başlattı. Talat Paşa, Adliye ve Mezahib Nazırı'nın cevabına karşılık, Dürzilerin Ehl-i İslam'dan sayılmadıkları müddetçe çıkabilecek sorunları hatırlattı ve konuya vâkıf olmadığını belirttiği için de Nezaret'i bilgilendirmek amacıyla daha önce Beyrut ve Suriye vilayetlerinden alınan raporları ekletti, yeniden mütalaası için de Adliye ve Mezahib'e karşı ısrarcı bir tavır içine girdi⁴⁹. Bu bağlamda Talat Paşa, konuyu basit bir arazi meselesine indirgememek gerektiğini düşünüyordu. Nihayetinde savaş zamanı askerlik meselesi önemliydi. Paşa, Beyrut valisinin düştüğü detayı önemsiyor olmalıydı. Ancak Cemal Paşa askerlik hususunda Dürzilere karşı temkinli yaklaşmayı tercih etmişti. Bununla birlikte Talat Paşa'yla yakın temas halinde olması ve Dahiliye Nezareti'nin ısrarı, Cemal Paşa'nın da Talat Paşa'yla paralel düşündüğünü destekliyordu.

Adliye ve Mezahib Nazırı, Talat Paşa'dan gelen talep ve ek dosyalardan sonra konuyu başka bir yöne çevirerek, bu sefer Dürzileri memnun etmeyecek bir sonuçla cevabını bekletmeden verdi. Nazır, cevabında Babü'l Musalla bölgesindeki mabedden hiç bahsetmiyordu. Nezarete iletilen vilayet raporları da incelenmişti. Bu noktada Nazır, konuyu doğrudan Şeyhü'l Akl'ın davaları çözmedeki yetkisi bağlamında ele aldı. Nazır'a göre, Kanun-i Esasi, devletçe tanınmış olan gayrimüslim mezheplerin ruhani liderlerinin yetki ve muamelelerini belirlemişti. Dürzi şeyhleri ise yalnızca evlenme ve boşanmaya dair -akd ve fesh-i nikah- yetkiye sahipti. Bu nedenle de vasiyet belirleme ve miras davalarını fasletme yetkisi yalnızca şer'i mahkemeye aitti. Dürziler İslam dininin bir parçası oldukları için böyle bir istisnaya tâbi tutulmaları isabetli görülüyordu⁵⁰. Karar, Dahiliye Nezareti tarafından memnuniyetle karşılandı ve son onayın verilmesi için Sadaret'e iletildi. Sadrazamlık, Meclis-i Vükela'dan gelen ve Meşihat'e de bildirilen onayını Dahiliye Nezareti'ne gönderdi. Sonrasında da Suriye Valisine, *bundan sonra rızalarına bakılmaksızın* Dürzilerin ahval-i şahsiyye davaları için şer'i mahkemeye başvurmak zorunda olduklarına dair cevap gönderilmiş oldu⁵¹.

49 BOA, DH.I.UM.EK, nr. 11/53/3/1.

50 BOA, DH.I.UM.EK, nr. 11/53/6/1.

51 Dahiliye'den Sadaret'e, BOA, DH.I.UM.EK, nr. 11/53/5/1; Sadaret'ten Dahiliye'ye BOA, DH.I.UM.EK, nr. 11/53/8/1; Dahiliye'den Adliye Mezahib Nezareti ve Suriye Vilayetine BOA, DH.I.UM.EK, nr. 11/53/7/1. Meclis-i Vükela kararı BOA, MV, nr. 199/55/1/1.

Suriyeli ve Cebel-i Lübnanlı Dürziler için beklenmedik olan bu karar, Dürzi dini liderlerinin bir araya gelerek Dahiliye Nezareti’ne itirazlarını göndermelerine yol açtı. Kasım 1915’te 40’tan fazla dini lider daha önce Devlet-i Aliyye tarafından yetkilendirilen kadıların neden artık davalara bakamayacaklarını soruyorlardı. Diğer taraftan cemaatlerinin İsmaili ve Nusayiriler gibi olmadıklarını vurgulayarak, Osmanlı Devleti tarafından hukukları tanındığı için miras ve vasiyet davalarını kendi aralarında eskiden beri çözdüklerini vurguluyorlardı. Arizada hassasiyetle üzerinde durulan bir başka konu ise Dürzilerin “Osmanlı” kimliklerine halifeye olan sadakat ve bağlılıklarının derinliğiydi. Bununla birlikte Hanefi fikhını uygulamak istemiyorlardı. Bunun için de Meşihat’in daha önce aldığı karardan dönmemesi arzu ediliyordu⁵².

Talat Paşa hiç bekletmeden arizayı hem Meşihat’e hem de 4’üncü Ordu komutanlığına gönderdi. Cemal Paşa’nın cevabı kısa sürede Talat Paşa’ya iletilmişti. Cemal Paşa’ya göre, Dürziler Müslüman olmalarına rağmen askere alınma hususunda bir istisnaya tâbilerdi. Ahval-i şahsiyye davalarında da bir istisnaya tutulmaları bağımsızlık yolunda bir kapı aralayabilirdi. Dolayısıyla kendi davaları için kendi mahkemelerinin olması lüzumsuz bir istisnaydı⁵³. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere de Cemal Paşa için daha en baştan verilen karar hatalıydı. Meşihat’in daha önce pek çok kere önüne gelen Dürzi cemaatinin hukuki kimliği hususu için son kararı Sadaret’e bırakması ise mutaddı; ancak savaş bu çekimser kalma tercihinin ortadan kaldırmıştı. Cemal Paşa’nın Talat Paşa’ya gönderdiği cevaptan kısa bir süre sonra, Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi de kararın devamlılığını uygun gördüğünü belirtti⁵⁴. Dürziler için son çözüm kapısı da böylelikle kapanmış oldu.

Cemal Paşa’nın Dürzilerle hukuki bağıllık politikasındaki en önemli arka planlardan biri hiç şüphesiz oluşabilecek muhtemel bağımsızlık girişimlerinden biriydi. Bunun için demografik şartlar savaş ortamında oluşmuştu. Savaş, bir kere Dürziler arasındaki coğrafi mesafeyi daraltmış, çok sayıda Dürzi imtiyazları kaldırılmış olan Cebel-i Lübnan’dan İsmail el-Atraş’ın bulunduğu Havran’a göç etmişti. Dolayısıyla Cebel-i Lübnanlı 175 bin kadar Dürzi’nin önemli bir kısmı İsmail el-Atraş’ın otoritesinin olduğu bölgede yaşamaya başlamıştı. Paşa bunun önüne geçmek için bir dizi önlem almış ve sürgüne gönderdiği isimlere bazı Dürzi liderleri de eklemişti. Kıbrıs’a sürgün edilen Havranlı Dürzi lider Feys Şahub bunlardan biriydi⁵⁵. Ancak hukuki istisna yukarıda ifade edildiği üzere dini liderin siyasi hüviyet kazanması yolunda atılacak önem olacak ve siyasi boşluk doldurulacaktı.

Bir diğer dikkat çeken mesele ise, Cemal Paşa’nın Talat Paşa’ya yazdığı cevapta Dürzilerin askerlikten muaf olduklarını özellikle belirtmiş olmasıydı. Kontrolü altında

52 BOA, DH.I.UM.EK, nr. 14/30/2/1.

53 BOA, DH.EUM.4.SB, nr. 5/29/1/1.

54 BOA, DH.I.UM.EK, nr. 14/30/3/1.

55 M. Talha Çiçek, “From “Notable Syrians” to “Ordinary Anatolians”: The Politics of “Normalization” and the Experience of Exile During World War I”, *New Perspectives on Turkey*, sayı 65 (2021), s. 64.

bulunan topraklarda özellikle de savaş ortamında askere almamak tercih edilebilir değildi. Ama Dürziler her dönemde olduğu gibi savaş zamanında da askere alınmaya kalktıklarında isyan etmişlerdi. Hukuki bağıllık noktasında ise isyan etmeleri mümkün görünmüyordu. Diğer taraftan Dürziler üzerinden yürütülen politik yaklaşımda kültürel sebeplerin de öne çıktığı görülebilirdi. Örneğin, Beyrutlu Dürzilerin Sünniler gibi beş vakit namaz kıldıkları, Ramazan orucu tuttuklarına dair bir malumat göz önünde bulundurulduğunda⁵⁶ Paşa'nın Beyrutlu Dürziler genelinde tüm cemaatin Sünni çatı altında bir araya getirilmesinde bir zorluk olmayacağını düşünmüş olması muhtemeldi. 1911'deki örnekte olduğu gibi Süveydalı bir Dürzi hanımın, şer'i mahkemeden davasına bakmasına yönelik talebi de Paşa'nın kararını kolaylaştıran nedenlerden biri olarak kaydedilebilirdi.

Dürziler özelinde olmasa da Cemal Paşa'nın yürüttüğü en temel politiklardan bir diğeri de yabancı boyunduruğundan kurtulmak için İslam aleminin birliğinin sağlanmasıydı. Çünkü *“Avrupa Hükümet-i Hristiyaniyeti ‘İttihad-ı İslam’ sözünden bile fevkalade korkuyorlar. Düşmanlarımızın bu korkusu ittihadın İslamlara ne kadar lazım olduğunu en güzel bir delili değil midir?”*⁵⁷ sorusu savaş süresince önemli bir motivasyon kaynağı olmuştu. Zira İngilizlerin Dürzi politikası savaş boyunca da devam etmişti. Ancak Dürziler Müslüman cemaatin bir parçasıydı ve bu kararlılık devam etmeliydi. Bununla birlikte İngiltere'nin *“Barış zamanında Türkler, genel olarak Türk olmayan uyrukların büyük bir kısmını yabancılaştıran bir politika izlemişlerdi. Şimdi, savaş zamanında, Türk davasına sempati duymayan bu aynı tebaa, düşmana yardım etmeye istekli olacaktır.”*⁵⁸ minvalindeki yaklaşımı, Dürziler için geçerli olmamış ve savaş döneminde İngiltere yerine Osmanlı tarafında kalmayı tercih etmişlerdi. Yine de Cemal Paşa, kararından taviz vermemiş ve Dürzilerin hukuki statüleri Osmanlı Devleti bölgeden ayrılıncaya kadar devam etmişti.

Sonuç

Cemal Paşa'nın Bilad-ı Şam'ın Dürzileriyle kurduğu siyasi ve dini bağların Osmanlı devlet yönetiminden farklı olmasının belli başlı sebepleri vardı. Öncelikle savaş zamanı bağımsızlık hareketlerine yönelen bazı Arap öncüler karşısında cemaatler arası dini bir bütünlük arz etmek Paşa'nın üzerinde durduğu bir meseleydi. Bunun için Bilad-ı Şam topraklarına geldikten sonra gerek aşiret liderleriyle gerekse de dini otoritelerle kurduğu ilişki yoluyla Arap topraklarında hilafete bağıllık ve vatanseverlik bağıllığını artırma politikasını benimsedi. Suriye ve Lübnanlı Dürziler için ise bu politika dışında daha özel bir yaklaşımı gerektiren adımlar gerekliydi. Askerlikten muaf tutmak bu seçeneklerden biriydi. Diğer

56 Selim Hasan Heşşi, *Dürzu Beyrut: Târîhuhum ve Measîhum*, Dâru Lahdi Hatır, Beyrut 1985, s. 78.

57 Hülya Küçük Sevil, *İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 41.

58 Nicholas Z. Ajay Jr, “Political Intrigue And Suppression In Lebanon During World War I”, *Middle East Stud.*, 5 (1974), s. 142.

taftan Dürziler öteden beri Osmanlı Devleti politikalarıyla uyumlu bir çizgide ilerlemişler, isyanlar ise ekonomik sebeplerden öteye gitmemişti. Devletin cemaatin belli başlı kimlik tanımlarına dokunmadığı için dini bir başkaldırıyla karşı karşıya kalmamış olduğu Dürzilerin “Osmanlılık” içindeki yerini de gösteriyordu.

Birinci Dünya Savaşı ise bu kimlik tanımının dönüşümüne yol açan önemli faktörlerden biriydi. Dürziler kendi bölgelerinde siyasi nüfuzun yanı sıra Şeyhü’l Akl ve Dürzi kadılar yoluyla hukuki nüfuzlarını da korumayı başaran nadir cemaatlardendi. Ahval-i şahsiyye davalarında evlilik ve boşanmanın yanı sıra miras ve vakıf davalarını da gözeten Dürzi kadılar, bu yolla cemaat içindeki sosyal ve ekonomik birliği de sağlamayı başarmışlardı. Bu nedenledir ki Cemal Paşa’nın Dürzilerin Hanefî mezhebine tâbi olmaları gerektiğine dair verdiği emir, itirazlara ve huzursuzluğa yol açmıştı. Ancak Paşa’nın Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyıla birlikte tebarüz etmeye başlayan merkezileşme çabaları bağlamında almak istediği daha net yaklaşımlar vardı. Öncelikle, savaşın eşliğinde ve savaş süresince Sünni olmayan tebaanın bağlılığını koruma konusunda Meşihat’in de aynı çizgide hareket etmesini sağlayarak bir bütünlük sağlamayı amaçladı. Cemal Paşa da bu amaca hizmet ediyor, her ne kadar dışlamacı bir politika olarak görülse de aksine bütüncü bir yaklaşım tarzıyla Dürzileri Hanefî mezhebinin mensupları olarak görüyordu.

Savaş süresince devlet politikasında görünen bu katı yaklaşımın arka planını incelerken, İslam birliği ideolojisi anlayışına ek olarak İngiltere’yle cephe ötesinde karşı karşıya kalınan durumun da üzerinde durmakta fayda vardır. İngiltere’nin Dürzi politikası, 19. yüzyıl boyunca Dürzi aşiret liderlerinin bağlılığını sağlamak ve misyoner faaliyetleriyle Protestanlığı cemaat arasında yaymak olmuştu. Bu bağlamda Osmanlı yönetimi açısından, Arap milliyetçilerinin milli emellerinin önüne geçmek açısından da İslam kimliği önemseniyordu. Zira Cemal Paşa için, İslam alemine büyük darbe vuran Şerif Hüseyin, Türk-Arap iki kardeş Müslüman milletini ayırmaya teşebbüs etmişti⁵⁹. Bu nedenle de herhangi bir Dürzi isyanının önlenmesi için Müslüman kardeşliği önem arz ediyordu. Bununla birlikte Cemal Paşa’nın hukuki birliği sağlama düşüncesi esasen bu kardeşliğin temelleri üzerine sorulan soruların artmasına neden olmuştu. Nitekim Dürziler için Osmanlı hakimiyeti altında yaşamak *ecza-i İslamiyye*’den olsalar da bu durum hukuki kimliklerini korudukları sürece geçerliydi. Osmanlı hakimiyetinde yaşamış olan Dürzilerin hukuki kimlikleri, bu mozağin içinde kendilerini korumalarını sağlayan en önemli etkeni. Ancak yürürlükteki kanunlar ve geleneğe dayalı hukuk anlayışı, savaş şartları nedeniyle kaldırılmayı gerektirmişti. Dürzi penceresinde ise yaşadıkları toprakların çok mezhepli ve çıkar çatışmalarında mezhebin öne çıkıyor olması, bu politikanın hiçbir zaman kabul edilemeyeceği anlamına geliyordu. Yine de Paşa’nın Dürzilere karşı askeri ve politik yaklaşımı, Osmanlı Devleti’nin savaşın sonunda Suriye topraklarından ayrılmasına kadar kimlik meselesinin Dürziler için hukukun dışında kalmasını sağlamıştı.

59 Arslan, *a.g.e.*, s. 166.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babîali Evrak Odası (BEO), 3987/298978/2/1; 3987/298978/1/1.

Dahiliye Nezareti

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS), 27/29/2/1.

Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 44/167/1/1; 507/56; 9484/86.

İdâre-i Umûmiye Evrâkı (DH.I.UM.EK), 11/53/2/1; 11/53/1/1; 11/53/4/1; 11/53/3/1; 11/53/6/1; 11/53/5/1; 11/53/8/1; 11/53/7/1; 14/30/2/1; 14/30/3/1.

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Dördüncü Şube (DH.EUM.4.SB), 5/29/1/1.

Hukuk Kalemi (DH.H), 36/14.

Maarif Nezareti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi (MF.İBT), 392/65/1/1.

Meclis-i Vükela (MV), 199/55/1/1; 238/65/1/1.

Mektubi Mühimme (MKT.MHM), 605/12/1.

Şura-yı Devlet (ŞD), 2807/26/11/1; 2807/26/3/1; 2807/26/12/1; 2807/26/10/1; 2807/26/9/1; 2807/26/8/1; 2807/26/1/1,3,5,7; 2807/26/2/1.

Araştırma Eserleri

Ajay Jr, Nicholas Z., "Political Intrigue And Suppression In Lebanon During World War I", *Middle East Stud.*, 5 (1974), s. 140-160.

Antonious, George, *Arap Uyanışı Arap Ulusal Hareketinin Öyküsü*, Selenge Yay., İstanbul 2021.

Arslan, Emir Şekip, *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları*, çev. Selda Meydan - Ahmet Meydan, İstanbul 2005.

Artuç, Nevzat, *Cemal Paşa: Askeri ve Siyasi Hayatı*, TTK Yay., Ankara 2019.

Athoğlu, Yasin, "Lübnan'da Din ve Siyaset: Dürzi Liderlik Örneği", *Akademik Ortadoğu*, IX/2, (2015), s. 1-25.

Çiçek, M. Talha, *Cemal Paşa Suriye'de: Birinci Dünya Savaşı Yılları*, çev. Fatih Sel, İstanbul 2020.

_____, "From "Notable Syrians" to "Ordinary Anatolians": The Politics of "Normalization" and the Experience of Exile During World War I", *New Perspectives on Turkey*, sayı 65 (2021), s. 49-77.

- El-Buayni, Hasan Emin, *Cebelü’l Arab: Safahat min Tarihi’l-Muvahhidin ed-Dürüz (1865-1927)*, Darü’n-Nehar, Beyrut 1985.
- _____, *Düruzu Suriyye ve Lübnan fi Ahdi’l İntidabi’l Fransi 1920-1943: Dirase fi Tarihihimi ş Siyasi, el Merkezü’l-Arabi li’l-Ebhas ve’t-Tevsik*, Beyrut 1993.
- El-Hukeyyim, Antuan, “Lübnan fi’l Harbi’l Alemiyyeti’l Ula ve Masiru Nizami’l Protokol”, *Lübnan fi’l Harbi’l Alemiyyeti’l Ula*, I, ed. Antuan el Gıssis, Menşuratü’l Camiati’l Lübnaniyye, Beyrut 2011, s. 219-249.
- El-Qattan, Najwa, “Ottoman Syria and the Great War”, *From The Syrian Land To The States Of Syria And Lebanon*, ed. Philipp Thomas - Schumann Christoph, Würzburg 2004, s. 163-173.
- Erden, Ali Fuat, *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları*, Kopernik Yay., İstanbul 2018.
- Heşşi, Selim Hasan, *Düruzu Beyrut: Târihuhum ve Measihum*, Dâru Lahdi Hatır, Beyrut 1985.
- Karaköse, Hasan, “Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dördüncü Ordu Cephesinde Siyasi Ortam”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, XXXVIII/12 (2019), s. 363-393.
- Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Sevil, Hülya Küçük, *İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye 1908-1938*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.
- Yıldız, Tuba, *Geleneğin Hukuku Osmanlı’nın Adaleti Dürziler ve Maruniler*, Vadi Yay, İstanbul 2020.

Dijital Kaynaklar.

“Fazilet’ü Şeyh Muhammed Tarif” <https://sheikh-ameen.com/?p=525>, Erişim Tarihi: 03.07.2022.

The Psychosocial Statures of British Soldiers at the Gallipoli Front as per Guy Warneford Nightingale's Letters

İngiliz Subayı Guy Warneford Nightingale'in Mektuplarına Göre Çanakkale Cephesindeki İngiliz Askerlerinin Psiko-Sosyal Durumları

Yahya Yeşilyurt*

*Prof. Dr., National Defense University, Dean of the Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

ORCID: Y.Y. 0000-0003-3209-2416

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Yahya Yeşilyurt,
National Defense University, Dean of the Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye

E-mail/E-posta: yahyayesilyurt@hotmail.com

Submitted/Başvuru: 15.07.2022

Revision Requested/Revizyon Talebi:
24.09.2022

Last Revision Received/Son Revizyon:
14.10.2022

Accepted/Kabul: 24.10.2022

Citation/Atf:

Yeşilyurt, Yahya. "The Psychosocial Statures of British Soldiers at the Gallipoli Front as per Guy Warneford Nightingale's Letters." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 78 (2022): 123-152. <https://doi.org/10.26650/iutd.1144088>

ABSTRACT

This manuscript has been focused on the content/expression analysis of letters sent by a British Officer from the Gallipoli front in the World War I. In the study, the frequency of using words which were mentioned in the letters was analyzed, and the psychological effect left by the extension of wars on the soldiers was investigated. So, this effect has also comprised the topic of the manuscript. The selection of Guy Warneford Nightingale's letters was not accidental because his letters were not controlled in the military censorship at that time. He was released from this practice of censorship because he worked as the officer who controlled the soldiers' letters. Therefore, it was believed that his letter would provide us with epistemological information about the Gallipoli front in its clear form. Various statistical programs would be used in the study, and the findings obtained would be discussed with similar works.

Keywords: World War I, the Ottoman Empire, United Kingdom, Gallipoli, Nervous

ÖZ

Bu çalışma, I. Dünya Savaşı'ndaki bir İngiliz Subayının Çanakkale cephesinden gönderdiği mektupların içerik/söylem analizine odaklanmıştır. Çalışmada, mektuplarda geçen kelimelerin kullanım sıklığı analiz edilerek, savaşların uzamasının askerler üzerinde bıraktığı psikolojik etki araştırılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın ana temasını da bu etki oluşturmaktadır. Guy Warneford Nightingale'in mektuplarının seçilmesi tesadüfi değildir, çünkü onun mektupları askeri sansüre uğramamıştır. Warneford'un asker mektuplarını kontrol eden subay olması onu bu uygulamadan beri kılmıştır. Bu nedenle onun mektuplarının bize en saf haliyle Çanakkale cephesi hakkında epistemolojik bilgi sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada çeşitli istatistik programları kullanılacak ve elde edilecek bulgular, benzer durumlarla tartışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Birleşik Krallık, Çanakkale, Sinir Hastalığı

The Importance of the Present Research

The aim of the present research is to shed light on the psychological conditions of the British soldiers based on the letters of a lieutenant, Guy Warneford Nightingale, who served in the British army as an officer during the war at Gallipoli. The present paper is different while seeking to get insight into the war in that the article examines the psychology, the effect of the war on the soldiers and how the war ended. We will first try to explain World War I briefly followed by the literature review in the introduction and the method used to analyse the letters. We will then analyse the letters considering the neurotic conditions of the soldiers and finally discuss the results of the findings.

Introduction

Influenced by the nationalist and libertarian discourses in economic areas, the European societies developed relations and cooperation with each other due to the effects of these trends¹. The policies of Austria-Hungary and Russia regarding Eastern Europe caused a clash between these two states due to their conflicting interests². In particular, after completion of the unification, the changes made by Germany in its foreign policy as of 1871 caused European countries to form blocs, which later led to an increase in armament across Europe³. In addition, the states that were trying to establish their own policies in Europe attempted to obtain colonies outside their borders and strengthen their economies and industries. Thus, colonial policies in remote regions have also contributed to the conflicts among the states⁴.

The First World War began on 28 June 1914, when a Serbian killed Franz Ferdinand, the crown prince of Austria-Hungary, in Bosnia⁵. Diplomatic and political developments that started with an apparently ordinary assassination triggered a multinational and multi-faceted war within a month⁶. Great Britain's seizure of two armoured ships ordered by the Ottoman

1 M. Hewitson, *Germany and The Causes of The First World War*; Oxford 2004, p. 44.

2 It is often argued that the French Revolution and the concepts of nationalism and a nation-state concurrently influenced communities. However, Orhan Türkođan argues that the bases of nationalism go back to the 14th century and that the French Revolution and nationalism were outpourings of the feelings that the European community had been saving for some time. For details, please see Orhan Türkođan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, İstanbul 2002, p. 59; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, vol. IX, TTK Yayınları, Ankara 1999, pp. 355-356.

3 B. H. Liddell Hart, *History of The First World War*; London 1972, p. 2; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, İstanbul 2010, p. 132.

4 Karal, *ibid.*, p. 358-61.

5 Annika Mombauer, *The Origins of The First World War*; London 2002, p. 13.

6 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, vol. II-IV, Ankara 1991, p. 513; Hart, *ibid.*, p. 15; According to German General Schlieffen's plan, Russia, which had not completed its mobilization, was to be kept at the east using little force, whereas France was to be attacked by the main forces and invaded. Although that plan went in effect, both Schlieffen and Moltke argued similarly that the war would not end in a short time and would rather take a long time. Please see Hew Strachan, *Birinci Dünya Savaşı*, Ankara 2014, p. 67-68; Adrew Suttie, *Rewriting the First World War*, New York 2005, p. 28.

Empire at the end of July-the beginning August 1914 under the excuse of mobilisation⁷ broke off the relations between the two states, and as a result, attempts to form an alliance between the Ottoman Empire and Germany began⁸. An alliance agreement was signed between Germany and the Ottoman Empire on 2 August 1914⁹. A clause of the treaty indicated that the Ottoman Empire was going to join the War alongside Germany if Russia declared war on Austria due to Russia's mobilisation and if Germany helps Austria¹⁰.

Although the clause of this treaty regarding partiality was obvious, the Ottoman Empire exerted a great effort to remain neutral. However, on 10 August 1914, two German ships, followed by the British navy, crossed the straits and took refuge in the Ottoman Empire¹¹, causing diplomatic problems among the states¹². The Ottoman fleet, with 11 ships, under the command of Admiral Wilhelm Anton Souchon, sailed into the Black Sea and bombed Russian ports in Odessa and Sevastopol on 29 and 30 October 1914, which was ordered by Enver Pasha in accordance with the given German policies¹³. Moreover, the attack gave the opportunity that Churchill was so keen about. Without waiting for the attitude of Russia and the Sublime Porte, Churchill gave the order to anti-attack the Navy for bombing Turkish ports and ships. The Navy, with the instructions from London, were mobilized and bombed the ports of Gallipoli, Smyrna, Basra and Hodaidah¹⁴.

It was stated in a foreign newspaper that this bombing caused the beginning of a new period in World War I and fuelled the Turkish-Russian conflict¹⁵. Russia cut off all diplomatic relations with the Ottoman Empire and declared war on it before the terms of the ultimatum given by Russia to the Ottoman Empire expired. In turn, Britain and France had to declare war against the Ottoman Empire. Thus, on 2 November 1914, the Ottoman State declared *Jihad-ı Ekber* (Great War) against the Allied Powers (Britain-France-Russia) and entered World War I¹⁶.

7 Allyson Both, *Postcards from the Trenches*, New York 1996, p. 68; Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, İstanbul 2009, p. 35.

8 Kazım Karabekir, *I. Cihan Harbine Neden Girdik*, vol. I, İstanbul 1995, p. 39-40; Salih Kış, "Birinci Dünya Savaşının Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 15/22 (2017), p. 68; Karal, *ibid.*, p. 384.

9 Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*, New York 2008, p. 102-104.

10 G. D. Clayton, *Britain and the Eastern Question Missolonghi to Gallipoli*, London 1971, p. 215; Bayur, *ibid.*, p. 642-643; Karal, *ibid.*, p. 381-82; Karabekir, *ibid.*, p. 75-77.

11 Kış, *ibid.*, p. 69.

12 Suttie, *ibid.*, p. 28.

13 Hart, *ibid.*, p. 13.

14 Roger Ford, *Eden to Armageddon: World War I in the Middle East*, Pegasus Books, New York 2010, p. 18.

15 Yasemin Altaylı, "Vasarnapi Ujsag Örneğinde Macar Basımında I. Dünya Savaşı'nın İlk Yansımaları ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 13/19 (2015), p. 75; Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, İstanbul 2007, p. 53-54.

16 Karal, *ibid.*, p. 394-400; for the political background of Jihad, Kadir Kon, "Max von Oppenheim, the Architect of the Islamic Strategy of Germany and His Three Related Memorandums", *Turkish Journal of History*, 53 (2011/1), p. 230-242.

The Gallipoli Campaign

The conditions in Russia had greatly an impact on the opening of a front in Gallipoli. Through this front, the Ottoman State, an important partner of the Central Powers, would be eliminated and the pressure on Russia, suffering economic and military difficulties, would be reduced¹⁷. In a telegram from Sir Louis Mallet, the British Ambassador of Istanbul, it was stated that constraining the transits on the Gallipoli Strait would be very effective in ending and winning the War¹⁸. At the same time, the British Minister of Maritime Affairs, W. Churchill, argued that Istanbul could be quickly captured by forcing the Ottoman Empire through Gallipoli and by carrying out operations through the straits¹⁹. Thus, the Ottoman Empire would be forced into peace with the Allies, the fronts of the Ottoman Empire would be closed and World War I would be over in less than a year²⁰. The neutral Balkan States would change sides and join the Allies upon the withdrawal of the Ottoman Empire from the War²¹.

Due to the reasons mentioned above, British, French and Russian fleets led by British forces opened the Gallipoli Front by bombarding both sides of Gallipoli on 19 February 1915²². On 18 March 1915, the Allied Navy entered Gallipoli and attempted to cross the strait. However, they suffered a defeat by the Turks after the sinking of seven warships towards the sunset²³. The Allied fleet, which had to retreat after this first attempt, began to charge on the Gallipoli peninsula on 25 April 1915 in a landing operation this time. They started invading the Ottoman Empire by landing troops on both the sides of the strait, especially in Seddülbahir²⁴. Supported by the navy, these Allied land forces participated in landing operations on various coasts of the Gallipoli peninsula that they coded as Y Beach, X Beach, W Beach, V Beach, and S Beach on 25 April. 29th Division, in which Guy Warneford was an officer, landed on the coast of Seddülbahir, coded as "V Beach". 29th Division comprised 89th, 87th, and 88th Brigades. Initially, this Division was under the command of General Sir Aylmer Hunter-Weston. However, on 24 May 1915, the command of this Division was transferred to General Beauvoir de Lisle. 86th Brigade comprised 2nd Royal Regiment, 1st Lancashire Regiment, 1st Royal Munster Regiment and 1st Royal Dublin Regiment²⁵; it was

17 Gültekin Yıldız, "How to Defend the Turkish Straits Against the Russians: A century-long 'Eastern Question' in British defence planning, 1815-1914", *The Mariner's Mirror*, 105/1 (2019), p. 58; Evren Küçük, *Türkiye-İsveç İlişkileri (1914-1938)*, Ankara 2017, p. 63-64; C. E. W. Bean, *The Story of Anzac From the Outbreak of War to the End of the First Phase of the Gallipoli Campaign-May 4, 1915*, Sydney 1941, p. 171.

18 C. F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, vol. I, İstanbul 2005, p. 61.

19 Martin Gilbert, "Churchill and Gallipoli", *Gallipoli Making History*, ed. Jenny Macleod, London 2004, p. 14-43.

20 Bean, *ibid.*, p. 173.

21 Armaoğlu, *ibid.*, p. 149.

22 Karal, *ibid.*, p. 434-436; Bean, *ibid.*, p. 178.

23 Hart, *ibid.*, p. 137.

24 Armaoğlu, *ibid.*, p. 149-150.

25 *Imperial War Museum (IWM)*, Catalog Number: P/216.

under the command of General O'Hara²⁶. The landing of the 86. Brigade required a solid war strategy, and thus, a coal ship called River Cycle was used for landing. The first troops to participate in the landing operation in the Gallipoli peninsula and to go ashore were 1st Royal Dublin Regiment and 1st Royal Munster Regiment of 86th Brigade²⁷.

About Guy Warneford Nightingale's Biography and Letters from Gallipoli

Guy Warneford was born in Darjeeling, India because his parents (Darjeeling is a small town in West Bengal in India. His mother was Alice Maude, and his father was Walter Hawkins Nightingale) worked there. Born on 17 December 1890, Warneford completed his primary training in Rugby and Sandhurst and joined 1th Royal Munster Regiment in 1910, beginning his military career²⁸. After carrying out several duties in India and Burma as a member of the Munster Regiment, he fought against the Ottoman-Turkish Army at the Gallipoli Front in the same regiment. Guy Warneford was in the landing group that sailed to the shores of Cape Helles on River Clyde, an old coal ship designed by the British as a Trojan horse²⁹. Having survived the Gallipoli Campaign, Warneford joined the 46th British Battalion in Arhangelsk, Russia, in 1919 and participated in the Allied operation against the Bolsheviks. Warneford, who was in Poland between 1921 and 1922, continued to serve in the British troops in Aden during the period of 1922 and 1923. Between 1925 and 1926, he joined the 4th Battalion of the British Regiment in Nigeria and served in Ibadan³⁰.

Guy Warneford Nightingale received the order of Legion d'Honneur given by the French Government for his military successes. He was also one of the soldiers who had been awarded The Military Cross by Britain. Warneford, spending his life serving in the British troops, died in 1935³¹.

Guy Warneford sent letters to his family from not only Gallipoli, but also other regions he served in. Among his letters that are collected in British archives, the ones that are important for our research and Turkish history are those he sent from Gallipoli. All his letters can be accessed in The National Archives in England, except for a few letters that are kept in the archives of the Imperial War Museum. In his letters, Guy Warneford, who sent a total of 49 letters during the battle in Gallipoli, expressed his feelings about the War without hesitation. Guy Warneford was the clerk of his unit, and the fact that his letters

26 Oglander, *ibid.*, p. 265.

27 TNA, PRO, 30/71.

28 Darjeeling is a small town in West Bengal in India. His mother was Alice Maude and his father was Walter Hawkins Nightingale. See, *TNA, RG*, 13/1190.

29 TNA, PRO, 30/71/3-4.

30 TNA, PRO, 30/71.

31 TNA, PRO, 30/71/3; *The Journal of the Royal Munster Fusiliers Association*, (2005).

remained uncensored makes them appealing. There are also other letters of Warneford from his other duty stations (France, Yemen, etc.). However, in this study, the letters sent from Gallipoli were studied because the study concerns the Turkish-British common history. The letters were handwritten and written with the excitement and haste of the war atmosphere. These were transferred to the computer environment for this work, with a rigorous work that lasted for about three years. The top pages of some letters were missing, and three of them were typed by relatives of Warneford. The typewritten letters were found in the archives of the Imperial War Museum. The rest and the majority were among the collections of The National Archives. Reading some of them required serious epigraphic information. In some, it was important to have a comprehensive knowledge of military terms and literature of the subject.

Guy Warneford, who was the head of the censorship mechanism, did not refrain from conveying information about the psychosocial situations of his own self as well as of other soldiers in the British troops. From this perspective, it is easy to see that the letters comprise three parts in general. The first part consists of what British soldiers went through in the first three months after landing, their views regarding the War and their beliefs that they would easily get through this campaign. The second part describes the length of the fighting—the fight being stopped by the Turkish troops, the change of climate conditions, the loss of commanding officers, and the inexperience of British soldiers which changed their initial desires. The third part covers a period from the mid-August 1915 to the end of October 1915, which was a time of battle fatigue, nervous breakdown, temporary traumas, and homesickness³². Hence, if these three parts were to be collected under a general title, hope, expectation and frustration would be an appropriate fit.

Method

In the creation of the data set, the words used by Guy Warneford in his letters were effective. The 48 letters that Warneford sent from Gallipoli constituted the source of the dataset. It is highlighted during the transferring process that the letters of Warneford that were transferred to the Word were not censored (understood from his own statements). Therefore, it is distinguished from other military and officer letters in the military.

The reason behind the analysis of the words in the letters for this study is the style of Warneford that he used in the letters. Because, after reading the letters, when they are analyzed in general, it can be seen that they are confronted with a rugged British officer who is fearlessly writing his thoughts about the war. Also, the question of how subconscious of Warneford worked during the war required this analysis. Because the words he uses are the product of his subconscious, analyzing them through these words will provide information

32 TNA, PRO, 30/71; *IWM*, P./216; 67/351/1.

about World War I in general. For this reason, an analysis of letters reflecting the feelings of Warneford has been necessary.

It is inevitable to do qualitative data analysis in this study. However, with analysis purpose in historical case, it is impossible to conduct a survey, interview, observation or experiment while data are collected. The analysis only through documentary sources is one of the methods used in this study. For this reason, 48 letters have been subjected to word analysis and it has been required that the number of words used by Warneford must first be studied.

The letters were subjected to word analysis in the Maxdictio module in the Maxqda 11 qualitative data analysis program. Since it was thought that it might be meaningful, a scanning was done over two letters. As a result of this screening, the meaningless word rate was around 0.01%. Therefore, the number of significant words entered into the scanning was 3545. For example, it has been observed that “the” article (Frequency 1597, 6.60%), which characterizes the most specific person, place or object within these words.

It is more or less predictable what will be the object, person or place that can be identified during the war. For example, trench or words directly related to trench appear in 9 different ways and different ratios (see Table-1). While the writing of letters in the war environment increases the frequency of this word, it also reveals the predictions of in which part of the front the letters were written. According to this picture, the Gallipoli wars are highly likely to be described as a trench warfare. Because in the word analysis, there are more verb conjugations and articles that indicate the object and the person up to the 18th order. These are not seen as meaningful words when viewed individually. The possibility above can be emphasized because the trenches term describes the conditions of war, and it was the first meaningful word to be emerged.

Table 1. Usage rates of words related with trench in letters.				
Rank	Words	Word Length	Frequency	Percent %
18	trenches	8	136	0.5859
314	trench	6	13	0.0560
1812	entrenchments	14	1	0.0043
2130	entrenched	10	1	0.0043
2298	entrenchments	13	1	0.0043
2342	entrench	8	1	0.0043
2935	trenches-by	11	1	0.0043
3259	trench”	7	1	0.0043
3355	trench-	7	1	0.0043
			156	0.6721

If we are to sort examples of word analysis from the letters of Warneford, it can be observed that words related with Turk and Turkey are in the top row (see Table-2).

Table 2. Frequency of occurrence rates of Turkish words and related words.

Word	Word Length	Frequency	Percent %
Turks	5	103	0.443736
Turkish	7	18	0.0775461
Turk	4	5	0.0215406
Turkey	6	3	0.0129243
Turk's	6	1	0.0043081
		130	0.5600551

The Entente Powers made an invasion to the Gallipoli Peninsula because of the Britain's plan to exclude the Ottoman Empire from the war. It is undoubtedly inevitable to use enemy words while the warring parties are talking about each other. Warneford preferred to use the Turk/word here instead of enemy (see Table-3). In fact, to mean Turks, he also used the word enemy. But in comparison to enemy words, mostly Turkish word was used to describe the enemy army. However, German officers and soldiers were also serving in the Gallipoli peninsula. Warneford chose to use this word in general for the enemy because of the fact that the battlefield they joined in the campaign was the Ottoman land.

Table 3. Usage rates of enemy term.

Word	Word Length	Frequency	Percent %
enemy	5	6	0.0258487
enemy's	7	5	0.0215406
Enemy's	7	1	0.0043081
		12	0.0516974

It is possible to multiply similar words and their proportions and comparisons. However, since this will change the nature of this work, it would be more beneficial to focus on the main theme of the study through different words. From the Guy Warneford standpoint, as understood from the beginning of the work, making sense of the attitudes and behaviors of British soldiers during the war will also provide inferences about the impact that the war has caused on people. "Geddes" is one of the special names that attracts attention in this respect. According to the letter, Geddes was a military officer and commandant of Warneford, and it is interesting that Warneford often expressed him in his letters (Frequency 50, Percent 0.215%). Here it can easily be searched to answer whether it is a situation originating from admiration or anger. When the sentences of Geddes are analyzed, it is emerged that Warneford admired Geddes. Mother was used more often than father and sister in the words (mother, Freq. 18,

Mother, Freq., 17 times, total 35 times). When looking at the people to whom the letters were sent in general, the remaining letters are either dedicated to his father or his sister, and since there were some missing letterheads, there are two or three absence of frequency of occurrence. Warneford sent more letters to his mother and preferred to explain his situation to his mother. Besides in his letters to his mother, it is seen that the circumstances of the war were described in more detail.

Data Set

It is beneficial to construct other parts of the data set before proceeding to the analysis because in the analysis to be done, it is important to understand the evaluations to be obtained from the dataset and their usage rates. The words are used as a source in the analysis. In addition, conceptual labeling will be done on the words and categories will be created. In the categories, coding line by line is preferred. In order to be able to encode the letters, occasionally axis and sometimes open encoding method are followed³³. Induction method is used in these parts. It is necessary to put forth the general evidence about the course of the war in order to construct a correlation analysis of the war in Gallipoli over the words obtained in the word analysis program. A statistical result or results will be tried to be drawn out from this general belief and periodization. The following categories were created based on the repetition of the emotional relationship among the letters. When the repetitive words end or words that describe a different emotion start, categories are created. However, it is very difficult to make a definite distinction between these categories because Warneford's emotional state changed according to the events he experienced. For this reason, open coding and axis coding methods have been applied. Then the data were analyzed and contextualized.

The Hopes and Dreams of the British in front of Gallipoli

The first letter by Guy Warneford is essentially a summary of this section because he was surprised by the superior defence ability of the Turkish Army, but still felt their joy of victory. It is worth noting that he had the opportunity (Freq. 6, 0.0258%) to write to his mother for the first time on 1 May 1915, as indicated in his first letter³⁴. The fact that the Allied armies landed on 25 April and Guy Warneford could write his first letter five days later indicates that the fight was intense. In particular, the references he made from daily newspapers when describing the difficulties they had experienced during the landing and his narratives of how his friends were shot one by one during the landing show that he started to feel that it would not be that easy³⁵. The terms and expressions he used to narrate

33 Aylin Yonca Gençoğlu, "Bir Kavram ve Kuram Üretme Stratejisi Olarak Temellendirilmiş Kuram", *Tarih Okulu Dergisi*, XVII (2014), pp. 681-700.

34 Guy Warneford Nightingale, *Çanakkale Cephesinden Mektuplar*, trans. Yahya Yeşilyurt-Recep Gülmez, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, p. 33.

35 Please look for another soldier who name is M. W. Philips's memories about the landing, *IWM, Documents*.

the struggles they had experienced during the landing such as “...mauled, rain of bullets, death trap (Freq. 9, 0.038%), awful night (Freq. 109, 0.469%), under a nasty fire (Freq. 38, 0.163%), lost an awful lot, very bad night... (Word: bad and badly, Freq. 38, 0.163%)” may be taken as expressions of astonishment in the face of the Turkish resistance³⁶. When we look at the details of this first letter, he also mentioned seasonal conditions among the difficulties experienced. Certainly, the difficulties experienced by the British soldiers after the landing and the climatic conditions of the spring months are expressed³⁷ through phrases such as “...soaked to the skin, bitterly cold and wet, very wet and cold; no coats and food... (Look at the Table-4)”

Table 4. Frequency of occurrence and percentages of usage of some words related to climate conditions in the letters of Warneford.

Word	Word Length	Frequency	Percent %
cold	4	9	0.038773
colds	5	1	0.0043081
cold stream	10	1	0.0043081
wet	3	4	0.0172325
food	4	5	0.0215406
clothes	7	5	0.0215406
clothed	7	1	0.0043081
clothing	8	1	0.0043081
		27	0.1163191

Although these depictions demonstrate that British soldiers were under difficult conditions, one can understand that the soldiers did not have the slightest hesitation in attacking and achieving success. Looking at the details of the first letter from this perspective, expressions such as “...the firing line was so hard pressed, that we had to go straight up into it... We get shelled all day, and sniped (Freq. 10, 0.0430%) at and attacked (Freq. 68, 0.292%) all night. But we are very cherry... We are waiting the re-enforcements from Egypt. We are all very fit indeed... reveal how the desires and hopes of victory affected soldiers’ psychology during the first days³⁸. Although they had fought a fierce battle, they did not think a failure was probable. On the contrary, they even regarded the landing operation as a success under such difficult conditions. In this first letter of Nightingale, he narrated the difficulties of the operation through German officers and emphasised that what they were doing was rather difficult:

16517.

36 TNA, PRO, 30/71/26-30.

37 TNA, PRO, 30/71/26-30.

38 Nightingale, *ibid.*, p. 36.

“The German officers whom we have taken prisoners, say it is absolutely beyond them how we ever effected a landing at all. If there was one place in the whole world that was impregnable, it was this peninsula and they say no army in the world except ours, could have seen half its numbers mown down, and still come on and make good a landing. It has certainly been a tough job.”³⁹

In fact, he tried to cover up for the loss of many soldiers and the difficulties they went through during an operation that they had thought would end in a short time. Since the initial days, these statements revealed what kind of conflict was going to happen in the future and displayed the disguised failure of the landing. In fact, the expressions of failure are easily seen in last sentence of this letter⁴⁰ where he said farewell to his mother: *“We lost more men and officers in this battalion, in the first 3 days here, than we lost in 3 years in S. Africa!”* (Word: Lost, Freq. 43, 0.185%).

In his first letters, it is easy to see how stunned they were. The feelings of terror during the landing were breaking points for British soldiers in facing the reality. In his second letter⁴¹, he argued that not only himself, but also the other soldiers thought *“We had a lot of casualties considering we were entrenched and the Turks on the offensive and we did not have too thick a line before.”* He also stated how surprised they were at the fact that the Turkish troops had left their trenches to attack them and had been successful although the attacks were small-scale and a limited number of soldiers had participated. In addition, he argued that the reason why he was not shot despite the Turkish Army’s success in defence was luck and staying behind. He expressed⁴² this by saying *“...I got most frightfully based with always being behind.”* The Allied forces, unable to conclude whether the encounter would be tough, were stopped in the Gallipoli peninsula by the Turkish Army that had effectively defended it since the landing. As seen in Guy Warneford’s letters, although they thought that they would take hold of Istanbul freely and without encountering any resistance, the developments in the early days caused them to gradually move away from these ideas. Other qualities and socio-psychological developments that constitute the first part of these letters included the fact that the trenches had not yet been excavated during the attacks, the happiness shown towards the letters coming by mail and the desire to move away from the War even for a moment⁴³. As can be seen in the Table below, among the most significant words in word analysis, post and similar expressions have been among the most used words (see Table-5).

39 Nightingale, *ibid.*, p. 36.

40 Nightingale, *ibid.*, p. 37-38.

41 TNA, PRO, 30/71/30.

42 Nightingale, *ibid.*, p. 40.

43 Nightingale, *ibid.*, p. 40.

Tablo 5. Frequency of occurrence of words related with post.

Word	Word Length	Frequency	Percent %
post	4	7	0.0301568
posts	5	3	0.0129243
posted	6	3	0.0129243
mail	4	41	0.1766328
mails	5	5	0.0215406
Mail	4	3	0.0129243
mail-the	8	1	0.0043081
letter	6	53	0.2283302
letters	7	32	0.1378597
letter-cards	12	1	0.0043081
		149	0.6419094

Guy Warneford's message in his letter dated 4 May 1915 contains other remarkable elements. In this letter, he said to his sister Meta that he had been in an intense battle for two weeks and that they were unable to sleep (Freq. 23, 0.0990%) at night due to the intense attacks of the Turks. As a result, lack of sleep got on their nerves over time. The expressions describing nervous breakdown included the following:

*"...The awines of Turks were picking off the wounded as they tried to crawl up the sand to us... It was pouring with rain too. I got on swine of a Turks with my revolver. We saw the enemy which was the chief thing and the men all shouted and enjoyed it tremendously. It was a relief after all that appalling sniping... It was must exciting hearing them... We mowed them down and only once did they get so close that we were able to bayonet them. We took 300 prisoners and could have taken 3.000 but we preferred shooting them."*⁴⁴

At this point, another issue that needs to be addressed is the fact that the British soldiers acted against The Hague Convention of 1907 due to the anger fuelled by a nervous breakdown. Judging from The Hague Convention of 15 June 1907, which had been in force at that time, a decision was made as to how the prisoners of war were to be treated⁴⁵.

According to Article 2 (b) of the convention in 1907, it was forbidden to treacherously kill or hurt the people of the enemy nation or the army⁴⁶. The captured enemy soldiers had to be treated as prisoners and their rights had to be protected until the end of the War.

44 IWM, 67/351/1, Catalog number: Documents. 12333.

45 Mehmet Temel, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında 1907 Tarihli Lahey Sözleşmelerine Aykırı Davranan İtilaf Devletlerine Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Bazı Önlemler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1/6 (2004), p. 71.

46 James Brown Scott, *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907*, New York, 1915, p. 116; For details regarding the treatments of the British to captured Ottoman soldiers, please see Evren Küçük, "Knockaloe Kampında Bir Osmanlı Diplomatu Reşid Sadi Beyin Esareti (1915-1918)", *Akademik İncelemeler*

However, as can be seen in his subsequent letters, Guy Warneford, after fearlessly conveying the information no one could see in any official British correspondence, began to hesitate because of the information he had revealed once. He knew that this treatment was a crime against humanity. However, going through a progress different from their expectations led to frustration as well as anger over time. Therefore, the captured Turkish soldiers were shot due to a severe state of anger and revenge instead of being held in camps.

The strong Turkish defence had led to frustration among the British troops. In the details of the sentences that were formed unintentionally, the soldiers stated that they were tangled up in a difficult problem. They thought they would rest and take a break for a while after dealing with the duty or problem at hand⁴⁷. In the rest of the letters, it is possible to find expressions indicating fatigue, hunger, and boredom as a result of an intense and constant conflict. These brief expressions included “... after 15 days a continuous fighting. It was simply awful... (Word: Awful, Freq. 83, 0.357%) I will not have the opportunity of writing... We had had no rations for 48 hours and no sleep for 9 days...”⁴⁸.

In his letter dated 19 May 1915, he began to include expressions indicating that a British soldier was accustomed to the routines of the War and the damage it caused in one’s spiritual self. Describing the shooting of his friends to the finest details, Warneford approached this situation in a surprising and unobtrusive manner in his letters. For example, through expressions such as “*In the dark we kept trumbling over the bodies and treading on them. When it was light, stound I had dug in next to the remains of an officer in the K.O.S. Borderers whom I had last seen at the opera at Malta and had spent a most jolly evening with.*”, he reflected on the current situation⁴⁹.

The descriptions in the letters are made through words that would reflect people’s dreams in daily life. Machine guns were sweeping and bullets were like flying birds. It can be clearly seen in the letters that they started keeping a watch at all times, taking the enemy more seriously after understanding that the Turks were not an easy target.

An assessment made by Warneford after a while is quite striking, as seen in the following lines: “*This is now degenerating into a kind of trench warfare. We can’t possibly advance, nor can the Turks... I had to throw my helmet away-we are not wearing them yet.*”⁵⁰ He made a different assessment in his letter dated 14 May 1915. In this letter, his efforts to make sense of what was happening and reveal the severity of the situation by making comparisons drew attention. In this letter to his father, this effort was expressed as follows:

Dergisi, XII/I.1 (2017), pp. 83-108.

47 Nightingale, *ibid.*, p. 45.

48 TNA, PRO, 30/71/34-37.

49 Nightingale, *ibid.*, p. 47.

50 Nightingale, *ibid.*, p. 49-50.

*"...the Times of the 2nd of May only gives Major Jarrett killed and five wounded. A lot of the regiments like the Lancashire Fusiliers who lost 20 officers the first day, are not mentioned at all; I think the Dublins are the only complete list. I suppose they'll try and make out its been nothing at all out here, just a scrap with the Turks whereas its been hell and frightfully mismanaged. There are any number of officers and men here who have done five or six months in France and were right through Mons, and they say it was nothing, a mere picnic compared to the landing and subsequent 14 days of this show."*⁵¹

Later in the War, British soldiers had to take off their helmets and accept the ugly face of the War. The excitement of the landing operation, which began in April 1915, was replaced by hesitation and seriousness towards mid-May. The conflicts that lasted until July were narrated by Warneford as a time of various complaints, appreciation of defence against the Turks instead of attack, astonishment at the Turkish resistance, frustrations brought by the War, hatred, anxiety, reluctance, landscape depictions, psychological trauma, boredom, and self-criticism⁵². (Warneford occasionally used the word hell to describe (Freq. 4, 0.0172%) this battle in Gallipoli).

From the following statement, it can be understood that the British or Allied soldiers were defending themselves instead of attacking: *"...the Turks attacked part of our line held by the Inni Skillings, but got such a rough handling that they never got nearer than 40 yards from our trenches..."*⁵³ In addition, from these expressions, it is easy to see their appreciation of defence. On the other hand, the expression *"...if only we had had enough people surviving, we would have pushed them straight away up the Peninsular..."*⁵⁴, which is an example of self-criticism. Expressions of similar reproaches will appear in the following days as a criticism by Warneford. Thus, the following sentences appear as expressions of both criticism and anger at the attitudes of the different units in the same army:

*"...The new ones are very funny-extraordinarily helpless, frightfully keen and about as much idea of soldiering as the man in the moon... The men are all awfully sick at being commanded by the new officers... The bluejackets all want to have a look through the iron peephole, up the 'No-man's trench' to the Turk's barricade 20 yards farther up! I don't know how they get leave to come up from their ships, but they manage it somehow! I suppose they tell wonderful tales when they get back!"*⁵⁵

Over time, the tremendous scale of the War reflected on Warneford's words as follows: *"...I have had bullets through all parts of my clothing and two bayonet thrusts-one through*

51 Nightingale, *ibid.*, p. 54.

52 Fiona Reid, "Losing Face: Trauma and Maxillofacial Injury in the First World War", *Psychological Trauma and the Legacies of the First World War*, ed. Jason Crouthamel-Peter Leese, Palgrave Macmillan, 2017, p. 26.

53 Nightingale, *ibid.*, p. 56.

54 Nightingale, *ibid.*, p. 57.

55 Nightingale, *ibid.*, p. 69-85, 105.

*my glasses and another through my belt!*⁵⁶ As can be seen in Warneford's letter dated 22 May 1915, he regarded his departure from the battlefield for a while and going to a ship for treatment as means of happiness. He said, "...then I went to bed in SHEETS, and couldn't sleep a wink for the comfort of it all!"⁵⁷

The idea of being away from the battle, even due to illness or injury, gradually started to appear and became more desirable among soldiers. The idea of how valuable survival and living was emerged during temporary departures. Staying apart from the battle due to injuries or illness revealed feelings of hatred in Guy Warneford. Therefore, he associated the word of war with hatred over time. We can easily see this in his letter dated 22 May 1915 looking at the expressions "... the beastly firing line... I hope this will mean the Balkan States come in too and end this beastly war."⁵⁸

Superficial Inaction and the Desperate Waiting of the British

As it can be seen, the rapid results in the first months and the great wish of the British to invade the Ottoman capital and leave their mark on World War I by pushing the Ottoman Empire out of war were replaced by feelings of despair in the months during summer. We understand that the British soldiers accepted to stay in defence on the Gallipoli peninsula and to look for ways to survive against the Turkish resistance. In Guy Warneford's letters, this situation is presented through a detailed description of the landscape, statements indicating boredom and a mocking of warfare. Moreover, the frustrations experienced by soldiers during the first few months of negative developments were replaced by serious psychological issues⁵⁹.

Further evidence indicating that they did not take the War seriously to a sufficient extent is that they named Turkish artillery as Annie from Asia, Slippery Sam and Bill from Gallipoli. In the same way, there were many statements such as "*I have taken some photos of our dugout. Geddes, Williams and I have a most awfully comfortable one... So you can imagine how pleasant life is in general...*" that support this point⁶⁰. The Allied armies were now beginning to realise that Gallipoli was impassable.

In a letter dated 4 June 1915, we see that the soldiers were demoralised by the loss of all members of the 86th Brigade in Gallipoli and the fact that they had to be reorganised. In the following section, Guy Warneford noted the manoeuvres made by the Turkish soldiers,

56 Nightingale, *ibid.*, p. 58.

57 Nightingale, *ibid.*, p. 61.

58 TNA, PRO, 30/71/40.

59 Ulrich Bröckling, *Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, p. 259; Frederick Walker Mott, *War Neuroses and Shell Shock*, Oxford University Press, London 1919, p. 136.

60 Nightingale, *ibid.*, p. 77.

in the following lines: "...Looking at it now I can not understand how we ever got up here at all, and it beats me altogether why the Turks ever left their trenches."⁶¹ However, in another letter dated 8 June 1915, Guy Warneford, having observed the situation very well, stated that their attacks were unsuccessful by calling them "*fiasco*". The demoralisation caused by the Turkish resistance brought along failure. After this, he began to describe the places they were in by calling them rabbit pens instead of trenches. He also emphasised that psychological disorders laid at the basis of the discomforts experienced by the British soldiers. Regarding this, his expression:

"We have just lost Wilson our Adjutant. His wound broke out again and the strain and worry made him very ill... Lots of fellows are going off their heads out here but personally I've never felt better in my life, I eat and sleep like a pig and feel most awfully cheery Lots of fellows are going off their heads out here but personally I've never felt better in my life, I eat and sleep like a pig and feel most awfully cheery... (Word: Cheer, Freq. 15, 0.0646%)"

is very interesting because it reveals as to how his and other British soldiers' psychological state was at that time⁶². In his letter dated 9 June, he wrote that Wilson had suffered from depression due to the tensions, which led him to develop nerve inflammation⁶³. He also wrote that about another soldiers' psychological state, "*Simply tons of fellows are going off their heads from strain and worry mostly fellows who have been wounded and come back...*"⁶⁴

In addition to the psychological discomfort of British soldiers, there were similar situations regarding their physical appearances. Especially Geddes, one of the commanders, went grey in a short time due to overwork, and Guy Warneford said, "*...Geddes is a ripping commanding officer to work with, but he is frightfully worried and his hair is nearly white! I've never seen fellows get so old so quickly. This morning I saw a fellow called O'Hara in the Dublins whom I hadn't seen for about a fortnight and I hardly recognised him!*"⁶⁵ In his letter dated 13 June 1915, he wrote the following about Geddes: "*Geddes is extraordinary. His hair is almost white! I laugh whenever I see him without his cap, as he had very red hair before.*"⁶⁶

The extent of the psychological discomfort of the British soldiers grew even fiercer as the climatic temperature around them increased. His statements revealed that Guy Warneford had started to show anger at every soldier shot, to mock warship and not to take it seriously, to care more about his survival and to think about the money he would get. We can also understand that he was extremely happy with the possibility of a peace deal or a ceasefire

61 Nightingale, *ibid.*, p. 73.

62 Nightingale, *ibid.*, p. 76.

63 TNA, PRO, 30/71/40.

64 Nightingale, *ibid.*, p. 86.

65 Nightingale, *ibid.*, p. 76.

66 Nightingale, *ibid.*, p. 86-87.

agreement and was not pleased with the new recruits because their inexperience did them no good. Moreover, his letter dated 9 June 1915 shows for the first time that he started to think that they were not going to make any progress⁶⁷. Starting with his letter dated 9 June, he used words like ‘party’ and ‘show’ to mean war. Concepts and words that are related to war, such as smell, death, and gunpowder became ordinary for the British soldiers. Their sadness related to the soldiers killed during the first landing and the excitement they had while describing their deaths had been replaced by ordinariness and anger at the deaths. Guy Warneford started to call the trenches as dirt and prioritised resting instead of fighting, as per his letters as of June and July. He stated this by saying “*I feel awfully well, except for my inside!*”⁶⁸

Symptoms of Fatigue and Desire to Retreat among Soldiers

The British soldiers’ acceptance of failure in Gallipoli and their desire to move away from the War appear as the main themes of this section. The fact that Guy Warneford could write as he wished makes the last section of these letters highly attractive. On his letter dated 2 July 1915, we understand that his desire to return home began to appear. His expression “*I don’t count on getting anything*” is important in terms of style and it shows how demoralised the British soldiers were due to the struggle they faced in Gallipoli⁶⁹.

On the other hand, as the British troops spent months on the Gallipoli peninsula and the War stabilised at his front, the soldiers felt relief. The Turkish Army could not advance and force the British out of their land; moreover, the British could not attack and push the Turks away despite the reinforcements that joined them. This changed warfare dynamism into a static state as of July. Therefore, the soldiers started feeling tired of fighting and wanted to return home as soon as possible. In his letter dated 3 July 1915, Guy Warneford said, “*I wish this beastly war was over I’m getting absolutely fed up with fighting!*”⁷⁰

The desire for not fighting, which was the most evident with the expressions of returning home due to tiredness, made them wish to be substituted with others so that they could at the least rest. The idea that the static state at the front could change any moment was the main reason for the tension and the lack of sleep among soldiers; it was also one of the main reasons for their failure in their attacks⁷¹.

How the British soldiers viewed this is apparent in Guy Warneford’s expressions starting from July. In general, Warneford seems to have used the third-person singular in his expressions. The most obvious example was in his letter dated 6 July 1915 in which he said,

67 Nightingale, *ibid.*, p. 81.

68 Nightingale, *ibid.*, p. 104.

69 Nightingale, *ibid.*, p. 107.

70 TNA, PRO, 30/71/55.

71 Nightingale, *ibid.*, p. 111.

*“I believe and only need to get used to being in the trenches a bit. It’s getting beastly lot!”*⁷² Climatic conditions together with the difficulties they went through during the first days were replaced by a time of less fighting, which triggered the soldiers’ desire for not fighting. In short, Guy Warneford articulated the feelings of the British soldiers. Surprised at the claims that they were going to retreat from the peninsula and start fighting in France, Warneford reacted by saying *“If we had a month at Imbros we would be as fit as anything to carry on, and I certainly don’t want to go to France”*⁷³

In Warneford’s letters, it is possible to see that the British soldiers were allowed to rest first and were then sent to the firing line; the letters also describe the soldiers’ moods while resting. Particularly, their days on the Lemnos Island were described as nights that were dust-free, smoke-free and luxurious and days that were full of naps⁷⁴. The Gallipoli peninsula was described as *“As I see someone in the ‘Pink Ku’ describes it ‘the Peninsular at present consist of dust, dirt, grit, jam, bullets and blood’ which is about right! (see Table-6)”*⁷⁵

Word	Word Length	Frequency	Percent %
bullets	7	14	0.0603136
bullet	6	9	0.038773
blood	5	2	0.0086162
blood”	6	1	0.0043081
dust	4	9	0.038773
dirt	4	1	0.0043081
dirtier	7	1	0.0043081
		37	0.1594001

Towards the end of July 1915, the soldiers’ desire to return home and leave the War began appearing in Warneford’s every expression, and since then, he had stated his desire to return home as often as possible in almost every letter⁷⁶. Because the prolongation of this war had taken them out of being the subject of the war and turned them into the object of the war⁷⁷. However, as the language he used to express this request includes a style that would not be considered appropriate by both Britain and his own family, there were some statements in which he insisted that the letters not be shared with the press⁷⁸. A letter dated 26 August 1915

72 Nightingale, *ibid.*, p. 113.

73 Nightingale, *ibid.*, p. 115.

74 Nightingale, *ibid.*, p. 125

75 TNA, PRO, 30/71/61.

76 Peter Leese, *Shell Shock: Traumatic Neurosis and the British Soldiers of the First World War*, Palgrave Macmillan, New York 2002, p. 133-137.

77 Bröckling, *ibid.*, p. 254.

78 Nightingale, *ibid.*, p. 132-134.

contains the kind of sentences that would end the discussion on the British viewpoint on war. In this letter, Warneford, speaking of his friend, clarified that going to a place other than home or India would be no good for resting⁷⁹.

Increasing failure on the Gallipoli peninsula led the British troops to think that they were losing this battle. In fact, Guy Warneford wrote in his letter dated 26 August 1915 that “*There is no doubt about it, we’ve played all our cards on this new landing and failed. The opportunity has been lost and if there had been any troops other than those who took part in it, I think they would have done it.*”, which showed both self-criticism and the fact that the end was near⁸⁰. September was described as a time when they were pleased to hear the rumours of a ceasefire or peace treaty with the Turks, a possibility that was also expressed through official channels⁸¹. We see that Guy Warneford clearly indicated that he would be the last person to fight the Turks and that he had no wish but to go back to England if they were to declare a ceasefire⁸². Guy Warneford, who described the minor attacks of the Allied forces as an exercise in his letter dated 26 September 1915, stated that the stable situation in the trenches seemed drowsing⁸³.

It would be worthwhile to summarise the feelings of the British soldiers, who believed that the preparations for winter attacks were not enough as of October and that the War should be completed in Gallipoli, through Warneford’s expression “*We won’t get any more because the whole campaign has been a failure, though we’ve fought hard enough goodness only knows.*”⁸⁴ Finally, in his last letter from Gallipoli, he said,

“I’m the colour of a china man and have no whites to my eyes-so look an awful light! However I am quite well enough to carry on what work. I don’t it’s not like feveri, but I am not going to stay, if Wilson rolls up and I have told Geddes that when I so. If I have to, I mean to do my level best to get home for leave.” (Word: Home, Freq. 29, 0.124%).

Certainly, the departure of the Allies from the Gallipoli peninsula led to excitement on the Turkish side. The newspapers of the time presented this to the readers as the news of victory⁸⁵.

Findings and Analysis

By taking advantage of the data set created by the method, it is necessary to analyze the effects of the psycho-social situation of the soldiers on the course of the war because the

79 TNA, PRO, 30/71/73.

80 Nightingale, *ibid.*, p. 144.

81 TNA, PRO, 30/71/78.

82 TNA, PRO, 30/71/79.

83 TNA, PRO, 30/71/86, 87.

84 Nightingale, *ibid.*, p. 170.

85 Mücahit Özçelik, “İtilaf Devletlerinin Çanakkale’yi Tahliyesinin Türk Basınına Yansımaları”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 13/1.18 (2015), p. 451.

attitudes and behaviors of the soldiers during the war are important both during the war and after their war in the name of their own states. A soldier both fulfilled his duties and acted according to war rules and orders. In addition to this, the illegal behavior of a depressed soldier during the war could have harmed the state to where he was belonged after the war. Also, the attitudes of the soldiers were related to their psychology. The challenge here is not to conduct any surveys among soldiers fighting as mentioned before. Since there is no such thing as time back, the data set seems to have assumed an important role in the analysis in this section. Since a specific and generalized method is followed at the basis of the work, it is possible to draw conclusions about the general course of war from the data set obtained from Warneford's letters.

In the process of analysis, the data set has been analyzed over three sections. The letters were given a numerical value based on the date order. The first section was formed from the letters 1 to 7 and was defined as a "*victory*" period, based on the words and phrases used in them. The second section covered the events from the letter 8 to the letter 22 (including the letter 22). From these determinations, the period of fifteen letters was called the "*recession*" period. This naming and periodicity are based on the words that Warneford used in his letters. It was observed that the dynamic state of the war became static after the 8th letter. For this reason, the period of stagnation was started as of the 8th letter. This period is limited to the first letter of return to be come out. Therefore, the 23rd and 49th letters were identified as the "*return*" period due to the content of the date range.

In the naming of the periods, Warneford's language used in the letters played an important role. For example, in the 1st letter, even though the death trap is used for Gallipoli, it seems that the struggle determination and the excitement are outweighed. The fact that there is no command in the 16th letter to indicate whether or not an attack was done can be seen as a sign of stagnation. Likewise, a colonel in the 34th letter is an example of the fact that war is unnecessary and that they should return home. Letters with such desires are seen as withdrawal episodes. As a matter of fact, the three chapters were then taken under a single heading and subjected to a correlation analysis to reveal the effect of the war on the course of the war. All three sections, which are hopes and dreams of Warneford, were called as "*moral level*".

A correlation analysis was conducted to determine the relationship between the moral level and the course of the war (see Table-7). The results were obtained from the SPSS 21 program. Correlation values range from -1 to +1. -1 is an indication of a complete and inverse relation, and +1 is an indication of a complete and in the same direction. If the values are between 0 and 0.3, the relationship is weak; in the range of 0.31-0.69, the relationship is moderate; at a value between 0.71 and 1.00, the relationship is strong. In this case, the correlation value of the level of spirits and warfare was found to be 0.60. This value shows

the presence of a statistically, moderately, and coordinated relationship between spirits and warfare. Therefore, it is understood that the spirits level of the soldier has an impact on the course of the war, or that the course of the war has an impact on the spirits of the soldier⁸⁶.

	Spirits Level	Course of the War
Spirits Level	1	
Course of the War	0.603953	1

The question that came to mind after determining the correlation value here was whether the spirits level affected the course of the war; or was the course of the war affected the spirits level. For this reason, it is hoped that with the determination of causality between two factors the correlation analysis will be supported. A causality test developed by Granger for predicting this condition is proposed⁸⁷ (Granger, 1980). The data were subject to the Eviews 9 program and the findings were obtained from this program. The findings are shown in Table-8. According to the causality test results, it can be said that the spirits level at the 99% confidence level (Prob <0.01) is the reason of the war progression. On the other hand, it could be seen from the test results (0.9419 >0.01) that the course of war is not the reason for the spirits level.

VAR Granger causality/block exogeneity wald tests			
Date: 25/05/18 Time: 12:04			
Sample: 1 49			
Included observations: 47			
Dependent variable: course of the War			
Excluded	Chi-sq	Df	Prob.
Spirits Level	18.87302	2	0.0001
All	18.87302	2	0.0001
Dependent variable: spirits level			
Excluded	Chi-sq	Df	Prob.
Course of the War	0.119649	2	0.9419
All	0.119649	2	0.9419

Based on the results of this analysis it is possible to draw conclusions at the macro level. While the course of the war is affected by the spirits level of the soldiers, according to the

86 A. Zafer Yalçın- Fatih Çakmak, "Türkiye'de Kamu Sağlık Harcamalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Etkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30/4 (2016), p. 720.

87 C. W. Granger, "Testing for Casuality: A Personal Viewpoint", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 2 (1980), pp. 329-352.

statistical data, the level of spirits is not affected from the course of the war. If the end of the war is already considered, it will be seen that England is in the victorious states. Despite this, however, the prolonged battle affected the spirits of the soldiers in the negative direction. Although it is on the victorious side, it is understood from the letters that the exhaustion of the soldiers has increased. For this reason, a regression analysis was carried out by assuming the necessary assumptions (normality hypothesis, varying variance, multiple linearity, etc.) in order to determine the size of the effect of spirits on the course of the war. The reason for accepting this assumption is that the study is not a statistical one because the effort to get away from the aim by analyzing the details is outweighing. In addition, the level of spirits can vary, regardless of the circumstances under which condition the war is. For example, Warneford's trip to the camps towards the last days of Gallipoli increased the spirits level. In general, however, there is an unsuccessful trend in Gallipoli. Therefore, the course of the war has not affected the spirits levels of the soldiers too much. Both analysis and letters confirm this inference.

With this aim;

$$CW = b_0 + b_1 (SL) \quad (1)$$

A linear univariate model is formed. Here;

CW: Course of the War, SL: Spirits Level, represents the variables.

The coefficient b_0 is the coefficient indicating the course of the war if the morale level is zero. The coefficient b_1 indicates the impact of the spirits level on the course of the war, which corresponds to a unit increase. Analysis results were obtained from Eviews 9 program. The regression analysis results are shown in Table-9. R^2 value represents the ratio of clarification of the variable explained by the explanatory variables⁸⁸. According to the findings, explanation rate of the course of the war on spirits level ($R^2 = 0.36459$) is about 36%. When this situation is examined, it will be seen that there are various factors (number of troops, amount of ammunition, war information, experience, climate conditions, technical equipment of enemy, etc.) on the course of war. However, these factors have not been included in the model because they do not constitute the basis of our study directly. As a matter of fact, according to the findings (b_0), it was found as -0.1. However, since Prob was <0.05 , there is no significant correlation at 95% confidence level. For this reason, it is not right to interpret this coefficient. The value of the SL coefficient (b_1) was found to be about 1.51. This result means that the level of spirits has increased by one step, and that the course of war has increased by 1.5 units. This coefficient (Prob <0.05) is statistically significant at the 95% confidence level. For this reason, there is no objection to this interpretation in terms of statistics.

88 Fatih Çakmak, *Kohort Analizi ile Türkiye'deki İstihdamın Kuşaklara Göre İncelenmesi*, Unpublished Master Thesis, Erzurum 2013, p. 41.

Table 9. Results of regression analysis.				
Dependent Variable: Course of the War				
Method: Least Squares				
Date: 25/05/18 Time: 12:07				
Sample: 1 49				
Included observations: 49				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
SL	1.514218	0.291478	5.194971	0.0000
(b ₀)	-0.104265	0.509980	-0.204450	0.8389
R-squared	0.364759	Mean dependent variable		2.306122
Adjusted R-squared	0.351244	S.D. dependent variable		1.839430
S.E. of regression	1.481577	Akaike info criterion		3.664051
Sum squared resid	103.1682	Schwarz criterion		3.741268
Log likelihood	-87.76924	Hannan-Quinn criteria		3.693347
F-statistic	26.98772	Durbin-Watson stat		0.907393
Prob (F-statistic)	0.000004			

Findings and Discussion

After the analysis of these letters sent during World War I, some evidence was found. World War I has caused a number of severe neuroses with a tremendous number of nervous disorders and wartime casualties⁸⁹. As World War I was in the army, there was also a great shock in the houses. The battle situation brought different interpretations in terms of the belligerent sides when considered in terms of humanitarian values. For example, for the Turks who lived in the Ottoman State and fought in Gallipoli, it was aimed to defend the human existence, from the point of British, it was necessary to fight in front of Gallipoli for the sake of peace. As a matter of fact, Warneford's letters revealed that the British, with this war, had serious plans and a high spirits level, but they had a disappointment due to the last long of the war because, as Freud said, "*World War I was as brutal and violent as all previous wars, because of its bloody and more destructive nature, as well as its increased attack and defensive weapons on a tremendous scale.*"⁹⁰ Therefore, as far as we derive from the letters, the contrary acts against the Hague Convention in 1907 were committed. The restrictions in this convention that were known as international law were ignored. States were exhibiting

89 Sandor Ferenczi, Sigmund Freud, Karl Abraham, Ernst Simmel, Ernest Jones, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, Pinhan Yayınları, İstanbul 2017, p. 32; Anthony Babington, *Shell-Shock: A History of the Changing Attitudes to War Neurosis*, Leo Cooper, London 1997, p. 5; Please look on the psychoneurotic disorders of the Entente soldiers, C. Stanford Read, *Military Psychiatry in Peace and War*, H. K. Lewis and Co., London 1920, p. 140-149.

90 Sigmund Freud, *Savaş ve Ölüm Üzerine*, Oda Yayınları, İstanbul 2018, p. 12.

low morals in the war, and soldiers were behaving in brutality⁹¹. All the contrary behaviors revealed that the soldiers were disappointed. However, when the Gallipoli ground operations were the scene of struggle beyond the anticipation, that is, when the Turkish army was given a serious and intense response, the British troops were exposed to unexpected stress⁹².

Apart from Warneford's letters, the fact that his other military letters were kept under censorship mentally depressed the families and caused undesirable consequences in their state of mind⁹³. Therefore, from the letters examined, unique data were obtained because of their uncensored nature. The originality of Warneford's letters is due to his critical selfhood. The critical self is easily detected from the sentences in the letters.

Warneford did not act like an adult when he talked about death cases because according to Freud, only children could talk about death against a human being without any restriction, embarrassment or hesitation⁹⁴. For this reason, when a death occurs in the front, an adult (which could be a soldier or Warneford) was more deeply affected. However, when we look at the descriptions of death sentences in Warneford's letters, it appears that he was under great influence and his expectations went quite badly. Despite this, however, the information he gave about getting rid of the bullet with some minor scratches has led to the conclusion that he survived death. This was about Warneford's subconscious situation because Warneford's subconscious did not lean towards his own death⁹⁵.

The frequent resting and returning to home rhetoric towards the end of the letters showed that Warneford had a nostalgia case⁹⁶. The style of the expression of the feelings and thoughts during the imposition of punishments and the death cases in Gallipoli suggested that Warneford was melancholic. Likewise, the words of repellent and hate that defined the war strengthened this possibility. In any case, there should have been a big influence of personality on nostalgia.

Some of the soldiers on the front had symptoms of a psychic disorder according to the description of Warneford (as far as we could explain). These indications showed that there was a war depression among the soldiers although they were lacking in physical descriptions⁹⁷. Although Warneford did not directly express, the existence of some unusual behaviours revealed that the soldiers were not adequately subject to health precaution. He often sent letters to his mother rather than to his father and sister because he was thinking

91 Freud, *ibid.*, p. 17.

92 *Psychiatric Casualties*, Cairo 1941, p. 6.

93 Freud, *ibid.*, p. 15.

94 Freud, *ibid.*, p. 36.

95 Bröckling, *ibid.*, p. 257.

96 Bryan S. Turner, "A Note on Nostalgia", *Theory, Culture & Society*, 4 (1987), p. 149.

97 Elizabeth Ann Danto, "Trauma and the state with Sigmund Freud as witness", *International Journal of Law and Psychiatry*, 48 (2016), p. 52.

of his mother. Warneford should have thought that his mother was upset because he was on the front line. Because of this, his mother might have sent him frequent letters in order to keep him informed. This finding also indicated that Warneford was single in World War I. Because according to military campaign plans, the attack which was to be made within three months has begun to extend. The extension of Gallipoli attack for around one year could have affected the other fronts of the war and also it could have caused tension on families of the soldiers. Therefore, another underlying reason for writing letters often to his mother could have been the feeling of Warneford of this tension. Her mother was informed about both his son and the course of war by Warneford therefore, this idea was one of the reasons that forced him to write letters to his mother.

Also, it was obvious that Warneford was in a shell shock. But here, it is important to ask the question; was the shell shock caused by the excitement or from the hurry of the war? It is obvious that in the first place, Warneford was affected by the dynamism and excitement of the war. In later years, it seems that the desire to live and the hurry caused the shell shock⁹⁸. Happiness and pleasure that he felt in the camps, he went to rest, was an evidence for his suffering from neurotic trauma. Because after going to the rest camps in Mondros and Limni islands, negative descriptions used for the fire line (Gallipoli) were the result of this⁹⁹. The horrors, anxieties, and anger effects that created by the war were reflected on his statements. Moreover, despite the fact that he had no concern with a major explosion or similar event, he displayed neurotic symptoms. There might not have been any similar signs in an ordinary soldier who was more intense in combat¹⁰⁰.

The cases of prisoners being shut in, as described in the letters, indicated that some other soldiers in the British army were also traumatized. The state of mind of the soldiers dominated their bodies because in Warneford's letter dated May 4, 1915, the attacks of British soldiers by shouting like crazy and liking to shout strengthened the chances of getting hysterical¹⁰¹.

With the stabilization of the war, the soldiers became reluctant to fight. At least Warneford felt like this, and his insensibility towards fighting was another sign of his trauma. Warneford could have been a war neurosis because of the signs such as insomnia during the Dardanelles Wars, anxieties about living, and the sensitivity he showed until the war award was given¹⁰². For example, disobedience to the worship of a clergyman affiliated with the British Church, and distrust of the clergy can also be cited as neurotic symptoms. Here the question may come to mind: Did Warneford get any hysteria? The frequent mention of rewards or promotion

98 Tracey Loughran, "Shell Shock, Trauma, and the First World War: The Making of a Diagnosis and Its Histories", *Journal of The History of Medicine and Allied Sciences*, 67/1 (2010), p. 97.

99 Tony Ashworth, *Trench Warfare 1914-1918: The Live and Let Live System*, Pan Books, London 2000, p. 129.

100 Ferenczi-Freud-Abraham-Simmel-Jones, *ibid.*, p. 69.

101 *Psychiatric Casualties*, p. 5.

102 Annie Payson Call, *Nerves and The War*, Little, Brown, and Company, Boston 1918, p. 97.

towards the end of his letters implied that he had a hysteria of reward or salary. Making reference to the training that he took to attend the army before the war and to the games he played during the training was the most obvious sign that he was hysterical. Because the hysterics had suffered memories¹⁰³. Also, Warneford had another symptom. Sometime, there was a banquet in the Abercrombie ship. Here, with his own expression, he englutted, had fun by drinking, and filled his pockets with things like cigars and chocolates. These could be a sign of love, that is, narcissism, that he felt for himself.

According to the finding from the analysis, the spirits or psychosocial status of the soldiers was a factor in the battlefield. It also played an important role in Gallipoli. First, there was a great (favourable or unfavourable) contribution to the course of the war because the spirits level of the soldiers or the behaviours they exhibited was demonstrating the domino impact. Or it could have had a say in the fate of a union. The extension of the war had negative effects on the soldiers' psychology. As a matter of fact, these micro-level analyses of G.W. Nightingale's letters confirm all these assumptions and findings.

Conclusions

This study was conducted at the micro level with historical methods in order to understand and to make sense of World War I. In addition, we sought to understand the attitudes and compartments of the British soldiers in the war. World War I is a typical example of the race of the Western States to colonise in the wake of increasing industrialisation and the need for raw material due to industrialisation. This example was a stage for several important developments that included many firsts and lasts in terms of the history of humanity and warfare. This War, laying the foundation of the present-day versions of weapon technologies, accelerated the dissolution of the Ottoman Empire which had existed for centuries.

While opening up a front on the Gallipoli peninsula, the attacking forces and those who ruled them had aimed to end the World War I in a short time. However, unexpected Turkish resistance, German military technology, and the self-sacrificing efforts of the Turkish led the War to last for four years and also caused the dreams of the Allied Powers to collapse. The prolongation of the War was certainly not favourable in terms of world history and humanism. However, considering Turkish history, it is a sign of what the 'sick man', who was living its last days, could accomplish in defence. The resistance and national spirit that emerged in Gallipoli formed the pivotal point in the resistance against the invasions that would later take place in Anatolia.

Looking at Gallipoli from the perspective of the Turkish history is undoubtedly a correct approach. However, presenting events only chronologically or within the historical course

103 Ferenczi-Freud-Abraham-Simmel-Jones, *ibid.*, p. 67.

would be a shortcoming of this approach. This study aimed to contribute to the literature on the Gallipoli Campaign by reflecting the perspective of those who attacked and were known as the enemy. This contribution was presented not only in the context of historiography, but also in an approach in which the sociological and psychological dimensions of the experiences were addressed. Therefore, while putting forward the viewpoint of the British soldiers, there was no harm in analysing on the basis of the letters of a single individual. This is because this soldier was a mercenary in the British Army and did not hesitate to express his feelings.

While there are studies investigating the psychosocial state of the Turkish troops, the curiosity about the views of soldiers from Britain or the Allied Powers underlies the main objective of this study. As it can be seen from the letters, the presence of some expressions that indicate agreement with the Turks actually reveals that the atmosphere and feelings experienced in the War were the same. However, other facts also resulted in consequences that were hard to endure for both the attacking side and the defending side, e.g. the fact that the soldier whose letters are investigated in this study suffered from tooth loss is interesting in that it reveals the medical problems caused by the War. Certainly, the consumption of chocolates to meet nutritional and energy needs and teeth grinding due to the psychological trauma brought by the War might have caused oral and dental health problems in soldiers, as seen in the case of Warneford. Therefore, the saying “*there is no winner in war*” briefly summarises this situation.

These letters clarify that just like the Turkish soldiers, who were fighting to serve their homeland, the foreigners were fighting to serve the interests of their own countries. We also see that there were religious officials in the British Army, just as in the Turkish Army, who were responsible for encouraging the soldiers to battle. The excitement of the battle during the early days was replaced by a static state as the War started losing its dynamism over time. This led to nervous breakdowns among British soldiers. Therefore, this study reveals that the losses were both physical and psychological.

Although wars are a matter of public disapproval, people are forced to endure and participate in wars because they are convinced by those in charge as a result of the campaigns carried out on the behalf of the state. The most obvious example of this is the Ottoman Empire. It stands as a state that was forced to side with Germany and faced an eventual downfall. Therefore, another fact in Guy Warneford’s letters is that that the captured Turks actually hated fighting. Furthermore, these letters show that although war is a disapproved phenomenon and exposes humanity to a difficult process, the states come together and act in a way that violates the rules they create. The armed forces of states acted in contradiction to their own terms and the determinations made during the War; for example, the shooting of the Turkish captives instead of being treated as prisoners violates interstate regulations and is unacceptable in terms of humanism. This situation needs to be re-introduced today in the

context of international relations. Considering the future, the binding qualities of the treaties signed and the relations between the states need to be further promoted. Putting forward arguments instead of presenting counterclaims is the ideal method that should be employed in a cause that is believed to be right.

Another conclusion that drawn from the letters is the presence of two kinds of groups. The first is the ones who are directly in the war and the ones who puts their lives in danger, and the second is the ones staying in their homes in order not to lose their loved ones due to injury, illness or various warfare reasons. Therefore, while this work tries to describe the feelings of a warring soldier on the one hand, it also provides some conclusions against the world in which the people behind the war lived. It is worth mentioning that in the words of Freud, the war stigmatizes people as heroes who is unable to understand their own death, but stigmatizes the strangers as the enemies that need to die. Therefore, the initial hatred was a strong source of motivation, but later it left the place to the will for living and sustenance.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

References

Archival Sources

The Journal of the Royal Munster Fusiliers Association, (2005).

The National Archives (TNA), Public Record Office (PRO), 30/71.

TNA, Recognizances (RG), 13/1190.

Imperial War Museum (IWM), Catalog Number: P/216; 67/351/1; Documents. 12333; Documents. 16517.

Secondary Sources

Aksakal, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914*, Cambridge University Press, New York 2008.

Altaylı, Yasemin, "Vasarnapi Ujsag Örneğinde Macar Basımında I. Dünya Savaşı'nın İlk Yansımaları ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 13/19 (2015), 65-92.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010.

Ashworth, Tony, *Trench Warfare 1914-1918: The Live and Let Live System*, Pan Books, London 2000.

Aspinall-Oglander, Cecil Faber, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, vol. I, trans. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul 2005.

Babington, Anthony, *Shell-Shock: A History of the Changing Attitudes to War Neurosis*, Leo Cooper, London 1997.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, II-IV, TTK Yayınları, Ankara 1991.

- Bean, Charles Edwin Woodrow, *The Story of Anzac from the Outbreak of War to the End of the First Phase of the Gallipoli Campaign-May 4, 1915*, W.C. Penfold, Sydney 1941.
- Both, Allyson, *Postcards from the Trenches*, Oxford University Press, New York 1996.
- Bröckling, Ulrich, *Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, trans. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.
- Çakmak, Fatih, *Kohort Analizi ile Türkiye'deki İstihdamın Kuşaklara Göre İncelenmesi*, Unpublished Master Thesis, Erzurum 2013.
- Call, Annie Payson, *Nerves and the War*, Little, Brown, and Company, Boston 1918.
- Clayton, Gerald David, *Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Gallipoli*, University of London Press, London 1971.
- Danto, Elizabeth Ann, "Trauma and the state with Sigmund Freud as witness", *International Journal of Law and Psychiatry*, 48 (2016), 50-56.
- Ferenczi, Sandor - Sigmund Freud- Karl Abraham- Ernst Simmel- Ernest Jones, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, Pinhan Yayınları, İstanbul 2017.
- Freud, Sigmund, *Savaş ve Ölüm Üzerine*, Oda Yayınları, İstanbul 2018.
- Ford, Roger, *Eden to Armageddon: World War I in the Middle East*, Pegasus Books, New York 2010.
- Gençoğlu, Aylin Yonca, "Bir Kavram ve Kuram Üretme Stratejisi Olarak Temellendirilmiş Kuram", *Tarih Okulu Dergisi*, XVII (2104), 681-700.
- Gilbert, Martin, "Churchill and Gallipoli", *Gallipoli Making History*, edt. Jenny Macleod, London 2004, 14-43.
- Granger, Clive William John, "Testing for Casualty: A Personal Viewpoint", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 2 (1980), 329-352.
- Hart, B. H. Liddell, *History of the First World War*, Pan Books, London 1972.
- Hewitson, Mark, *Germany and the Causes of the First World War*, Berg Publishers, Oxford 2004.
- Karabekir, Kazım, *I. Cihan Harbine Neden Girdik*, vol. I, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, vol. IX, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Kıış, Salih, "Birinci Dünya Savaşının Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 15/22 (2017), 63-86.
- Kon, Kadir, "Max von Oppenheim, the Architect of the Islamic Strategy of Germany and His Three Related Memorandums", *Turkish Journal of History*, 53 (2011/1), 211-252.
- Küçük, Evren, "Knockaloe Kampında Bir Osmanlı Diplomatı Reşid Sadi Beyin Esareti (1915-1918)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, XII/I.1 (2017), 83-108.
- Küçük, Evren, *Türkiye-İsveç İlişkileri (1914-1938)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.
- Leese, Peter, *Shell Shock: Traumatic Neurosis and the British Soldiers of the First World War*, Palgrave Macmillan, New York 2002.
- Loughran, Tracey, "Shell Shock, Trauma, and the First World War: The Making of a Diagnosis and Its Histories", *Journal of The History of Medicine and Allied Sciences*, 67/I (2010), 94-119.
- Mombauer, Annika, *The Origins of the First World War*, Longman, London 2002.
- Mott, Frederick Walker, *War Neuroses and Shell Shock*, Oxford University Press, London 1919.

- Nightingale, Guy Warneford, *Çanakkale Cephesinden Mektuplar*, trans. Yahya Yeşilyurt-Recep Gülmez, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- Orbay, Rauf, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009.
- Özçelik, Mücahit, “İtilaf Devletlerinin Çanakkale’yi Tahliyesinin Türk Basınına Yansımaları”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 13/I.18 (2015), 447-464.
- Psychiatric Casualties*, Cairo 1941.
- Read, C. Stanford, *Military Psychiatry in Peace and War*, H. K. Lewis and Co., London 1920.
- Reid, Fiona, “Losing Face: Trauma and Maxillofacial Injury in the First World War”, *Psychological Trauma and the Legacies of the First World War*, ed. Jason Crouthamel-Peter Leese, Palgrave Macmillan, 2017, 25-47.
- Sanders, Liman von, *Türkiye’de Beş Sene*, trans. Eşref Bengi Özbilen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- Scott, James Brown, *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907*, Oxford University Press, New York 1915.
- Strachan, Hew, *Birinci Dünya Savaşı*, trans. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara 2014.
- Suttie, Andrew, *Rewriting the First World War: Lloyd George, Politics and Strategy 1914-1918*, Palgrave Macmillan, New York 2005.
- Temel, Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında 1907 Tarihli Lahey Sözleşmelerine Aykırı Davranan İtilaf Devletlerine Karşı Osmanlı Devleti’nin Aldığı Bazı Önlemler”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, I.6 (2004), 71-85.
- Türkdoğan, Orhan, *Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2002.
- Turner, Bryan S., “A Note on Nostalgia”, *Theory, Culture & Society*, 4 (1987), 147-156.
- Yalçın, Zafer-Çakmak, Fatih, “Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Etkisi” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30/4 (2016), 705-723.
- Yıldız, Gültekin, “How to Defend the Turkish Straits Against the Russians: A century-long ‘Eastern Question’ in British defence planning, 1815-1914”, *The Mariner’s Mirror*, 105/1 (2019), 40-59.

TANIM

Tarih Dergisi (Turk J Hist), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin çift-kör hakemli açık erişimli bilimsel yayın organıdır. Dergi Şubat, Haziran ve Ekim aylarında olmak üzere, yılda üç sayı olarak yayınlanır. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Tarih Dergisi (Turk J Hist); ulusal, bölgesel tarih ve dünya tarihiyle ilgili her konuyu kapsayan araştırma makalesi ve çeviri makaleler yayınlamaktadır. Dergide aynı zamanda eleştiri ve değerlendirme yazılarına da yer verilmektedir.

AMAÇ

Tarih Dergisi (Turk J Hist); ulusal, bölgesel tarih ve dünya tarihiyle ilgili her konuyu kapsayan nitelikli makaleler yayınlayarak, literatüre katkıda bulunmayı amaçlar.

KAPSAM

Tarih Dergisi (Turk J Hist); ulusal, bölgesel tarih ve dünya tarihiyle ilgili araştırma makalesi ve çeviri makaleler yayınlamaktadır. Dergide aynı zamanda eleştiri ve değerlendirme yazılarına da yer verilmektedir.

POLİTİKALAR***Yayın Politikası***

Dergi yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır. Orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirmeye kabul edilir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

İntihal

Ön kontrolden geçirilen makaleler, iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal/kendi kendine intihal tespit edilirse yazarlar bilgilendirilir. Editörler, gerekli olması halinde makaleyi değerlendirme ya da üretim sürecinin çeşitli aşamalarında intihal kontrolüne tabi tutabilirler. Yüksek benzerlik oranları, bir makalenin kabul edilmeden önce ve hatta kabul edildikten sonra reddedilmesine neden olabilir. Makalenin türüne bağlı olarak, bunun oranın %15 veya %20'den az olması beklenir.

Çift Kör Hakemlik

İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinalite, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakemlikten geçmesini sağlar ve makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Açık Erişim İlkesi

Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Bu BOAI açık erişim tanımıyla uyumludur.

Derginin açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Telif Hakkında

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr> olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

ETİK

Yayın Etiği Beyanı

Tarih Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association

(OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Tarih Dergisi araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını **Telif Hakkı Anlaşması Formunda** imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür/bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler.

Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar.

Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin gizli bilgi olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayım kurulu üyeleri

başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

HAKEM SÜRECİ

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir.

Baş Editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır.

Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Dergide Türkçe ve İngilizce makaleler yayınlanır. Gönderilen makalelerde makale dilinde öz, İngilizce öz olmalıdır.

Yazıların Hazırlanması ve Gönderimi

Makaleler sadece <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih> adresinde yer alan derginin online makale yükleme ve değerlendirme sistemi üzerinden gönderilebilir. Diğer mecralardan gönderilen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

Gönderilen makalelerin dergi yazım kurallarına uygunluğu ilk olarak Editoryal Ofis tarafından kontrol edilecek, dergi yazım kurallarına uygun hazırlanmamış makaleler teknik düzeltme talepleri ile birlikte yazarlarına geri gönderilecektir.

Yazarların; **Telif Hakkı Anlaşması Formu**'nu ilk gönderim sırasında online makale sistemine yüklemeleri gerekmektedir.

Tarih Dergisi'ne gönderilen tüm yazılar, A4 boyutunda MS Word uyumlu programda Times New Roman yazı karakterinde 11 punto olarak yazılmalıdır.

Türkçe hazırlanan makalelerde TDK yazım kılavuzu esas alınır.

Kapak sayfası: Gönderilen tüm makalelerle birlikte ayrı bir kapak sayfası da gönderilmelidir. Bu sayfa;

- Makalenin başlığını ve 50 karakteri geçmeyen kısa başlığını,
- Yazarların isimlerini, kurumlarını ve eğitim derecelerini,
- Yazarların ORCID numaralarını
- Finansal destek bilgisi ve diğer destek kaynakları hakkında detaylı bilgiyi,
- Sorumlu yazarın ismi, adresi, telefonu (cep telefonu dahil), faks numarası ve e-posta adresini,
- Makale hazırlama sürecine katkıda bulunan ama yazarlık kriterlerini karşılamayan bireylerle ilgili bilgileri
- Makale daha önceden bir bilimsel toplantıda sunulduysa, ilgili bilimsel toplantının detaylı bilgilerini içermelidir.

Özet: Özgün araştırma makalelerinde 80 kelimeyi aşmayan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özet bölümü alt başlık içermeyecek şekilde hazırlanmalıdır.

İngilizce genişletilmiş özet: Türkçe yazılan makalelerin uluslararası platformda görünürlüğü ve atıf oranını arttırmak amacıyla, yalnızca araştırma makaleleri için 1.000 kelimelik İngilizce geniş özet hazırlanıp sisteme yüklenmelidir. İngilizce geniş özet makalenin hipotezini, çıkarımlarını ve yorumların kapsamlı bir biçimde özetleyecek şekilde hazırlanmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Araştırma makaleleri en az 3 en fazla 6 anahtar kelimeyle birlikte gönderilmelidir. Anahtar kelimeler İngilizce ve Türkçe olarak hazırlanıp ilgili özetin altına yazılmalıdır.

Makale Türleri

Araştırma Makalesi: Ana metin, araştırmanın konusuna uygun şekilde alt başlıklara ayrılmalıdır. Alt başlıklar konusunda yazarlar serbest bırakılmışlardır.

Çeviri: Çeviri türündeki yazılarda, orijinal makalenin yazarından alınan izin ile orijinal makalenin bir kopyası ve asıl metnin tam bibliyografik künye bilgilerini içeren dosyalar da online makale sistemine yüklenmelidir.

Tablolar

Tablolar ana dosyaya eklenmeli, kaynak listesi sonrasında sunulmalı, ana metin içerisindeki geçiş sıralarına uygun olarak numaralandırılmazdır. Tabloların üzerinde tanımlayıcı bir başlık yer almalı ve tablo içerisinde geçen kısaltmaların açıkları tablo altına tanımlanmalıdır. Tablolar Microsoft Office Word dosyası içinde “Tablo Ekle” komutu kullanılarak hazırlanmalı ve kolay okunabilir şekilde düzenlenmelidir. Tablolarda sunulan veriler ana metinde sunulan verilerin tekrarı olmamalı; ana metindeki verileri destekleyici nitelikte olmalıdır.

Resim ve Resim Altyazıları

Resimler, grafikler ve fotoğraflar (TIFF ya da JPEG formatında) ayrı dosyalar halinde sisteme yüklenmelidir. Görseller bir Word dosyası dokümanı ya da ana doküman içerisinde sunulmamalıdır. Alt birimlere ayrılan görseller olduğunda, alt birimler tek bir görsel içerisinde verilmemelidir. Her bir alt birim sisteme ayrı bir dosya olarak yüklenmelidir. Resimler alt birimleri belli etme amacıyla etiketlenmemelidir (a, b, c vb.). Resimlerde altyazıları desteklemek için kalın ve ince oklar, ok başları, yıldızlar, asteriksler ve benzer işaretler kullanılabilir. Makalenin geri kalanında olduğu gibi resimler de kör olmalıdır. Bu sebeple, resimlerde yer alan kişi ve kurum bilgileri de körleştirilmelidir. Görsellerin minimum çözünürlüğü 300DPI olmalıdır. Değerlendirme sürecindeki aksaklıkları önlemek için gönderilen bütün görsellerin çözünürlüğü net ve boyutu büyük (minimum boyutlar 100x100 mm) olmalıdır. Resim altyazıları ana metnin sonunda yer almalıdır.

Makale içerisinde geçen tüm kısaltmalar, ana metin ve özetinde ayrı ayrı olmak üzere ilk kez kullanıldıkları yerde tanımlanarak kısaltma tanımının ardından parantez içerisinde verilmelidir.

Tüm kaynaklar, tablolar ve resimlere ana metin içinde uygun olan yerlerde sırayla numara verilerek atf yapılmalıdır.

Revizyonlar

Yazarlar makalelerinin revizyon dosyalarını gönderirken, hakemlerin istediği düzeltmeleri ve hakemlerin sorularına yanıtlarını ana metin içerisinde renklendirerek belirtmelidir. Revize makaleler karar mektubunu takip eden 30 gün içerisinde dergiye gönderilmelidir. Makalenin revize versiyonu

belirtilen süre içerisinde yüklenmezse, revizyon seçeneği iptal olabilir. Yazarların revizyon için ek süreye ihtiyaç duymaları durumunda uzatma taleplerini ilk 30 gün sona ermeden dergiye iletmeleri gerekmektedir.

Yayına kabul edilen makaleler dil bilgisi, noktalama ve biçim açısından kontrol edilir. Yayın süreci tamamlanan makaleler, yayın planına dahil edildikleri sayıyla birlikte yayınlanmadan önce erken çevrimiçi formatında dergi web sitesinde yayına alınır. Kabul edilen makalelerin baskıya hazır PDF dosyaları sorumlu yazarlara iletilir ve yayın onaylarının 2 gün içerisinde dergiye iletilmesi istenir.

Referans Stili ve Formatı

Yayınlar atıf yapılırken en son, en güncel yayınlar tercih edilmelidir. Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Referanslar dip not sistemine uygun olarak belirtilmelidir. Metin içi referansları ve kaynakça bölümü için dikkat edilmesi gereken detaylar aşağıda belirtilmiştir.

Metin içi referanslar üst simge ile 1'den başlayarak gösterilmelidir. Dipnotlar, Times New Roman yazı karakterinde, 9 punto tek aralık yazılmalıdır. Tüm noktalama işaretlerinden sonra bir boşluk bırakılmalı ve tüm dipnotların sonuna, mutlaka nokta konulmalıdır. Metin içindeki atıflar sayfa altına dipnot şeklinde 1'den başlayarak numaralandırılmalıdır. Bunun dışında metin içinde atıf yapılmamalıdır. Dipnotlarda kaynaklar verilirken, kitap ve dergi ismi italik olmalı, makale isimleri tırnak içerisinde düz olarak verilmelidir. Dipnotlarda, ilk geçtiği yerde yazar ismi ve kaynak künyesi tam olarak verilmeli, daha sonra sadece yazar soyadı ve a.g.e., a.g.m., veya a.g.t. gibi yazarın belirlediği kısaltmalarla yazılmalıdır. Bir yazarın birden fazla kitap ve makalesi kullanılıyorsa ikinci eserin ilk kullanımından sonra, yazarın soyadı, sonra kitap veya makalenin kısaltılmış adı verilmelidir. Çok yazarlı kaynakların ilk geçtiği yerde yazarların tümü yazılmalı, daha sonrakilerde kısaltılarak verilmelidir. Dipnotlarda makale, kitap içinde bölüm veya ansiklopedi maddesinin tamamına yönelik bir atıf mevcutsa, başlangıç ve bitiş sayfaları gösterilmelidir.

Örnekler:

Kitap:

Mübahat S. Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK Yay., Ankara 2010, s. 115. Sonraki atıflarda: Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 123 ya da Kütükoğlu, s. 123.

Bir yazarın birden fazla yayınına atıf yapılacak ise, ilk atıfta tam künye verilmeli; daha sonra yine kullanılacaksa nasıl kısaltılacağı parantez içerisinde gösterilmelidir:

Arzu Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 98 (Terzi, Hazine-i Hassa).

Eserin cildine işaret etmek için (cilt ya da c. yazılmadan) sadece Romen rakamıyla cilt sayısı yazılmalıdır:

Hoca Sa'adeddin Efendi, *Tâcü'l-tevârih*, I, İstanbul 1279, 25.

Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târih-i Enderûn*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, III, İstanbul 2010, 138.

Çeviri eserler:

Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2009, s. 51.

Ansiklopedi maddeleri:

Feridun M. Emecen, “Başmukataa Kalemi”, *DİA*, V, 135.

Bir yazarın iki ayrı çalışması aynı dipnotta peş peşe gösterilecekse:

Mustafa Akdağ, *Celali İsyancıları, 1550-1603*, Anlara 1963, s. 110; keza büyük kaçgunluk için bk. ayn. yzr. ya da ayn.mlf., “Celâlî İsyancılarından Büyük Kaçgunluk, 1603-1606”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (Ankara 1964), 1-50.

Birden çok yazarlı bir eser kullanılacaksa:

Robert Anhegger-Halil İnalçık, *Kānūnnāme-i Sultānī Ber Mūceb-i 'Örf-i 'Osmānī, II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknāme ve Kānūnnāmeler*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 25. Aynı eser daha sonraki kullanımlarda sadece yazar soyadlarına yer verilmelidir: Anhegger-İnalçık, *a.g.e.*, s. 36.

Makale:

Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlıdan Günümüze Yer Adları”, *Belleten*, LXXVI/275 (2012), 149.
Bekir Kütükoğlu, “Ahmed Cevdet Paşa, Ma'rûzât”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 10-11, İstanbul 1983, s. 251.
Mücteba İlgürel, “Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, *Tarih Dergisi*, sayı 28-29 (1975), s. 164.

Sempozyum Tebliğleri:

İdris Bostan, “Kuyûd-ı Mühimmat Defterlerinin Osmanlı Teşkilât Tarihi Bakımından Önemi”, *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri, 30-31 Mayıs 1994*, İstanbul 1995, s. 145.

Birden çok yazarlı bir makale:

Kayhan Orbay-Hatice Oruç, “Sultan II. Murad'ın Edirne Cāmi'-i Şerîf ve Dârü'l-hadîs Vakfı (1592-1607)”, *Tarih Dergisi*, sayı 56 (2012/2), İstanbul 2013, s. 10. Aynı makalenin daha sonraki kullanımlarında sadece yazar soyadlarına yer verilmelidir: Orbay-Oruç, *a.g.m.*, s. 15.

Çeviri yazıları:

Géza Dávid, “XVI. Yüzyılda Osmanlı-Habsburg Mücadelesinin Bir Kaynağı Olarak Mühimme Defterleri”, çev. Özgür Kolçak, *Tarih Dergisi*, sayı 53 (2011/1), İstanbul 2012, s. 295-349.

Aynı soyadlı iki yazarın makalelerinin gösterilmesi:

Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlıdan Günümüze Yer Adları”, *Belleten*, LXXVI/275 (2012), 149.
Bekir Kütükoğlu, “Ahmed Cevdet Paşa, Ma'rûzât”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 10-11, İstanbul 1983, s. 251.
Daha sonraki kullanımlarda:
M. S. Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 160 ya da B. Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 250.

Tez atıflarında; tezi yapan, tez adı (italik), kurum ismi sırasıyla verilmelidir:

Sinem Serin, *Yıldız Çini/Porselen Fabrikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 146.

Arşiv Belgelerinin Kullanımı:

Arşiv belgeleri dipnotta kullanılırken öncelikle arşivin adı, sonra tasnifin adı, dosya ve evrak numarasına sırasıyla yer verilecektir. Tasnif için arşivlerin kullandıkları kısaltmalar kullanılabilir. Kaynakçada bunların açılımı yapılmalıdır.

Mesela:

BOA, A.MKT, nr. 145/629.

Arşivden defter tasnifinden bir bilgi kullanılacaksa:

BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, nr. 9146, s. 200.

BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 120, s. 103, h. 250.

Kaynakça:

Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve 11 punto yazılmalıdır. Sadece dipnotlarda kullanılan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK Yay., Ankara 2010.

Hoca Sa‘deddin Efendi, *Tâcü’l-tevârih*, I-II, İstanbul 1279-80.

Birden çok yazarlı bir esere yer verilecekse:

Anhegger, Robert -Halil İnalçık, *Kânünnâme-i Sultânî Ber Müceb-i ‘Örf-i ‘Osmânî, II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknâme ve Kânünnâmeler*, TTK Yay., Ankara 2000.

Sadece editör veya yayına hazırlayanlar var ise bu isimler kitap adından sonra yer almalıdır:

Osmanlı Uygarlığı, yay. haz. Halil İnalçık-Günsel Renda, Kültür Bakanlığı Yay., I-II, Ankara 20093.

Kitap içinde bölüm olarak geçen makaleler:

Terzi, Arzu, “II. Abdülhamid’in Emlakı ve Irak Petrolleri”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2014, s. 181-188.

Çeviri eserler:

Fresne-Canaye, Philippe du, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2009.

Kitabın kaçınıcı baskısı olduğunu belirtmek üzere basım tarihinin üzerine üst simge şeklinde basım sayısı yazılmalıdır:

Terzi, Arzu, *Sultan Abdülhamid’in Mirası, Petrol ve Arazi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014².

Kaynakçada yer alan makalelerde makalenin başlangıç ve bitiş sayfalarına yer verilmelidir:

Kütükoğlu, Mübahat S., “Osmanlıdan Günümüze Yer Adları”, *Belleten*, LXXVI/275 (2012), 147-165.

Sempozyum Tebliği:

Bostan, İdris, “Kuyûd-ı Mühimmat Defterlerinin Osmanlı Teşkilât Tarihi Bakımından Önemi”, *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri, 30-31 Mayıs 1994*, İstanbul 1995, s. 143-163.

Ansiklopedi maddeleri:

Emecen, Feridun M., “Başmukataa Kalemî”, *DİA*, V, 135.

Kaynakçada teze yer verirken; tezi yapan, tez adı (italik), kurum ismi sırasıyla verilmelidir:

Arşiv Belgelerinin Gösterilmesi:

Kaynakçada dipnotlarda kullanılan arşiv tasnifleri açık bir şekilde yazılır, kısaltma kullanıldıysa bunlar parantez içinde belirtilir. Farklı arşivlerden kaynak çalışması var ise bu arşivler tasniflenir. Kullanılan arşiv belgelerinin numaralarına dipnotlarda yer verildiğinden kaynakçada sadece belge tasniflerine yer verilmelidir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Bahriye Evrakı (C.BH.)

Şura-yı Devlet (ŞD.)

Deniz Tarihi Arşivi (DTA)

Bahriye Nezareti (BN.)

Makale dipnotlarında kullanılacak kısaltmalar

Türkçe makaleler için:

çev. : çeviren

trc. : tercüme eden

yay. : yayınlayan

haz. : hazırlayan

sad. : sadeleştiren

nşr. : neşreden

ed. : editör

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale ya da madde

a.g.t. : adı geçen tez

ayn.yzr. : aynı yazar

ayn.mlf. : aynı müellif

Yabancı Dildeki makaleler için:

id. : aynı yazar

ibid., loc.cit, op.cit. : aynı yerde

a.g.e., s. 27; a.g.m., s. 28; a.g.t., s. 29 şeklinde kullanılmalıdır.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- ✓ Makalenin türünün belirtilmiş olduğu
- ✓ Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi varsa, bunun belirtildiği
- ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- ✓ Referansların derginin benimsediği sistemin kurallarına uygun olarak düzenlendiği
- ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin kategorisi
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
 - ✓ Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
- Makale ana metni
 - ✓ Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Öz: 100-150 kelime
 - ✓ Anahtar Kelimeler: 3-6 adet makale dilinde ve 3-6 adet İngilizce
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

DESCRIPTION

Turkish Journal of History (Turk J Hist) is an international, scientific, open access periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is the official publication of İstanbul University Faculty of Letters and published three times a year on February, June and October. The publication languages of the journal are Turkish and English.

Turkish Journal of History (Turk J Hist) aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level on all fields of history. The journal publishes original articles and translations.

AIM

Turkish Journal of History (Turk J Hist) aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level on all fields of history.

SCOPE

Turkish Journal of History (Turk J Hist) publishes research articles and translations on national, regional and world history. The journal also includes book reviews and critiques.

POLICIES***Publication Policy***

The journal is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. Only those manuscripts approved by every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.

Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors. All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication.

Plagiarism

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. If plagiarism/self-plagiarism will be found authors will be informed. Editors may resubmit

manuscript for similarity check at any peer-review or production stage if required. High similarity scores may lead to rejection of a manuscript before and even after acceptance. Depending on the type of article and the percentage of similarity score taken from each article, the overall similarity score is generally expected to be less than 15 or 20%.

Double Blind Peer-Review

After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the editors-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. The editor provides a fair double-blind peer review of the submitted articles and hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Open Access Statement

The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

The open access articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>).

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Copyright Notice

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ETHICS

Publication Ethics and Malpractice Statement

Turkish Journal of History is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors

(WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Turkish Journal of History adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author's Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed.

Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in “conceptualization and design of the study”, “collecting the data”, “analyzing the data”, “writing the manuscript”, “reviewing the manuscript with a critical perspective” and “planning/ conducting the study of the manuscript and/or revising it”. Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the **Copyright Agreement Form**. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author’s obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author’s side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

PEER REVIEW PROCESS

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

Articles in Turkish and English are published. Submitted manuscript must include an abstract both in the article language and in English.

Manuscript Organization and Submission

Manuscripts can only be submitted through the journal's DergiPark submission system, available at <https://dergipark.org.tr/pub/iutarih> manuscripts submitted via any other medium will not be evaluated.

Manuscripts submitted to the journal will first go through a technical evaluation process where the editorial office staff will ensure that the manuscript has been prepared and submitted in accordance with the journal's guidelines. Submissions that do not conform to the journal's guidelines will be returned to the submitting author with technical correction requests.

All manuscripts submitted to the Turkish Journal of History must be written in Times New Roman font style in 10 font size using MS Word or MS Word compatible program, and must be in A4 size.

Authors are required to submit the following:

- **Copyright Agreement Form**
- **Title Page**

A separate title page should be submitted with all submissions and this page should include:

- The full title of the manuscript as well as a short title (running head) of no more than 50 characters,
- Name(s), affiliations, and highest academic degree(s) and ORCID ID(s) of the author(s),
- Grant information and detailed information on the other sources of support,
- Name, address, telephone (including the mobile phone number) and fax numbers, and email address of the corresponding author,
- Acknowledgment of the individuals who contributed to the preparation of the manuscript but who do not fulfill the authorship criteria.

Abstract: An abstract should be submitted with all research articles. The abstract should be unstructured and a maximum of 80 words in length.

Keywords: Each submission must be accompanied by a minimum of three to a maximum of six keywords for subject indexing at the end of the abstract. The keywords should be listed in full without abbreviations.

Manuscript Types

Research Articles: This is the most important type of article since it provides new information based on original research. The main text of original articles should be structured in accordance with the context of the article.

Translations: This type of manuscript should be submitted with a file that contains the original text with its full bibliographic information. A formal consent letter from the author of the original text is also required.

Tables

Tables should be included in the main document, presented after the reference list, and they should be numbered consecutively in the order they are referred to within the main text. A descriptive title must be placed above the tables. Abbreviations used in the tables should be defined below the tables by footnotes (even if they are defined within the main text). Tables should be created using the “insert table” command of the word processing software and they should be arranged clearly to provide easy reading. Data presented in the tables should not be a repetition of the data presented within the main text but should be supporting the main text.

Figures and Figure Legends

Figures, graphics, and photographs should be submitted as separate files (in TIFF or JPEG format) through the submission system. The files should not be embedded in a Word document or the main document. When there are figure subunits, the subunits should not be merged to form a single image. Each subunit should be submitted separately through the submission system. Images should not be labeled (a, b, c, etc.) to indicate figure subunits. Thick and thin arrows, arrowheads, stars, asterisks, and similar marks can be used on the images to support figure legends. Like the rest of the submission, the figures too should be blind. Any information within the images that may indicate an individual or institution should be blinded. The minimum resolution of each submitted figure should be 300 DPI. To prevent delays in the evaluation process, all submitted figures should be clear in resolution and large in size (minimum dimensions: 100 × 100 mm). Figure legends should be listed at the end of the main document.

All acronyms and abbreviations used in the manuscript should be defined at first use, both in the abstract and in the main text. The abbreviation should be provided in parentheses following the definition.

All references, tables, and figures should be referred to within the main text, and they should be numbered consecutively in the order they are referred to within the main text.

Limitations, drawbacks, and the shortcomings of original articles should be mentioned in the Discussion section before the conclusion paragraph.

Revisions

When submitting a revised version of a paper, changes made according to the reviewers’ comments should be highlighted in the revised document. Revised manuscripts must be submitted within 30 days from the date of the decision letter. If the revised version of the manuscript is not submitted within the allocated time, the revision option may be canceled. If the submitting author(s) believe that additional time is required, they should request this extension before the initial 30-day period is over.

Accepted manuscripts are copy-edited for grammar, punctuation, and format. Once the publication process of a manuscript is completed, it is published online on the journal's webpage as an ahead-of-print publication before it is included in its scheduled issue. A PDF proof of the accepted manuscript is sent to the corresponding author and their publication approval is requested within 2 days of their receipt of the proof.

References

While citing publications, preference should be given to the latest, most up-to-date publications. Authors are responsible for the accuracy of references. References should be prepared according to the detailed information and examples provided below.

In-text references should be stated in superscripts and numbered starting from 1 as footnotes. Footnotes should be written in Times New Roman style, type size 9 with one space. All footnotes should end with a full stop. While stating references in footnotes, the title of books and journals should be in italic whereas the title of articles should be plain text font in quotation marks. In the footnotes, the author name and source must be given exactly in the first place, then only the author's surname and abbreviation *ibid* should be written. When citing different publications of the same author, last name of the author and the abbreviated title of the book or the article should be provided after the first citation of the second work. In books with multiple authors, all authors must be written in the first citation and only the surnames of the authors should be given in the following citations of the same book. While citing an article, book section or an encyclopedia item, start and end pages should be provided.

Examples:

Books with a Single Author: Mübahat S. Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK Yay., Ankara 2010, p. 115.

For following citations:

Kütükoğlu, *ibid.*, p. 123 or Kütükoğlu, p. 123.

Different publications of the same author:

Arzu Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK Yay., Ankara 2000, p. 98 (Terzi, Hazine-i Hassa).

If the same book will be cited again, the abbreviated title of it should be provided in the parenthesis as shown in the example.

To indicate the volume of the book, only the volume should be written in Roman numerals.

Hoca Sa'eddin Efendi, *Tâcü'l-tevârih*, I, İstanbul 1279, 25.

Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târih-i Enderûn*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, III, İstanbul 2010, 138.

Book Translations:

Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, tran. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2009, p. 51.

Encyclopedia items:

Feridun M. Emecen, “*Başmukataa Kalemi*”, *DİA*, V, 135.

Books with multiple authors:

Robert Anhegger-Halil İnalçık, *Kānūnnāme-i Sultānī Ber Müceb-i ‘Örf-i ‘Osmānī, II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknāme ve Kānūnnāmeler*, TTK Yay., Ankara 2000, p. 25.

For following citations of the same book:

Anhegger-İnalçık, *ibid*, p. 36.

Editor(s) or compiler(s) as authors:

Osmanlı Uygurluğu, eds. Halil İnalçık-Günsel Renda, Kültür Bakanlığı Yay., I-II, Ankara 2009.

Book section:

Terzi, Arzu, “II. Abdülhamid’in Emlakı ve Irak Petrolleri”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2014, s. 181-188.

Journal Article:

Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlıdan Günümüze Yer Adları”, *Belleten*, LXXVI/275 (2012), p.149.

Bekir Kütükoğlu, “Ahmed Cevdet Paşa, Ma‘rûzât”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, issue 10-11, İstanbul 1983, p. 251.

Mücteba İlgürel, “Şer‘iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, *Tarih Dergisi*, issue 28-29 (1975), p. 164.

Journal article with multiple authors:

Kayhan Orbay-Hatice Oruç, “Sultan II. Murad’ın Edirne Cāmi‘-i Şerif ve Dârü’l-hadîs Vakfı (1592-1607)”, *Tarih Dergisi*, issue 56 (2012/2), İstanbul 2013, p. 10. For the following citations of the same book: Orbay-Oruç, *ibid*, p. 15.

Journal Translations:

Géza Dávid, “XVI. Yüzyılda Osmanlı-Habsburg Mücadelesinin Bir Kaynağı Olarak Mühimme Defterleri”, tran. Özgür Kolçak, *Tarih Dergisi*, issue 53 (2011/1), İstanbul 2012, pp. 295-349.

Articles of the authors with the same surname:

Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlıdan Günümüze Yer Adları”, *Belleten*, LXXVI/275 (2012), 149.

Bekir Kütükoğlu, “Ahmed Cevdet Paşa, Ma‘rûzât”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, issue 10-11, İstanbul 1983, p. 251.

For the following citations of the same authors:

M. S. Kütükoğlu, *ibid*, p. 160 or B. Kütükoğlu, *ibid*, p. 250.

Thesis:

Sinem Serin, *Yıldız Çini/Porselen Fabrikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı, Unpublished Master Thesis, İstanbul 2009, p. 146.

Archive Documents: In the footnotes; the name of the archive, the title of the classification, file and the document number should be stated respectively. Abbreviated classifications of the archives may be written in the footnote, however the full title of the classification should be given in the bibliography.

- BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, nr. 9146, s. 200.
- BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 120, s. 103, h. 250.

Bibliography

All sources that are cited in the footnotes should be stated in alphabetically by the surnames of the authors under Bibliography heading.

Mübahat S. Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK Yay., Ankara 2010.

Hoca Sa‘deddin Efendi, *Tâcü’l-tevârih*, I-II, İstanbul 1279-80.

Translated texts:

Fresne-Canaye, Philippe du, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, tran. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2009.

*The edition number of the book should be indicated as superscript.

Terzi, Arzu, *Sultan Abdülhamid’in Mirası, Petrol ve Arazi*, Timaş Yayınları, İstanbul 20142.

Thesis: Sinem Serin, Yıldız Çini/Porselen Fabrikası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı, Unpublished Master Thesis, İstanbul 2009, p. 146.

Archive Documents: Archive classifications that are stated in footnotes should be written in full in bibliography, abbreviations should be stated in parenthesis. When references are used from different archives, these archives should be classified. Since the document numbers of the archives are stated in the footnotes, only the document classifications should be stated in bibliography section.

- **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**
- Cevdet Bahriye Evrakı (C.BH.)
- Şura-yı Devlet (ŞD.)
- **Deniz Tarihi Arşivi (DTA)**
- Bahriye Nezareti (BN.)

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- ✓ Confirm that the category of the manuscript is specified.
- ✓ Confirm that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
- ✓ Confirm that disclosure of any commercial or financial involvement is provided.
- ✓ Confirm that last control for fluent English was done.
- ✓ Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- ✓ Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in with Chicago Manual of Style.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, and phone number
 - ✓ ORCIDs of all authors.
 - ✓ Grant support (if exists)
 - ✓ Conflict of interest (if exists)
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
- Main Manuscript Document
 - ✓ Important: Please avoid mentioning the the author (s) names in the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - ✓ Abstract (100-150 words)
 - ✓ Key words: 3-6 words
 - ✓ Body text sections
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, explanation, captions)

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Turkish Journal of History
Dergi Adı: Tarih Dergisi

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar	
Title of Manuscript Makalenin Başlığı	
Acceptance date Kabul Tarihi	
List of authors Yazarların Listesi	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.)	
---	--

Responsible/Corresponding Author:
Sorumlu Yazar:

University/company/institution	Çalıştığı kurum	
Address	Posta adresi	
E-mail	E-posta	
Phone; mobile phone	Telefon no; GSM no	

The author(s) agrees that:

The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder

Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya asli olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılrken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author; Sorumlu Yazar;	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....